

A.TURAN OFLAZOĞLU OYUNLARINDAN “IV.MURAT-
DELİ İBRAHİM-KÖSEM SULTAN” KARAKTERLERİNİN
BİRBİRLERİ ARASINDAKİ İKTİDAR SAVAŞLARI

173376

Gökhan SEYHAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Devlet Konservatuvarı
Tiyatro Anasanat Dalı

Yüksek Lisans Tezi Sanat Eseri Çalışma Raporu

173376

Ankara, 2006

KABUL VE ONAY

Gökhan Seyhan tarafından hazırlanan “A.Turan Oflazoğlu Oyunlarından IV.Murat – Deli İbrahim – Kösem Sultan Karakterlerinin Birbirleri Arasındaki İktidar Savaşları” başlıklı bu çalışma, 08.9.2006 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Sanat Eseri Çalışması Raporu olarak kabul edilmiştir.

Prof. Mustafa YURDAKUL (Başkan)

Prof.Bozkurt KURUÇ

~~Yrd.Doç.Dr.Füsün BALKAYA (Danışman)~~

Yrd.Doç.Müride AKSAN

Dr.Neslihan EKMEKÇİOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☒ Tezimin tamamı her yerden açılabilir.

8 Eylül 2006

Gökhan Seyhan

TEŞEKKÜR

Hayata karşı duruşuyla, bilgiye, yeni nesle olan inancı ve sevgisiyle; engin bilgi ve tecrübelerini, yardımlarını benden esirgemeyen, uğruna yürüdüğü yolda doğruluğun bir kusur olmadığı, erdem ve bilginin birleştiğinde önemli bir güç olduğunu öğrendiğim , bana çalışma azmini tekrar kazandıran, tez danışmanım, sevgili hocam, sayın Doç Dr. Füsün Balkaya'ya sonsuz teşekkür ederim.

Kendi için birşeyler yapmanın yanı sıra başkaları içinde birşeyler yapmanın önemini edindiğim, tüm anadolu'nun bilincinin gelişmesi için yaptığı katkılarıyla kendime örnek aldığım, iktidar'ın zorluğunun yanı sıra doğru kullanıldığında ilerlemenin ne demek olduğunu öğrendiğim sevgili hocam, Sayın Prof. Bozkurt Kuruç'a sonsuz teşekkür ederim.

Gökhan Seyhan
Ankara, Eylül 2006

ADAMA

Erdemlerime, inancıma ışık tutan, hayatımı yönlendirmemde bana güvenen ve destekleyen,
yermeyi değil sevmeyi üstün tutarak, sonsuz sevgisini benden esirgemeyen Canım Annem'e

ÖZET

SEYHAN, Gökhan. “A. Turan Oflazoğlu Oyunlarından IV. Murat-Deli İbrahim-Kösem Sultan Karakterlerinin Birbirleri Arasındaki İktidar Savaşları”, Yüksek Lisans Tezi/Sanat Eseri Çalışma Raporu, Ankara, Eylül 2006.

İktidar her kişinin üstesinden gelebileceği bir makam değildir. O mertebeye ulaşmak, orada kalmak, oranın hakkını vermek başka meziyetler gerektirmiştir. Osmanlı Sarayı tüm bu düzenin eksiksiz gerçekleştiği yer olmuştur: İktidarı doğru yönde tecelli ettirmek, taht ve hükümdarlığını korumak, güven ve güvensizlik arasındaki bıçak sırtı yol, entrikalar, suikastler, ayaklanmalar, ve uzlaşmacılık padişahların zorlu serüveninin önemli sınavlarından olmuştur. İyiliğin doğruluğun özü ne kadar içinde de olsa, yürüdüğü uzun yolun sıkıntıları ile oluşan olumsuzluğun o karanlık dehlizleri, insana amacını unutturmuştur.

Gücü kaderi olarak taşıyan oğul-padişah IV. Murat, olumsuzluğa dönüşüyle koyduğu yasakların halkı bezdirmesi, çocukluğundan beri “ne yapması gerektiğini” buyuran Valide Sultan-Anne’ye Tüm bu davranışlar bir baş kaldırıştır. Baskılanmış ve oluşmuş enerjinin dışa boşaltılmasıyla Sultan IV. Murat yırtıcı, içten içe gömüldüğü suçluluk duyguları, alkole bağımlı ve de bağımlılığın siroza dönmesiyle noktalanmış bir dönem, tahta geçirilen Deli İbrahim ile gücün insanda başka tezahürü ile ortaya çıkan Sultanda yıllarca öldürülme korkusuyla yaşamının ardında içinde biriktirdiği tüm özlemlerin boşalımını sonucu keyif ve zevk alemleriyle, bağımlılıkların oluşması tıpkı Sultan Murat’ta dışta kuvvetli olan güç dengelerinin İbrahim’de içeri yönelmiş geçirdiği buhranlarla doğru yanlış arasında yolunu bir hayli şaşırmıştır. Güç odağının Valide Sultan-Annesiyle çatışması sonucu entrikayla ortadan kaldırılmıştır. Kösem Sultan ise kadın ve devşirme olmanın görselliğindeki acizliği ortadan kaldırmanın yolundan I. Ahmet’in karısı olmasıyla uzaklaşmış, “Sultan Murat gibi bir yırtıcıyla, Sultan İbrahim gibi bir çılgın’ı doğurdum ben!” sözleriyle gücün bir başka yönünü vurgulamaktan çekinmemiştir. Sıradan Anne sevgisi ve korumacılığı bir yana bırakılacak olursa, bahsedilen Osmanlı topraklarının iktidar ve görev bilinciyle çatışmış, kendi aklının yaratacağı doğru senaryoların tanrısal olduğu düşüncesiyle, kendi dışındaki herkesten vazgeçebilmiş böylece güç-iktidar yolunda uzun süre kadın-anne ve güç simgesi olarak kalmıştır.

Özde birbirinin aynı olan insanın hangi durumlarda değişip değişmediği ve yönetimdeki kişilerin veya bir iktidar ailesinin yaşamındaki tarihsel göstergelerin zamanla özde değişmediğini biçimsel yapıda yeni giysilerle şekillendirmenin ötesine geçilmesiyle sığ bir yönetim biçiminin çağımızda da gözlenebilirliğine örnek teşkil etmesi açısından yazar A.Turan Oflazoğlu'nun şemsiyesinden görülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Turan Oflazoğlu, IV. Murat, Deli İbrahim, Kösem Sultan, İktidar, Entrika, Anne, Taht, Güç, Osmanlı Sarayı

ABSTRACT

SEYHAN, Gökhan. *“From the Plays of A.Turan Oflazoğlu, The Power Struggles Between the Characters IV.Murat-Deli İbrahim-Kösem Sultan”*, Master Thesis/ Report of Work of Art Study, Ankara, September 2006.

Being in power isn't a position that everyone can handle with. To reach at that position, to remain there and to be successful require some other capabilities. The Palace of Ottoman has been the place where this system perfectly worked: That composed of the important examination upon the tough adventure of the sultans where they had to use the power in a right way, protect the throne and governance on the harsh road hardened by security and insecurity, intrigues, assassinations, rebellions and conventions. Even if the essence of goodness and justice, the dark halls of the negation made the human forget his purpose.

Sultan IV.Murat, the son possesses power as his destiny. His restrictions and prohibitions causing the people suffer, are in fact a contumacy to his mother Sultana who orders him “what to do” since his childhood. “Sultan IV. Murat as a result of the discharge of his suppressed energy, rasses through a cruel period deep down feeling a certain kind of guiltiness”. His addiction to alcohol results in cirrhosis. The accession of Deli İbrahim to the throne, engenders his fondness on joy and pleasure parties and leads to addictions as a consequent of his desires and aspirations he felt hunger inside during all those years he lived with the fear of death. Hence just like Sultan Murat who seems powerful from outside, he is in fact depressed inside and looses his way between right and wrong. His power is terminated by intrigues after his conflict with his mother Sultana. On the other hand Kosem Sultan, who being the wife of I. Ahmed couldn't succeed to remove the weakness in her vision as a woman and a devşirme, emphasizes another aspect of power by saying “Did I give birth to a cruel man like Sultan Murat and a crazy man like Sultan İbrahim!”. Beyond the ordinary mother love and protective instincts, she also struggled with the responsibility of duty and governance of Ottoman land. With the idea that her strategies are divine, she would give up everyone but herself and hence stayed as an idol of woman-mother and power in the way of power-governance.

It is here tried to be shown from the point of view of A.Turan Oflazoğlu, in order to be an example for a narrow governance style which can also be observed nowadays, that the historical signs of the lifes of the people or family in power doesn't change essentially in time but change only in the appereance and under which circumstances human, who is in essential same with the other, changes.

Key Definitions

Turan Oflazoğlu, IV. Murat, Deli İbrahim, Kösem Sultan, Governance, Intrigue, Mother, Throne, Power, Palace of Ottoman

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i-ii
ABSTRACT.....	iii-iv
İÇİNDEKİLER.....	v -vii
GİRİŞ.....	1-3

I.BÖLÜM

1.1. OSMANLI DEVLET TARİHİ.....	4-14
1.2. OSMANLI'DA DEVLET YÖNETİMİ	14
1.2.1. OSMANLI PADİŞAHLARI	14-22
1.2.2. ŞEHZADELER.....	22-23
1.2.3. MERKEZ TEŞKİLATI	23
1.2.4. DİVAN-I HÜMAYUN	23-25
1.2.5. DİVAN ÜYELERİ	26
1.2.6. VEZİR-İ A'ZAM VE VEZİRLER	26-29
1.2.7. KADIASKER.....	29-32
1.2.8. DEFTERDAR	32-35
1.2.9. NİŞANCI	35-38
1.2.10.SARAY TEŞKİLATI	38-41
1.2.11.ENDERUN.....	41-42
1.2.12.HAREM	42
1.2.13.AK VE KARA HADİMAĞALARI	43
1.2.14.BİRÜN ERKANI	43
1.2.15.ASKERİ TEŞKİLAT	43-46
1.2.15.1.Osmanlıların İlk Askeri Teşkilatı	46-47
1.2.15.2.Yaya ve Müsellemeler	47-49
1.2.15.3.Osmanlı Kara Ordusu	49
1.2.15.4.Kapıkulu Askerleri	49
1.2.15.5.Kapıkulu Piyadesi	50
1.2.15.6.Acemi Ocağı	50-53
1.2.15.7.Yeniçeri Ocağı	53-55
1.2.15.8. Cebeci Ocağı	56-57
1.2.15.9. Topçu Ocağı	57-59
1.2.15.10. Humbaracı Ocağı	59-60
1.2.15.11. Lağımcı Ocağı	60-61
1.2.15.12. Kapıkulu Süvarisi	61-63
1.2.15.13. Eyalet Askerleri	63
1.2.15.13.1. Yerlikulu	64
1.2.15.13.1.1. Acepler	64-65
1.2.15.13.1.2. Sekban ve Tüfekçiler	65
1.2.15.13.1.3. İcaceciler	65-66
1.2.15.13.1.4. Lağımcılar	66
1.2.15.13.1.5. Müsellemeler	66
1.2.15.13.2. Serhadkulu	66
1.2.15.13.2.1. Akıncılar	66-69
1.2.15.13.2.2. Deliler	69-70
1.2.15.13.3. Tımarlı Sipahiler	70-72
1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DURAKLAMA DÖNEMİ VE OSMANLI'DA BAŞARI	72-76
1.3.1. IV. Murat Han ve Dönemi	76-81
1.3.2. Sultan İbrahim ve Dönemi	81-84

II: BÖLÜM

2.1. OSMANLI HANEDAN YAPISI	85
2.1.1. HANEDAN KADIN ve ERKEK	85-89
2.1.2. GÜÇ DENETİMİ (EKBERİYET, CİNSELLİK VE VERASET)	89-100
2.2. OSMANLI TÜRK TOPLUMUNDA KÖLE VE CARİYE YAPISI	100-104
2.2.1. OSMANLI DEVLETİNDE KÖLENİN GÖRÜLDÜĞÜ ALANLAR	104
2.2.1.1. Devlete Ait Köleler	104
2.2.1.2. Ortakçıkullar	105
2.2.1.3. Kapıkulları	105-106
2.2.1.3.1. Pençik Sistemi ve Acemi Ocakları	106
2.2.1.3.2. Devşirme Usulü ve Acemi Oğlanları	106
2.2.1.3.3. Kapıkulu Askerleri ve Yeniçeriler	106
2.2.1.4. OSMANLI'DA HAREM	107-108
2.2.1.5. ŞAHISLARA AIT KÖLELER	108
2.2.2. OSMANLIDA KÖLE TİCARETİ	108-111

III.BÖLÜM

3.1. TÜRK TİYATROSUNUN GELİŞİMİ	112
3.1.1. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU	112-113
3.1.2. BATILI ANLAMDA TÜRK TİYATROSU	113-114
3.1.3. 1839- 1923 DÖNEMİ	114-115
3.1.4. 1923'TEN GÜNÜMÜZE	115-118
3.2. A.TURAN OFLAZOĞLU	118
3.2.1. Tiyatro Oyunları	119
3.2.2. Radyo Oyunları	119
3.2.3. Şiir	119
3.2.4. Libretto	119
3.2.5. Televizyon Senaryosu	119
3.2.6. Film Senaryosu	119
3.2.7. Çeviri	120
3.2.8.Ödül	120
3.3. TURAN OFLAZOĞLU TRAGEDYA VE TİYATRO ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ	120-121
3.4. TURAN OFLAZOĞLU'NUN TİYATRODA Kİ DÜŞÜNSELLİK ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ...	121-125

IV. BÖLÜM

4.1. IV.MURAT-DELİ İBRAHİM-KÖSEM SULTAN ÜZERİNE	126-131
4.1.1. IV. MURAT (GÜRZ VE KORKU)	131-132
4.1.2. DELİ İBRAHİM YA DA BİLİNÇLİ CİNNET	133-135
4.1.3. KÖSEM SULTAN (GÜÇ VE ENTRİKA)	135-137

V. BÖLÜM

5.1. İKTİDAR İNCELEMESİ	138-141
5.2. "İKTİDAR TUTKUSU" A. Turan Oflazoğlu'nun Kösem Sultan-IV.Murat-Deli İbrahim Oyunlarıyla Nasıl Anlatılır?	141-143
5.3. "İKTİDAR OYUNU" Sahneleme Yorumu	143-144
5.4. Reji Defteri	144-160

5.4.1. Işık Planı	160-161
5.4.2. Oyunda Kullanılan Müzikler	161
5.4.3. Oyunda Kullanılan Efektler	161
SONUÇ	162-164
KAYNAKÇA	165-171
ÖZGEÇMİŞ	172

GİRİŞ

Mekanın aynılığı ve zamanın gelişkinliği ve olguların karşısında değişmeyi içerdği halde kaldığı aynılık bakımından en iyi örneği oluşturan iktidar(güç) olgusu geçmişten günümüze gelen, yaşanan ve anlatılan tarih içindeki her şeye nüfuz etmiştir. Öyle ki, tarihte yaşanan bütün büyük olaylar bir iktidar odağına yönelik olmuştur.

Tarih boyunca geçmişte yaşanan olayların günümüz olaylarına bir prototip olmasının yanı sıra denenmiş ve işe yaramamış yollar içinde iyi bir skala oluşturduğu gerçeği inkar edilememiştir. Tarih; geçmişte insanlığı etkilemiş büyük olayların, günümüze sebep-sonuç ilişkisinde sunuluyorsa; binlerce yıllık zaman diliminde, insanlığın defalarca kurduğu, bozduğu, değiştirdiği, fakat yine başat kurallarla belli yapılara dönmenin zorluğunu yaşadığı, her defasında da yeniden ve her defasında da bir öncekinin deneyimlerini barındıran iktidar, yeni bir yapılanış içinde sunulmuştur.

Bu sanat eseri çalışma raporumda öncelikli sebeplerden biri; İktidar olgusunun geçmişten günümüze geçen dört yüz elli yıllık zamana karşın güncelliğini tüm tazeliği ile korumasıdır. Halklar çoğunluktur ve gelişim yönlendirmeye gerçekleşirse, çoğunluk olan halk; sürüye: çoğunluk için karar alan başlarsa –iktidar kişileri- güdümcü çobanlara dönüşür. Bu ikili ilişki de her şey sakin yürüyebilir, koyunlar sakin kırlarda beslenirken, çobanlar dünyanın bilincinde, dış güçlere karşı koruyucu görevi görebilir. Fakat sürü'ye dalan kurtlar her iki taraf içinde zor zamanların başladığının en büyük göstergeleridir. Tarih bunun için önemlidir. Kurtların oyunlarını ve yapılan hataları göstererek, bir daha yapılmaması için önemli bir kaynak olmuştur.

Sürü olmanın rahatlığı ya da rahatsızlığı bir yana iktidar taşıdığı sorumlulukları ile bahşedilen kişileri zaman zaman ele geçirmiştir. İktidarı olan ya da iktidarın olan kişi; iyi ve doğru insan olmanın bocalamasıyla ama'lara bürünmüş ve adledilen tanrı elçiliği –aslında tanrının kendiliği- çobanların yolunu şaşırtmıştır. İktidar'ın kurtları sokulduğundaysa bu daha içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Osmanlı Saray'ında taht; üzerine oturana kendini güçlü hissettirmesinin arkasında yaşanan ölüm korkusuyla, psikolojik olarak günümüzden bakıldığında, yapılan her eylemin, her sözün bocalama sonrası düşüş yada stres'in yarattığı nevroz tanısıyla deliliğin sağladığı güce sahne olmuş kişilere yer verilmiştir.

Padişah; halk'ın efendisi ve İslam'ın halifesi olarak yönetimde dini kullanmış ve bunu çoğunlukla inanç uğruna değil yönetim uğruna yapmıştır. Dışardan gelen tehditler (sipahiler, yeniçeriler, halk, vb.), yakından gelen tehditler(valide sultan, sadrazam, şehzadeler ve neredeyse bütün saray) ve son olarak içeriden gelen tehditler(padişah'ın kendi kendine savaşimleri) şeklinde üçe ayrılan yapıya karşı kendini korumak zorunda olan Padişah-iktidar kişisi- insanlığın özünden tanrılığın kudretine dönüşerek yolunda yapılan her şeyi mübah kıldırmıştır. Bu iktidar kişileri iyiliğin doğru özünden; insanlığın yararı için: kötülüğün karanlığına: kişinin kendi çıkarı haline dönüşmüştür. Günümüzde sorgulanan mal ve devlet kavramının dört yüz elli yıl önceyle benzerlik gösteriyor olması ise tarih'in değerini bir kez daha gözler önüne sermiştir.

En güçlü olmak, çevreden gelen diğer atak güçleri kontrol altına alabilmekle mümkün olmuş. Osmanlı Padişahları, Valide Sultan'lar ya da Sadrazam'lar bu yapılan "en güçlü kim" yarışında ayakta kalmak için bir diğerinden hep bir adım önde olmaya çalışmış, bu yüzden sevgi ilişkisinden yoksun, fitne ve oyunla pek çok kişiyi emellerine alet etmiştir. Şüphesiz kitleler bir araya geldiklerinde azımsanmayacak bir güç oluşturmuş, bu gücün yönetim cazibesi, bu gücü ele geçirmek isteyenleri harekete geçirir, işini bilmeyenleri ise ölüm beklemektedir.

Ölümse bilinmeyen bir dünyaya açılan sonsuz kapı olmuş, ve kısa dünyevi yaşamın sonsuzluğa taşınması yolunda inanç, din'le bütünleştirilerek, için özünü, dışın sözüne çeviren kitaplarla kontrol altına alınmış, çoğu zamanda amacına göre değiştirilip, korkutularak ele geçirilmiştir.

"Tarih kitabı değil, oyun yazmak istedim ben" diyen A. Turan Oflazoğlu tragedya yazarak tarih yazmadığını söylese de tarihin gerçeklerine derinlemesine bir perspektiften bakmamız için tarihten sonuna kadar faydalanmış ve olayların gerçekleşmesinin ardındaki gizil provakasyonları anlamamız için önemli bir eserlerini bize armağan etmiştir. Tüm bu politik oyunların dünden günümüze

benzerliğinin anlaşılması bakımından tarihsel oyunların ayrı bir önem taşıdığı gerçeği unutulmamıştır.Ve sevginin iktidar olduğu günlerin dün olduğu gibi bugün de ve gelecekte de özleminin çekileceği gerçeği daha da belirginleşerek her geçen gün daha da güçlenerek devam edecektir ve sevginin iktidar olduğu günlerin özlemi de hep devam edecektir.

Gökhan Seyhan
Ankara, Eylül 2006

I. BÖLÜM

1.1. OSMANLI DEVLET TARİHİ

Bazı tarihçilere göre Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi, onun babası Gündüz Alp (veya Süleyman Şah) Onun babası Kaya Alp, Onun babası ise Gündüz Alp olmuştur. Bu soylu aile Oğuz Türklerinin 24 boyunun en soylusu olan Kayı aşiretinin reisi olarak yaşamıştır. Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi, Selçuklu Sultanı Sultan Alâaddin tarafından Bizans sınırına bir uç beyi olarak tayin edilmiştir. Ertuğrul Gazi'ye yurt olarak verilen yer bugünkü Bursa, Kütahya ve Bilecik vilâyetlerinin sınırlarının birleştiği yermiş. Sonradan Söğüt kasabası Bizans'tan alınarak merkez yapılmıştır. Selçuklu Devletinde Uç Beyliklerinin vazifesi devletin sınırını korumak ve Hristiyanlara karşı cihat etmek olmuştur. Ertuğrul Bey 1281 senesinde vefat ettiğinde yerine üstün kabiliyetlerinden dolayı -ailenin en küçük oğlu olmasına rağmen- ittifakla Osman Bey seçilmiş ve Uç Beyi olmuştur. Osman Bey üstün siyaset ve savaş kabiliyeti ile komşuları bulunan Bizans tefurları ile zaman zaman dostluk kurmuş, bazan da savaştı. Kısa zamanda Bizans'tan büyük topraklar elde etmiş, Bursa ve İznik fetholunmuştur. Yarhisar ve Karacahisar tefurları ile birlik kurulmuştur. Bunun üzerine Osman Bey, İznik üstüne yürümüş, 1288'de Karacahisar'i ele geçirmiştir. Kalenin kilisesi camiye çevrilerek Osman Bey adına hutbe okunmuş ve kadı tayini yapılmıştır. Osman Bey, Bilecik ve Yarhisar kalelerini almıştır(1299). Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer'le oğlu Orhan Bey'i evlendirmiştir. Birinci Murad ile Süleyman Paşa bu evlilikten dünyaya gelmiştir. Osman Bey 1299'da bağımsızlığını ilân etmiştir. Gazilere tımarlar vermiştir. Kalelere subaşı, dizdar ve kadı tayin etmiştir. 1301'de Yenişehir ile Yundhisar'ı aldı ve Yenişehir'i merkez yaptı. Bundan sonra Yenişehir çevresindeki köy ve kasabaları alan Osman Bey, 1303'de İznik'i kuşatmıştır. Bursa tekfurunun topladığı birliği dağıtmıştır. Sonra da bu şehri almıştır(1326). Osman Bey, Bursa'nın fethinden sonra aynı sene de vefat etmiştir. Osman Bey'den sonra yerine oğlu Orhan Bey geçmiştir

Orhan Bey'de fetihlere devam etmiştir. Bizanslılardan İznik ve İzmit'i aldı. İznik kuşatması sırasında kalenin yardımına gelen Bizans ordusu yenilmiş ve Karesi Beyliği, Osmanlıların eline geçmiştir. Bizans İmparatoru olmak isteyen Kantakuzenos'a yardım gönderilmiştir. Sonra sırasıyla Çimbi Kalesi, Gelibolu,

Bolayir, Malkara, Çorlu ve Tekirdağ ele geçirilmiştir. Ankara ahilerden alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde para ilk defa bu devirde basılmıştır. Orhan Gazi 1362'de ölünce yerine oğlu I.Murad geçmiştir. Ankara ahileri şehire hâkim olmuştur. I.Murad hemen Ankara üzerine yürümüş ve şehri geri almıştır(1363). Sonra Çorlu ve Lüleburgaz'ı ele geçirmiştir. Kumandanlarından Evranos Bey ve Hacı İlbeyi'de Malkara, Keşan, İpsala, Dedeoğlu ve Dimatoka'yı Osmanlı topraklarına katmıştır. Lala Şahin Paşa'da Edirne'yi almıştır. Filibe ve Gümölcine de Osmanlıların eline geçmiştir. Bunun üzerine Haçlılar Edirne'ye yürümüştür. Fakat Hacı İlbeyi Haçlıları bozguna uğrattıktan sonra Kızılagaç, Yanbolu, İhtiman, Samokov, Aydos, Karnabat, Sozopol ve Hayrabolu alınmıştır. Bulgar Kralı, Osmanlı himayesine girmiş, Kızkardeşi Prenses Marya'yı I.Murad'a vermiştir. Çirmen'de Sırp'lar yenilgiye uğratılınca (1371), Sırp despotu Osmanlılara bağlanmış ve yılda 50 okka gümüşle, savaşlarda yardımcı asker vermeyi kabul etmiştir(1381). I.Murad, sonra Bursa'ya dönmüş, Oğlu Bayezid'i, Süleyman Şah'ın kızıyla evlendirmiştir. Kütahya, Tavşanlı, Simav ve Emet gelinin çeyizi olarak Osmanlılara verilmiştir. Akşehir, Yalvaç, Yenişehir, Karaoğlu ve Eğridir Hamidoğlu Hüseyin Bey'den satın alınmıştır. 1385'de Timurtaş Paşa,İstip, Manastır ve Ohri'yi ele geçirmiştir. Bulgaristan'da Sofya ve Niş Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. Sırp Kralı ve Bosna Kralı, Hırvat ve Arnavut Prensleri, Osmanlılara karşı birleşmiştir ve otuzbin kişilik bir kuvvetle, Timurtaş Paşa'yı Plosnik'te yenmiştir. Bundan yararlanmak isteyen Avrupa'lılar, Haçlı Birliğini kurmuşlardır. Murad, daha Haçlılar birleşmeden Ali Paşa ile Bulgar Kralını ve Dobruca Prensini kuvvetlerini yenerek onların Haçlılarla birleşmesini önlemiştir (1388). Sonra I.Murad Rumeli'ye geçmiş ve iki ordu Kosova'da karşılaşmıştır. Haçlılar yenilmiştir. Savaşın sonra I. Murad bir Sırp tarafından şehid edilmiştir(1389). Yerine oğlu Bayezid geçmiştir. I.Murad'ın ölümünden faydalanmak isteyen Anadolu'da Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanogulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları Beylikleri, Osmanlılara savaş açmıştır. 1389'da Yıldırım Bayezid, onların Anadolu'daki hâkimiyetlerine son vermiştir. Bir sene sonra da Karamanlılar'la, Beyşehir'i Osmanlılara bırakmak şartıyla barış yapılmıştır. Yıldırım Bayezid, 1396'da İstanbul'u kuşatmıştır. Bu kuşatma yeni bir Haçlı seferine sebep olmuştur. Niğbolu'da savaş Haçlıların yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Sonra İstanbul kuşatmasına devam edilmiştir. Anadolu Hisari yapılmıştır. İstanbul kuşatmasını Vezir Ali Paşa'ya bırakan Yıldırım, Anadolu'ya geçerek, Konya'yı Osmanlı topraklarına katmıştır. Kadı Burhaneddin'in ülkesi ve Malatya ele geçirilmiştir. Yıldırım Bayezid, Anadolu'da bulunduğu sırada "Boucicant"

kumandasında bir donanma İstanbul'a yardıma gelmiştir. İstanbul'u Türklerin kuşatmasından kurtarmış ve şehir yakınındaki kaleleri geri almıştır. Yıldırım Bayezid, 1400'de İstanbul'u yeniden kuşatmıştır. Bu defa da Timur'un Anadolu'ya girmesi kuşatmayı kaldırmasına sebep olmuştur. Anadolu'ya giren Timur, Sivas'ı alarak yağmalamıştır. Oradan Doğu Anadolu ve Suriye'ye dönmüştür. Yıldırım ordusunu toplamıştır ve 1402'de Timur ile Ankara'da karşılaşmıştır. Savaş Bayezid'in yenilmesi ve esir olması ile sonuçlanmıştır. 1403'de Yıldırım Bayezid ölmüştür. Onun ölümünden sonra, oğullarından Süleyman Rumeli'de, İsa Çelebi Balıkesir'de, Mehmed Çelebi Amasya'da ve Musa Çelebi Bursa'da padişahlık ilan etmiştir. Sonunda Çelebi Mehmed tek hâkim durumuna girmiştir. Fakat 1421'de vefatı üzerine yerine oğlu II. Murad geçmiştir. Kardeşi Mustafa'nın isyanını bastırmıştır. Bizans'ı kuşatmıştır. Venedik'lilerle savaşmıştır. Eğriboz'a ve Mora'ya akınlar yapmıştır. 1430'da Selânik, Venedik'lilerden alınmıştır. Eflak ve Sırbistan yeniden Osmanlı Devletine bağlanmıştır(1437). Hamidili, Tasili, Konya, Beyşehir alınmıştır. II Murad tahtı oğlu Mehmed'e bırakmıştır. Bu ise Haçlıların yeni saldırılarına sebep olmuştur. II. Murad, Osmanlı ordusunun başına tekrar geçerek Haçlıları Varna'da yenmiş ve yeniden padişah olmuştur. 1448'de bir Haçlı ordusunu da Kosova'da yenmiştir. II Murad buradan Arnavutluk'a bir sefer yapmıştır. Akçahisar kuşatılmış, fakat alınamamıştır. 1451'de II. Murad ölünce yerine oğlu Mehmed padişah olmuştur. II. Mehmed, Rumelihisarını yaptırarak İstanbul'u kuşatmıştır. 53 gün süren bir kuşatmadan sonra şehri fethetmiştir(29 Mayıs 1453). Sırbistan ve Mora ele geçirilmiştir. Ege'de Limni, Tosoz, Midilli, Imroz ve Eğriboz Osmanlı'ların eline geçmiştir. Fatih Sultan Mehmed sonra 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'na son vermiştir. Kırım'daki Ceneviz Kolonileri ele geçirilmiştir. Kırım Osmanlı Devletine bağlanmıştır. 1473'de Akkoyunlular'a karşı sefere çıkılmıştır. Fatih Sultan Mehmed Otlukbeli'nde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ı kesin olarak yenmiştir. Fırat Nehrine kadar bütün Anadolu, Osmanlıların eline geçmiştir. 1474'de Karaman Beyliği'ne son verilmiştir. 1480'de Gedik Ahmed Paşa, İtalya'nın fethine çıkmıştır. Otranto Kalesi'ni ele geçirmiştir. Fatih'in ölümü üzerine İtalya'nın fethi mümkün olmamıştır. Fatih 1481'de Mısır seferine çıkmıştır. Fakat Gebze'de ölmüştür. Yerine oğlu Bayezid geçmiştir. Cem Sultan, Bayezid ile mücadele etmiştir. Cem Sultan Rodos şövalyelerine, oradan da Papa'ya sığınmıştır. Napoli'de 1595'de ölmüştür. Cem Avrupa'da bulunduğu sırada, Bayezid önemli seferlere girişmekten çekindi. Bayezid zamanında Hersek ve Boğdan Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Memluklar'la Çukurova'da 1485'de başlayan savaşlar altı sene sürmüştür.

Savaşlar Tunus hükümdarının aracılığı ile sona ermiştir. Çukurova'da Osmanlıların eline geçirdiği yerler, Mekke ve Medine vakfı olduğundan, Mısırlılara geri verilmiştir. Mora'da İnebahtı, Modon, Koron ile Adriya kıyılarındaki Draç Limanı ele geçirilmiştir. Şah İsmail, şii mezhebiyle ilişkisi dolayısıyla, Şah Kulu isminde bir kimse vasıtasıyla, Anadolu'da isyan çıkartmıştır. Asiler, Hadım Ali Paşa kumandasındaki orduya yenilmiştir. Bayezıd'ın son zamanlarında oğulları arasında saltanat mücadelesi başlamıştır. Yeniçeriler, kahramanlığına ve cesaretine hayran oldukları Yavuz Selim'in tarafını tutmuştur. 1512'de Bayezıd, tahtı Selim'e bırakmak zorunda kalmıştır. Yavuz, Anadolu'da büyük bir nüfuz sahibi olan Şii'lere karşı harekete geçmiştir. Devlete isyan eden kırkbin kişiyi öldürmüştür. Sonra da Şah İsmail'e savaş açmıştır. Çaldıran'da yapılan savaşta, Şah İsmail yenilmiştir. Doğu Anadolu Osmanlıların eline geçmiştir. Sonra Dulkadiroğulları'nın ülkesi ile Maras ve Elbistan fethedilmiştir. Memluklar önce Mercidabık'da (1516), sonra da Ridaniye'de(1517) yenilmiştir. Suriye, Mısır ve Hicaz Osmanlı idaresine geçmiştir. Yavuz Sultan Selim yeni sefer için Edirne'ye giderken Çorlu'da ölmüştür(1520). Yerine oğlu Süleyman hükümdar olmuştur. Mısır'da "Canberdi İsyanı" bastırılmıştır. Belgrad ve Rodos Osmanlı topraklarına katıldı. Lohaç'ta yapılan savaşta Macar ordusu yenilmiştir. Macaristan Osmanlı Devleti'ne bağlı bir krallık haline getirilmiştir. 1529'da Viyana kuşatılmıştır. Fakat şehir alınamamıştır. Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra, Avusturyalıların Budin'i tekrar almaya teşebbüs etmeleri üzerine Kanuni 1532'de Alman Seferine çıkmıştır. Avusturya toprakları yağmalanmıştır. Avusturyalılar ile 1533'te barış yapılmıştır. Sadrazam İbrahim Paşa İran'a gönderilmiştir. Sonra kendisi de hareket etmiştir. Tebriz ve Bagdat alınmıştır. Bundan sonra Akdeniz seferleri başlamıştır. Venedik'e savaş açılmıştır. Kanuni karadan, Barbaros Hayreddin ise denizden hareket etmiştir. 1537'de Korfu Adası kuşatılmış, fakat alınamadan geri dönmüştür. Bir yıl sonra da Barbaros Preveze'de, Hristiyan donanmasını yenerek Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hâkimiyetini sağlamıştır. Bu sırada Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa, Hint Okyanusu'nda Portekizlilerle savaşmıştır. 1540 yılında Macaristan bir Türk eyaleti haline getirilmiştir. 1543'te Barbaros Hayreddin Paşa, Fransa Kralı I. François'e yardım etmekle görevlendirilmiştir. Barbaros, Osmanlı donanmasına katılan Fransız donanmasıyla birlikte, Niş'i bombalamıştır. Bu arada Kanuni de Estergon Kalesi'ni almıştır. Ertesi sene de İran üzerine hareket edilmiştir. Şah Tahmasp, padişahın karşısına çıkmaya cesaret edemediği için, birçok kale alınmıştır. 1552'de Şah Tahmasp yeniden saldırmıştır. Osmanlı ordusu, Nahçıvan'a kadar ilerlemiştir.

Sonra geri dönülmüştür. Şâhin elçisi gelerek barış yapılmasını istemiştir. Azerbeycan, Dogu Anadolu, Irak Osmanlılarda kalmıştır. Kanuni 1566'da Zigetvar Kalesi'ni almak üzere yola çıkmış, Kuşatma devam ettiği sırada ölmüştür. Ölümünden kısa bir süre sonra da kale alınmıştır. Yerine oğlu Selim geçmiştir. Selim zamanında Kıbrıs ele geçirilmiştir(1570). Osmanlı donanmasının büyük bir kısmı, İnebahtı'da Haçlılar tarafından yok edilmiştir. II.Selim, 1574 yılında vefat edince, yerine oğlu III. Murad geçmiştir. Sokullu Mehmed Paşa sadrazamlıkta bırakılmıştır. İran'la 12 yıl süren savaşlar, Osmanlıların üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. 1590'da İstanbul Anlaşması yapılmıştır. Tebriz, Karabağ, Gence, Kars, Tiflis, Şehrizer, Nihavend, Luristan Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı - Avusturya savaşları yeniden başlamış ve Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Erdel Kralıyla, Eflak ve Boğdan Voyvodaları da Avusturya İmparatoru Rudolf ile birleşerek, Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir. Bu savaşlar sırasında III. Murad ölmüştür. Yerine oğlu Mehmed geçmiştir(1595). 1596'da Eğri Kalesi alınmıştır. Hâçova'da Avusturya ordusu yenilmiştir. Bundan sonra Kanije Kalesi alınmıştır. 1601'de Avusturya'lıların kaleyi geri almak için giriştikleri saldırılar, Tiryâki Hasan Paşa'nın başarılı savunması karşısında bir sonuç vermemiştir. Sonra Estergon Kalesi almış, Erdel, Eflâk ve Boğdan tekrar Osmanlılara bağlanmıştır. 1606'da Avusturya ile Zitvatorak Anlaşması yapılmıştır. Eğri, Kanije, Oyvar Osmanlılara geçmiştir. Avusturya savaşı devam ederken III. Mehmed ölmüş, yerine oğlu I.Ahmed geçmiştir. 1603'te Osmanlılar Avusturya savaşları ile uğraşırken, İran Şahı Osmanlı topraklarına saldırmıştır. İran savaşlarının bu ikinci safhasına da, İstanbul'da yapılan bir antlaşmayla son verilmiştir. İran'lılar her yıl Osmanlılara iki yüz yük ipek vermeyi kabul etmiştir. Şah Abbas 200 yük ipeği vermeyince, İran'a tekrar savaş açılmıştır. Bu defa bir başarı elde edilememiştir. 1618'de yapılan yeni bir antlaşma ile savaşlara son verilmiştir. Bu arada Anadolu'da Celâli İsyanları başlamıştır. Devleti Aliyye zayıflamaya yüz tutmuştur. Askeri başarılar azalmıştır. Karayamcı, Deli Hasan, Tavi Ahmed, Kalenderoglu, Canbuladoglu gibi Celâli reisleri, senelerce merkez idâresine ve kapikulu askerlerine karsi savaşmıştır. Bu isyanlar Kuyucu Murad paşa zamanında bastırılmıştır. I. Ahmed'den sonra tahta geçen I. Mustafa hâsta olduğu için tahttan indirilmiş, yerine II. Osman padişah olmuştur. II. Osman zamanında Lehistan kazaklarının Osmanlı topraklarına saldırımları yüzünden meydana gelen savaşa II. Osman da katılmıştır. II. Osman bu savaşta yeniçerilerin disiplinsizliğini görmüş ve onları ortadan kaldırmaya, yeni bir askeri teskilat kurmaya karar vermiştir. Yeniçeriler buna isyan etmiştir. 1622'de

II. Osman tahttan indirilmiş ve öldürülmüştür. Yerine ikinci defa I. Mustafa getirilmiş, I. Mustafa kısa bir süre sonra tahttan indirilerek yerine IV. Murad padisah olmuştur. İran'la savaş yeniden başlamıştır. 1624'de Bağdat İranlılar tarafından ele geçirilmiştir. Anadolu'da Abaza Mehmed Paşa İsyanı, İstanbul'da ise Kapıkulu Ocakları'nın isyanı çıkmıştır. IV. Murad sıkı bir disiplin kurmuş ve kanlı temizlik hareketleriyle asayişi yeniden sağlamıştır. Devlet nizamına bir çekidüzen verdikten sonra, birinci İran seferine çıkmıştır. Revan'ı İranlılardan geri almıştır. İkinci İran seferinde de Bağdat'ı ele geçirmiştir. IV. Murad 1640'da ölünce, yerine kardeşi İbrahim geçmiştir. 1645'de başlayan Girit Savaşında, Hanya Kalesi alınmakla birlikte adanın büyük bir kısmı Venedik'lilerde kalmıştır. Venedikliler donanmalarıyla Osmanlı kıyılarına saldırdılar. Bu arada Sultan İbrahim tahttan indirilmiş, yerine oğlu IV. Mehmed geçmiştir. İstanbul'da kapıkulu ocakları, Anadolu'da Celâli isyanları ve Girit'te toprak kayıpları devam etmiştir. 1656'da Köprülü Mehmed Paşa Sadrazam olmuştur. Köprülü Mehmed Paşa, IV. Murad devrindeki gibi Osmanlı Devletine eski kudretini kazandırmıştır. İstanbul'daki asiler temizlenmiştir. Venedik'lilerin üstüne yürünmüş, Venedik donanması yenilerek adalar geri alınmıştır. Sonra Osmanlı Devletine isyan etmiş olan Erdel Kralı üstüne bir sefer yapılmıştır. Yanova Kalesi ve daha bazı kaleler alınmıştır. Abaza Hasan Paşa isyanı bastırılmıştır. 1661'de Köprülü Mehmed Pasa'nın ölümünden sonra yerine oğlu Fazıl Ahmed Paşa sadrazam olmuştur. Avusturya'ya savaş açılmış ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, "Serdâr-i Ekrem" tayin edilmiştir. Uyvar ele geçirilmiştir. 1664'de Zerinvâr Kalesi alınmıştır. Fazıl Ahmed Paşa sonra Girit'e hareket etmiştir. Kandiye Kalesi ele geçirilmiştir(1669). Bazı küçük kaleler Venedik'lilerde kalmak şartıyla Girit Adası Osmanlı Devletine geçmiştir. Kazaklara saldıran Lehistan'a karşı bir sefer yapılmıştır. Kamanice Kalesi ele geçirilmiştir. Fazıl Ahmed Paşa 1676'da ölmüş ve yerine Kara Mustafa Paşa Sadrazam olmuştur. Rusların eline geçmiş olan Çehrin Kalesi geri alınmıştır. 1683'de Avusturya'ya savaş açılmıştır. Viyana ikinci defa kuşatılmıştır. Kırım Hanının ihaneti yüzünden, Viyana'nın yardımına gelen Lehistan Kralı Osmanlı ordusunu yenmiştir. Avusturya, Venedik ve Lehistan Osmanlı Devletine karşı birleşmiştir. Daha sonra bu ittifaka Rusya da katılmıştır. Osmanlı Devleti yenilmiştir. 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşmasıyla Tamyvar dışında kalan bütün Macaristan, Avusturya'ya, Mora Venedik'e, Podolya ve Kamanice Lehistan'a, Azak Kalesi de İstanbul Antlaşmasıyla Rusya'ya bırakılmıştır (1700). Düzen yeniden bozulmuş, İstanbul'da ve Anadolu'da birçok isyan çıkmıştır. IV. Mehmed tahttan indirilmiştir. Karlofça ve İstanbul Antlaşmalarıyla uğranılan

kayıpların giderilmesi için teşebbüse geçilmiştir. İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarına sığınması ve yardım istemesi sebebiyle 1710'da Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş açmıştır. Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa mandasındaki Osmanlı Ordusu Prut'ta Rus Ordusunu yenmiştir. Savaştan sonra yapılan Prut Antlaşmasıyla(1711). İstanbul Antlaşması uyarınca Ruslara verilmiş olan yerler geri alınmıştır. Sonra Venedik'e savaş açılmıştır(1714). Karlofça Antlaşmasıyla Venedik'e geçmiş olan Mora ve öteki adalar geri alınmıştır. 1716'da Avusturya ile savaş başlamış ve büyük kayıplar verilmiştir. Avusturya'lılar Tamvar'i ve Belgrad'ı ele geçirdiler. 1718'de Pasarofça Antlaşmasıyla savaflara son verilmiştir. Sonra Lâle Devri başlamış(1718-1730). Matbaa da bu devirde açılmıştır. 1723'de başlayan İran savaşlarında, Kafkasya ve Irak'a sınır olan İran topraklarında önemli yerler Osmanlı ordusunca ele geçirilmiştir. Savaşa 1727'de Hemedan Antlaşmasıyla son verilmiştir. II. Şah Tahmasp tahta geçince, Osmanlılara geçen Hemedan ve Tebriz'i geri almıştır. İstanbul'da Patrona İsyani çıkmıştır. İbrahim Paşa öldürülmüş. III. Ahmed tahttan indirilmiştir. Yeni padişah I. Mahmud zamanında da savaflara devam edilmiştir. Bu sırada Ruslar Azak kalesini almışlar ve Kırım'ı istila etmişlerdir. Kırım Şehirlerinden Bahçesaray, Akmesicid, Gözleve Ruslar tarafından tahrip edilmiştir. Avusturya da Osmanlı Devletine karşı savaş açılmıştır. Osmanlı kuvvetleri bu savaşlar sırasında, özellikle Avusturya cephesinde düşmana başarıyla karşı koymuştur. 1739'da Belgrad Antlaşmasıyla, Belgrad ve Semendire tekrar Osmanlılara geçmiştir. Avusturya ile barış yapılmasından sonra Rusya da barış istemiştir. Antlaşmaya göre; Azak Kalesi yıkılmış ve her iki devletin tasarrufundan çıkmıştır. Rusya'nın Karadeniz ve Azak Denizinde savaş ve ticaret gemisi bulundurmayaacağı kabul edilmiş, Fransa'ya büyük imtiyazlar verilmiştir. Bu defa yine İran galesi çıkmıştır. İran Şahı Şii'liğin de Kâbe'de, dört sünni mezhep yanında temsil edilmesi için özel bir yer istemiştir. Osmanlı Devleti bu isteği kabul etmediğinden, İran ile yeniden savaş başlamıştır(1742). Bu savaşlar Osmanlı Devletinin kazanmasıyla sonuçlandı. 1768'de Rusya ile yeni bir savaş başlamıştır. Osmanlı orduları ağır yenilgilere uğramıştır. Kırım, Eflak, Boğdan Ruslar tarafından istila edilmiştir. Mara Rumları Osmanlı Devleti aleyhine ayaklanmıştır. Çesme'deki Osmanlı donanması, Rus donanması tarafından yakılmıştır. 1774'de bu savaşlar Küçük Kaynarca Antlaşması ile son bulmuştur. Bu antlaşma gereğince; Kırım Osmanlı Devletinden ayrılmış, Aksu ırmağı iki devlet arasında sınır olmuş, Kafkasya'da bir kısım toprak Ruslara bırakılmıştır. Bu senelerde yine Akka'da ve Arabistan'da isyanlar çıkmıştır. 1783'de Ruslar Kırım'ı tamamen almıştır Bu arada

Osmanlı Devletinde askeri istilahlara girişilmiştir. Ardından Mühendishane-i Bahri Hümayun açılmıştır. 1787'de Kırım'ın yeniden alınması için Rusya'ya savaş açılmıştır. Avusturya da hemen Rusya'ya yardıma koşmuştur. Osmanlı orduları iki cephede savaşmak zorunda kalmış, Avusturya'ya karşı başarılı sonuçlar alınmıştır. Fakat Rusya karşısında savaşlar başarısızlıkla sonuçlanmış, Fransız devrimi ve Osmanlı Prusya Antlaşması, Avusturya'yı savaşı durdurmak zorunda bırakmıştır. Avusturya ile Zistovi Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma gereğince Avusturya Osmanlılardan aldığı toprakları geri vermiştir. 1792'de Osmanlı Rus savaşı Yas Antlaşması ile sona ermiştir. Özi Rusya'ya bırakılmıştır. Rusya da savaşlar sırasında işgal etmiş olduğu kale ve şehirleri geri vermiştir. Osmanlı Devleti Kırım'ı alma isteğinden vazgeçmiştir. Bu savaşlar devam ederken, Osmanlı tahtına III. Selim geçmiştir. Selim şehzadeliğinde ve padişahlığı dönemindeki iki büyük savaşta, Osmanlı ordularının, Avrupa devletlerinin ordularına göre geri kaldığını görmüş, Yeniçeri Ocağından ayrı, "Nizam-i Cedid" adında yeni bir ordu kurmuştur. Yeniçeri Ocağı, Topçu ocağı, Humbaracı ocağı ve Tımarlı Sipahiler ile donanma yeniden düzenlenmiştir. Londra, Paris, Viyana, Berlin gibi Avrupa'nın büyük başkentlerinde devamlı elçilikler kurulmuştur. 1789'da Mısır Fransa'nın saldırısına uğramış. Mısır kolaylıkla Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal karşısında Osmanlı Devleti önce Rusya, sonra da İngiltere ile, Fransa'ya karşı anlaşmıştır. Fransızlar tarafından işgal edilmiş olan adalar geri alınmıştır. 1799'da Napolyon, Suriye'yi almak için Akka Kalesini kuşatmıştır. Fakat yenilerek Mısır'a geri çekilmiştir. Bundan sonra da Osmanlı İngiliz kuvvetlerine karşı koyamamış ve Mısır'ı boşaltmıştır. 1806'da Ruslar Eflak - Boğdan'a saldırmış, İngiltere Osmanlı Devletini Rusya ile barışa zorlamak için, donanması Çanakkale Boğazından geçirerek İstanbul önlerine göndermiştir. Fakat bu tehdit, bir sonuç vermemiştir. İngiliz donanması geri çekilmek zorunda kalmıştır. İngilizler Mısır'a çıkarma yapmış, Rus donanması da Bozcaada'yı ele geçirmiştir. Bu sırada İstanbul'da Kabakçı İsyanı çıkmıştır. III. Selim tahttan indirilmiş ve öldürülmüştür. Yerine IV. Mustafa geçmiştir. Fakat Alemdar Mustafa, IV. Mustafa'yı tahttan indirerek, yerine II. Mahmud'u geçirmiştir. Kendisi de sadrazam olmuştur. Yeni bir ordu kurulmuş ve adına "Sekban-i Cedid" denilmiştir. Yeniçeriler Babiali'yi basarak, Alemdar Mustafa'yı öldürmüştür (1808). Asiler bu arada II. Mahmud'u tahttan indirerek yerine IV. Mustafa'yı padişah yapmak istemiştir. II. Mahmud kardeşi IV. Mustafa'yı öldürmüştür. Sekban-i Cedid de kaldırılmıştır. Bu sırada Osmanlı Rus savaşı devam etmiştir. Rusçuk, Yergöğü ve Niğbolu'yu alan Ruslar Lofça'ya girmiştir.

Savaşa 1812'de Bükreş Antlaşması ile son verilmiştir. Prut ırmağı iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir. Anadolu sınırı da değişmemiştir. Eflak Boğdan Osmanlı Devletine geri verilmiştir. Mora Rumları ayaklanmıştır. Bütün Mora asilerin eline geçmiştir. Mora ve Girit valilikleri Mehmed Ali Paşa'ya verilmiştir. Mora'da asilerin eline geçmiş olan şehir ve kasabalar geri alınmıştır. Buna İngiltere, Rusya ve Fransa tepki göstermiş, 1827'de bu üç devlet Navarin'de Osmanlı - Mısır donanmasını yakmıştır. Rusya da savaş ilan etmiş ve Eflak ile Boğdan'ı almıştır. Kalas, İbrail, Isakçı, Tolçı, Maçin ve Silistre Kalelerini ele geçirmişler ve Edirne'ye kadar ilerlemişlerdir. Dogu Anadolu'da da Erzurum'a kadar gelmişlerdir. 1829'da Edirne Antlaşması yapılmıştır. Doğu Anadolu'da Anapa, Poti, Ahiska Ruslara bırakılmıştır. Rumeli'nde işgal edilen yerler Osmanlılara geri verilmiştir. 1830'da Osmanlı Devleti, bağımsız bir Yunan Devleti'nin kurulmasını da kabul etmiştir. Cezayir Fransa tarafından işgal edilmiştir. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa da isyan etmiştir. Mısır ordusu Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Mehmed Ali Paşa'ya karşı II. Mahmud Rusya'dan yardım istemiştir. 1833'de Kütahya barışı yapılmıştır. Buna göre : Suriye Valiliği Mehmed Ali Paşa'ya, Adana Valiliği de İbrahim Paşa ya verilmiştir. 1839'da Mısır'la yeniden savaş başlamıştır. Nizip'te Osmanlı ordusu yenilmiştir. Bu arada II. Mahmud ölmüştür. Yerine oğlu Abdülmecid geçmiştir. Avrupa devletleri, Mehmed Ali Paşa'ya çok baskı yapmıştır. Suriye Valiliğini terk ettirmiştir. Boğazlar 1841'de bütün savaş gemilerine kapamıştır. 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiş ve bu ferman birçok yenilikler getirmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Devri başlamıştır. Bu arada Lübnan meselesi ortaya çıkmıştır. 1846'da Lübnan Fransa'nın müdahalesiyle iki kaymakamlı hale gelmiştir. Yine bu sıralarda Eflak ve Boğdan'da ihtilaller çıkmıştır.. Osmanlı Devleti bu hareketleri Rusya'nın yardımıyla bastırmıştır. Avusturya'ya isyan ederek Osmanlı Devletine sığınan Macar mülteciler, Avusturya ve Rusya'nın bütün baskılarına rağmen, onlara teslim edilmemiştir. 1853'de Kırım Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti Tuna boyunda tek başına, Kırım'da ise Fransa ve İngiltere ile birleşerek, Rusya'ya karsi savaştı. 1856'da Paris Antlaşmasıyla savaş sona ermiştir. 1860'da Fransa, Lübnan ve Suriye'ye birlikler göndermiş, Lübnan için yeni bir nizamname hazırlanmıştır. Bu sırada Abdülmecid ölmüş ve yerine Abdülaziz geçmiştir. Onun tahta geçmesinden sonra, Balkanlarda yeni karışıklıklar oldu. Osmanlı Devleti, Balkanların isteklerini kabul etmedi ve isyan bastırıldı. İsyanın bastırılmasından sonra Girit'te ayaklanma oldu. 1868'de bir fermanla, Girit'in yeni düzeni ilan edilmiştir. 1876'da Abdülaziz tahttan indirilerek, yerine V. Murad geçirilmiştir.

V.Murad'ın akli dengesi bozuk olduğu için, doksan gün sonra onun da yerine II. Abdülhamid geçirilmiştir. Sırbistan Osmanlı Devletine karşı savaş ilan etmiştir. Sonra Karadağ da Sırbistan'a katılmıştır. Osmanlı orduları, Abdülkerim Nadir Paşa ve Muhtar Pasa kumandasında, Sırbistan ve Karadağ ordularını yenmiştir. Sırp ordusu, Cernayev'in teşvikiyle Prens Milan'ı Kral ilan ederek, savaşa yeniden başlamıştır. Osmanlı ordusu, Sırp'ları tekrar yenmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın isteği üzerine savaşları durdurmuştur. 23 Aralık 1876'da İstanbul'da konferans başlamıştır. Aynı gün, Osmanlı Devleti I. Meşrutiyeti ilan etmiştir. Konferans bir karar alınamadan dağılmıştır. Sonra 1877 - 1878 Osmanlı Rus savaşı çıkmıştır. Savaşlar, Balkanlarda ve Anadolu cephesinde yapılmıştır. Ruslar, Ayastefanos ve Erzurum'a kadar ilerlemiştir. Önce Ayastefanos, sonra da Berlin Antlaşmaları imzalanmıştır. Abdülhamid Han, Meclis-i Mebusan'ı dağıtarak idareyi eline almıştır. Berlin Kongresi başlamadan önce de İngiltere, Kıbrıs'ı işgal etmiş; Avusturya, Bosna - Hersek'i, Fransa Tunus'u, İngiltere de Mısır'ı almıştır. Doğu Rumeli eyaleti de Bulgaristan'a bağlanmıştır(1885). Albay Bassos kumandasında onbin Yunanlı, Girit'e çıkmıştır. Girit müslümanları öldürülmeye başlanmıştır. 1891'de Albay Bassos, adayı Yunan Kralı adına ele geçirdiğini ilan etmiştir. Yunanistan, Rumeli sınırında Osmanlı sınırına saldırmıştır. Bu saldırılar karşısında, Osmanlı Devleti Yunanistan'a savaş açmıştır. Ethem Paşa kumandasındaki Osmanlı orduları, birçok savaşta Yunan ordularını yenmiştir. Yunanistan barış istemek zorunda kalmış ve 1897'de Tanbul Barışı imzalanmıştır. Bir müddet sonra Girit'de Osmanlı Devletinden ayrılmıştır. Makedonya'da 1902'de ihtilal çıkmıştır. II. Abdülhamid Han, Hüseyin Hilmi Paşa'yı Selanik, Manastır ve Kosova müfettişi tayin etmiştir. 1908'de Meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir. Çok geçmeden de II. Abdülhamid Han tahttan indirilmiştir. Bu ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması için atılan son adım olmuştur. İtalya, Trablusgarp'a saldırmıştır. Oniki ada İtalyan donanması tarafından işgal edilmiştir. Trablusgarp ve oniki ada, İtalya'ya bırakılmıştır. Osmanlı orduları, dört Balkan devleti karşısında yenilgiye uğramıştır. Balkan devletleri, Çatalca'ya kadar gelmiştir. 30 Mayıs 1913'de Londra'da imzalanan antlaşmaya göre; Midye - Enez hattı Osmanlı Devletinin sınırı olmuştur. Edirne, Bulgaristan'da kalmıştır. Girit de elden çıkmıştır. Bir müddet sonra Osmanlı Devleti, Kırklareli ve Edirne'yi geri almıştır. Balkan savaşlarından sonra, Birinci Dünya Savaşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında Fransa, İngiltere ve Rusya'ya karşı savaşa girmiştir(11 Kasım 1914). Savaş 4 yıl sürmüş, Anadolu'da Ruslara, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'da İngilizler'e karşı savaşılmıştır. Almanya, Avusturya ve

Bulgaristan ile birlikte Osmanlı Devleti de, İngiltere - Fransa karşısında yenik düşmüştür. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanarak savaflara son verilmiştir. Bu sırada V. Mehmed Reşad ölmüş ve yerine IV. Mehmed Vahidüddin padişah olmuştur. Mütarekeden sonra İttihat ve Terakki ileri gelenleri, memleketi terk etmiştir. İtilaf devletleri, İstanbul'a girmiştir. Kars Ermeniler, Ardahan Gürcüler, Antalya İtalyanlar, İzmir Yunanlılar, Urfa, Antep, Maraş ve Adana Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Bu arada Anadolu da yeni bir - idare oluşturulmuştur. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi toplanmış, elde kalan toprakların müdafaa ve korunması, Meclis tarafından deruhte edilmiştir. 1908'de Abdülhamid Han'ın tahttan indirilmesinden sonra, devlet idaresinde hiç fonksiyonu kalmayan padişahlık, 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. Osmanlı Hanedanının bütün fertleri için yurt dışına çıkarılma kanunu yapılmış ve Osmanlı ailesinin bütün fertleri, Türkiye'yi terk etmiştir. Osmanlıların saltanatı bir tek sülaleden gelen tarihin en uzun ömürlü saltanatı olmuştur. Osmanlı Devletinin kurucusu bulunan Osman Bey'in idareyi ele aldığı tarih olan 1281 tarihinden saltanatın kaldırıldığı tarih olan 1922 yılına kadar tam 641 sene saltanatları devam etmiştir. Osmanlılar ayrıca Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılında halifelik ünvanını da almasından 1924 yılında halifeliğin kaldırılmasına kadar 407 sene müslümanların halifesi sıfatını da üzerlerinde taşımışlardır. Fakat şurası bir gerçektir ki, gerek halifelik ve gerekse saltanat İkinci Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ile tesirini tamamen yitirmiş bir mefhum haline gelmiştir. Bu durum göz önüne alınacak olunursa Osmanlıların halifeliği 393 sene devam etmiştir ve İkinci Abdülhamid Hazretleri ile son bulmuştur. İkinci Abdülhamid Hazretleri, Hazreti Ebü Bekir Radiyallahu Anh hazretlerinden itibaren 98. halife bugün son halife olarak bildiğimiz Abdülmecid ise 101.halife olmuştur.

1.2. OSMANLI'DA DEVLET YÖNETİMİ

1.2.1. OSMANLI PADİŞAHLARI

Osmanlı hânedanı, Oğuzların Kayı boyuna mensuptu. Bu boy, Avşar, Beydili ve Yiva gibi hükümdar çıkaran boylardandı. Bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkışından itibaren bünyesinin gerektirdiği dini, sosyal ve ekonomik değişiklikleri yapmaktan çekinmeyen Osmanlı Beyliği, kısa bir müddet içerisinde köklü bir devlet haline geldi. Döneminin şartlarına göre çok kısa denilebilecek zamanda, tarihin akışını değiştirecek kadar büyüyen bu devletin gelişmesini, basit ve bazı tesadüflerle izah etmeye çalışmak mümkün değildir.

Gerçekten, çok geniş topraklar üzerinde hakimiyetini tesis eden Osmanlı Devleti, çeşitli din, dil, ırk, örf ve âdetlere sahip toplulukları asırlarca âdil bir şekilde idare etmişti. Ulaşım teknolojisi bakımından günümüzle mukayese edilemeyecek derecede imkansızlıklar içinde bulunan o asırların dünyasında, bunca farklı yapıdaki toplulukları cebir ve tazyik kullanmadan idare etmek basit bir hakimiyet anlayışının sonucu olmasa gerekir. M. Fuat Köprülü'nün bir madde halinde sıraladığı ve Rasonyi'ye göre batılı tarihçilerce de kabul edilen başarının bu sebepleri de pek tatmin edici görünmemektedir. Zira onun işaret ettiği bu on bir maddenin birçoğunda diğer Anadolu beylikleri de ortaktı. Osmanlıların din, ırk ve coğrafi ortam bakımından Anadolu beyliklerinden pek farkı yoktu. Hal böyle olunca Osmanlı basarisinin sebeplerini başka sahalarda da aramak gerekir. Öyle anlaşıyor ki Osmanlılar, diğer beyliklerin sahip olmadıkları veya yapamadıkları bazı şeyleri başarmışlardı. Bu konuyu araştıran pek çok tarihçi gibi Mustafa Nuri Paşa da başlangıçta küçük bir uç Beyliği olan bu devletin başarısını, maddî ve manevî sebeplere bağlar. Ona göre bu sebepler şunlardır:

1- Kuruluş dönemindeki hükümdarların tamamı, İslâm dinine ve bu dinin prensiplerine bağlı olan kimselerdi. Onlar, hukukî ve ser'f meseleleri bütünüyle kadılara havale etmişlerdi. Bu mevzuda kendilerini halktan ayrı görmezlerdi. Dolayısıyla halktan herhangi birine yapılan muamele, kendileri için de geçerli idi. Keza onlar, hukuk adamlarına baskı yapmadıkları gibi, tamamen İslâm hukukunun ruhuna uygun olarak verilen kararlarına da müdahalede bulunmazlardı. Bu da ülke içinde sağlam bir adlî mekanizmanın çalışmasına ve adaletin gerçekleşmesine sebep oluyordu. İşte bu adalet anlayışı sayesinde ki, devletleri büyüyüp gelişti.

2- Osmanlılar, kuruluşlarından itibaren Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı kaldılar. Bu bağlılık, adi geçen devletin varlığına son verildiği ana kadar devam etti. Onların bu bağlılık ve vefalarından dolayı Allah, kendilerini mükâfatlandırdı. Zaman zaman ortaya çıkan isyan ve bas kaldırmalarda hep onlara yardımcı oldu.

3- Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkması ve Bizans'ın içinde bulunduğu sıkıntılı durumlar yüzünden çevresinde kuvvetli bir devletin bulunmaması.

4- Osmanlılar, İslâm dünyasının hudut boylarında kurulmuşlardı. Cihad ve ilay-i kelimetullah için devamlı harp edip ganimet elde ettiklerinden san ve şöhretleri de artıyordu. Onların bu durumunu öğrenen ve başka ülkeler ile topraklarda yaşayan Müslümanlar, gelip kendilerine iltihak ediyorlardı. Bu da Onların kuvvetlenmesine sebep oluyordu.

5- Osmanlı hükümdarları, ilim adamı ile fazilet ehli kimselere karşı son derece hürmetkâr davranıp onları gözetiyorlardı. Devlet için hizmet edip yardımcı olanlara tımar arazisi vermek suretiyle onları devlete ortak ediyorlardı. Ayrıca topraklarını genişletip Müslüman nüfusunu artırmak için büyük bir gayret sarf ediyorlardı. Çıkardıkları kanunlara da sıkı sıkıya bağlı kalıyorlardı. Mustafa Nuri Paşa'ya göre, Osmanlı Devleti'nin kısa bir zamanda büyüyerek müesseselerinin kemal

mertebesine ulaşmasına ve emsâllerine göre daha uzun ömürlü olmasına sebep olan âmiller, Onların bu anlayış ve davranışlarıdır.

(NURİ, 1877)

Selçuklu-Bizans hudutlarında teşekkül eden bir uç beyliğinin, yeni bir din ve kültürün taşıyıcısı olarak eski Bizans İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde kurulan bu yeni devlete bir Türk ve İslâm damgası vurması hadisesi, çağdaş tarihçiler arasında henüz tam anlamıyla izah edilemeyen bir mesele olarak münakaşa edilmektedir. Öyle anlaşıyor ki bu münakaşa daha uzun süre devam edeceğe benzemektedir. Nitekim Leopold Von Ranke gibi bazı kimseler de bu gelişmeyi "padişah şahsiyetlerine, askerî sisteme ve toprak uygulaması gibi maddî manevî bazı unsurlara bağlarlar."(RANKE, 1882)

Tarihin uzak dönemlerinden itibaren kurulmuş bulunan bütün Türk devletlerindeki töreye göre, Osmanlılarda da ülke, ailenin müşterek mali olarak kabul ediliyordu. Osmanlılarda saltanatın intikalinde yerleşmiş bazı merasimler önemli yer tutmaktadır. Bunların basında bey'at, cülûs ve kılıç kuşanma merasimleri gelmektedir. saltanatın intikali, başlangıçtan 1617 tarihine kadar ilk on dört padişahta "amuda-i nesebî" denilen babadan oğula geçmek suretiyle olmuştur. Eski Türklerdeki devletin, hânedanın ortak mülkü olma telakkisi Osmanlılarda özellikle Fâtih döneminde değişik bir anlayışa bürünmüştür. Kanunnâmenin meşhur olan maddesi ile saltanatın babadan oğula intikalinde kolaylık sağlanmıştır. 1617'de I. Ahmet'in ölümü üzerine "ekberiyet" usûlü benimsenmiştir. Daha sonraki dönemde bir iki istisna dışında "ekberiyet ve ersediyet" usûlüne göre hânedanın en yaşlı erkek üyesi padişah olmuştur. Hükümdarlık ailesinin reisi olan ve "Ulu Bey" adını taşıyan kişi, aynı zamanda devletin de reisi olurdu. Osmanlı Beyliği'nin ilk zamanlarında da görülen bu âdet, I. Murat zamanından itibaren sadece hükümdarın çocukları için geçerli hale gelmiştir. Buna göre belirtilen dönemden itibaren saltanat, hükümdar olan kimsenin çocuklarının hakkı olarak telakki edilmeye başlanmıştır. Bununla beraber bir veliahda tayini söz konusu değildir. Devlet adamları ve askerlerce sevilip takdir edilen şehzade, ölen babasının yerine hükümdar ilan olunurdu.

Osmanlı padişahları cüluslar münasebetiyle çıkardıkları fermanda Allah'ın lütfu ile "bi'l-irs ve'l-istihkak" saltanatın kendilerine müyesser olduğunu ifade ederler. Öyle anlaşıyor ki ilk dönemlerde devletin kuruluş hamurunda mayası bulunan ahi

teşkilatının da bu seçimde büyük bir payı bulunmaktadır. Çok nadir de olsa, zaman zaman padişahların, yerlerine geçecek şehzadeyi devlet ileri gelenlerine vasiyet ettikleri görülmektedir. Mesela Çelebi Mehmet, Bizanslıların yanında bulunan kardeşi Mustafa Çelebi'nin tekrar Hükümdarlık iddiasıyla ortaya çıkma ihtimalini göz önüne alarak hayatından ümidini kestiği sırada yanındaki vezir ve beylerine oğlu Murat'ın hükümdar yapılmasını ve o yetişinceye kadar ölümünün gizli tutulmasını vasiyet etmiştir. Böylece Çelebi Mehmet, kardeş kavgasının sebep olacağı politik ve ekonomik huzursuzluklar için tedbir almış oluyordu.

Biraz önce temas edildiği gibi, Osmanlılarda hükümdarın çocuklarından kimin padişah olacağına dair kesin bir saltanat kanunu yoktur. Hükümdarlar, bir isyan hareketinin önüne geçmek için kardeşlerini öldürürlerdi. kardeş katli, Yıldırım Bâyezid zamanından beri tatbik edilmekle beraber Fâtih kanunnâmesiyle yazılı hale getirilmiştir. Bu kanunnâmede "Ve her kim esneye evladından saltanat müyesser ola, karındaşlarını nizâm-i âlem için katl etmek münasiptir. Ekser ulemâ dahi tecviz etmiştir. Anınla âmil olalar" denilerek memleketin selameti için kardeşlerin katline bir nevi izin verilmiştir.

Töreye göre Osmanlı padişahı, memleketin sahibi sayılırdı. Bu sebeple tebaasının mali ve canı üzerinde tasarruf hakkı vardı. Vasıtalı vasitasız bunu kullanırdı. Her türlü kuvvet padişahın elindeydi. Fakat o bunu keyfî olarak değil, kanun, nizam ve ananelere dayanarak muameleatin icaplarına göre yürütürdü. Fâtih Kanunnâmesi (s. 16)'de, padişahın yetkilerini nasıl kullandığına işaretle şöyle denilmektedir: "Ve tuğrayı şerifim ile ahkam burulmak üç canibe mufazdır. Umur-i âleme müteallik ahkâm vezir-i azam buyrultusu ile yazıla ve malıma müteallik olan ahkâmı defterdarlarım buyrultusu ile yazalar. Ve ser'-i şerîf üzre deavi hükmünü kadiaskerlerim buyrultusu ile yazalar." Bu ifadelerden anlaşıldığına göre bütün dünyevî ve dinî idare padişah adına yapılmaktadır. Buna dayanılarak padişahın, dünyevî yetkilerinin idaresinde sadrazamları, dinî yetkilerinin idaresinde ise önceleri kadiaskerleri, daha sonra da şeyhülislâmları vekil tayin ettiği söylenebilir. Nitekim bu iki makama yapılacak tayin ve azillerde padişahın mutlak salâhiyet sahibi olduğu bilinmektedir. Bundan başka divan toplantılarında alınan her türlü kararın "arz" yolu ile onun tasdikine sunulması da padişahın nihaî karar mercii olduğunu teyide etmektedir.

İslâm hukukuna göre devletin basında bulunan hükümdarın, hakkında nas bulunmayan mevzularda tebaasının maslahatını gözeterek çıkardığı kanunlarına uymak dinin emridir. İslâm hukukuna göre hükümdar her istediğini yapan ve her türlü arzusuna uyulması gereken bir kişi değildir. O da ser'î hukukun gerektirdiği emirlere uymak zorundadır. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in "Allah'ın emirlerine uymayana itaat yoktur" Hadis-i Şerifi ile Hz. Ebu Bekir'in halife seçildiği zaman yaptığı ilk konuşmasında dediği gibi emirlerine itaat mecburiyeti kalkar.

Müslüman bir topluma istinada eden bünyesi ile Osmanlı devlet adamları, bundan başka türlü hareket de edemezlerdi. Zira bu devletin geleneğinde hâkim bulunan anlayışa göre "devlette din asil, devlet ise onun bir fer'idir" Kanun, hüküm, ferman ve uygulamada dinî anlayışın dışına çıkmamak için Osmanlılar, kuruluşlarından itibaren İslâm fıkına (hukuk) yakından âşına olan ulemâya devlet idaresinde yer veriyorlardı. Nitekim Orhan Gazi'nin vezirlerinden Sinan Paşa ile Çandarlı Halil ulemâdandır. Esasen, XIV. asır Türk dünyasını gezip onlar hakkında canlı levhalar gibi sağlam bilgiler veren İbn Batuta'nın müşahade ettiği gibi, Anadolu Türkmen beyliklerinin hemen hepsinde fakirler, beylerin yanında en şerefli mevkide yer almakta idiler.

Bernard Lewis'in dediği gibi; "Kuruluşundan düşüşüne kadar Osmanlı Devleti, İslâm gücünün ve inananın ilerlemesine veya savunmasına adanmış bir devlet idi. Osmanlılar, altı yüzyıl, ilk önce esas itibarıyla başarılı olarak, Avrupa'nın geniş bir kısmında İslâm egemenliği kurma çabasıyla, daha sonra da Bari'nin amansız karşı saldırısını durdurmak ya da geciktirmek için uzun süreli hareketleriyle hemen hemen devamlı olarak Hristiyan Batı ile savaş halinde idiler. Yüzyıllar boyu süren bu mücadele, Türk İslâmlığının tâ köklerindeki kaynakları ile Türk toplumunun ve kurumlarının bütün yapısını etkilenemezlik edemezdi. Osmanlı hükümdarının halkı, her şeyden önce kendini Müslüman sayardı. Daha önce gördüğümüz gibi Osmanlı ve Türk, nispeten yeni kullanılan deyimlerdir. Osmanlı Türkleri, kendilerini İslâm ile özdeş görmüşlerdir. Diğer herhangi bir İslâm ulusundan çok daha büyük ölçüde hüviyetlerini İslâmiyet içinde eritmişlerdi. Türk kelimesi, Türkiye'de hemen hemen kullanılmaz iken, Batı'da Müslüman'ın eş anlamı haline gelmesi ve Müslüman olmuş bir Batılıya, olay İsfahan veya Fas'ta olsa bile "Türk olmuş" denmesi ilginçtir." (LEWIS,1999)

Osmanlı pâdişahlarının, kanun ve nizamlara göre hareket etme mecburiyetini hissetmeleri, onların keyfî bir şekilde hareket etmelerine mani oluyordu. Hatta öyle ki, baban devlet güvenliği için tehlike teşkil edenlerin durumu bile hükümdarların fevrî hareketlerine terk edilmiyordu. Nitekim II. Murat dönemi olaylarından bahis edilirken görüldüğü gibi Haçlılarla birlik olup Osmanlı vatandaşı olan Müslümanları arkadan vurup öldürmekten çekinmeyen Karamanoğlu İbrahim Bey'in bu tecavüzünü, İslâmla bağdaştıramayan hükümdar, döneminin Ehl-i Sünnet âlimlerine müracaatla Karamanoğlunu yola getirmek üzere onlardan fetva istemişti. İbn Hacer el-Askalanî, Saadeddin Deyrî, Abdu's-Selâm el-Bagdadî, Bedreddin Tenesî ve Bedreddin el-Bagdadî gibi dört mezhebe otoritesi, onun, Karamanoğlu ile mücadele etmesi için fetva vermişlerdi. Sultan Murat, bu fetvalara dayanarak Karamanoğlu üzerine yürümüştü. Keza Çelebi Sultan Mehmet döneminde etrafına topladığı bazı çapulcularla birlikte isyan başlatarak halk ve devlet için büyük bir tehlike haline gelen Şeyh Bedreddin Mahmut, yakalandığı zaman hemen öldürülmedi. Hareketinin İslâm'a uygunluk derecesinin araştırılması ve cezanın, âlimler tarafından kurulacak bir heyet tarafından takdir edilmesini bizzat padişah istemiştir. Padişahlar, her zaman bir kurulun danışma niteliğindeki kararlarını almazlarsa bile hiç olmazsa en az şeyhülislâm veya müftüden fetva aldıktan sonra hüküm verirlerdi. onların bu emir ve iradeleri, hatt-i hümayun, biti, ferman, berat, irâde, ahitname ve emannâme gibi belgelerle ifade edilirdi. Bunlardan hatt-i hümayunun bizzat padişahın kendi el yazısı olduğu, diğerlerinin onun adına Divan-i Hümayundan çıktığı bilinmektedir.

Osmanlılarda, devlet işlerinde kesin bir karar verilmeden önce, işler, Divan'da görüşülürdü. Bu görüşmelerden sonra son karar hükümdarın olurdu. hükümdarın herhangi bir mesele hakkında verdiği karar ve kesin olarak beyan ettiği fikir, kanundu. Bununla beraber padişah, devlet işleri ile ilgili meselelerde ser'î ve hukukî konularda gerekli gördüğü kimselerle görüşüp onların fikirlerini alırdı. Bu durumdan anlaşılacağı üzere zâhiren geniş ve hudutsuz salâhiyeti olduğu görülen padişah, gerçekte bir takım kanunlarla bağlı di. Bu da bir devletin devam ve bekası için şarttı. Osmanlı hükümdarlarının ilk ve en kudretli zamanlarında bile divan kararlarına tamamen riayet ettikleri ve alınan kararların dışına çıkmadıkları görülmektedir.

Osmanlı padişahları, XVI. yüzyıl sonlarına kadar şehzadeliklerinde hizmet ve muharebelerde ordunun kollarında komutanlık yaparak memleket idaresinde ve

muharebe usûllerinde tecrübe kazanıyorlardı. Hükümdar oldukları zaman bu bilgi ve tecrübe birikiminden istifade ediyorlardı. Osmanlı hükümdarları, ordularının başkomutanı idiler. Büyük ve önemli savaflara bizzat kendileri iştirak edip komutanlık yapıyorlardı. Küçük savaflara ise salahiyyetli bir komutan tayin ediyorlardı.

Fâtih Sultan Mehmet döneminin ortalarına kadar Osmanlı padişahları, Divan-i Hümayuna başkanlık ederlerdi. Divan'da halkı ve devleti ilgilendiren isleri görüp gereken hükümleri verirlerdi. Hastalık veya başka bir sebepten dolayı padişahın iştirak etmemesi halinde onun yerine vezir-i azam başkanlık ederdi. Solakzâde'nin bir ifadesine dayanılarak Fâtih'in, Divan başkanlığını terk edişi şöyle bir hadiseye bağlanır: Bir gün Fâtih'in başkanlığında Divan toplantısı yapıldığı sırada isini takip etmek üzere payitahta gelmiş olan bir Türk köylüsü, Divan çavuşlarının ellerinden kurtularak toplantı yerine girer ve "Devletlû Hünkâr hanginizdir, şikayetim var" demiş. Bir suikast tehlikesini de beraberinde getiren bu hareket, padişahın canını sıkmış. Vezir-i Azam Gedik Ahmet Paşa'nın tavsiyesiyle hükümdarın Divan müzakerelerini bir perde arkasından dinlemesi ve vezâret mührünün yani mühr-i hümayunun vezir-i azama verilmesi sistemi kabul edilmişti. Bundan sonra adı geçen vezir-i azamın teklifi üzerine Padişahlar için toplantı mahallinin arkasında biraz yüksekçe ve önü kafesli bir yer yapılmıştı. Bundan sonra Padişahlar, divan müzakerelerini oradan dinleyip takip etmeye başlamışlardı.

Bu hadiseden sonra Fatih Sultan Mehmet, divan müzakerelerine başkanlık etmeyip bir perde veya kafes arkasından dinlerdi. meşhur kanunnâmesinde de "Cenab-i şerifim pes-i perdede oturup" demek suretiyle bunu bir kanun hükmü haline getirmişti. görüldüğü gibi II. Murat da dahil olmak üzere Osmanlı hükümdarları devamlı olarak halkla temasta bulunuyor, bizzat davaları dinleyip devlet işlerini görüyorlardı.

Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren hükümdarlar, halk ile temas ediyor, her fırsatta halka yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Bunu bilen halk, şikâyet, talebe ve arzularını çeşitli vesilelerle hükümdarlara ulaştırıyordu. Bu anlayış, kökleri mazide olan eski bir ananenin yerleşmesine sebep oluyordu. Bu ananelerden biri, Hz. Peygamber'sen beri devam ede gelmekte idi. Buna göre Medine şehir devletinde, oldukça sade bir yapı içerisinde halk, külfetsizce Hz. Peygamber ile görüşüyordu. Şüphesiz ki bu davranış, daha sonraki Müslüman

hükümdarlar için ideal bir örnek teşkil ediyordu. Hulafa-i Rasidîn döneminde gelişen fetihlerle büyüyen idarî yapıda, çok farklı inanç ve düşüncede olan kimselerin mevcuda olması, bazı suikast ve cinayet ihtimallerini de akla getiriyordu. Bu yüzden halifelerin halk ile temaslarında bazı tedbirlerin alınması ihtiyacı doğdu.

Halk ile Osmanlı hükümdarları arasındaki münasebeti sağlayan çeşitli vesileler vardı. Cuma ve bayram namazları, ava çıkma, İstanbul'un içi ve çevresindeki mesire yerlerine, saray ve kasırlara yapılan ziyaretler, halka hükümdara ulaşma imkanı veren fırsatlardı.

Osmanlı hükümdarları, daha Osman Bey'den itibaren meşru mazeretlerinin dışında Cuma namazını sarayın dışında ve halka açık bir camide kılmaya büyük bir itina gösteriyorlardı. Bu durum, vekayi nâme, hatırat ve seyahatnâmelerden açıkça anlaşılmaktadır. Cuma selamlığı sırasında üzerinde durulması gereken en önemli husus, halkın dilek ve bilhassa şikayetlerini bizzat hükümdara ulaştırmış olmasıdır. Osmanlı tarihi boyunca bunun pek çok örneğini görmek mümkündür. Aslında Osmanlı Devleti'nde tebaanın padişaha ulaşması yerleşmiş bir gelenektir.

Padişahların zaman zaman kıyafet değiştirerek halk arasında dolaşıp kamuoyunu yoklamaları (tebdil gezmeleri), günlük hayatları, yemekleri, İstanbul ve civarında çeşitli gezintiler' saltanat kurumu açısından önemli hususlardır.

Gerek günümüzde gerekse tarihteki devletlerde olduğu gibi Osmanlılarda da hükümdarın hakimiyet'ini (egemenliğini) temsil eden ve adına "Hükümdarlık alametleri" denilen işaret ve semboller vardı. Kaynaklar, yeri geldikçe bu sembollerden söz ederler. Buna göre kuruluş döneminde Osmanlı pâdişahlarının hakimiyet sembolü olan Hükümdarlık alametleri şunlardır: Payitaht, saray, çadır (otağ), taht, taç, hutbe, sıkken, unvan ve lakaplar, nekbet, kılıç, bayrak, tiriz, tuğ.

Padişahların kullandıkları unvanlar, bunların kullanıldığı yerler Osmanlı hâkimiyet anlayışı açısından önemlidir. Halil İnalçık ("padişah", A, X) bunları, ser'î ve örfî unvanlar olarak iki kısımda değerlendirmekte ve resmî belgelerde bunların itina ile kullanıldığına işaret etmektedir. Bunlar: bey, han, hâkan, Hüdavendigâr, gazi, kayser, sultan, emîr, halife ve padişah gibi unvanlardır. Bundan başka Yavuz Sultan Selim, Mercidabık zaferinden hemen sonra Halep'de "Hadimu'l-Haremeyn es-Şerifeyn" unvanını kullandı. Bu unvan daha sonraki padişahlarca da kullanıldı.

1.2.2. ŞEHZADELER

XIV. asrın sonları ile XVI. asırda, Diğer Anadolu beyliklerinde de görüldüğü gibi "çelebi" unvanı ile de anılan Osmanlı hükümdar çocuklarına, şehzade ismi verilmekte idi. Mense' ve mânâsı tam olarak tespit edilemeyen ve Türkçe bir kelime olan "çelebi" kelimesinin ilk defa Anadolu'daki Türkler tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir.

Osmanlı şehzâdeleri babalarının sağlığında yüksek haslarla bir sancağın idaresine (sancağa çıkma) tayin ediliyorlardı. Böylece, askerî ve idarî işlerde tecrübe kazanıp yetiştiriliyorlardı. Şehzâdeler, tâkrîben on-on beş yaşlarında tayin edildikleri sancağa gönderilirlerdi. Devlet işlerinde kendilerini yetiştirmek üzere, "lala" denilen tecrübeli bir devlet adamı ile çeşitli hizmetler için kalabalık bir maiyet verilirdi. Şehzâdeler, gidecekleri sancağa validelerini de beraberlerinde götürürlerdi. Sancakta bulunan şehzâdelere "Çelebi Sultan" denirdi.

Osmanlı şehzâdelerinden, sancak beyi olanların maiyetlerinde nişancı, defterdar, reisü'l-küttâb gibi kalem heyetiyle miralem, mirahur, kapı ağası ve Diğer bazı saray erkânı vardı. Çelebi sultanların yaşları müsaitse bizzat kendileri divan kurup sancaklarına ait işleri görürlerdi. Yaşları küçük olanların bu işlerine de lalaları bakardı. sancağın bütün işlerinde söz sahibi olan lalalar, devletçe itimat edilen şahıslardan (vezirlerden) tayin edilirdi. Şehzâdeler, kendi sancaklarında zeâmet ve tımar tevcih edebildikleri gibi berat ve hüküm verip bunlara kendi isimlerini hâvi tuğra çekebilirlerdi. Ancak yapacakları bu tayin ve tevcihlerde devlet merkezine bilgi vermek ve asil deftere kaydettirmek mecburiyeti vardı.

XVI. yüzyıl ortalarına kadar duruma göre İzmit, Bursa, Eskişehir, Aydın, Kütahya, Balıkesir, Isparta, Antalya, Amasya, Manisa ve Sivas gibi şehirler, başlıca şehzade sancak merkezleri olmuştur. şehzâdelere Rumeli'de sancak verilmesi kanun değildi. Şehzâdelerin bulundukları sancak merkezlerinde çevrelerinde bir fikir ve kültür hâlesi meydana gelirdi.

Kuruluş dönemindeki Osmanlı şehzâdeleri, ya babaları ile beraber veya yalnız olarak sefere giderlerdi. Babalarıyla sefere katıldıkları zamanlarda ordunun yanlarında, baban da gerisindeki (ihtiyat) kuvvetlere komuta ederlerdi. Her Osmanlı şehzâdesi, veliahda tayini usûlü olmadığından dolayı hükümdar olma hakkına sahipti. Bu sebeple hükümdar olana karsı zaman zaman diğer kardeşlerin saltanat

iddiasıyla ortaya çıktıkları görülür. Bu arada Savcı Bey gibi, babası I. Murat'a karşı Hükümdarlık iddiasıyla ortaya çıkanlar da olmuştur.

III. Mehmet'in cûlûsundan (1595) itibaren Şehzâdelerin fiilen sancağa gönderilmeleri usûlû tamamen terk edilerek, onun adına bir vekil sancağa gönderilmiştir. Şehzâdeler ise âdetâ Harem'e hapsedilmişlerdi. Bu geleneğin terk edilmesi, Osmanlı saltanat kurumu için tam bir felaket olmuştu. XVII-XVII. asırlarda Topkapı Sarayı'nın Harem kısmında "Şimşirlik" denilen dairede hayatini geçiren Şehzâdelerin şahsiyetleri, tam gelişememiş, ilim ve kûltür bakımından zayıf kalmışlardı. Bununla beraber XVII. asrin sonlarında Şehzâdeler, tekrar serbest hareket eder olmuş ve devlet isleri ile ilgilenir olmuşlardır.

1.2.3. MERKEZ TEŞKİLATI

Kuruluş dönemi Osmanlı Devleti'nde yönetim, eski Türk töresindeki aşiret usûllerine göre tatbik ediliyordu. Bu mânâda memleket, ailenin müşterek mali sayılıyordu. Bununla beraber hükümdar, önemli konularda tek başına karar vermeyerek bir kişim devlet adamının fikrine de müracaat ediyordu. Bu fonksiyon, daha sonra adına "Divan" denecek meclis (bir çeşit bakanlar kurulu) tarafından yerine getiriliyordu. Başlangıçta vezir-i azam ve vezirler, hükümdarın birinci derecede yardımcıları idi. Her şey belli kanun ve nizamlar çerçevesinde yürütülüyordu. Fâtih dönemine kadar örfe dayalı olan bu sistem, Fâtih'le birlikte yazılı kanun haline getirilmiştir. Bununla beraber, devletin genel kanunları dışında, her kaza ve sancağın ekonomik ve sosyal durumuna göre özel kanunları vardır.

İdarede bütün yetki padişahın ve onu temsil eder divanın elinde toplanmıştı. Bu durum, mutlak bir merkezî otoriteyi ön plâna çıkarmış oluyordu. Bu da devlete merkeziyetçi bir karakter kazandırıyor. Çünkü daha kuruluştan itibaren hükümdarlar, merkeziyetçiliğe giden bir yol tutmuşlardı. Bu bakımdan bütün tayin ve aziller, merkezin bilgisi altında yapılıyordu. Merkezin en önemli karar organı da "Divan-i Hümayûn" denilen müessese idi.

1.2.4. DİVAN-I HÜMAYUN

İslâm dünyasında, Hz. Ömer ile başlayan divan teşkilatı, daha sonra değişik şekil ve isimlerle gelişip devam etti. Osmanlı döneminde bizzat padişahın başkanlığında önemli devlet işlerini görüşmek üzere toplanan Divanca, "Divan-i Hümayun" denirdi.

Bu müessesenin, devletin ilk yıllarında nasıl geliştiğine dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak İbn Kemâl, (Defter I, s. 28, 106) bu müessesenin daha Osman Gazi zamanında ortaya çıktığını kayda eder. Herhalde bu, Anadolu beyliklerinde ortaya çıkan divanın bir benzeri olmalıdır ki, pek fazla bir gelişme göstermemiştir. babasının yerine geçip Bey unvanını alan Orhan döneminde, divanın varlığı artık kesinlik kazanmış görünmektedir. Hatta Âsıkpaşazâde'nin, bu bey zamanında, divana gelmek zorunda olan devlet adamlarının (divan üyeleri) burmalı tûlbent, yani bir çeşit sarık sarmalarını emrettiğini söylemesi, onun divan erkânı için bir kıyafet tespit ettiğini göstermektedir. Osmanlı divanı, daha sonra gelen hükümdarlar vasıtasıyla bir hayli geliştirilerek devletin en önemli organları arasında yer alacaktır.

İlk dönem Osmanlı divanının çok sade ve basit olduğu tahmin edilebilir. Öyle anlaşıyor ki bu ilk divan, uç beyliği zamanındaki şeklini az çok muhafaza etmişti. Divan heyetinde, Osmanlı beyinin kendisinden başka bir veziri, muhtemelen hükümet merkezi olan şehrin kadısı, beyliğin malî işlerini idare eden naibe veya defterdar gibi az sayıda üye vardı. Zaman zaman, bey yerine icabında orduya kumanda eden şahıs olarak sahnede Osmanlı beyinin oğlu görülmektedir ki, bu vaziyet, divan kuruluşunun uç beyliği divanının modeline göre olduğu hakkında bir kanaat vermektedir. Fakat Selçuklu Devleti tamamen yıkılıp Moğol nüfuzu da sarsılmaya başlayınca müstakil bir devlet olma yolunu tutan Osmanlı Beyliği'nde, divanın gittikçe Selçuklu divanı modeline benzer bir mahiyet kazandığı görülür.

Orhan Bey zamanında müesseseleştiği görülen divanın üyeleri için, artık resmî bir kıyafetin tespit edildiği görülür. Divan toplantıları, Sultan I. Murat, Yıldırım Bâyezid, Çelebi Sultan Mehmet ve II. Murat devirlerinde de devam etmişti. Yıldırım Bâyezid, halkın şikayetlerini dinlemek üzere her sabah yüksek bir yere çıkardı. Herhangi bir derdi ve sıkıntısı olanlar orada kendisine şikayette bulunurlardı. O da bunların problemlerini derhal çözerdi.

Divan, Orhan Bey zamanından, Fâtih'in ilk devirlerine kadar her gün toplanırdı. Toplantılar sabah namazından sonra baslar ve öğleye kadar devam ederdi. XVI. asrın ortalarından sonra (Fâtih dönemi) Toplantılar haftada dört güne (Cumartesi, Pazar, Pazartesi, Şali) inmiş, Pazar ve Şali günleri de arz günleri olarak tespit edilmiştir.

Divan, hangi din ve millete mensuba olursa olsun, hangi sınıf ve tabakadan bulunursa bulunsun, kadın erkek herkese açıktır. İdarî, siyasî ve örfî isler re'sen, diğerleri de müracaat, şikâyet veya görülen lüzum üzerine veya itiraz sebebiyle temyiz suretiyle tetkik edilirdi. Memleketin herhangi bir yerinde haksızlığa uğrayan, zulüm gören veya mahalli kadılarca haklarında yanlış hüküm verilmiş olanlar, vali ve askerî sınıftan şikâyeti bulunanlar, vakıf mütevellilerinin haksız muamelelerine uğrayanlar vs. gibi davacılar için divan kapısı daima açıktı. Divanda önce halkın dilek ve şikâyetleri dinlenir, ondan sonra devlet isleri görüşülüp karara bağlanırdı.

Divanda idarî ve örfî isler vezir-i azam, ser'î ve hukuki isler kadiasker, malî isler defterdar, arazi isleri de nisancı tarafından görülürdü. Divan müzakereleri o günkü rûznâmeye (gündem) göre yapıldı. toplantı bittikten ve Maliye hazinesi ile Defter hane, vezir-i azamin mührü ile mühürlenip kapandıktan sonra çavuşbaşı, elindeki esasını yere vurarak divanın sona erdiğini bildirirdi. Divandan sonra Yeniçeri ağası padişah tarafından kabul olunarak ocak hakkında bilgi alınırdı. Ondan sonra kadiaskerler huzura girip kendileri ile ilgili isleri arz ederlerdi. Bundan sonra da vezir-i azam ile vezirler ve defterdar kabul olunurdu. Bütün bunlardan sonra da Padişahlar, vezir-i azam ve vezirlerle beraber yemek yerlerdi. Ancak bu usûl, Fâtih Sultan Mehmet döneminde kaldırılmıştı. Divan erkânından başka o gün isleri için divana gelmiş bulunan halka da din ve milliyet farkı gözetilmeksizin yemek verilirdi.

Öyle anlaşıyor ki Osmanlı Devleti divanı, devletin en yüksek organı özelliğini taşımaktaydı. Devlet başkanı olarak hükümdar, sık sık divan üyelerinin fikirlerini almak ihtiyacını hissediyordu. Bu durum, devlet idaresinin bir kişinin değil, bir kurulu teşkil eden üyelerinin fikirlerinden yararlanılarak en mükemmel şekilde yapılabileceğinin açık bir göstergesidir. Divanda, halk ile devletin bütün problemleri, özellikle tımar tevcihleri ve önemli mevkilere yapılacak atamalar da görüşülmekteydi. Bu, yüksek memuriyetlere, hükümeti teşkil eden üyelerin fikirlerinin alınarak atamalar yapıldığına işarettir. Bir kurulun yapacağı atamaların ise bir tek kişinin yapacağı atamalardan daha isabetli olacağı bir gerçektir. Divanda son söz Şüphesiz ki sultanındır. Ancak gördüğümüz gibi hükümdarın, vezirlerin mütalaalarını alması, daha doğrusu böyle bir ihtiyacı hissetmesi, devlet idaresinde is birliği ve koordinasyonun ön planda tutulduğunu göstermektedir.

1.2.5. DİVAN ÜYELERİ

Kuruluş dönemi Osmanlı divanı, her gün sabah namazından sonra padişahın huzuru ile toplanarak görevinin gerektirdiği işleri yapardı. Divan toplantılarında üyelerden her birinin kendisini ilgilendiren vazifeleri vardı. Her üye kendini ilgilendiren vazifeleri ile meşgul olurdu. padişahı bir tarafa bırakacak olursak kuruluş döneminde divanda vezir-i azam, kadıasker, defterdar ve nişancı gibi asil üyeler bulunmuştur.

1.2.6. VEZİR-İ A'ZAM VE VEZİRLER

Osmanlıların ilk dönemlerinde divanda sadece bir vezir bulunuyordu. O da ilmiye sınıfına mensuptu. Daha sonra vezir sayısı artınca birinci vezire "Vezir-i azam" denildi. Bundan başka "Sadr-i âlî", "Sahibe-i devlet", "Zât-i esefî" ve "Vekil-i mutlak" gibi tabirler de kullanılmış ise de bunlar asil el-kaptan değildir.

Osmanlı Devleti'nde ilk vezir, Hacı Kemaleddin oğlu Alaeddin Paşa'dır. Bu zat, ilmiye sınıfına mensup olduğu gibi aynı zamanda tanınmış ahi reislerindendi. Osmanlı tarihçilerinin büyük bir kısmı, bu zat ile şehzade Alaeddin'i birbirine karıştırır. Alaeddin Paşa'dan sonra bu makama sıra ile Ahmet Pasa, Hacı Pasa ve Sinaneddin Yusuf Pasa gelmişlerdi. Çandarlı Halil Hayreddin Pasa ise Sinaneddin Yusuf Paşa'dan sonra vezirliğe getirilmişti. Onun ölümü üzerine vezir olan ve bu makamda on bir yıl kadar kalan Çandarlı zâde Ali Pasa zamanında, Timur tas Paşa'ya da vezirlik verilince Çandarlı zâde Ali Pasa vezir-i azam diye anılmaya başlandı.

Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'dan önceki vezirler orduya komuta etmiyorlardı. Bu görevi, askerî sınıfa mensuba olanlar yürütüyordu. Fakat Hayreddin Paşa'nın Rumeli fetihlerinde komutanlığı vezirlikle birleştirip mühim muvaffakiyetler kazanması, idarî ve askerî işlerin bir elde toplanmasına sebep olmuştu. Bundan sonra gelen birinci vezirler hep aynı şekilde hareket etmişlerdir.

Daha sonraki tarihlerde vezirlerin sayısı artmış ve XVI. asır ortalarına yakın zamana kadar vezirlik, sadece İstanbul'da bulunan mahduda kimselere münhasır iken Kanunî devri vezirlerinden Çoban Mustafa Pasa ile Hain Ahmet Pasa, önemine binaen vezirlikle Mısır valiliğine tayin edilmişlerdi. Daha sonraki tarihlerde Budan, Yemen ve Bagdadî eyaletlerine de vali olarak vezirler gönderilmişti.

Vezir-i azam, padişahın sonra devletin en büyük reisi ve hükümdarın mutlak vekili olduğundan, sözü ve yazısı padişahın iradesi ve fermanı demektir. Çandarlı hanedanının düşüşüne kadar bütün işlerde birinci merci vezir-i azamdır. Çelebi Mehmet zamanındaki Amasyalı Bayezid Paşa'nın vezir-i azam lîgi bir tarafa bırakılacak olursa Çandarlı ailesinin bir silsile halinde kadiaskerlikten gelmek suretiyle yetmiş seneden fazla bir müddet kesintisiz o mevkiî işgal etmeleri ve hükümdarların itimatlarını kazanmaları bütün Türk devlet adamlarının bir ailenin etrafında toplanmalarına sebep olmuştur. Hatta Segedin muahedesi'nin akdi üzerine saltanatı oğlu Mehmet'e bırakan İkinci Murat, karşı tarafın bu fırsatı ganimet bilip antlaşmayı bozması üzerine, anormal bir hal alan olaylar karşısında tekrar hükümdar olup idareyi eline almak istediği zaman, Vezir-i azam Çandarlızâde Halil Paşa'nın teşebbüsüyle ikinci defa Hükümdarlık makamına getirilmişti.

İcabında padişah adına divana riyaset (başkanlık) eden vezir veya vezir-i azamlar, hükümdarın mutlak vekili idiler. padişahın elips şeklindeki altın bir mührü, bunun alameti olarak yanlarında bulunurdu. Vezir, devlet işlerinde bütün salâhiyet ve mesuliyetlere sahip olduğu gibi bütün azil ve tayin işleri de onun reyî ile olurdu. Bu dönemlerde, hükümdarlarca hiç bir taleplerinin reddedilmemesi adet haline gelmişti.

Kendisinden önceki töre, örf ve gelenekleri yazılı bir metin haline getiren Fâtih Sultan Mehmet'in kanunnâmesinde vezir-i âzamla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

"Bilgim ki vüzerâ ve ümerânin vezir-i azam başıdır, cümle'nin ulusudur. Cümle umurun vekil-i mutla kidir. Ve malimin vekili defterdarındır ve ol, vezir-i azam nâzırıdır. Ve oturmada ve durmada ve mertebede vezir-i azam cümleden mukaddemdir."

Tevkiî Abdurrahman Paşa kanunnâmesinde de vezir-i azam hakkında şu ifadeler kullanılmaktadır:

"Evvela sadr-i azam olanlar cümleyi tasaddur edüp amme-i mesalih-i din ve devlet ve kâffe-i nizâm-i ahval-i saltanat ve tenfiz-i hudut ve kısas ve hapis ve nefy ve enva-i ta'zir ve siyâset ve istimai dava ve icray-i ahkâm-i şariat ve def-i mezâlim ve tedbir-i memleket ve tevcih-i eyâlet ve emâret ve ulûfe ve zeamet ve tımar ve tevliyet ve hitabet ve imâmet ve kitâbet ve cem'i cihet ve taklid-i kaza ve nasb-i müvella ve tefviz ve tevkil ve tayin ve tahsil ve umur-i cumhur ve tevcihat-i gayr-i mahsur ve'l-hasıl cemi-i menâsib-i seyfiyye ve ilmiyenin tevcih ve azli ve cemi-i"

kadaya-i ser'iyye ve örf iyenin istima ve icrası için bizzat cenab-i padişahîden vekil-i mutlak ve memâlik-i mahruse-i Osmanî ve taht-i hükümet-i sultanîde olan cemi-i nâsin üzerine hakim-i sahib-i ferman olduğu muhakkaktır.

Sair vüzera ve vülat ve amme-i ulemâ ve kudat ve mesayih ve sâdat ve a'yan ve ekâbir ve tavaif-i asâkir ve reâya ve berâya ve ehl-i cihât ve ashab-i ticaret kebir ve sağır ve gani ve fakir ve kavi ve zayıf ve vadi" ve şerîf ve muhassalan havas ve avam kâffe-i enâm cemian sadr-i azam olanların kelimini bizzat sevkettû ve mehâbetlû ve seadetlû padişah zillullah hazretlerinin mübarek lisan-i şeriflerinden sadır olmuş ferman-i vâcibu'l-iz'an bilüp emrine imtisâl ve kendüye ta'zim ve tavkir ve iclâl etmeye me'murlerdir."

Kanunnâme metinlerinde görüldüğü gibi vezir-i azamlar, vekil-i mutlak olarak büyük ve geniş yetkilere sahip olan kimselerdi. Herkes onun emirlerine itaat etmekle yükümlü görünmektedir. Çünkü o, padişahı temsil etmekteydi. Vezir-i azam (Kanunî döneminden itibaren) sadr-i azamlar, padişahın yüzük şeklindeki tuğralı altın mührünü taşırlardı. Vezir-i azamların, Diğer vezirlerden farkları "mühr-i hümâyun" denilen bu mühür ile olup Hükümdarlık salâhiyetinin icrasına ve padişahın kendisini vekil ettiğine dair bir delil olduğu için onlar bu mühürü örülmüş bir kese içinde koyunlarında taşırlardı. Vezir-i azamin azlinde veya ölümü halinde "mühr-i hümâyun" ikinci veya üçüncü vezire verilirdi. Mühr-i hümâyun ya divana gönderilmek veya vezir-i azam olacak kimsenin huzura kabul edilmesi suretiyle verilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde XVI. asrın ilk yarısına kadar yalnız devlet merkezinde bulunup divan-i hümâyuna memur "kubbe veziri" veya "kubbenizîn" denilen vezirler vardı. bunların sayıları pek fazla değildi. Kubbe vezirleri divanda kıdem sırasına göre oturlardı.

Fâti Sultan Mehmet'ten itibaren hükümdarlar Divan-i Hümâyun toplantılarına katılmayı terk edip, riyaseti sadrazama bıraktıktan ve XVI. asrın ikinci yansında bu Toplantılar haftada dört güne inhisar edildikten sonra hükümdarlar, arz odasında sadrazamın verdiği izahatı dinleyerek müzakerelerden haberdar olurdu. Bir müddet sonra devlet işleri Paşa kapısı'nda görülmeye başlanmış ve Divan-i Hümâyun XVII. asırdan sonra elçi kabulü ve ulûfe tevziine tahsis edilmişti. Sadrazamların hükümdarlarla görüşmeleri ise XVI. asırdan itibaren gittikçe azalmıştı. Bunlar,

devlet işlerini "telhîs" veya "takrîr" adlı vesikalarla ve ekleri ile birlikte hükümdara arz ederlerdi. Böylelikle telhîsler, kanun, nizam, tevcih, usûl ve âdet ile tayin edilmiş olan ve hükümdarın tasdikine ihtiyaç gösteren hususlara ait sadrazamın arzı mahiyetinde idiler. Sadrazam kendi fikrini de beyan ettikten sonra ilgili konu hakkında padişahın fikrini sorardı. Telhislerin hazırlanması Reisü'l-küttâbın görevi olup, hazırlandıktan sonra genellikle padişahı yormamak ve meramı açıkça ifade etmek üzere sade bir ifade ve iri nesihle yazılarak saraya gönderilirdi. padişahın "mahzurum oldu", "verilsin", "verdim", "tedarik edesin", "zamanı değildir", "berhudar olasın", "olmaz" gibi hatt-i hümayunu ile işaret etmesinden sonra sadrazam onu isleme koyardı. Sadrazamların Diğer devlet ricaline ve idarecilere olan tahriratına ise "buyrultu" denirdi. Osmanlı Devleti'nin ilgasına kadar Sadrazamların ya re'sen veya bir muamele dolayısıyla mektebî kaleminden yazılan kağıtlara "buyrultu-i sâmi" ismi verilmektedir. Bu buyrultunun divanî yazı ile yazılması ve bas tarafına da sadrazamın ismini havi sadaret mührünün basılması usûldendi.

1.2.7. KADIASKER

Osmanlı Devleti'nde askerî ve hukukî işlerden sorumlu olan kadiaskerlik teşkilatı, gerek kelime gerekse meslek olarak uzun bir geçmişe sahiptir. Hz. Ömer tarafından ordugâh şehirlerine tayin edilen kadılar, sivil olmaktan ziyade askerî bir hüviyet taşıyorlardı. Bu sebeple, kadiaskerliğin Hz. Ömer tarafından kurulduğu belirtilmektedir. Abbasîlerde de görülen bu mansib, Harzemşahlar'da, Anadolu Selçukluları'nda Eyyûbîler'de, Memlûklerde ve hatta Karamanlılar'da da vardır.

Osmanlı Devleti'nde ilk kadiaskerin Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil Hayreddin Pasa olduğu belirtilmektedir. Kaynaklar, ilk kadiaskerin adı geçen zat olduğunda müttelik olmalarına rağmen, tayin tarihi için farklı rakamlar vermektedirler. Âsıkpaşazâde ve Oruç Bey, bu makamın 761 (M 1359), Hoca Saadeddin, Solakzâde ve Münecim başı 763 (M. 1361)'de ihdas edildiğini belirtmektedirler. Bundan başka kadiaskerlik hakkındaki araştırmasında M. İpşirli, başka kaynaklarda bu tarihin 762 (M. 1360) olarak verildiğini söyler.

Kelime olarak lûgat mânâsı "asker kadist" demek olan kadiaskerlik, Osmanlı ilmiye teşkilatı içinde önemli bir mevki idi. kadiasker terkindeki "asker" kelimesi, müessesenin özelliği açısından önem taşır. Zira, Şeyhülislâmlıktan takriben bir asır kadar önce (80 sene) kurulmuş olan müessesenin kuruluşunda devletin, asker ve

onların ihtiyaçlarını karşılamada titizlikle hareket ettiğini göstermektedir. Bununla beraber, Divan-i Hümâyun azası olan kadiaskerin vazifeleri sadece askerî saha ile sınırlı değildi. kadiaskerler aynı zamanda bütün sivil adlî işlere de bakıyorlardı. Onlar, belli seviyedeki bazı kadı ve naillerin tayinlerini de yapıyorlardı. Divan toplantılarında vezir-i azamın sağında vezirler, solunda da kadiaskerler yer almıştır.

Fâtih Sultan Mehmet'in son senelerine kadar yalnız bir kadiaskerlik vardır. Hudutların genişlemesi ve işlerin çoğalması yüzünden 885 (M. 1481) yılında biri Rumeli, diğeri Anadolu olmak üzere ikiye ayrıldı. Belirtilen tarihte, Muslihiddin el-Kastalanî daha üstün kabul edilen Rumeli kadiaskerliğine, o dönemde İstanbul kadısı olan Balıkesirli Hacı Hasan zâde Mehmet b. Mustafa da Anadolu kadiaskerliğine getirildiler. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı ülkesine ilhakından sonra Yavuz Sultan Şelim (1512-1520) tarafından 922'de yani XVI. asrın ilk çeyreğinde (1516) merkezi Diyarbakır (Diyarbakır) olan Arap ve Acem kadı askerliği adı altında üçüncü bir kadiaskerlik kuruldu. Devlet merkezine olan uzaklığı sebebiyle olsa gerek ki divân üyeliği bulunmayan bu kadiaskerliğin başına meşhur tarihçi ve bilgin İtrisi Bitlisi getirildi. Bilahare merkezi, payitahta (İstanbul) nakledilen bu kadiaskerliğe Fenarizâde Mehmet Sah Efendi tayin edildi. 924 (M. 1518) de adi geçen şahsın bu görevden ayrılmasından sonra bir müddet vekaletle idareye başlanan bu kadiaskerlik lav edilerek vazife ve salahiyetleri Anadolu kadiaskerliğine bırakıldı. Böylece Rumeli ve Anadolu kadiaskerlikleri diye tekrar ikiye indirilen bu müessese, Osmanlı saltanatının sonuna kadar devam etmiştir.

Protokole göre daha üstün addedilen Rumeli kadiaskerleri ile daha aşağı bir mevkide bulunan Anadolu kadiaskerinin vazifeleri kanunnâmelerde şöyle belirtilmiştir:

"Bilfûl Rumeli kadiaskeri olan efendi, Rumeli ve adalarda vaki kazaları ve kısmet-i askeriyeleri tevcih eder. Ve bilfûl Anadolu kadiaskeri olan efendi, Anadolu'da ve Arabistan'da vaki kazaları ve kısmet-i askeriyeleri tevcih eder.

Ve bu efendiler, divân günlerinde elbette Divan-i Hümâyuna müdavemet edüp Cuma günlerinde vezir-i azam hazretlerinin hânesine varırlar. Amma dâva istimai lâzım gelse Rumeli kadiaskeri istima edüp Anadolu kadiaskeri kendi halinde oturur. Meğer vekil-i saltanat tarafından me'zûn ve me'mûr ola, ol zaman istimai ser'an caiz olur.

Ve yirmi, yirmibeş ve otuz ve kırk medreselerin ve kendi taraflarına müteallik olan bazı mahallin cihet ve tevliyet makulesin tevcih ede gelmişlerdir."

Böylece Anadolu'da bulunan müderris ve kadıların tayini, Anadolu kadiaskerinin, Rumeli'de bulunan müderris ve kadıların tayini de Rumeli kadiaskeri tarafından yapılmaktaydı. görüldüğü gibi müessesenin görevleri, eğitim ve yargı teşkilatının idaresi, ordu ve askerî zümrenin gerek barış, gerekse savaş sırasında hukukî ihtilaflarının giderilmesi ve davalarının görülmesi şeklinde iki ana grupta toplanmıştır.

Kadiaskerler, XVI. yüzyılın ikinci yansını müteakip, Şeyhülislâmlığın ön plâna çıktığı tarihe kadar bütün kadı ve müderrisleri aday (namzet) gösterip tayinleri sadr-i azama ait olan kırktan yukarı müderrisler ile mevtliyi vezir-i azama arz ile tayinlerine delâlet ederlerdi. Daha sonra bu gibilerin arzları kendilerinden alınarak, kırk akçaya kadar olan müderrislerle kaza kadılarının tayinleri eskisi gibi bunlara bırakıldı. kırktan yukarı yevmiyeli müderrisler ile mecalinin tayinleri ise şeyhülislâmlara verilmiştir. Tayin olunacak müderris veya kadı Anadolu'da ise Anadolu kadiaskeri, Rumenlide ise Rumeli kadiaskeri tarafından arz günlerinde, bizzat kendisi tarafından, padişah huzurunda okunan "Defter-i akdice" de okunup inha olunan kadıların tayinleri için padişahın muvafakatı alınmıştır.

Bir kimsenin kadiasker olabilmesi için "mevleviyet" denilen 500 akça yevmiyeli büyük kadılık mansıbında bulunması gerekirdi. XVI. asrın ikinci yarısına kadar kadiasker olmak için muayyen bir usûl yoktu. Fakat bu tarihten sonra İstanbul ve Edirne kadılarından veya Anadolu kadiaskeri pâyesi olan İstanbul kadısı makullerinden birinin fiilen Anadolu kadiaskeri olması kanun haline gelmişti. Bu kadiaskerlikten sonra da Rumeli kadı askerliği gelirdi. kuruluştan sonraki dönemlerde kadiaskerlik müddeti, Diğer mevleviyetlerde olduğu gibi bir yıldır. Bu müddeti dolduran kadiasker, makul sayılarak yerine sırada olan bir başkası tayin edilirdi. XVI. asrın ikinci yarısından itibaren Rumeli kadiaskerleri şeyhülislâm olurlardı.

Zamanla maaşlarında farklılık görülen kadiaskerler, Fatih kanunnâmesine göre devlet hazinesinden yevmiye 500 akça alıyorlardı. XVI. yüzyılın ortalarından sonra Rumeli kadiaskeri 572, Anadolu kadiaskeri ise 563 akça yevmiye alıyorlardı. bunların maaşlarından başka askerî sınıftan olup vefat edenlerin "resm-i

kısmet"lerinden, binde on beş akça olarak gelirleri vardı. Bu para, kadiasker kassamları vasıtasıyla tahsil edilirdi. Âli'nin kaydına göre Rumeli kadiaskerine resm-i kısmetten günde sekiz bin akça hasıl olurdu. Anadolu kadiaskerinin resm-i kısmeti ise daha fazla idi. Irak, Suriye ve Mısır'ın bu kadiaskerliğe bağlı olması, bu artışa sebep oluyordu. Maluliyet veya tekaütlerinde de kendilerine maaş tahsis edilen kadiaskerlere, daha sonra birer arpalık verilerek işlerinin temin edilmesi sağlanırdı.

Divan'daki davaları dinleyen kadiaskerler, Şali ve Çarşamba hariç olmak üzere her gün kendi konaklarında divân akdedip kendilerini ilgilendiren ser'î ve hukukî işlere bakarlardı. Kadiaskerlerden her birinin tezkireci, rûznameçeci, matlabçi, tatbikçi, mektupçu ve kethüda olmak üzere yardımcıları bulunurdu. Ayrıca her birinin davalı ve davacıyı divâna getiren yirmişer muhzırı bulunmaktaydı.

Padişah, sefere çıktığı zaman kadiaskerler de onunla birlikte giderlerdi. padişah sefere gitmediği takdirde onlar da gitmezlerdi. Bu durumda ser'î muameleleri görmek üzere onların yerine "ordu kadısı" tayin edilip gönderilirdi. Aynı şekilde Padişahlar Edirne'ye gittikleri zaman onlar da padişahla birlikte gider ve aka edilen divân oturumlarına iştirak ederlerdi.

Bu müessese, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar devam etmiş, Osmanlı hükümeti ile birlikte o da tarihe mal olmuştur.

1.2.8. DEFTERDAR

Defter ile dâr kelimelerinden meydana gelen bir terkim olan "defterdâr" "defter tutan" demektir. Doğudaki Müslüman devletlerin "müstevli" dedikleri görevliye Osmanlılar, defterdâr diyorlardı. Bir bakıma günümüzdeki Maliye bakanlığı mânâsını ifade eder. Osmanlılar, XIV. asrın son yarısında ve Sultan I. Murat zamanında maliye teşkilatının temelini atıp onu tedricen geliştirmişlerdir. Buna bakarak Osmanlıların daha kuruluş yıllarından itibaren maliye işleri üzerinde önemle durdukları söylenebilir. Hatta Abdurrahman Vefik, Osman Gazi'nin ölümü esnasında oğlu Orhan'a yaptığı vasiyetinden bahis ederken onun "beytül-mal-i müslimîn"i koruması gerektiğini söyleyerek devletin servetini muhafaza etmesi ve gereksiz yere para harcamaması gerektiğine işaretle bunun önemini belirttiğine temas eder.

Fâtih Sultan Mehmet tarafından tedvin ettirilmiş olan kanunnâme-i Âl-i Osman ile Diğer kanunnâmelere göre defterdâr, padişah malinin (Devlet hazinesi) vekili olarak gösterilmektedir. Diş hazine ile maliye kayıtlarını ihtiva eden devlet hazinesinin açılıp kapanması defterdârın huzurunda olurdu. başka bir ifade ile hazinenin açılmasında hazır bulunmak, defterdârın vazifeleri arasında bulunuyordu. Divânın aslî üyelerinden olan defterdâr, sadece Şali günkü divan sonunda arza girer ve kendi dairesi ile ilgili bilgiler verirdi. Bununla beraber, padişahın huzurunda okuyacağı telhîs hakkında daha önce vezir-i azamlar görüşür ve onun muvafakatini alırdı. Bayram tebriklerinde padişah vezirlere olduğu gibi defterdarlara da ayağa kalkardı.

Genel olarak devlet gelirlerini çoğaltmak, gerekli yerlere sarf etmek ve fazla olanı da muhafaza altında bulundurmak vazifesi ile yükümlü bulunan defterdâr, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında bu görevleri yerine getiriyordu. Devletin kuruluş yıllarında bir defterdâr varken, daha sonra, yeni yeni yerlerin fethe edilmesi ve ihtiyaçların çoğalması yüzünden sayılan artırıldı. Bunlar, II. Bâyezid dönemine kadar Rumeli'de hazineye ait islere bakan Rumeli defterdârı veya bas defterdâr ile Anadolu'nun malî işlerine bakan Anadolu defterdârı olmak üzere iki kişi idi. Tevkiî Abdurrahman Pasa kanunnâmesine göre daha sonraki dönemlerde bas defterdârdan başka Anadolu defterdârı ile "sika-i sabi" denilen defterdârlar vardır. Bunlar da bas defterdâr ile divana devam ederler. Sefer esnasında bas defterdâr ordu ile gittiği zaman, Anadolu defterdârı onun yerine vekâleten bakardı.

Defterdârlar, kendilerini ilgilendiren malî işlerdeki şikâyetleri, Defterdâr Kapısı'nda aka edilen divanda dinler ve gerek görülürse "tuğralı ahkâm" verirlerdi. Zaten kanunnâmeye göre kendilerine bu salâhiyet verilmiştir. Her defterdâr, kendi dairesinden çıkan evrakın arkasını imzalardı. On yedinci asrın ortalarından itibaren bütün maliye hükümlerinin (tuğralı ahkâm) arkalarına kuyruklu imza koyma hakkı, bas defterdâra verildi. Bundan başka bas defterdâr, divan kararı ile malî tayinlere ait kuyruklu imzası ile "buyrultu" yazmakla birlikte bunun üst kenarı sadr-i azamin buyrultusuyla tasdik olunurdu. Defterdâr, sadr-i azama re'sen yazdığı veya havale edilmiş bir muameleli kağıt üzerine cevap verdiği zaman, kuyruklu imza koymaz, topluca bir imza koyardı.

Kanunnâmede bas defterdâr ve vazifeleri hakkında su bilgiler verilmektedir:

"Bas defterdâr pâye ve itibarda "nisancı" gibidir. Bas defterdâr olan mal vekilidir. Ve kendi evinde divân eder. Ve maliyeye müteallik davaları dinler. Maliye tarafından ahkâm verir. Ve ahkâmın zahrına (tuğralı ahkâmın arkasına) kuyruklu imza çeker. Ve tahsil-i mal-i mirî için mültezimleri hapis eder. Ve mahallinde mukataati tevcih edüp buyurur. Ama "pençe" çekmez. Ve bi'l-cümle mal-i beytül-mali tahsil ve hazineyi tekml ile memur olup beytül-mala müteallik olan umur-i cumhuru onlar görür. Ve mültezimleri zulüm ve taaddiden tahzir ve reaya fukarasını himaye babında say-i kesir etmek ve söz tutmayıp fukaraya zulme eden mültezimleri vekil-i devlete arz ve ta'zir ettirmek, defterdârların gazime-i zimmetleri ve zahiri ahretleridir (ahiren azıkları). Huşusan emval-i yet amadan (yetim mallarından) hazine-i amireydi siyaset (korumak) ve beytül-mal-i Müslimcîni mal-i haramdan hidayet etmek. Kanunnâme metninden anlaşılacağı üzere devlet gelir ve giderleri ile ilgilenen defterdârların vazifeleri, sadece devlet hazinesini zenginleştirmek değildir. Onlar, devlet hazinesine haram malin girmesine engel olmak zorunda oldukları gibi yetim mali dahi sokmayacaklardır.

On sekizinci asır baslarından itibaren Rumeli defterdârlarına veya bas defterdâra "sıka-i evvel", Anadolu defterdârına "sıka-i sabî", üçüncü defterdâra da "sıka-i sâlîş" adi verildi.

İcraat ve tahsilatta defterdârın icra memuru olarak maiyetinde farklı vazifeleri bulunan beş görevli bulunurdu. Bunlardan ilki, bas baki kulu denilen devlet gelirlerinin birinci tahsil memurudur. Defterdârlıkta bunun bir dairesi olup emri altında baki kulu ismiyle altmış kadar mübaşir vardır.

Bunlar, hazineye borcu olup vermeyenleri hapis ve sıkıştırma ile tahsilat yaparlardı. Bu yüzden maliyeye borcu olanlar bas baki kulu hapishanesinde tutuklanırlardı.

İkinci icra memuru, cizye bas baki kuludur. Bu da cizye sebebiyle hazineye borcu olanları takip eder. İltizama verilen cizyelerin, mültezimlerinden henüz borcunu ödememiş veya yatırmamış olanları takip etmiştir.

Adı geçen dairenin üçüncü icra memuru, tahsilat ve ödemelere nezâret eden veznedar başıdır. Bunun da maiyetinde dört veznedar vardı. Bas defterdârın icra memurlarından dördüncüsü sergi nâzırı, besincisi de sergi halifesi olup her ikisi de hazine muamelatının defterini tutmuşlardır.

Defterdâr tabiri, 1253 (1838) senesinin Zilhicce ayında sadır olan Hatt-i hümâyûn mucibince terk edilerek yerine "Maliye Nezâreti" tabiri kullanılmıştır.

1.2.9. NİŞANCI

Osmanlı devlet teşkilâtında Divan-i Hümâyûn'un önemli vazifelerinden birini yerine getiren görevli için kullanılan bir tabirdir. Nisan kelimesinden türetilmiş olan "nisancı", ferman, berat, mensûr, nâme, mektup, ahitname, hükûm ve biti gibi devlet resmî evrakının bas tarafına padişahın imzası demek olan nisanı koyardı. Bu görevliye nisancı, muvakkit, tevkîl ve tuğra gibi isimler de verilmiştir.

Osmanlı devlet teşkilâtında XVII. asır baslarına kadar önemli bir makam olan nisancılık, daha önceki Müslüman ve Müslüman Türk devletlerinde de vardı. nisancılık müessesesinin başında bulunan görevliye Osmanlılarda nisancı denirken, Abbasîlerde buna "Reise Divani'l-Insa" deniyordu. Bu teşkilat, sadece Müslüman Doğu'da değil, Batı Müslüman devletlerinde de vardı. Nitekim batıda devlet kurmuş ve zaman zaman Endülüs'e de geçmiş bulunan Mericîler (592-956 = 1196-1458)'de "Divani'l-inşa" adı ile aynı görevi yerine getiren bir müessese vardı. Büyük Selçuklularda da aynı vazifeyi gören bir divan vardı ki, bu divanın başındaki görevliye "Sahib-i Divan-i tuğra ve Insa" adı veriliyordu. baban da sadece "Tuğra" deniyordu. Bu zat, hükümdarın mensûr, ferman vs. gibi isimler altında çıkardığı emir-nâmelere, onun işaret ve tuğrasını koymakla görevliydi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkez teşkilatı içinde de aynı görevleri yerine getiren ve adına "Tuğra" denilen bir görevlinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Kalkasandî, Mısır'daki bu hizmeti beş merhalede ele alır ve Memlûklerde bu görevi üstlenen kişiye "Kâtibu's-Sır" veya "Sahibu Divani'l-inşa" adının verildiğini bildirmiştir. Görüldüğü gibi müesseseseleşmiş hali ile Abbasîlerde görülen nişancılık, daha sonraki bütün Müslüman devletlerde olduğu gibi Osmanlılarda da olacaktır. Bunun için Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatı içinde önemli bir yeri bulunan divanın azalarından biri de "nişancı" adını taşıyan görevli olmuştur. Önemli hizmeti bulunmasına rağmen, nişancılığın Osmanlılarda hangi tarihlerde kurulduğu kesin olarak tespit edilebilmiş değildir. Bununla beraber, bazı araştırmacılar bu kuruluşa Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Orhan Gazi dönemine kadar çıkarırlar. Çünkü bu döneme ait fermanlarda tuğra bulunmaktadır. Bu da nisancılığın basit şekli ile de olsa Orhan Gazi döneminde var olduğunun bir işareti olarak kabul edilebilir. Keza, bu tabirin devletin ilk zamanlarında kullanıldığını gösteren kayıtlar da vardır. Nitekim, Sultan

İkinci Murat'ın emri ile Türkçe'ye tercüme edilen Ibn Kesir tarihinin Arapça metnindeki "muvakkit" tabirinin "nisancı" olarak tercüme edilmesi de bunu göstermektedir. Ibn Kesircin el-Bidate ve'l-Nihaiye adlı tarihinin mütercimi olan zat, nisancı kelimesini kullandığına göre, bu tabir, o dönem Osmanlı toplumu arasında biliniyordu demektir.

Fâtih Sultan Mehmet'in tedvin ettirdiği kanunnâmede bu memuriyetin isim ve salahiyetleri ile zikir edilmiş olması, bunun Fâtih'ten önce mevcuda olduğunu, fakat onun zamanında tam anlamıyla geliştiğini göstermektedir.

Divan-i Hümâyunda vezir-i azamin sağında ve vezirlerin alt tarafında oturan nisancı, önemli bir hizmeti yerine getiriyordu. Nişancılar, görevleri icabı bazı özellikleri taşıyan kimseler arasından seçiliyorlardı. Nişancı olacak kimselerin inşa konusunda maharetli bulunmaları gerekirdi. Nitekim kıraat ilminin büyük isimlerinden Şeyh Muhammed Ezerî'nin küçük oğlu Ebu'l-Hayr Muhammed (Muhammed-i Asgar), Mısır'dan, Osmanlı hizmetine geldiği zaman inşadaki kudretinden dolayı kendisine nisancılık verilmiştir.

Görevleri icabı olarak inşa konusunda maharetli olmaları, devlet kanunlarını iyi bilerek yeni kanunlar ile eskiler arasında bağ kurup anları telif etme kabiliyetine sahip bulunmaları gereken nisancıların, ilmiye sınıfı arasından dahil ve saha-i semân müderrislerinden seçilmesi kanun olmuştur.

Nişancılar, XVI. asrın başlarından itibaren Divan-i Hümâyunun kalem heyeti arasında, bu vazifeyi yerine getirebilecek olan reisü'l-küttâblardan seçilmeye başlanmıştır. Eğer reisü'l-küttâb bu vazifeyi yerine getirebilecek kabiliyete sahip değilse yine müderrisler arasından uygun görülen bir kişi bu vazifeye tayin edilmiştir.

Fâtih döneminde müesseseseleşerek kurulduğunu gördüğümüz nisancılık, Osmanlı Divan-i Hümâyunun dört temel rüknünden birini teşkil ediyordu. Fâtih kanunnâmesinde de belirtildiği gibi bu dönemde vezirlik, kadiaskerlik ve defterdarlıktan sonra en önemli vazife nisancılıktı. Fâtih zamanında bu görevi büyük bir başarı ile yürüten Karamanî Mehmet Pasa ile nisancılığın itibarı daha da artmıştı. Fâtih'ten sonra gelen II. Bâyezid ve onun oğlu Yavuz Sultan Selim dönemlerinde nisancılık yapan Tacizde Cafer Çelebi de büyük bir itibar kazanarak teşrifatta defterdârın üstüne yükseltilmiş ve vezirler gibi otağ kurmasına müsaade

edilmiştir. Nişancılık mansibinin üstünlüğü, Kanunî Sultan Süleyman döneminde de devam etmiş, "Koca nisancı" lakabı ile tanınan Celal zâde, mesleğindeki kıdemi ve vukufiyeti sebebiyle defterdârın önüne geçirilmiştir.

Nişancıların nüfuzları ve gördükleri önemli hizmetler, bundan sonra da devam etti. Bunlardan büyük bir kısmı beylerbeyi ve vezir rütbesini ihraz etti. Bununla beraber, XVI. asrın sonuna kadar Nişancılar vezir olmayıp sadece beylerbeyi rütbesinde idiler. Bu rütbe ile nişancı olan Boyalı Mehmet Paşa (öl. 1001) vezirliğe nail edilince nişancılığı bırakmış fakat sonradan tekrar nisancı olunca tayini beylerbeyi rütbesi ile yapılmıştı. Daha sonra baban kubbe vezirliği ile nisancılığın birleştirilerek bir kişiye verildiği (tevcih) de olmuştur.

Nişancı, Divan-i Hümâyûn azası olmasına rağmen, vezir rütbesini haiz değilse kanun gereği arz günlerinde padişahın huzuruna kabul edilmezdi. Sadece nisancılığa tayin edildiği zaman bir defa padişahın huzuruna girip tayinlerinden dolayı teşekkür etmiştir.

XVI ve XVII. asrın başlarında serdar veya padişah seferde bulunduğu zaman, İstanbul muhafazasında bırakılan vezire nisancı tarafından tuğraları çekilmiş bos ahkâm kağıtları gönderilir ve bunlar, icaba ettikçe kaim-i makam tarafından doldurularak kullanılmıştır.

XVII. asrın sonlarında (1087) tedvin edilmiş önemli bir Osmanlı kanunnâmesi olan Tevkîî Abdurrahman Paşa kanunnâmesinde "Kanun-i nişancı" başlığı altında ayrı ve özel bir fasıl bulunmaktadır. Bu fasılda, o dönem nisancılarının nizamları tafsilatlı bir şekilde verilmekte, onların resmî ve hukukî durumları belirtilmektedir. Buna göre nisancı, "tuğra-i şerîf hizmeti ile memurdur. Kendi dairesinde kanuna müteallik ahkâm yazılır. Mümeyyizi tashih ettikten sonra tuğralarını çeker ve defteri tashih etmek lâzım gelse, kendisine hitaben varide olan ferman mucibince defter haneden getirip kendi kalemi ile tashih eder. Bu ferman gelince defter emini ile defter kesedarını, düzeltilmesi lâzım gelen defter hakkında vazifeli kılar. Sonra tashihi yapar, fermanı da kendisi saklar, Kadiaskerlerden mühürlü kese ile gelen ehl-i cihat beratlarının tuğralarını çektikten sonra ehl-i cihetin isimlerini defterlerine "saha" çekip ve yine kesesine koyup mühürleyerek kendi kesedarı ile kağıt eminine gönderir. Divan tarafından verilen şikâyet ahkâmını reis efendi (reisü'l-küttâb) resin ettikten sonra kesedarı toplayıp kendisine getirir, tuğralarını çekerdi."

Kanunnâmede aynen su ifadeler yer almaktadır: "Ve kavinin-i Osmaniye ve merasim-i sultaniye, nisancılardan sual oluna gelmiştir. Sâbıkta (eskiden) bunlara müftü-i kanun itlak olunmuştur."

Kanunnâme, Nişancılar hakkında daha tafsilatlı bilgiler vermektedir. Buna göre, nişancının vezirliği varsa vüzerâm-i izam silkine dahil hükmünü verir. Eğer Rumeli Beylerbeyilik pâyesi var ise beylerbeyi merasimini icra edip kendisinden kıdemli Rumeli pâyesinde olan beylerbeylerden başka bütün beylerbeylere ve kadiaskerlere tasaddur eder. Bu pâye ile Divan-i Hümâyuna girip çıktıkça vezirler ile birlikte girip çıkar. Fakat arza girmezdi. Kanunnâme, arz esnasında nisancının dışarıda nerede ve nasıl selama çıkacağını da belirtmiştir. nisancının Beylerbeyilik pâyesi yok ise sadece ümerâ pâyesindedir. Kendisine nisancı bey denilmektedir. Bu takdirde Divan-i Hümâyuna ümerâ. tariki üzere gider. Ancak taht kadılarına tasaddur eder. Diğer divan hâcegâni gibi mücevveze, sof üst, lokmalî kutnî ve iç kaftanı giyer. Ata orta abayı ve orta rahat vururdu. Hasları da dört yükten (400.000 akça) fazla olurdu. nisancılardan vezir-i azama gitmeleri için belli ve muayyen bir zaman yoktu. Sadece istihzan (izin isteme) âdet olmuştur.

Nişancılık, XVI. asrın sonlarından itibaren yavaş yavaş önemini kaya etmeye başladı. Bunun içindir ki, önceleri âmiri durumunda bulunduğu reisü'l-küttâbla eşit duruma getirilmişti. XVII... asrın ortalarında nisancılık adeta kuru bir unvan haline geldi. XIX. yüzyılın başlarına kadar ismen de olsa varlıklarını devam ettiren Nisancılar, eski önemlerini tamamen kaya ettiler. Bu sebeple nisancılık 1836 yılında tamamen lav edilerek vazifeleri "Defter eminine" verilmiştir. Mühim işlere dair fermanların üzerlerine Bâbîâlî, diğerlerine de defter emini tarafından tayin edilen ve tugranüvis denilen memurlar tarafından tuğra çekilirdi. 1838'de tuğra-nüvislik görevi de kaldırılıp Bâbîâlî ile defter emini tuğracılığı birleştirildi. Böylece bu hizmetin Bâbîâlî'de görülmesi kararlaştırılmıştır.

1.2.10. SARAY TEŞKİLATI

Bursa fethe edilip merkez haline getirilmeden önce, Osmanoğulları'na ait özel bir saray yoktu. Osmanlı Beyi, Diğer emirler gibi kendi ailesi halkı ile birlikte bir evde oturur, beyliğin ileri gelenlerini ve tebersini burada kabul ederdi. İşler, bu mütevazı evde görüşülürdü. Bu şekildeki bir ikametgâhın, muhafız vs. gibi fazla sayıda yardımcı kimselere de ihtiyacı yoktu. Nitekim bir katip, birkaç çavuş, haberci ve az

sayıda bir muhafız grubu, bütün isleri görmeye yetiyordu. Yaz aylarında, genellikle bey evinin karsısındaki ulu çınarların serin gölgelikleri, toplantı yeri olurdu. Yaz mevsimindeki bu Toplantılar, Osmanlıların Söğüt bölgesine yerleşmeden önceki göçebelik dönemini hatırlatıyordu. Zira bu dönemlerde, aşiretin ileri gelenleri açık havada, beyin çadırının önünde toplanıp isleri görüşüyor ve bir karara varıyorlardı. Bununla beraber zaman zaman sefer veya herhangi bir sebeple hareket halinde bulunan beyler, eski Türk âdetlerine göre at sırtında da Toplantılar yaparlardı. Böyle toplantılarda sadece şifahî kararlar verilirdi. Bey, Cuma günleri Cuma namazında hazır bulunurdu. Bu, beyin tebaasıyla görüşmeye, onların dert ve şikâyetlerini dinlemeye vesile olurdu. Bu dönemdeki bütün âdet ve merasimler, Oğuz töresince icra olunmuştur.

Orhan Bey, Bursa'yı fethedip iş başına geçtikten sonra beyliği her sahada teşkilâtlandırmaya gayret etmişti. Bunun içindir ki bazı araştırmacılar, Osmanlı Devleti için onun döneminden itibaren bugünkü mânâda "devlet" denebileceğini kayda geçirmişlerdir.

Gerçekten, Osmanlı Devleti, gelişip büyüdüğü, hükümdarlarının oturdukları saraylar da bu gelişmeye paralel olarak büyümüş ve ihtişamları artmıştı. İlk Osmanlı sarayı, mütevazı bir şekilde Bursa'da yapılmıştı. Bundan sonra Edirne'de saraylar inşa edilmişti. İstanbul'un fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmet tarafından bugünkü Bâyezid'de İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu sahada bir saray yaptırılmıştı. Fakat daha sonra beğenilmeyen bu sarayın (Eski saray) yerine Marmara ile Haliç arasında bulunan çıkıntılı tepe (Saray burnu) üzerinde yeni bir saray inşa edilmişti. Yeni saray adı verilen bu saray (Topkapı sarayı), padişahın ailesine mahsus daireler (harem), Enderûn ve Dış hizmetlerle alâkalı Birin adı verilen üç kısımdan teşekkül etmekteydi. Fâtih'ten sonra gelen Osmanlı padişahları, 1400 metre uzunluğunda "Sûr-i Sultânî" denilen yüksek ihata duvarı ile çevrili olan bu sarayda ikamet etmişlerdir.

Fâtih Sultan Mehmet tarafından inşasına başlanılan ve XIX. yüzyıl ortalarında Dolma bahçe Sarayı'na taşınıncaya kadar yaklaşık dört asra yakın Osmanlı padişahlarına hizmet eden Topkapı Sarayı'na, hemen her Osmanlı padişahı bir ilavede bulunmuştu. Bu saray, 3 Nisan 1924 tarihinde çıkanları Bakanlar Kurulu kararı ile müze haline getirilmiştir.

Orhan Bey'in, Bursa'nın iç kalesinde bir sarayı vardı. Fatih devrine kadar gelen Osmanlı hükümdarları tarafından kullanılan Bursa sarayından Evliya Çelebi de bahis etmekte, ancak sarayın bu hükümdardan sonra rağbet görmediğini, sadece muhafız bostancılarının burada bulunduğunu kayda etmektedir. Mamafih, Bursa büyük bir yangın ve depreme maruz kaldığı için Evliya Çelebi'nin bahis ettiği sarayın, Orhan Bey devrinden kalan bina olmadığı söylenebilir. Ayrıca 1402'deki Ankara Muharebesi'nden sonra Bursa'nın maruz kaldığı Moğol istilas esnasındaki yangın ve yağmalamalar da düşünülecek olursa Orhan döneminden XVII. asra pek fazla bir şeyin kalmayacağı kanaatine varılabilmektedir.

Bursa sarayı hakkında bilinenler pek fazla değildir. teşkilat ve iç taksimatı ise hemen hemen hiç bilinmemektedir. Sadece, muhafazası için kapıcılarının, muhtelif hizmetler için iç halkının ve harem kısmının bulunduğu söylenebilir. Edirne'nin fethinden sonra da Bursa bir müddet daha devlet merkezi olmakta devam etmiştir.

Bilindiği gibi Rumeli fetihlerinin başladığı sıralarda Osmanlı Devleti'nin merkezi Bursa idi. Edirne'nin fethinden sonra da burası hemen terk edilmedi. Bununla beraber Edirne'de ilk sarayın Murat Hüdavendigâr (I. Murat) tarafından h. 767 (m. 1365) yılında yaptırıldığı ve yerinin de bugünkü Selimiye Camii'nin bulunduğu yüksek yerde veya yakınında olduğu ileri sürülmektedir. Evliya Çelebi, kendi zamanında bu sarayın bulunduğunu ve Musa Çelebi tarafından etrafının bir duvarla çevrilmiş olduğunu bildirir. Yine onun yazdığına göre, Kanunî Sultan Süleyman da bu sarayı tamir ettirmiş ve acemi oğlanlarına tahsis etmiştir. Bu eski saraydan günümüze kadar bir iz kalmamakla beraber, Selimiye Camii'nin üst tarafındaki Saray Hamamı denilen Çifte Hamam harabesinin bu saraya ait hamamın kalıntısı olduğu kabul edilmektedir.

Edirne saraylarının en meşhuru, Hünkâr bahçesi sarayı denilen Yeni Saray olup burada harem daireleri ile Diğer teşkilâtlar vardı. Yine Evliya Çelebi'nin kaydına göre önceleri koru halinde bulunan bu yer, Sultan Birinci Murat tarafından imar edilmiş, fakat Sultan II. Murat, Tunca nehrinin kenarında bulunan bu mevkiî köşklerle süslemişti. Kendisinden sonra gelenler de buraya ilaveler yaparak Kanunî zamanında mükellef bir hale getirmişlerdir.

İstanbul'un fethinden üç yıl sonra, yani 1457 senesinde Edirne şehri büyük bir yangın sonunda tamamen yok olmuş gibiydi. Bu arada saray da yangından zarar

görmüştür. Bunun için şehrin yeniden imarı sırasında Fâtih'in emri ile yeniden Hünkâr bahçesi sarayı diye anılan yerde inşa edilen sarayda altı bin iç oğlanı ile beşyüz civarında bostancı vazife görüyordu. İç oğlanları, Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi muhtelif koğuşlar halindeydiler. Bostancılar hem Edirne sarayı bahçelerine hem de Edirne'de bulunan Mamak, Çömlek ve Mesih pasa bahçelerine bakıyorlardı. Ayanca Edirne Bostancıbaşısının idaresinde şehrin inzibat işleri ile de meşgul oluyorlardı. Hükümdarlar, İstanbul'da ikamete başlamadan önce Edirne sarayında, muhafız kapıcılar ve kapıcı başılar vardı. Bunlar sonradan kaldırılmışlardı. onların yerine Bostancılar bakmaya başlamışlardı. Edirne sarayındaki iç oğlanların kıdemlileri, üç senede bir İstanbul'daki yeni sarayın Enderûn kısmına veya kapı kulu süvari ocaklarına verilirlerdi. Keza Bostancılar da zamanı gelince kıdemlerine göre Yeniçeri, Sipahi veya Mütferrika olmuşlardır.

Edirne sarayı da İstanbul'daki yeni sarayda olduğu gibi Enderûn, Birin ve Harem kısımlarından meydana geliyordu.

1.2.11. ENDERUN

Osmanlı Devletinde XVI. asır ortalarından itibaren medrese dışında en köklü ve sağlam ikinci eğitim kurumu, Enderuncu. sarayın, Enderûn halkını, devşirme denilen bazı Hristiyan tebaa çocukları veya harplerde esir alınıp yetiştirilen gençler meydana getiriyordu. Bunlar, devşirme kanununa göre sekiz ila on sekiz Yasları arasında toplanıp önce Enderûn dışındaki Edirne sarayı, Galatasaray ve İbrahim Pasa sarayı gibi saraylarda terbiye ve tahsil görüp Türk-İslâm âdet ve geleneklerini öğrendikten sonra Enderûn'daki ihtiyaç ve kıdemlerine göre yeni saraydaki küçük ve büyük odalara verilirlerdi. Bunlar, burada da tahsile devam edip saray âdap ve erkânını öğrendikten sonra yeteneklerine göre Seferli, Kiler ve Hazine odalarından birisine çıkarılırlardı. Bundan sonra da en mümtaz oda olan Has oda gelirdi. Kiler ve Hazine odasındaki eskiler, yani kıdemlilerin seçmeleri münhal vukuunda (boşaldığında) buraya verilirlerdi. Veya zamanları gelince kapıkulu süvarisi olarak dışarı çıkarılırlardı. Bu odaların en ilerisi ve mümtazı olan Has oda idi ki, asil Enderûn ağalan bunlardı. Gerek devşirme sistemi, gerekse İç oğlanları hakkında aşağıdaki bilgiler konuya daha bir açıklık getirecektir.

Devşirme olarak alınıp sarayda uzun müddet hizmet ve terbiyeden sonra devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen çocuklara, İç oğlanı denilmiştir.

Rivayete göre Osmanlı sarayında İç oğlanı istihdamı Yıldırım Bâyezid zamanından itibaren başlamıştır. İç oğlanlarının bedenî eğitimlerine de önem verilirdi. Ok atmak, mızrak kullanmak, cirit ve çomak oynamak, binicilik gibi hareketler, o dönem için baslıca bedenî hareketler olarak kabul ediliyordu. Bundan dolayı bunlar kuvvetli, çevik ve dayanıklı olurlardı. baban odalar arasında müsabakalar yapıldı. Bunlar, mensup oldukları odalara göre hizmet ve sanat öğrenirlerdi. Öyle anlaşıyor ki, İç oğlanları II. Murat zamanına kadar silah eğitiminden başka eğitim görmüyorlardı. Bu dönemde saray, Osmanlı Devleti'nin kültürel, siyasî ve askerî gelişiminin ana yönlerini belirleyen önemli bir faktör olmuştur. Bu bakımdan saray, en parlak ilim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

1.2.12. HAREM

Topkapı Sarayı'nda ikinci avlunun solunda Divân-i Hümâyunun arka kısmında yer alan Harem-i Hümâyun, genellikle Haliç'e nâzır çeşitli sofalar, koridorlar, daireler, odalar, çeşmeler ve hizmet binalarından meydana gelmiştir. Buraların üzerleri kubbeler ve tonozlarla örtülmüştür. Duvarları en değerli çini ve mermerlerle kaplı olduğu gibi en güzel kitâbe ve yazılarla da süslü idi. Gerek mimarî form, gerekse bezemeleri açısından yüzyılları burada iç içe ve yan yana görmek mümkündür. Harem, Osmanlı pâdişahlarının hususi evi konumunda olan binalar manzûmesidir. İslâm dünyasında eskiden beri yaygın olarak bilinen bir terim olarak harem, sarayların ve büyükçe evlerin sadece hanımlara tahsis edilen bölümü ve selamlığın mukabili olarak kullanılmıştır. Topkapı sarayı da Osmanlı pâdişahlarının sarayı olduğundan, padişahın aile efradı ve onlara hizmet eden kadınlara tahsis edilmiş bölümüne Harem-i Hümâyun denilmiştir. Haremin (aile) reisi ve efendisi padişah olduğuna göre buradaki hiyerarşi ile mevcuda binaların konumu, tefrişi, mesafeleri hep hünkâr dairesi esas alınarak belirleniyordu. Böylece vâlide sultan, hasekiler (kadın efendiler), Şehzâdeler, padişah kızları (sultanlar), ustalar, kalfalar ve câriyelerin daireleri belirli bir tertip içerisinde yer almıştır.

Harem halkını, padişah, vâlide sultan, padişah hanımları, sultanlar ve Şehzâdeler gibi haremde hizmet edilenler ile ustalar, kalfalar, câriyeler şeklinde hizmet edenler olmak üzere iki grupta değerlendirmek mümkündür.

1.2.13. AK VE KARA HADİM AĞALARI

"Ağa-i Bâbu's-Saâde" denilen kapı ağası, hadim ak ağalarından olup yeni sarayın bas nâzırı, ve "Bâbu's-Saâde"nine âmiri idi. başka bir ifade ile bunlar, Osmanlı sarayının "Bâbu's-Saâde" denilen kapısını muhafaza ile vazifeliydiler. XVI. asrın sonlarına kadar sarayın en nüfuzlu ağası Bâbu's-Saâde veya kapı ağası idi. Atâ tarihinde belirtildiğine göre kapı ağalığı ile Hazinesdar basılık, Saray ağalığı ve kilerci basılık, Sultan İkinci Murat zamanında ihdas edilmişlerdi. kapı ağası, Haremdin en büyük zâbiti durumunda idi. kapı ağasının emrindeki Ak hadımlar, sarayın kapısını muhafaza etmekte olup sayıları otuz civarında olmuştur.

Kara hadim ağaları ise kadınların bulunduğu harem kısmında vazife görüyorlardı. Kara hadımların en büyük âmirine "Dâru's-Saâde ağası" veya "Kızlar ağası" denirdi. Bunlar harem kısmında bulundukları için kendilerine "Harem ağası" da denilmiştir.

1.2.14. BİRÜN ERKANI

Osmanlı sarayının Dış hizmetlerine bakan ve sarayda yatıp kalkma mecburiyetinde olmayıp dışarıda evleri bulunan kimselerdir. Bunlar, padişah hocası, hekimbaşı, cerrahbaşı, göz hekimi, hünkâr imamı gibi ulemâ sınıfından olanlarla şehremini, matbaa-i âmire emini, darphâne emini ve arpa emini gibi mülkiyeden olan sivil vazife sahipleri idi. Bunlardan başka sarayın Enderûn dışındaki hizmet erbabından olup emir-i alem, kapıcılar kethüdası, çavuşbaşı, mirahur, bostancı ve bunların maiyetinde bulunan memurlar da "Birin" erkânı içinde yer almışlardır.

Bîrûn'da hizmet eden ilmiye sınıfı ile "Agayan-i Bîrûn" yani Dış ağaları denilen ağalar, sarayın Harem ile Enderûn kısmının haricindeki yer ve dairelerde oturup işlerini görürlerdi. Aksam olunca da evlerine giderlerdi. Bunlar, Enderûn ağaları gibi sıkı bir disipline tabi olmadıkları gibi sarayda yatıp kalkma mecburiyetleri de yoktu. Bunlardan isteyenler sakal da bırakabilirlerdi. Bîrûn teşkilatının bütün tayinleri, sadr-i azam tarafından yaptırılmıştır.

1.2.15. ASKERİ TEŞKİLAT

Bir toplumun "devlet" haline gelebilmesi, onun varlığına vücuda veren halk ve idarecilerin "bağımsızlık" (istiklâl) kavramını tanımaları ile mümkündür. Bu tanıma, sadece fikir ve düşüncede kalmayıp fiilen tatbik edilmelidir. Bu da belli sınırları

koruyacak olan "askerî güç" denilen bir sınıfın mevcudiyeti ile gerçekleşir. Disiplinli ve sistemli hareket eden bir askerî gücün ifade ettiği mâna çok iyi bilindiğinden, tarihte üne kavuşmuş bütün büyük devletler, bu konu ve teşkilat üzerinde hassasiyetle durarak onu muhafazaya çalışmışlardır.

Disiplinli ve devamlı bir ordunun teşkili fikrinden hareketle sarf edilen çabalar, milletlerin kendi bünyeleri, bulundukları coğrafî ortam ve zamanlarına göre değişik olagelmıştır. Bu sebeptendir ki, hayatlarını ziraî ürünlerle kazanan milletler gibi toprağa siki sıkıya bağlı olmayan göçebe Türklerin hayatlarında hayvanlarının büyük rolü vardı. Bu, onların daha disiplinli hareket etmesini sağlıyordu. Keza bu, onların harp disiplin, oyun ve usûllerine alışmalarına da yardımcı oluyordu. Nitekim sonbaharda yapılan büyük süreklilikli avlarının sebepleri, bu önemli gerçek içinde yatıyordu. Uygurların birçok aile ve boylarının bir araya gelerek yaptıkları bu süreklilikli avları, Göktürklerde olduğu gibi bir çeşit savaş eğitimi idi. Ekonomi, devlet ve ordu idaresi, askerî bilgi ve eğlence bu bahanelerle tatbikat sahasına konmuş, yaşanmış ve denenmiştir.

Orta Asya'lı atlı kavimlerin hayatlarının en önde gelen özelliği, hareket halinde olma idi. Fertlerin bu hareketli hayatı, topluma da bir dinamizm veriyordu. Bu hareket ve canlılığın sonucu olsa gerek ki, İslâm öncesi Türklerinde hakim bulunan anlayışa göre "kendileri bir kurt, düşmanları da bir koyun sürüsü idi." Türklerdeki bu dinamizm, Müslüman olduktan sonra daha bir kuvvetle devam etmiş görülmektedir. Zira onlar, tarihî kültürlerinin bir mirası olarak devam ettire geldikleri bu anlayışı, İslâm'ın "cihâd" ve "şehirlik" motifleri ile birleştirmişlerdir.

Düşmanlarına karşı yanıltma, ani hücum ve sızma gibi taktikleri ile tanınan Türklerin, Müslüman Arap orduları içinde yer almalarından sonradır ki, İslâm orduları geniş bir coğrafî mekânda yayılma imkânını buldular. Müslüman Türk askerlerinin İslâm ordusundaki durumundan bahis eden bir araştırmacı şunları söylemiştir:

"Bazen uygulanan usûl de yürüyüş halinde olan düşman hatlarını tuzağa düşürmek veya hemen girilen muharebe ile anları, önceden hazırlanmış tuzak bölgelerine çekmek idi. Bu taktikteki büyük avantaj, saf nizamında hücumla alışmış Arap süvarileri için pek söz konusu değilse de, âni hücum, yanıltıcı çekilme, kanatlara

sızma, her taraftan ok yağdırma ve hücumu sūratle tekrarlamada mâhir Türkler içindi."

(BARKAN, 1942)

Tarih sahnesinde görünen birçok millet, askerî güç olarak ifade ettiğimiz devamlı ve disiplinli orduyu ayakta tutup kendisinden istifade edebilmek için çeşitli çarelere bas vurmuştur. Bu medyanda, harplerin sebep olduğu nüfus azalmasını bir dereceye kadar ortadan kaldırmak için galiplerin, mağlup olan toplumların çocuklarından yararlandığı da görülmektedir. Osmanlıların da bas vurduğu bu sistem, onların basarili sonuçlar almalarına sebep olmuştur.

Özellikle kuruluş ve daha sonraki dönemlerde kullanılan sistemler ile ordunun sahip olduğu disiplin, Osmanlı ordusunu basarili bir hale getiriyordu. batıda bulunan Hristiyan devletlerce de farkına varılan bu duruma işaret eden bir seyyahın su sözlerine dikkat çeken Gibbons, o seyyahın ifadesini şöyle nakletmiştir:

"Osmanlılar, daha önceden Hristiyan ordularının ne vakit geleceklerini ve kendileri ile çatışma için müsait yerin neresi olduğunu bilirler. Çünkü bunlar, daima seferber bir halde idiler. Çavuşları ve casusları, kuvvetleri nasıl ve nereye sevk etmek lâzım geldiğini biliyorlardı. Bunlar, birdenbire harekete geçebilirlerdi. Yüz Hristiyan askeri, on bin Osmanlıdan daha fazla gürültü yapıyordu. Trampet bir defa vurdu mu, derhal yürüyüşe başlarlar, adımlarını kat'iyyen yavaşlatmaz ve yeni bir komut verilinceye kadar kat'iyyen durmazlardı. Hafif teçhizatlı oldukları için Hristiyan mühasimlerinin üç günde kat edemedikleri mesafeyi bir gece içinde kat ederlerdi."

Pek çok müessesede olduğu gibi, kendinden önceki Müslüman ve Müslüman Türk devletlerinin teşkilatlarından yararlanmış bulunan Osmanlılar, bu uygulamayı askerî sahada da gösteriyorlardı. Gerçekten, Osmanlı askerî teşkilatının, Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, İlhanlı ve Memlûk askerî teşkilâtlan ile benzerlik arz etmesi, bu ifadelerin doğruluğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber biz, daha açık bir fikir vermesi bakımından B. Selçuklu askerî teşkilâtından kısaca ve ana hatları ile şu şekilde bahsedilebilmiştir:

Özellikle Alp Aralan ve oğlu Melik sah dönemlerinde devrinin en büyük askerî gücü haline gelen Selçuklu ordusu, günümüzün Milli Savunma bakanlığı durumundaki "Divan-i Arizu'l-Ceys" denilen bir teşkilat tarafından idare ediliyordu. Büyük Selçuklu

ordusu, çeşitli kavimlerden alınarak hususi saray terbiyesi ile yetiştirilmiş, tören, usûl ve protokolü bilen ve doğrudan doğruya Sultana bağlı bulunan "Gurlaman-i saray", en seçkin komutanların eğitimi altında her an emre hazır bekleyen "Hassa ordu" su ile melik, vali, vezir gibi ileri gelen devlet büyüklerinin askerleri ve tabi hükümetlerin askerlerinden kurulu idi. İsimleri "Divan defteri"de yazılı bulunan "Gurlaman-i saray" efradı, yılda dört maaş (bistgâni) alırdı. Devletin esas askerî gücünü teşkil eden, harplere katılan ve düşmana ağır darbeler indiren "Hassa ordu"su askerî de maaşlıydı. Ayrıca vezir Nizamülmülk (öl. 485/1092) vasıtasıyla daha küçük parçalara bölünen askerî iktalarda, geçimini arazi gelirlerinden temin eden ve her zaman harbe hazır kalabalık bir süvari kuvveti (sipahiyan) de vardı. Bu sâyede Selçuklu Devleti, büyük bir askerî kuvvet bulundurma imkânına sahip olmuştu. Buna karşılık Gazneliler ile Büveyhîler döneminde askere ikta değil maaş veriliyordu. Sıkışık durum ve zamanlarda, devletin bu maaşları ödeyemediği oluyordu. Böyle durumlarda komutanlar, vilayetlerin vergilerini kendi nâm ve hesaplarına topluyorlardı. Halkla aralarında bir menfaat birliği olmadığından askerin faaliyetleri, zaman zaman vilayetlerin harap olmasına kadar varıyordu. Halbuki askerî iktalar sayesinde Büyük Selçuklu Devleti 400 bin, Türkiye Selçukluları da 100 bin kişilik bir orduya sahip bulunuyorlardı.

1.2.15.1. Osmanlı'ların ilk Askerî Teşkilatı:

Bizans İmparatorluğu'nun hudutlarında bulunan ve Osman Gazi'ye bağlı olan Türk aşiretleri atlı idiler. O dönemin iklim, harp, teknoloji ve siyasi şartlarına göre bu gerekliydi. Bu sebeple Osman Bey zamanında harplere iştirak edip fetih yapanlar bu aşiret kuvvetleri idi. aşiret kuvvetleri, baslarında serdarları olmak üzere Osman Bey'in hizmetine giriyor, fetihlerin sonunda ganimetlerden pay alıyor ve zapt edilen topraklardan yerleşme hakkı elde ediyorlardı. toprağa yerleşen Türkmenler, tasarruf ettikleri (kullandıkları) yer karşılığında Osman Gazi'ye tabi oluyorlardı. Tımarlarının gerektirdiği sayıda atlı askerî de savaşa gönderiyorlardı. Osman Bey, uç beyi olduktan sonra kendisi ile yakın çevresini koruyan ve yevmiye hesabi ile ücret alan askerlerin sayısını artırdı. Bunlar, Selçuklularda olduğu gibi "Kul" veya "Çöker" adi ile anılıyorlardı. Ulûfeli askerlerin sayısı, beyliğin gücü ile orantılı olarak artıyordu. Bu bakımdan beyliğin sınırları genişledikçe Osman Bey'in kapısındaki kul sayısı da artmıştır.

Osman Bey zamanında, beyliğin kuvvetleri, hizmetleri karşılığı ganimetten hisse alan ve fethe edilen yerlere atlı asker vermek şartıyla yerleşen Türkmen kuvvetleri ile ücretleri gündelik olarak ödenen Osman Bey'in şahsî askerlerinden ibaretti. Çöker veya Kul adını taşıyan bu askerler, fetih hareketlerinde henüz etkin rol oynayacak sayıya ulaşmamışlardır.

Aşiret kuvvetleri ile ulûfeli askerler, ilk zamanlarda yeterli oldularsa da fetihler çoğaldıkça şayi olarak kifayet etmemeye başladılar. Bu bakımdan Osman Bey, fetihlere devam edebilmek için dinamik eleman arayışına başlama ihtiyacını duydu. Bundan sonra ihtiyaç hasıl olduğu zaman Söğüt, Karaca şehir, Eskişehir ve Bilecik dolaylarındaki köylerde oturan ve tarımla uğrasan Türk köylülerinden yararlanmaya karar vermiştir.

Atlı olan aşiret birlikleri, özellikle kale muhasaralarında fazla tesirli olamıyorlardı. Bundan başka fetihler sonucu arazi genişleyip birçok gayr-i müslimin, devletin vatandaşı durumuna gelmesi ve muhasaraların uzaması üzerine aşiret kuvvetleri, istenilen zamanda istenilen yere ulaşamıyorlardı. Bu sebeple Orhan Bey döneminde yeni ve devamlı bir askerî birliğe ihtiyaç duyulmuştur.

1.2.15.2. Yaya ve Müsellemeler:

Osman Bey'in ölümünden kısa bir süre sonra, beyliğin sınırlarının genişlemesi ve kısa bir gelecekte, daha bir genişlemeye namzede olması, Orhan Bey'i askerî, malî ve idarî düzenlemeler yapmak zorunda bıraktı. Gerçekten de beylik çerçevesinden çıkıp güçlü bir devlet haline gelmek için, düzenli bir orduya ihtiyaç vardı. Orhan Bey de bu görüşten hareketle önce orduyu ele aldı.

Orhan Bey'in saltanatının ilk yıllarında askerî kuvvetler, Osman Bey zamanından pek farklı değildi. Fetihler arttıkça toprağa yerleşen Türkmenlerin sayısı artmış, buna bağlı olarak tımarlı sipahî sayısı da çoğalmıştı. Kul veya Çöker denilen sınıf, Osman Bey zamanında olduğu gibi yine ulûfe almıştır.

Fetihlerin devamı için zarurî olan ordunun organizasyonu, yani, ilk düzenli birlikler, Bursa'nın fethinden sonra ve İznik'in fethinden önce Vezir Alaeddin Pasa ile Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil'in (öl. 1387) teklifleri doğrultusunda yapılmıştı. Buna göre devamlı surette savaşa hazır yaya ve atlı bir kuvvetin bulundurulması gerekiyordu. Bu maksatla Türk gençlerinden meydana getirilen bu ordunun atsız askerine

"Yaya", atlı askerine de "Müsellem" adi verildi. Alaeddin Paşa'ya göre askerî sınıfa mensuba olan kimseler ile vezirler, özel bir kıyafet giyerek halktan ayırt edilmeliydi. Bu sebeple, bunların giyecekleri elbise ve baslarında taşıyacakları sarığın renk ve biçimi tespit edilmiştir. Buna göre bunlar "Ak börk" giyeceklerdi. Böylece taşradaki tımarlı sipahilerden de ayrılmışlardır.

Türk gençlerinden kurulan ve her biri bin kişi olan bu askerî birliğin efradı. Çandarlı Kara Halil tarafından seçilmişti. Asıkpaşazâde'nin ifadesine göre birçok kişi "Yaya" yazılmak için Çandarlı Kara Halil'e müracaat etmişti. savaş zamanında bu gençlere önce birer, daha sonra da ikişer akça gündelik verilmesi kararlaştırıldı. savaş olmadığı zamanlarda da ziraat yapmak üzere kendilerine toprak tahsis edildi. Bunlar, vergilerden muaf tutuldular. Orhan Bey zamanında hassa ordusu sayılan yaya ve müsellem, kaç sancak varsa o kadar yaya ve atlı sancağa bölünerek basına sancakbeyi tayin edildi. Yaya denilen piyade sınıfının her on kişisi için bir bas (onbaşı), her yüz kişiye de daha büyük bir bas (yüzbaşı) tayin edilmişti. Müsellem adi verilen atlı birliğin her otuz kişisi bir "Ocak" meydana getiriyordu. XVI. yüzyıl ortalarına kadar fiilen silahlı hizmette bulunmuş olan bu Yaya ve Müsellem, kapıkulu ocaklarının kurulup gelişmesiyle yerlerini onlara terk ettiler. Daha sonra Rumeli'deki Yürükler, Cambazlar ve Tatarların katılmasıyla Osmanlı askerî teşkilatının geri hizmet sınıfını meydana getirdiler. Bu sınıf, köprü yapımı, yol inşaatı, kale tamir ve yapımı ile hendek kazımı gibi işlerde kullanılmıştır

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde, yani Osman Bey zamanında beyliğin kuvvetleri iki kısımdan ibaret bulunuyordu. Bunlardan biri, Türkmen aşiretlerinden sağlanan ve kendilerine hizmetleri karşılığında elde ettikleri ganimetler dışında tımar da verilen atlı kuvvetler, diğeri de Osman Bey'in, ücretlerini gündelik olarak verdiği şahsî askerlerdi. Bunlara Çöker deniyordu ki tamamı hür insanlardan meydana gelmişti. Orhan Gazi döneminde ise Yaya ve Müsellem adi ile yeni ve devamlı bir askerî birlik kurulmuştur.

Bu bilgilerin ışığı altında konuya bakıldığı zaman Osman ve Orhan Bey'ler zamanında Osmanlı ordusu, üç gruptan teşekkül ediyordu. Bunlardan biri aşiret kuvvetleri, ikincisi Çöker adi verilen ve sonradan "azan" adını alan şahsî askerler ki bir çeşit hassa ordusu meydana getiriyorlardı. Üçüncüsü de biraz önce kuruluşlarından bahis ettiğimiz Yaya ve Müsellem ordusu olmuştur.

kuruluş döneminden başlamak üzere Osmanlı ordusu "Kara" ve "Deniz" olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

1.2.15.3. Osmanlı Kara Ordusu:

Ordu-u Hümâyün denilen Osmanlı Kara Ordusu, genel olarak iki bölüme ayrılmakta idi. Bunlardan biri "kapıkulu Askerleri" diğeri de "Eyâlet Askerleri" adını taşıyordu. Bu askerî birliklerin her biri, gördükleri hizmetlere göre kendi içinde daha küçük kısımlara ayrılıp ona göre isimler alıyor. Bu isimler, ocak kelimesi ile bir terkip oluşturdıklarından Ayrıca bunlara "ocak" deniyordu. Ocağın en büyük subayına da "Ocak ağası" adı verilmiştir.

1.2.15.4. Kapıkulu Askerleri:

Kapıkulu denilen bu askerî birlik, Selçuklular ve Diğer bazı devletlerde olduğu gibi "Hassa Ordusu" meydana getirmekteydi. Bu sınıfa dâhil olan askerler, devletten "Ulûfe" adıyla maaş alırlardı. Burada "kapı" kelimesinin kullanılması ve devletten maaş alan askerlere de "kapıkulu" askeri denmesinin sebebi, kapı kelimesinden bizzat devletin anlaşılmasıydı. Zira eskiden beri Doğu ülkelerinde isler, hükümdar saraylarının kapısında görülürdü. Bu tabir, kapı müdafaasında bulunan askerler için de kullanılmakla beraber sadece onlara hasa edilmeyen bir kelimedir. Askerler için de bu kelime kullanılıyordu. İşte bu sebepten dolayı devletten maaş alan askerlere "kapıkulu askerleri" denmiştir.

Kapıkulu askerleri Başlangıçta devlet merkezinde bulunuyorlardı. Fakat ülke genişleyip muhafazası için hudut boylarında kaleler inşa edilince oralarda da ikamet etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Osmanlı Devleti, Rumeli taraflarında fetihler yapıp genişlemeye başlayınca devamlı bir orduya ve daha fazla askere ihtiyaç hasıl olmuştu. Bu da savaşlarda esir alınan ve askerî şartlara uygun Hristiyan çocuklarının kısa bir müddet Türk terbiyesi ile yetiştirilerek yeni bir askerî sınıfın meydana getirilmesiyle karşılanmıştı. İşte bu teşkilat, kapıkulu ocağının çekirdeğini teşkil etmişti. kapıkulu askerleri iki gruba ayrılmışlardır. Bunlar:

1. Kapıkulu Piyadesi

2. Kapıkulu Süvarisi.

1.2.15.5. Kapıkulu Piyadesi:

Osmanlı Devleti'nin, merkez askerî teşkilat, içinde yer alan kapıkulu askerleri, Osmanlı askerî teşkilatının önemli bir bölümünü meydana getiriyorlardı. Kapıkulu piyadesi de kendi arasında ayrı gruplara ayrılmıştır.

1.2.15.6. Acemi Ocağı:

Osmanlı askerî tarihinde, önemli yeri bulunan ve kapıkulu piyadesinin mühim bir bölümünü teşkil eden yeniçerilere mense' olan "Acemi ocağı", Sultan Birinci Murat zamanında Kadiasker Çandarlı Kara Halil ile Karaman'la Kara Rüstem'in tavsiyeleri sonucu ortaya çıkmıştı. Hoca Saadeddin Fendi'nin bildirdiğine göre bu uygulama, Sultan Birinci Murat'ın devr-i saltanatında 763 (1361-62) tarihindeki Zagra'nın fethi ile başlamıştır. Devlet adına ve "Pençik" kanununa göre alınan esirler", Yeniçeri ocağına asker yetiştirmek için Gelibolu'da kurulmuş bulunan Acemi ocağına gönderiliyor ve yevmiye bir akça ücretle Gelibolu ile Çardak arasında isleyen at gemilerinde hizmet görüyorlardı. Bir müddet sonra bunlar, Yeniçeri ocağına alınıyorlardı. Fakat bu esirler, fırsat buldukça kaçıp memleketlerine gittikleri için bu sistem değiştirildi. savaşlarda esir edilen küçük yastaki Hristiyan çocukları, evvela Anadolu'daki Türk köylülerinin yanına verilerek (Türk'e vermek) az bir ücretle hizmet ettirilmeye başlanmıştır.

Gerçi bu ocağın, Rumeli fatihi Süleyman Pasa zamanında, bizzat kendisi tarafından savaşta esir alınan Hristiyan çocukları ile başladığı belirtilmekte ise de ocağın gerçek manada müesseseseleşmesi, yukarıda belirtilen şekilde olmuştur.

Sözlük manisiyle beste bir demek olan "pençik" harplerde ele geçirilen esirlerden, askerlikte kullanılmak üzere beste birinin alınması demektir.

İslâm hukukunun ganimetlerle ilgili vaaz' etmiş olduğu prensiplerinden doğmuş olan "pençik", Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında uygulanmıyordu. Harpler sonunda ele geçen Diğer ganimetler gibi esirler de gazilere taksim ediliyordu. Gaziler, hisselerine düşen esirleri, İslâm hukuku gereğince istedikleri şekilde istihdam edebiliyor, istihdam yeri olmayan da onları satabiliyordu.

Osmanlılarda Acemi oğlanı iki şekilde alınırdı. Bunlardan biri savaşlarda elde edilen erkek esirlerin beste birinden (pençik), diğeri de Osmanlı vatandaşı olan Hristiyan

çocuklardandı. savaşlarda elde edilen esirlerin asker olarak alınmasıyla ilgili "Pençik Kanunu" tertip edilmişti. Buna göre alınan esir oğlanlara "Pençik oğlanı" adı verilmişti. Elde edilen bu esirler, "Pençikçi" denilen memur tarafından tespit edilir, bunlardan on ila on yedi Yasları arasında olan erkek esirlerden vücutça kusursuz ve sağlam olanlar devletçe üç yüz akça karşılığı satın alınırdı. Böylece Acemi ocağına ilk efrad, Pençik kanunu ile toplanmıştır. Bu sistemin gelişmesinde büyük ölçüde rolü bulunan Kara Rüstem de Gelibolu'da Pençik vergisini (Resm-i Pençik) toplamakla görevlendirilmiştir.

Pençik oğlanlarının, Anadolu'daki Türk çiftçilerinin yanına verilmesi, aradaki deniz sebebiyle kaçmalarına engel olmak içindi. Bununla beraber, zaman zaman bazı esir çocukların Avrupa'ya kaçtığı görülüyordu. Esirlerin, Türk çiftçilerinin yanına verilmesi ile ilgili kanun hakkında kaynaklarda farklı tarih ve zamanlar verilmektedir. Bu cümleden olarak Sırp sındığı savaşı, Edirne'nin fethi ve Bilecik tarafına yapılan ilk akınlarda olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.

Cüzi bir ücretle Türk çiftçisinin yanına verilen Acemi oğlanlarına çok az bir ücretin verilmesi, onların "ben padişah kuluyum" deyip çiftlik sahibine kafa tutmaması içindir.

Acemi oğlanlar, ziraat işlerinde çalıştırıldıkları gibi kısa zamanda Türkçe ile birlikte İslâm-Türk örf ve âdetlerini de öğreniyorlardı. Böylece yeni hayata intibak ettikten sonra bir akça gündelikle "Acemi ocağı"na kayıt ettiriliyorlardı. Burada bir müddet hizmet gördükten sonra yevmiye iki akça karşılığı "Yeniçeri ocağı"na gönderiliyorlardı. Yıldırım Bâyezid döneminin sonlarına kadar belirtilen şekilde devam eden bu usûl, Ankara Savaşı'ndan (1402) sonra fetihlerin durması ve iç karışıklıkların bas göstermesi yüzünden büyük ölçüde tatbik edilemez olmuştu. kapıkulu ocaklarındaki kadro eksikliğini gidermek için başka bir çareye bas vurmak gerekiyordu. Bu sebeple Rumeli'ndeki Hristiyan tebaadan muayyen bir kanunla ve "devşirme" ismiyle münasibe sayıda Hristiyan çocuğu alınmasına karar verilmiştir.

Daha önce de temas edildiği gibi Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı fetihleri durmuş, bazı yerler Bizans ve Sırlara terk edilmişlerdi. Gerek Çelebi Mehmet zamanında, gerekse oğlu Sultan İkinci Murat'ın ilk devirlerinde Rumeli'de fütuhât yapılamadığı için esirlerden istifade edilememiştir. Bunun üzerine Osmanlılardan önceki Türk ve İslâm devletlerinde uygulanmamış olan yeni bir usûl ile devletin,

Hristiyan tebersi olan ve yaslan uygun çocuklarından sadece bir tanesinin Osmanlı ordusuna alınması kararlaştırıldı. Böylece Hristiyan vatandaşların çocuklarından asker devşirmek için bir "devşirme Kanunu" yürürlüğe konuldu. Bu yeni kanunla, bastan basa gayr-i Müslim olan Rumeli halkı, tedrici surette Müslümanlaştırılacaktı. Müslümanlaştırılan bu insanlarla da Osmanlı ordusu kuvvetlenecekti. Böylece devlet, bu sayede Müslüman nüfusunu koruma gibi bir hedefe de ulaşmış oluyordu. Gerek Müslüman nüfusu çoğaltma, gerekse harplerde kendisinden istifade etme bakımından iki yönden faydalı olan bu devşirme kanunu , Pencik kanunu ile asker almanın yerine geçmişti. Zaten Pencik kanunu da eski önemini kaybetmeye başlamıştır.

Devşirme kanunu gereği ihtiyaca göre üç beş senede ve baban daha da uzun bir sürede Hristiyanlardan sekiz ila on sekiz ve baban yirmi yas arasındaki sıhhatli ve kuvvetli çocuklardan Acemi oğlanı alınmaya başladı. Bununla beraber 14-18 yas arasındakiler tercih ediliyordu. Önceleri Rumeli'de Arnavutluk, Yunanistan, Adalar ve Bulgaristan'dan, daha sonra ise Sırbistan, Bosna-Hersek ve Macaristan'dan çocuk toplandı. Bu durum, XVI. Muhtelif hizmetlerde bulunan Acemilerin, Yeniçeri ocağına kayıt ve kabullerine "çıkma" veya "Kapıya çıkma (be dergâh) denmiştir.

Devşirme usûlü, kendi dönem ve zamanına göre iyi bir sonuç vermişti. Bu sonuç hem Osmanlılar, hem de çocuğu devşir ilen aileler için faydalı olmuştu. Osmanlılar açısından faydalı olmuştu, zira o dönemin bitip tükenmek bilmeyen harpleri, devamlı surette insanları yutan birer makine haline gelmişlerdi. İşte bu makinelerin zararlarını en aza indirebilmek ve kendi Müslüman Türk nüfusunu koruyabilmek için devlet, gayri Müslim vatandaşlarından istifadeyi düşünmüştü. Böylece hem İslâm Türk mefkûresinin daha geniş sahalarda yayılmasını sağlamak, hem de kendi asil nüfusuna dokunmamak suretiyle azınlığa düşmeyecekti. devşirme sistemi, çocuğu devşir ilenler bakımından da faydalı bir şeydi, çünkü onlar da çocuklarının içinde bulundukları mali sıkıntıdan kurtulacağını biliyorlardı. Muhtemelen çocukları devlet kademelerinde vazife alır ve yüksek bir mevkice gelebilirdi. Bunun da kendileri için faydalı olacağı bir gerçektir. Bu sebeptendir ki kaynaklar, pek çok Hristiyan ailenin, çocuğunu devşirmeye verebilmek için adeta birbirleri ile yarıştıklarını kayda ederler. Hatta sadece Hristiyan çocuklarının devşir ilmesi kanun iken fethe edildikten sonra halkı Müslüman olan Bosna'dan da devşir ilmek suretiyle acemi oğlanı alınırdı. Zira bunu bizzat kendileri arzulamışlardır.

Bilindiği üzere her saha ve konuda olduğu gibi devşirme sisteminde de arzu edilmeyen bazı suiistimallerin olduğu söylenebilir. Buna karşılık devlet, gönderdiği memurlarının kanunsuz hareketlerini önlemeye gayret ediyordu. 9. Cemaziyelahir 973 (10 Ocak 1566) tarihinde Semendire Beyi ile Iraca Kadısına yazılan bir hükümde Acemi oğlanı devşirmeye giden bir memurun hâne (ev) basına onar akça nal parası vesaik kanunsuz paralar alıp 5-10 yasındaki çocukları önce alıp sonra bin ve daha ziyade akçaya tekrar babalarına sattığı bildirilmekle Yayabaşlarından Ferhat gönderilip hakkıyla teftiş olunması ve memurun eşyası arasında bulunan para, kumaş vesaik mühürlenip defterle merkeze gönderilmesi emredilmiştir. Böylece devlet, bu ve benzeri haksızlıkların önüne geçmeyi, adaletsizliği ortadan kaldırmayı istemiştir.

1.2.15.7. Yeniçeri Ocağı:

Avrupa'da kurulan devamlı ordudan bir asır önce vücuda getirilmiş olan Yeniçeri ordusu, Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde dünyanın en mükemmel ordusu haline getirilmişti. Bu ordu, teşkilat ve disiplini ile bu sıfatı taşımaya hak kazanmıştı. Osmanlı Devleti'ni kuran ve kısa bir zamanda hudutları Rusya, Lehistan, Macar ovaları ile Viyana, Venedik önlerine;

Iran, Arabistan ve Mısır çöllerine kadar götüren hükümdarların en büyük dayanaklarından biri bu ordu olmuştur.

Piyade birliği olan Yeniçeri ocağının, hangi tarihte ihdas edildiği kesin olarak tespit edilememekle birlikte bunun, Murat Hüdavendigâr zamanında yani on dördüncü asrın son yarısı içinde bir ocak halinde kurulduğu söylenebilir. bazı kaynaklarda bu kuruluşun 1365 yılı olduğu söyleniyorsa da büyük bir ihtimalle bunun 1362 yılında olduğudur. Türkçe asker demek olan "Çeri" ile "yeni" kelimelerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen bu terim, Osmanlı Devleti'nin merkezinde ve hükümdara bağlı bulunan yaya askeri için özel bir isim haline gelmiştir. Hacı Bektaş-i Veli ile hiç bir ilgisi olmamakla birlikte (Âsıkpaşazâde, 204-206) zamanla bu tarikata izafe edilerek Yeniçerilere "Taife-i Bektaşîye", ocağa da Bektaşî ocağı denmiştir.

Bu ocağın kuruluş sebebi, mevcuda askerin azlığına rağmen, fetihlerin çoğalıp sınırların genişlemesi ve eldeki askerin de bu sınırları koruyamaz duruma gelme endişesi idi. Halbuki hem Rumeli'yi elde tutabilmek hem de yeni fetihlerde bulunabilmek için devamlı ve hükümdarın emir komutası altında bir askerî birliğe

ihtiyaç vardı. Benzer teşkilâtlar, yani esirlerden istifade etme sistemi, daha önceki Müslüman ve Müslüman Türk devletlerinde de vardı. Bu mânada Osmanlıların, Selçuklular ile Memlûkluları örnek aldıkları anlaşılmaktadır.

Yeniçeriliğin ilk kuruluşunda, orduya bin kadar yeniçeri alınmıştı. bunların her yüz kişisine komutan olarak daha önce Türklerden meydana getirilen yaya askeri usûlüne uygun olarak bir "Yaya başı" tayin edilmiştir.

Ocak, XVI. yüzyıl ortalarına kadar yaya bölükleri veya daha sonra cemaat adı verilen bir sınıftan ibaret iken Fâtih Sultan Mehmet zamanından itibaren (1451 senesi), "Sekban" bölüğünün de iltihakıyla iki sınıf haline gelmiş. XVI. asır baslarında ise "Ağa" bölüğü denilen üçüncü bir kısım daha teşkil edilmiştir. Yaya bölükleri peyderpey artarak 101 bölüğe kadar çıkmıştır. Ağa bölükleri 61, Sekban bölükleri ise 34 rakamına kadar yükselmiştir.

Yeniçeriler, baslarına börk ismi verilen beyaz keçeden bir başlık giyerlerdi. Bunun arkasında ise yatırtma denilen ve omuza kadar inen bir parça yer almaktaydı. Yeniçeriler börklerini eğri, subayları da düz giyerlerdi. Fâtih kanunnâmesinde belirtildiğine göre yeniçeri taifesine her yıl beser zira' laciverde çuha ve otuz iki akça "yaka akçası" ile her birine basına sarması için altışar zira astar verilmesi hükmü konmuştur.

Her yeniçeri bölüğüne "Orta" denirdi. Her ortanın da komutanı olan ve "Çorbacı" denilen bir subayı bulunurdu. Sekban ve Ağa bölüklerinde bu komutana "Bölük başı" denirdi. Yeniçeri ocağının en büyük komutanı "Yeniçeri ağası" idi. Yeniçeri ağası, ocağın kuruluşundan 1451 senesine kadar .ocaktan tayin edilirken bu tarihten sonra Sekban başılardan tayin edilmeye başlandı. Bununla beraber bu kanun daha sonra değiştirilerek ocağın dışından olan kimseler de tayin edilmiştir. Yeniçeri ağası, Yeniçeri ocağı ile Acemi ocağı islerinden sorumlu idi. Bundan başka İstanbul'un asayişi ile de ilgilenir ve yanında bulunan bir heyetle kol dolaşıp güvenliği sağlardı. Bu sebeple hükümdarlar, bunların güvenilir ve sadık kimselerden olmasına dikkat ederlerdi. Yeniçeri Ağalarının azil ve tayini 1593'e kadar doğrudan padişah tarafından gerçekleştirilirken, bu tarihten itibaren veziri azamlara intikal etmiştir.

Yeniçeri Ocağı'nın en büyük komutanı olan Yeniçeri Ağası'ndan başka Sekbanbaşı, Ocak kethüdası veya Kul kethüdası, Zağarcıbaşı, Turnacıbaşı, Muhzır Ağa ve Bas

çavuş ta ocağın büyüklerindendi. Bunlardan başka bir de "Yeniçeri Efendisi" denilen ocak kâtibi vardır.

Yeniçeriler, maaşlarını (ulûfe) üç ayda bir alırlardı. Bu konuda ocağın en büyük âmiri olan Yeniçeri ağası ile herhangi bir nefer arasında fark yoktu. Onun için Yeniçeri ağası da bu ulûfe isine dahil edilirdi. Ulûfe, padişahın nezâretinde büyük bir merasimle her ortaya torbalar halinde tevzi edilirdi. Hicrî kamerî takvime göre dağıtılan ulûfenin Salı günü verilmesi kanun olmuştur.

XVI. asra kadar devşirmeden toplananlardan başkası katılamazken 990 (1582) senesinde Sultan III. Murat (1574-1595)'in, şehzâdesi Mehmet için tertiplenen sünnet düğününe katılan bir sürü cambaz, hokkabaz ve oyuncunun mükafat olarak bu ocağa kayda olmaları, ocağın yavaş yavaş bozulmasına sebep olmuştu. Devletin kuruluşundan kısa bir müddet sonra teşkil edilen Yeniçeri ocağı, belirtilen olaydan sonra hariçten insanların ocağa girmesiyle bozulmaya yüz tutmuştu. Çünkü, eğitimsiz ve başıboş kimselerin ocağa girmeleriyle bu askerî teşkilat, doğrudan siyasete katılan, devlet adamlarını tayin veya azlettiren, padişahları tahttan indiren veya tahta çıkaran bir kuvvet halini almıştı. Gerçekten de onların zorbalıklarını ve yaptıkları kötülöklere işaret eden (1826) tarihli bir hüküm İstanbul Kadısına gönderilmiştir. Bu hükümde şöyle denilmektedir: "Allah'a, Peygambere ve sizden olan ulu'l-emre itaat ediniz" âyet-i kerimesi muktezasınca kaffe-i mü'min ve muvahhid olanlar, emr-i ulu'l-emre itaat ve inkiyad ile memur olup bir müddetten beri Yeniçeri nâmına olan eşkıya makalesi, hilâf-i ser'-i şerîf, daire-i itaptan huruç ederek füğce bulması cihetiyle gerek memâlik-i mahrûsede ve gerek Dâru's-saltanat-i seciyede her bir şey çığırından çıkmış ve ol makule esrar-i nâsin garazları olan melaneti icra zımnında her bir şeye müdahale dairesine düşmelerinden naşı, Ümmet-i Muhammed'in mal ve canlarından emniyetleri kalmayıp rahatlarına halel gelerek bayağı alış verişlerine varınca fesada varmış..." Bu hükümde de açıkça görüldüğü ve yukarıda belirtildiği gibi Yeniçeri askeri her şeye müdahale eder olmuş. Buna karşılık gerçek vazifesi olan askerliği tamimiyle unuttur olmuştu. Zira onlar, askerlik yerine esnaflıkla uğraşıyorlardı. XVII ve XVII. asırlarda sık sık ayaklanmışlardı. Bunun üzerine ocak, "Vakfa-i Hayriye" diye isimlendirilecek olan bir karar ve hareketle 15 Haziran 1826'da Sultan İkinci Mahmut tarafından lav edilerek ortadan kaldırıldı.

1.2.15.8. Cebeci Ocağı:

Kapıkulu askerinin piyade ocaklarından biri de "Cebeci ocağı"dır. Kelime olarak "cebe" zırh demektir. Osmanlılar, bir nevi ıstılah olarak bu kelimenin mana ve kapsamını genişletmiş görünmektedirler. Bunun içindir ki "cebeci" dendiği zaman belli hizmetleri olan bir askerî sınıf akla gelmektedir. Buna göre devletin yaya muharibe askeri olan yeniçerilerin ok, yay, kalkan, kılıç, tüfek, balta, kazma, kürek, kursun, barut, zırh, tolga, harbe vesaire gibi ihtiyaçları olan savaş alet ve eşyası yapan veya tedarik eden ocağa "Cebeci ocağı" denirdi. Bu ocak, yeniçerilere lâzım olan harp levazımatını deve ve katırlarla nail ederek, cephede bulunan yeniçerilere dağıtırdı. savaş sonunda da bunları tekrar toplardı. Bu arada tamire muhtaç olanları da tamir ederek silah depolarında muhafaza etmiştir.

Sefer esnasında ordu komutanları refakatine münasibe bir miktar cebeci verilirdi. bunların, kuvvetli, becerikli ve silahtan anlayanlardan olması gerekirdi. Bu maksatla Cebecibaşıya bu yolda emirler verilirdi. barış zamanında bunlar, kendilerine tahsis edilen Ayasofya taraflarında ve Tophane civarında bulunan kışlalarında ikamet etmişlerdir.

Bu ocağın kuruluş tarihi kesin olarak tespit edilmekle birlikte, Yeniçeri ocağı ile birlikte veya ondan çok kısa bir müddet sonra olduğu tahmin edilmektedir. Bu ocağa girecek olanlar, "Pençik" ve "devşirme Kanunu" devam ettiği müddetçe Acemi oğlanları arasından seçilirdi. Sonraları Yeniçeriler gibi bunların da evlenmelerine müsaade edildiğinden yetişen çocukları da cebeci olurdu. ocağa alınacak kimseler, önceleri "sakır" ismiyle alınır, daha sonra fiilen cebeci olmuşlardır.

Ocak mevcudu, aralarındaki münasebet dolayısıyla Yeniçeri askerinin azalıp çoğalmasına bağlı olarak artar veya eksilirdi. XVI. asır ortalarında yeniçeriler 12 bin nefer iken bunların sayılan 500 kadardı. XVII. asırda (1675)'ta cebecilerin sayıları 4180 civarındadır. XVII. yüzyılda cebecilerin sayısı 2500-5000 arasında değişmekteydi. Yeniçeri Ocağı'nın lav edilmesi ile ortadan kalkan Cebeci ocağı, Asakir-i Maksure ile yeniden tesis edilmiştir.

Diğer kapıkulu ocakları gibi "orta" denilen ve 38 bölüğe ayrılmış bulunan cebecilerin en büyük komutanı "Cebecibaşı" idi. Ortalar, kendi aralarında silah yapan, silahlan

tamir eden, barutları ıslâh eyleyen, harp levazımâtını tedarik edip hazırlayan ve humara yapanlar gibi ayrı ayrı kısımlara ayrılmışlardır.

1.2.15.9. Topçu Ocağı:

Top dökmek, top atmak ve top mermisi yapmak gayesiyle teşkil edilen bu ocak da, kapıkulu ocaklarının yaya kısmındandı. efradı, Acemi Ocağı'ndan sağlanırdı. Osmanlı ordusunda ilk top, Sultan I. Murat zamanında 1389 yılında Kosova Meydan Muharebesinde kullanılmıştır. Yıldırım Beyâzid tarafından da gerek İstanbul muhasaralarında gerekse Niğbolu kuşatmasında topun bir silah olarak kullanıldığı, Âsıkpaşazâde tarafından anlatılmaktadır. görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin daha başlangıç yıllarında top, ordunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bununla beraber topun silahlı kuvvetlerin ağır ve önemli bir silahı olarak ordu ve donanmaya yerleşmesini sağlayan, Fâtih Sultan Mehmet olmuştur. Kale yıkan büyük toplar ile havan topunun mucidinin de Fâtih Sultan Mehmet olduğu belirtilmektedir. Bu silahın, askeriyedeki önemi o kadar büyümüş ve devlet ona o kadar ehemmiyet vermiştir ki, patlatılamayan bir topun patlamasını temin eden kimseleri bile her türlü vergi ve rüsûmdan muaf saymıştır.

Topçu ocağının top döken kısmı ile top kullanan bölükleri ayrı ayrı idiler. Toplar, her zaman devlet merkezinde veya fabrikalarında döktürülmezlerdi. Bazen kale muhasaralarında kalelerin önünde de top imal edildiği görülmektedir. Nitekim Sultan II. Murat zamanındaki Mora ve Arnavutluk seferlerinde, daha sonra da İstanbul kuşatmasında develerle getirilen malzeme ile buralarda toplar döktürülmüştür.

Osmanlılar, gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak ve devamlı bir şekilde hazırlıklı bulunmak gayesiyle İstanbul'un dışında da top fabrikaları kurmuşlardı. Bu fabrikalar, hudut veya hududa yakın yerlerde yer almıştır. Bu yerler:

Belgrat, Semendire sancağının Baç (Bej) madeni, Budan, İçkodra, Praviste, Timasvar ile Asya'da İran sınırına yakın Kerkük'ün Gülanber kalesi idi. Bu topların mermilerini yapan fabrikalar da Bilecik, Van, Kığı, Kamengrad, Novaberda ve Baç'da idi. Bu mermiler (yuvarlak=gülle) için de ayrı ayrı yerlerde depolar yaptırılmıştı. Her yıl ne kadar mermi ve gülle döküleceği, Divan tarafından planlanıp Topçubaşına bildirilirdi. Dökümhanelere de buna göre emir giderdi. Bir gülle dökümhanesinin yıllık ortalama kapasitesi 20-24 bin adede değişiyordu. Bu mermilerin en küçükleri 320 gram ağırlığında idi. Bunlar, "Sahî" denilen topların

g llecileri olmuştur. Sahiller, katır sırtında taşınabilen ve yalnız iki topçu eri tarafından kullanılabilen küçük, pratik, ateşi seri ve müessir toplardı. "İnce Donanma"yı meydana getiren nehir gemilerinde de bunlar kullanılırdı. Kale muhasaralarında surları yıkmak için kullanılan toplar daha büyüktü. Bu topların g llecileri 70 kg. ağırlığında idi. Top mermisi döken madenlerde dökücü ustaları ve yeterince işçi vardı D k c ler, İstanbul'daki Tophaneden gönderilmiştir.

Osmanlılar, sadece madenî değil, tas gülle de kullanmışlardır. Bu g llecileri demir olanlardan ayırmak için "Tas gülle" tabirini kullanıyorlardı.

Topçu ocağının en büyük z bitine (subayına) "Sertop " veya "Topçu başı" denmiştir. Bundan başka D k mc başı, Ocak kethüdası ve  avuşı gibi yüksek rütbeli subayları ile " orbacı" veya "Bölük başı", D k c  halifeleri" gibi subayları ile Ocak katibi vardır.

Tophanede sivil memurlar da istihdam edilmiştir. Bunlar, Tophane N zın ile Tophane Emmini idi. Tophane Emmini, tophaneye alınan ve sarf edilen eşyanın defterini tutar ve her sene hesabını verirdi. Tophane levazımı, bunun eli ile tedarik edildiğinden vazifesi çok önemli idi. Bütün bunlardan anlaşıldığına göre Topçubaşı, D k mc başı, Tophane nâzırı, top d k mc leri kethüdası, Tophane emmini ve Topçu  avuşı Tophane ocağının yüksek rütbeli subaylarındandır.

Topçular, sayıca "Cebeciler"e yakın idiler. XVI. asırda ocağın mevcudu 1204 nefer iken, XVII. asırda bu sayı 2026'ya kadar yükselmiştir. On yedinci asrın sonlarında muharebelerin devamı yüzünden sayıları 5084'e kadar çıkmıştır.

Oldukça ıslâh edilmesine rağmen Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesi (hal') esnasında Kabakçı Mustafa'ya iltihak eden Topçu ocağı, isyana iştirak etmişti. Halbuki Sultan Selim, bu ocağın, zamanın şartlarına göre ıslâh edilmesine ehemmiyet vermiş, derece ve itibarlarını artırmıştı. Vakfa-i Hayriye esnasında topçular, devlete sadık kalarak Humbaracı ve Lağımcı ocakları ile birlikte "Sancak-i şerif altına gelmişlerdi. Yeniçeri ocağının ilgasından sonra Topçu ocağı yeni sekle göre tertip edilmiştir.

Topçu ocağı ile çok yakından ilgisi bulunan bir ocak daha vardır ki, bu da "Top Arabacıları ocağı"dır. Osmanlıların ilk dönemlerinde kullanılan toplar, deve, katır ve beygirlerle naklolunan k  k ve hafif toplardı. XVI. asırdan sonra top uluğun büyük

ölçüde gelişmesi üzerine ve büyük toprakların dökülmesinden sonra, yenilik yapan Osmanlılar, bunları araba ile savaşa götürmeye başladılar. Demek oluyor ki bu ocak, toprakların daha ziyade tekammül ederek arabalarla taşınmasından sonra doğmuştur. Arabacıbaşı adında bir subayın komutasında bulunan bu ocak da çeşitli ortamlara ayrılmıştır.

1.2.15.10. Humbaracı Ocağı:

Farsça asilli bir kelime olan humara, içine patlayıcı maddeler doldurulmak suretiyle demirden yapılmış bulunan mermi demektir. Humbaracı da bu mermiyi havan topu ile kullanan topçu (havan topçusu) demektir. Humbara'nın el ile atılanı (el bombası) olduğu gibi havan topu ile atılanı da vardır. Ayrıca taş da atılabilmektedir.

Daha çok kale kuşatmalarında ve görülmesi mümkün olmayan hedeflere karşı kullanılan havanlar sayesinde Müslüman Türkler, dikkate değer başarılar sağlamışlardır. Topçular gibi kapıkulu ocağına mensuba bulunan Humbaracı ortamlarının XV-XVI. asırlar arasında ihdas edildiği tahmin edilmektedir. Humbaracıbaşı adı verilen bir subayın komutasında bulunan bu ocak mensupları, Başlangıçta biri topçulara, diğeri cebecilere bağlı olmak üzere iki kısımdan ibaretti. Bu ocağın esas kısmının kapıkulu gibi maaşlı değil, tımarlı olduğu bilinmektedir. Nitekim 1126 yılı Safir ayının sonlarında Humbaracıbaşı tarafından Payitahta gönderilen bir arızadan, Hobin Kalesi muhafazasında bulunan tımarlı Humbaracı nefer atının bulunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre humbaracıları topçu, cebeci, ve tımarlı olmak üzere üç kısma ayrılabilmiştir.

Bulunması gereken birçok vesikada isimleri zikredilmeyen humbaracıların müstakil bir ocak haline gelmesi XVII. asırdan sonra olmalıdır. XVII. yüzyıl başlarında büsbütün ihmale uğrayan humbaracılık mesleğinin, günün şartları ve Avrupa'daki gelişmesi de göz önüne alınarak yeniden tesisi düşünüldü. Bir müddet Avusturya'da kaldıktan sonra Osmanlı ülkesine iltica edip Müslüman olan Fransız asilzâdesi Copmte de Bonneval (Ahmet Pasa), Birinci Mahmut devrinde Mirimirân rütbesi ile humbaracıbaşılığına tayin edildi. Humbaracı ocağı, "fenn-i humara ve sanayi-i ateşbazîde maharet-i tammesi" olan bu zat tarafından Avrupa'daki usûl ve sistemlere uygun bir şekilde teşkilatlandırılmaya tabi tutuldu. Ahmet Paşa'nın bu konudaki çabaları sonucunda Bosna'dan 301 nefer alınarak her 100 kişi bir "oda" teşkil etmek üzere bir ocak vücuda getiriliyor, her bölüğe bir yüzbaşı, iki elli başı, on

onbaşı, tabie, cerrah ve yazıcılar tayin olunduktan ve ulûfeler tespit edildikten sonra teşkilat, humbaracıbaşının emri ve sadrazamın nezareti altına alınıyordu. Siki bir talim ve eğitim ile yetişecek olan humbaracılardan tahsillerini bitirip olgun bir hale gelenler, Vidin, Nis, Hobin, Azak ve Bosna"nine serhat kalelerine "Humbaracıbaşı" olarak tayin edileceklerdir.

Fabrika ve kışlaları Üsküdar'da bulunan humbaracıların, devlet askerî teşkilatı bakımından önemli bir yeri bulundukları anlaşılmaktadır. Yeniçeriliğin ilgası esnasında meydana gelen olaylarda, devletin yanında yer almış olan Humbaracı ocağı, Asakir-i Maksure ordusu içinde topçulara bağlanarak ayrı bir ocak olmaktan çıkmıştır.

1.2.15.11. Lağımçı Ocağı:

Kuşatma altındaki surlarının altından tünel (lağım) kazmak suretiyle yıkan veya düşmanın açtığı tünelleri kapatan bir ocaktır. Osmanlı ordusunda mühendislik bilgisine dayalı olan bu ocak, XVII. asrın ortalarından itibaren bozulmaya yüz tutmuştu. Biri, Cebecibaşının komutasında ve maaşlı, diğeri de Lağımçıbaşı denilen komutanın emri altında ve tımarlı olan iki kısma ayrılmıştır.

Yer altında yollar açarak fitil ve barutla kale bedenlerini yıkan veya lağım açarak berhava eden lağımçılık, Osmanlı ordusunda çok gelişmişti. Gerçekten, günümüzün istihkâm sınıfı diye adlandırabileceğimiz bu ocak hakkında su ifadeler kullanılmaktadır: "XVII. asra kadar Türk istihkamcısı, gerek teknik ve gerekse tabya bakımından dünyanın mukayese edilemeyecek kadar en üstün istihkâm sınıfı idi. Bunu, o dönemin bütün Avrupalı yazarları ve tanınmış generalleri teyide etmektedirler. Modern Avrupa istihkamcılığının kurucusu da Türklerdir. Türk istihkâm tekniğini ilk defa Fransızlar öğrenmiş ve XIV. Louis devrinde tatbik etmişlerdir. Daha sonra bu teknik bilgi, Avrupa orduları tarafından aynen ictibas edilmiştir. (Lav isse-Ram baud, VIK, 96) Avrupa istihkamcılığının babası sayılan mühendis general Vauban, ilk defa Türklerden öğrendiği tabya tekniğini, 1673 senesinde Hollanda'nın Maestricht kalesi kuşatmasında kullanmış, basarili olması üzerine aynı asrın sonlarında bu teknik, bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Vauban, Türk istihkam tabyasını Kandiye'de öğrenmişti."

Vazifesi, sadece tünel açmakla bitmeyen bu ocak, hem ordunun hem de ağırlıklarının geçirilmesi için köprü yapmak ve gerekiyorsa mevcutları tamir etmek

gibi vazifelerle de yükümlü idi. Kale muhasaralarında bunların bilgi, teknik ve faaliyetlerinden epey istifade edilmiştir. Bu sayede zaptı kabil olmayan pek çok kale, bu ocak mensuplarının açtıkları tüneller sayesinde kolayca ele geçirilmişti. Nitekim Serdar-i Ekrem Köprülü zâde Ahmet Paşa'nın 1078 (1667) senesindeki Kandiye Kuşatma ve fethinden bahis edilirken lağımçıların burada ne denli hizmet ve yararlılıklar gösterdiğine temas edilir. Bu tarihten sonra da Osmanlıların lağımıcılığı yavaş yavaş gerilemeye başlamıştı. Bu sebeple olsa gerek ki, 1207 (1792) de "Nizam-i Cedid" denilen yeni bir sistemle dönemine göre modern bir hale getirilmeye çalışıldı. Bu maksatla ocak, biri lağım bağlamak, diğeri köprü, tabya ve kale yapmak gibi mimarî bilgi gerektiren iki kısma ayrılmıştır.

1.2.15.12. Kapıkulu Süvarisi:

Osmanlı kapıkulu ordusunu teşkil eden ikinci sınıf askerî güç, kapıkulu süvarisidir. Osmanlıların muvaffakiyetli hamlelerinde bu sınıfın da büyük bir hissesi vardır. Osmanlı toprakları genişledikçe tımarlar çoğalıyor, tımarlar çoğaldıkça da tımarlı süvari (sipahi)nin sayısı da artıyordu. Fakat bunlar, kendi tımarlarında ikamet ettiklerinden, başarıları mahduda kılıyordu. Bu bakımdan daha kuruluş yıllarından itibaren devlet merkezinde, yeniçeriler gibi devamlı ve maaş alan bir süvari birliğinin bulundurulması ihtiyacı hissediliyordu. Bu sebeple Sultan I. Murat döneminde, Rumeli Beylerbeyi olan Timur tas Paşa'nın yardım ve tavsiyesiyle ilk adım atılmış oluyordu. Önce "Silah" ve "Silahlar" adı ile iki bölük olarak teşkil edilen kapıkulu süvarisine daha sonra "Sağ Ulûfeci" ve "Sol Ulûfeci" (Ulûfeci yan-i yemin ve yeâr) ile "Sağ ve Sol Garipler" (Guruba-i yemin ve yeâr) ismi verilen dört bölük daha ilave edilerek kapıkulu süvari ocağı altı bölüğe yükseltilmiştir.

kapıkulu süvari sınıfını meydana getiren efrad da devşirme çocukları ile harplerde esir alınan çocuklardan meydana geliyordu. Bunlar da yeniçeriler gibi hükümdarın şahsına mahsus olan atlı kuvvetler idi. Bunlardan vücutça uygun ve kabiliyetli olanlar, İstanbul, Edirne ve Gelibolu saraylarında terbiye olunduktan sonra yedi senede bir "bölüğe çıkmak" tabir edilen bölüklere verme işlemi yapılırdı. Derece ve maaş itibarıyla yeniçerilerden daha yüksek olmalarına rağmen, idare üzerindeki nüfuzları ve harplerdeki önemleri itibarıyla onlar kadar ileri gitmemişlerdir.

Kapıkulu süvari birliklerinden ilk ikisine "Bas", öbür ikisine "Orta", son ikisine de "aşağı bölükler" adı verilmişti. Bunlardan Silah bölümüne "Kırmızı bayrak", silahtar

bölüğüne "San bayrak", orta ve aşağı bölükler için de Alaca bayrak" tabiri kullanılmıştır.

Kapıkulu süvarileri, hükümdarla birlikte sefere gittikleri zaman onun Sağ ve solunda yürürlerdi. Silah sağda, silahtar da solda bulunurdu. Sipahin sağında Sağ ulûfeciler, silahtarların solunda da sol ulûfeceler yürürlerdi. bunların Sağ ve solunda da Sağ ve sol garipler yürümüşür.

Silah ve silahtarlar, muharebe meydanında padişahın çadırını (otağ-i hümayun), ulûfeciler gerek muharebe esnasında, gerekse konaklama yerlerinde saltanat sancaklarını, garipler ise ordu ağırlıkları ile hazineyi muhafaza etmişlerdir.

Adı geçen "Altı Bölük" efradı, hayvan besledikleri için devlet merkezinden fazla uzak olmayan ve mer'asi bol yerlerde ikamet ediyorlardı. Bu yüzden bunlardan bir kısmı Bursa ile Edirne, bir kısmı da İstanbul ve civarında ikamet etmek zorunda idiler. Kanunî Sultan Süleyman zamanından başlamak üzere, bunlardan 300 kişi, sefer zamanlarında devlet merkezinde bir çeşit yaverlik yapmak vazifesi ile görevlendirilmişlerdi. Mülazım adı verilen bu 300 kişi, barış zamanlarında mirî mukataaların idaresi ile cizye cibâyeti (toplanması) gibi işlerle görevlendirilmişlerdir.

Kapıkulu süvarilerini meydana getiren her bölüğün âmiri olarak ayrı ayrı ağaları vardı. Bunlar, Silah ağası, Silahtar ağası, Sağ ulûfeciler ağası gibi isimler alıyorlardı. Belge ve kanunnâmelerde bu isimler aynen kullanılıyordu. Nitekim 18 Muharrem 973 (15 Ağustos 1565) tarihli Semendire ve Belgrat'a kadar yol üzerinde bulunan kadılara gönderilen hükümde bu isimlerden aynı lafızlarla söz edilmesi bunun örneklerinden biridir. Protokol bakımından bunların en ileride olanı Silah ağası olduğu gibi, bunun komutasında bulunan bölük de en itibarlı bölük idi. Ağalardan başka her bölüğün bölükbaşları, kethüdaları, kethüda yeri, katip ve kalfa isimlerini taşıyan bir komuta heyeti ile başçavuş ve çavuş adlarında küçük rütbeli zâbitleri vardır.

Kapıkulu süvarilerinin kullandıkları silahlar, genellikle o dönemde her kavim ve millet tarafından kullanılan silahlardır. Bunların orijinalliği, silahların imal ve kullanılmasında idi. Türk silahlarının daha hafif, yani taşınma ve kullanılmasının kolay olması bir üstünlük sağlıyordu. Hafif silahlar grubuna giren bu silahlar, ok, yay, kalkan, harbe veya mızrak ile bele takılan balta, pala veya hançerle atların Eğer kasına asılmış olan gaddara denilen geniş yüzlü kısa bir kılıç ve bozdoğan

ismi verilen yuvarlak baslı bir ağaç topuzdu. kapıkulu süvarilerinin bellerindeki ok keselerinde (sadak) okları vardı. Muharebelerde, bu silahlardan duruma göre uygun olanını kullanırlardı. Bu süvarilerin üzerlerinde çelik zırhlı gömlekler vardı. Kalkanları ise elbise ve başlıklarının renginde boyanmıştı. Muharebelerde yanlarında yedek hayvanları da bulunmuştur.

Sultan III. Murat döneminden önce hariçten bir kimsenin giremediği bu ocağa, adı geçen hükümdar zamanında, dışardan iltihaklar başladı. Ocak teşkilatı bozulduktan sonra "velede" denilen süvari oğulları da ocağa alınmaya başlamıştı. Kanunî Sultan Süleyman zamanında sayılan yedi bin kişi civarında iken, hariçten ocağa girenler yüzünden bu şayi yirmi bini bulmuştu. Bilahare Kaptan-i Derya Kara Murat Paşa'nın, ocakları, Ibsir Pasa aleyhine kışkırtması sonucunda süvari mevcudu, ocaktan tara edilmiş olanları da tekrar almak suretiyle elli bine ulaşmıştı XVII. asrın ortalarında, vezir olarak Osmanlı Devleti'ne hizmet etmiş bir aile olan Köprülüler iktidara geçince, devletin inhitatını uzunca bir süre yavaşlatmaya ve hatta durdurmaya başladıkları gibi bazı ıslahat hareketlerinde de bulunmaya teşebbüs etmişlerdi. İşte bu dönemde, süvari bölüklerinde yapılan tenkis atla sayılan on beş bin civarına indirilebilmişti. bunların, yaptıkları bazı isyanları da bastırılınca takibata uğradılar. Bunun üzerine önemleri kalmayan bir sınıf haline geldiler. Zaman zaman zorbalıklar yapan ve isyan eden bu askerî birliklerin, Dördüncü Murat ile Köprülü Mehmet Paşamdan yedikleri iki büyük darbe, bunları önemsiz bir hale getirmişti. Hezaren Hüseyin Efendi, bunların, bu dönemdeki sayılarını su rakamlarla bize aktarmaktadır. Ona göre Silah bölüğü 7203, Silahtar bölüğü 6254, Ülûfeciyan-i yemin 488, Ulûfeciyan-i yeâr 488, Guruba-i yemin 410, Gruba-i yeâr 312 olmak üzere toplam 15155 kişiye kadar yükselmiştir.

XVII. asırdan itibaren şayi ve güçleri giderek zayıflayan kapıkulu süvarisi de "Vakfa-i Hayriye" diye adlandırılan ve Yeniçeriliğin ortadan kalkmasıyla sonuçlanan olayda lav edildiler. Yeniçerilerin bu sıralardaki serkeşlik ve isyanlarına katılmayan bu ocak mensuplarından, isteyenlerin yeni kurulan modern süvaride vazife almalarına müsaade edilmiştir.

1.2.15.13. Eyalet Askerleri:

Osmanlı kara ordusunun ikinci kısmını meydana getiren, devletin büyümesinde, gelişmesinde ve sınırlarını genişletmesinde önemli derecede rolü bulunan askerî

kuvvet, eyalet askerleridir. Bunlar : Yerli Kulu, serhat Kulu, ve tımarlı Sipahiler olmak üzere 3 grup halinde ele alabiliriz.

1.2.15.13.1.Yerlikulu:

Yerlikulu piyadesi, eyalet paşaları ile sancak beylerinin komuta ve idaresinde bulunan, komutanları da bunlar tarafından tayin olunan muntazam ve disiplinli bir askerî sınıftır. Rikab-i Hümayûndaki askere kapıkulu dendiği gibi, devlet merkezinin dışında bulunan bu askere de Yerlikulu denmekteydi. Hizmet gördükleri müddetçe maaş alabilen bu askerî sınıfın iâşesi, eyalet veya sancak beyi vasıtasıyla veyahutta devlet hazinesinden verilirdi. Bu sınıfa dahil askerleri de gördükleri hizmetlere göre: 1 Acepler, 2 Sekban ve tüfekçiler, 3 İcareliler, 4 Lağımçılar, 5 Müsellemiler olmak üzere beş gruba ayırmak mümkündür.

1.2.15.13.1.1. Acepler:

Yerli kulu askerinin ilk sınıfını meydana getiren Acepler, harplerde büyük hizmetler görüyorlardı. Ordunun ön saflarında yer almalarından dolayı düşman taarruzuna en çok onlar maruz kalmıştır.

Kelime olarak "bekâr" demek olan azıp tabiri, Osmanlı askerî teşkilâtında: bekâr, güçlü ve kuvvetli olan gençlerden meydana getirilmiş bir askerî sınıf için kullanılmaktadır.

Klasik Osmanlı ordusunda Acepler, Anadolu'daki Müslüman Türklerden kurulu hafif piyade askerî birliğidir. Bununla beraber yine aynı adı taşıyan ve 1450'den sonra Fâtih Sultan Mehmet tarafından teşkil olunan kale azapları da vardır.

Osmanlıların ilk dönemlerinden itibaren XVI. asrın yarısına kadar meydana gelen harplerde hafif okçu kuvvetlerine ihtiyaç vardı. Bu bakımdan, harp esnasında ne kadar az ebe ihtiyaç varsa tespit edilirdi. tespit edilen miktar, sancaklara taksim edilirdi. Böylece ihtiyaca göre 20 veya 30 hâne (ev)den bir azıp istenirdi. İstenilen acebin bekâr, güçlü ve kuvvetli olması lazımdı. sancağa bağlı kazalardan seçilen her acebin ücret ve masrafı onu seçen yere ait olup bu, XVI. asrın sonu ile XVI. asırda her aceb için 300 akça tutmakta idi. Her acebin, askerden kaçmaması için bir kefil vardı. kaçtığı takdirde masraf bu kefilinden alınırdı. azapları verilecek para, aceb alınan yer ile halkının servetine göre tahsil edilirdi. Sefer hazırlığı esnasında

azapların toplanmasına "azıp çağdırtmak" denirdi. bunların maaşları olmadığından harp zamanlarında bütün vergilerden muaf sayılırlardı.

Ok, yay ve pala gibi hafif silahlarla donatılmış olan Acepler, ordunun ön saflarında bulunduklarından ilk olarak onlar düşman hücumuna maruz kalırlardı. bunların gerisinde toplar, onların arkasında da yeniçeriler yer alırdı. savaş başladığı zaman Acepler sağa sola açılmak suretiyle topçunun rahat ateş etmesine imkan sağlardı.

Bahsimize konu teşkil eden ve iki asırdan fazla büyük hizmetler ifa eden hafif piyade azapları, XVI. asır ortalarında, Kanunî Sultan Süleyman saltanatının sonlarına doğru ilga edildiler. Kale azapları ise 1826 senesine kadar hizmetlerine devam ettiler.

1.2.15.13.1.2. Sekban ve Tüfekçiler:

Yerli kulu piyadelerinden olan sekbanlar, askere ihtiyaç hasıl olduğu zaman, gönüllü olarak toplanan köy halkından oldukları için, Diğer birlikler gibi sağlam bir askerî eğitime sahip değillerdi. "Salhane"den kurtulmak için zaman zaman Hristiyanlar bile bu birliğe iştirak edebiliyorlardı. Bunlar, bulundukları bölgenin paşasından başkasını tanımazlardı. Hizmet gördükleri müddetçe ulûfe alırlardı. Sekbanlar, "Bayrak" ismi ile sınıflara ayrılırlardı. Sekban bölükbaşı ve Bayraktar adında subayları vardı. Bunlar, silah olarak kılıç kullanırlardı.

Zamanla sekbanların önemleri azalınca bunların yerini "Tüfekçi" adi ile yeni bir piyade sınıfı aldı. Her elli-altmış tüfekçi bir bayrak kabul edilerek, "Gönüllü zabiti" adi verilen bir subayın komutası altında bulunurdu. Her sancak veya eyaletteki tüfekçi bayrakları, "Tüfekçi bası" adi verilen bir subayın komutasına verilirdi. Önemli eyaletlerden üçer veya beser tüfekçi bası varsa, bunlardan biri bas seçilerek adına "Serçemse" denirdi.

1.2.15.13.1.3. İcaceciler:

Hudut boylarında bulunan şehir ve kalelerde istihdam edilen yerli topçulardan meydana getirilen bir sınıftır. Ücretle vazife gördüklerinden dolayı kendilerine bu isim verilmiştir. komutanları, topçuluğu iyi bilen ve "Topçu ağası" adi verilen bir

kimsedir. Topçu ağası, eyalet paşalarının komutasında bulunmak üzere payitahttan gönderilirdi.

1.2.15.13.1.4. Lağımcılar:

Yerli kulu askerinin bir bölümünü teşkil eden bu sınıf, hududa yakın bulunan önemli bazı kalelerin aniden muhasara edilmesi düşünülmüş bir sınıftır. Ayrıca düşman tarafından kazılacak hendek ve tünellere mukabil hendek ve tünel kazmak suretiyle harbi kazanmak gayesi güdülmüştü. kapıkulu ocaklarından olan Lağımcılarla aynı vazifeyi görmelerine rağmen bunların durumları daha farklı idi. Zira bunlar, barış zamanlarında da bağlı bulundukları kalelerde bulunuyor ve genellikle Hristiyan tebaadan meydana getiriliyorlardı. Bunlar, devlet merkezinden gönderilen ve "Lağımcıbaşı" denilen bir subayın komutasına verilmişlerdir.

1.2.15.13.1.5. Müsellemler:

Osmanlı Devleti'nde, pek çok görevi yerine getiren müsellemler, harp zamanlarında ordunun geçeceği yolları temizlemek, köprüleri tamir etmek ve yol açmak gibi hizmetlerle de mükellef idiler. Buna karşılık barış zamanlarında bütün vergilerden muaf sayılıyorlardı. Zaten bu ismi bu yüzden almışlardı. Rumeli'de genellikle Hristiyan tebaadan olan müsellemlere karşılık, Anadolu'da Müslüman tebaa istihdam olunurdu. Bunlara "Yörük" ismi verilirdi.

1.2.15.13.2. Serhadkulu:

Osmanlı kara ordusunun, önemli bir bölümünü meydana getiren eyâlet askerlerinin bu ikinci sınıfı olan serhat kulu da, hizmet ve durumlarına göre ayrı kategorilerde mütalaa edilmiştir. Bu sınıf: Akıncılar, Deliler, Gönüllüler ve Beşliler olmak üzere daha küçük birliklere ayrılmışlardır.

1.2.15.13.2.1. Akıncılar:

serhat kulu grubunun en önemli birliğini Akıncılar teşkil ederdi. Müslüman Türklerden meydana getirilen hafif süvari kuvvetlerine verilen bu isim, 500 sene sonra Avrupa'da "komando" olarak ortaya çıkacaktır.

serhat denilen hudut boylarında bulunan Akıncılar, fevkalade disiplinli bir teşkilâta sahiptiler. Bunlar, atlarla düşman içlerine kadar sokulur, gerek bizzat gördükleri,

gerekse düşmandan elde edilen esirler vâsıtasıyla öğrendikleri bilgileri değerlendirerek önemli bir istihbarat ağı kurmuşlardı. Öncü kuvvetler oldukları için, ordunun kesif hizmetlerini görüyorlardı. Bundan başka onlar, düşman topraklarındaki araziye tetkik ederek orduya yol açıyorlardı. Çok seri hareket ettikleri için, düşmanın pusu kurmasına imkan vermiyorlardı. Ayrıca ordunun geçeceği yerlerdeki mahsûlû korumak suretiyle ekonomik bir fayda da sağlıyorlardı. Akıncılar, esir almak suretiyle bölgede bulunan nehirlerin geçit yerlerini de öğreniyordu. Bunun içindir ki Akıncılar, esas ordudan dört beş gün daha ileride bulunurlardı. Günümüzün motorize birlikleri gibi pek seri ve sûratli hareket ettikleri için, düşmana karşı dehşet saçar ve onların maneviyatı üzerinde çok etkin psikolojik tesirde bulunurlardı.

İslâma şuurdan kaynaklanan bir ruha sahip olan akıncıların, ordunun basarisi için yaptıkları akınlarda, pekçok esir aldıkları bir gerçektir. Akıncı anlayışına göre savaşmak (cihad yapmak) hem dinî hem de millî bir vazifedir.

Hafif süvari birlikleri olduklarından, düşman kale ve ordusu üzerine varmayan Akıncılar, ordu için yolları açıyorlardı. Bu yolların birkaç yönden açılması gerekiyordu. Ordunun hedefi olan ülke, hem maddî hem de manevî bir şekilde yıpratılmalı idi. düşmanın, maddî güç kaynakları yok edilmeli, ekonomisi ile ordusu hırpalanmalı idi. Halka korku salıp onların manevî güçlerini kırmak gerekiyordu. Elde edilmesi mümkün olan her türlü gizli bilgi elde edilmeliydi. akıncıların açtıkları bu yol ve verdikleri hizmetten sonra, padişah veya Serdar-i Ekrem asil ordu ile gelip harp ederlerdi.

Akıncılar içinde devşirme yoktur. Bu sınıfa, Arnavut ve Boşnak gibi, Osmanlılar vâsıtasıyla Müslüman olanlar da alınmazdı. Akıncı olabilmek için Osmanlı Türkü olmak gerekiyordu. Akıncı beylerinin çoğu, Osman Gazi'nin arkadaşları olan maruf komutanların çocuklarıdır. Akıncı beyleri, istediklerini ocağa alır, istemediklerini de almazlardı. Bu konuda Divan anları tamamıyla serbest bırakmıştı. Bu yüzden Divan, onların bu tasarruflarına karışmazdı. Akıncı ocağı beyleri, geniş bir yetkiye sahip ve doğrudan doğruya padişaktan emir alan kimselerdi.

Büyük bir kısmı, Avrupa ve Balkan halklarının dillerini çok iyi biliyordu. Bu sebeple sınırların ötesinde kendilerine bağlı birçok ajanları vardı. Bu ajanlar sayesinde Akıncılar, Orta Avrupa ve ötesi hakkında günlük bilgileri elde edebiliyorlardı. Bu

şekilde hareket etmek, onlar için bir zorunluluktur. Aksi takdirde girişecekleri akın bir felaketle sonuçlanabilirdi.

Her biri ayrı bir komutana bağlı bulunan Akıncı birlikleri, ayrı ayrı yerlerde ikamet ediyorlardı. On kişilik Akıncı birliğinin komutanına onbaşı, yüz kişilik birlik komutanına yüzbaşı, bin kişilik birliğin komutanına da binbaşı deniyordu. Bütün bunların üstünde de "Akıncı beyi" denilen Akıncı komutanı vardı ki, buna Akıncı sancakbeyi denirdi.

Düşman ülkesine yapılan bir akının, akın adim alabilmesi için o taarruzun Akıncı komutanlarının emrinde olması lazımdı. Akıncı komutanı kendisi sefere iştirak etmez, gönderdiği birlikte 100 veya daha fazla kişiden meydana geliyorsa buna "Haramilik", 100 kişiden daha az ise buna da "Çete" denirdi. Hazar zamanında (hara olmadığı zaman) Akıncılar, kendi is ve talimleri ile meşgul olurlardı. düşman ülkesine yapılan akınlar, gelişigüzel değil, bir plan ve program dahilinde olurdu.

Rumeli'de ayrı ayrı ocaklar halinde bulunan Akıncılar, komutanlarının isimleri ile anılırlardı. Osmanlıların ilk fetihleri zamanında Evrenos Bey akıncıları vardı. Daha sonra Mihaloğulları, Turhan ve Malkoç Bey akıncıları meydana çıktı. XVI. asır sonlarına kadar şöhretlerini muhafaza eden Akıncılar, Osmanlı fetihlerinde önemli rol oynamışlardı. Genelde Akıncılar, Rumeli sınır boylarında kullanılmakla birlikte zaman zaman Anadolucun doğusunda da istihdam edilmişlerdir.

Savaşlarda basarili olan akıncılara dirlik tahsis edilince tımarlı Akıncılar ortaya çıktı. Böylece Akıncılar, tımarlı ve vergiden muaf olanlar diye iki gruba ayrılmış oldular. XVII. asır başlarından itibaren vergiden muaf olanlar, bazı kadılar tarafından vergi vermeye zorlanmış görünmektedirler. Merkezden gönderilen emirlerle kadıların bu neviden davranışlarından vazgeçmeleri istenmektedir. Nitekim 1014 (1605) senesine ait bir hükümde şöyle denilmektedir:

"Akıncı taifesinin sakin oldukları yerin kadılarına hüküm ki, hadimu'l-eyyamdan olan sefer-i hümayunuma eser Akıncı taifesi sefere estikleri (sene) umumun avans-i divâniye ve tekâlif-i örf iyeden muaf ve müsellemler olmak babında emr-i şerifim varide olmuş iken, halıya taife-i mezbureye kudat tarafından tekâlif çektilerle, sefere ihraç olunmak lâzım geldikte taife-i mezbûre sair reaya gibi hem tekâlif çekeriz ve hem sefere teklif idersiz deyü sefere gitmekte taallul ettikleri ilam olundu.

İmdi taife-i mezbûre memur oldukları sefere gelüp hizmet ettiklerinden sonra tekâlif ile rencide olunmamak ferman olunmuştur."(KARAÇELEBİZADE, 1832-1833)

Akincıların silahları, bir zırhlı göğüslük ve yaka ile mızrak, kalkan ve atlarının eğrine takılı bası topuzlu bir bozdoğan'dı. akincıların tamamı zırh kullanmazdı. bunların yiyecekleri ve kapları da kendileri gibi hafifti. atlarının eğrine asili birer küçük kuşhâne ile yemek işlerini görürlerdi. çoğu zaman bu tencerede piring, kavurma veya koyun pastırmasını pişirirlerdi.

XVI. asır sonlarına kadar Batı'da önemli hizmetlerde bulunan akincıların sayısı, zaman ve şartlara bağlı olarak azalıp çoğalıyordu. Nitekim 1530 Budan ve 1532 Alman seferinde sadece Mihaloglu Mehmet Bey'in komutasında 50 binden fazla Akıncı vardı.

Eflak Beyi Mihal'in isyanındaki harekâta (1595), Vezir-i Azam Sinan Paşa'nın tedbirsiz hareketi sonucu adeta mahvolurcasına zayıat veren Akıncılar, bundan sonra pek fazla iş yapamadılar. Gerçi XVII. yüzyılın ilk yarısı içinde Cüzi bir kuvvetle bazı muharebelerde görünmüşlerse de eski kuvvet ve kudretlerine ulaşamadılar. Bundan sonra akincıların vazifesi, Tatar ve Kirim Hani kuvvetleri tarafından görülür olmuştu. Varlığını ismen de olsa uzun süre devam ettiren akıncılık, 1826 yılında resmen ortadan kaldırılmıştı.

1.2.15.13.2.2. Deliler:

serhat kulu askerinin bir bölümünü de "Deliler" teşkil ediyordu. bunların büyük bir kısmı Türk'tü. Öncü birliklerden olan ve deli denilen bu atlılar da Akıncılar gibi gözünü budaktan sakınmıyorlardı. Gerçekten bu sınıfa mensuba olanlar, öyle bir cesarete sahip idiler ki, asır "delil" demek olan bu tabir, cesaretlerinden dolayı halk arasında "deli" olarak meşhur olmuştu. İri yan ve cesaretli kimselerden meydana gelen bu hafif süvari birliği, ocaklarını Hz. Ömer'e kadar dayandırırılar. Fevkalade cesaret, atılganlık ve korkunç kıyafetleri ile düşmana dehşet veren Deliler, hep galip gelirlerdi. Bu sınıf askerî birliğin parolası "yazılan gelir basa" şeklinde idi. Böyle bir anlayış ve şuura sahip oldukları için hiç bir tehlikeden çekinmezlerdi.

Sancak beyi veya beylerbeyi maiyetinde olan delilerde, akincıların bütün silahları vardı. bunların her elli altmış kişisi "bayrak" adi ile bir birlik meydana getiriyordu. Bu birliklerin birkaç tanesi "Delibaşı" adında bir subayın komutasında idi. Birkaç

delibaşının askerleri de "Alaybeyi" veya "Serçemse" denilen daha yüksek rütbeli bir subayın komutasına havale edilmişlerdi.

XVI. asırlardan önce pek görülmeyen bu askerî birlik, Türklerden başka Boşnak, Sırp ve Hırvat gibi Müslüman olmuş cengaverlerden meydana gelmişti. Bunlar, tamimiyle Rumeli halkından oldukları için orada bulunurlardı.

başlarında, benekli sırtlan derisinden yapılmış ve üzerine kartal kanatları takılmış bir başlık bulunurdu. Şalvarları kurt veya ayı derisinden olup tüyleri dinarda idi. Bu kıyafetleri ile deliler, düşmana büyük bir korku verirlerdi.

Devlette, zaaf belirtilerinin görüldüğü XVII. asırdan itibaren bu askerî birlik de önemini kaya etti. Yeniçerilerin ortadan kaldırılması ile bunlar da lav edildi.

serhat kulu askerini teşkil eden "Gönüllü" ve "Beşliler" diye iki ayrı birlik daha vardır. Hafif süvari birlikleri olan bu birlikler, zamanlarına göre önemli hizmetler ifa etmişlerdi. Bunlar, hudutlardaki şehir ve kasabaların muhafazasına memur edilmişlerdi. Bu birlikler, ulûfelerini bulundukları yerin maliyesinden alıyorlardı. atlı ve tüfekli olan gönüllü sınıfı Sağ ve sol gönüllüler diye ikiye ayrılıyorlardı. Beşliler de Sağ ve sol Beşliler diye ayrıldıkları gibi "Cemaat-i besluyan-i evvel", "Besluyan-i sabi", "Besluyan-i sâliş" ve "Besluyan-i rabi" gibi isimler alırlardı.

1.2.15.13.3. Tımarlı Sipahiler:

Osmanlı eyâlet kuvvetlerinin en kalabalık ve önemli sınıfını tımarlı sipahi denilen atlı birlikler meydana getiriyordu. Devletin büyüyüp gelişmesinde baslıca rolü oynayan topraklı ve tımarlı süvari teşkilatı, daha önceki Müslüman Türk devletlerinde de vardı. Osmanlılar, bu sistemi daha da geliştirmişlerdi. Bu sayede Osmanlılar, bir taraftan toprağın islenmesini sağlarken, öbür taraftan devletin atlı ihtiyacını gideriyorlardı. Bu mânâda kendilerine dirlik verilmiş olan toprak sahipleri, buna mukabil devletin muhafazasını üzerlerine almışlardı. kuruluş döneminden itibaren devam ede gelen bu sistem, uzun müddet devam etmişti. Böylece devletin asker ihtiyacı, kendilerine tımar vermek suretiyle halk tarafından karşılanıyordu.

Dirlik verilen tımar sahibi, elindeki imkânlardan istifade ile "Cebeli" veya "Cebelî" denilen bir askerî güç bulundurmak zorunda idi. tımarlı sipahilerin besleyecekleri asker (Cebeli) şayisi, tımarın gelirine göre değişiyordu. Sefer esnasında tımar

sahibi olan sipahi, cebelileri ile birlikte harbe iştirak etmek zorunda idi. Aksi takdirde geri verilmemek üzere tımarı elinden alınırdı. meşru bir mazeretinden dolayı gelemeyen veya beylerbeyinin emri ile güvenlik mülahazasıyla yerinde kalıp sefere iştirak etmeyenler için böyle bir ceza uygulanmazdı. atlı olan bu askerî sınıf, binicilikte ve kılıç kullanmada son derece maharet sahibi idi. Piyadelerin korunması bunların sayesinde mümkün oluyordu.

Cebeliler, genellikle Anadolu gençlerinden teşkil ediliyorlardı. Bununla beraber baban sipahinin para ile satın aldığı veya savaşlarda esir etmiş olduğu kimselerden de olabilirdi. Cebel ünün bütün masrafı "sahib-i arz" da denen tımar sahibine aitti. Sipahi, kendi bölgesinde veya bağlı bulunduğu sancak dahilinde oturmak zorunda idi.

Tımarlı sipahiler her sancakta bir kısım bölüklere ayrılmışlardı. Her bölüğün "Subaşı" denilen çeribaşları ile bayraktar ve Çavuşları vardı. tımarlı sipahilerden her on bölük (bin kişi) bir alaybeyinin komutası altında bulunurdu. Alaybeyleri ise sipahileri ile birlikte bağlı bulundukları sancakbeylerinin, onlar da eyalet valisi olan beylerbeyinin komutası altında sefere giderlerdi. tımarlı sipahilerin iyi atları, kılıç, kargı, kalkan ve okları ile baslarında miğfer, üstlerinde de zırh bulunurdu. savaş esnasında ordunun Sağ ve solundaki kanatları teşkil ederek hilal şeklini almak suretiyle yandan gelecek saldırılara karşı merkezi muhafaza ediyorlardı. savaşta ölen sipahinin çocukları devlet tarafından himaye edilir ve çocuklarından birine dört bin, ikincisine üç bin akçalık tımar bağlanırdı.

Bilindiği gibi mirî arazi rejiminin bir sonucu olarak ortaya çıkan dirlik sisteminde sipahî, toprağın gerçek sahibi değildir. Bu sebeple o, tasarruf hakkını elinde bulundurduğu araziye herhangi bir şekilde satamayacağı gibi varislerine miras da bırakamazdı. O, devlet tarafından belli hizmetler karşılığında kendisine verilen araziye kullanma (tasarruf) yetkisine sahiptir. Kanunnâmelerle belirlenen kaidelerin dışına çıkamaz. Bu bakımdan, vazifesini kötüye kullandığı veya tımarında çalışanlara (reâya) zulme ve teaddi ettiği kesin olarak belirlenen sipahinin toprağı elinden alınırdı. Kendisi Ayrıca cezaya da çarptırılırdı. Bununla beraber sipahinin seferde ölmesi halinde tımarı çocuklarına kalırdı. Nitekim daha Osman Gazi zamanında, sipahi, çocukları ve tımarla ilgili bazı kanunların yürürlüğe girdiği bilinmektedir. Asıkpaşazâde'nin ifadesine göre ölen dirlik sahibinin tımarı, oğluna verilecektir. Şayet ölen kimsenin oğlu küçük ve sefere gidemeyecek yasta ise, o

zaman onun yerine hizmetçileri sefere gideceklerdir. Böyle bir uygulama, seferdeki sipahiye daha bir kuvvet kazandırıyordu. İnsan ruh dünyasının karmaşık isteklerinden biri de kendinden sonra evlatlarına bir şeyler bırakma arzusudur. Binaenaleyh, tam anlamıyla maliki olmasa bile öldükten sonra toprağının kendi çocuklarına intikal edeceğini bilen bir sipahi, sefer esnasında cephe gerisinden emin demektir. Bu da ona ayrı bir güç veriyordu. Çünkü ölse bile, devletin kendi çocuklarını koruyacağını biliyordu. Bu bilgi, ona bir dinamizm veriyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın son zamanlarına kadar Türk ordusunun en güçlü askeri olan tımarlı sipahi, bilhassa XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bu sınıfın arasına da yabancıların girmesiyle yavaş yavaş bozulmaya yüz tutmuştu. bunların, disiplinli ve muntazam olmaları, kapıkulu ocakları ile bir denge sağlıyordu. Tımarların önemlerini kaybetmesi, Tımarların muharibe olmayan sınıflara verilmesi ve bazı tımar gelirlerinin mukataa-i miriye adı ile hazineye aktarılması, bunların nüfuzlarının azalmasına sebep oldu. Keza, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren hizmet bölüklerinin kaldırılması üzerine tımarlı süvariler, adeta yaya, müselleme ve Yörükler gibi top, cephaneye ve Diğer harp levazımâtını, nail etmek, kalelere zahire götürmek, tamir işlerinde hizmet görmek ve benzer daha nice geri hizmetleri ile vazifelendirildiler. Bu uygulama, teşkilat için ikinci bir darbe oldu.

XVII. asır başlarına kadar Anadolu ve Rumeli'deki tımarlı sipahîlerle, bunların kanunen beraberlerinde harbe götürmeye mecbur oldukları "Cebeli" sayısı 90 binden fazla iken bu miktar, Sonraları üçte birine inmişti. tımarlı sipahi askerinin azalması sonucunda valiler, kapılarında besledikleri derme çatma levende, sarıca, sekban gibi kuvvetlerle bunların yerlerini doldurmaya çalıştılar.

1.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE DURAKLAMA DÖNEMİ VE OSMANLI'DA BAŞARI

III. Mehmet zamanında Avusturya'ya karşı devam ettirilen savaşlarda Eğri, Kanice ve Haç ova zaferleri elde edilmişse de I. Ahmet (1604-1617), Zivtorok Antlaşmasını imzalayarak (1606), Osmanlının, Avrupa'daki üstünlüğünün sona erdiğini bir anlamda kabul ediyordu. Her ne kadar ele geçen topraklar bu anlaşmayla Osmanlıda kalıyorsa da, artık iki devletin "eşit" sayıldığı hükme bağlanmıştı. XVI.yüzyıl başlarından itibaren Avusturya ve İran'la girilen uzun savaşlar, ehliyetli idareciler, liyakatin yerini iltimas ve rüşvetin alması, buna bağlı olarak devletin askerî ve iktisadî düzeninin temelini oluşturan tımar sisteminin

bozulmaya başlaması, devletin güç ve otoritesini, halkın huzur ve asayişini güvenliğini sarsmıştır. XVII. yüzyıla girilirken bu olumsuz şartlar, anarşinin artmasına sebep olmuştur. Merkez ve taşra teşkilâtında görülen bozulmalar, pek çok isyanın çıkmasını ve dolayısıyla devlet nizamının sarsılmasını beraberinde getirmiştir. Bu isyanları üç grupta toplamak mümkündür; Taşrada çıkan Celâlî İsyanları, Eyalet isyanları ve İstanbul merkezli kapıkulu isyanları. Celâlî isyanlarının en önemli sebepleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, devletin uzayan savaflara bağlı olarak azalan gelirlerini karşılayabilmek için vergileri artırması, tımar sistemindeki bozulmalar ve köylünün artan vergilere karşı huzursuzlukları idi. Halkın devlete olan güveninin sarsılması, isyancıların gücünü daha da artırıyordu. Kalender oğlu, Karayazıcı, Deli Hasan gibi Celâlîlerin isyanlarına, medrese öğrencisi sahteler ve başıboş leventlerin isyanları da eklenince, devlet isyanları bastırmada oldukça zorlandı. Bu isyanlar yüzünden özellikle Anadolu'da dirlik ve düzenlik kalmadığı gibi, iktisadî durum da oldukça bozulmuştur. Yine bu otorite boşluğu nedeniyle Erzurum ve Sivas gibi yerlerin valileri ile Yemen, Bağdat, Eflâk, Boadan gibi bağlı eyaletlerin yerli yöneticileri de isyan etmişlerdi.

İstanbul'daki yeniçerilerin ulûfelerini zamanında alamamalarını bahane ederek çıkardıkları isyanlar doğrudan sarayı hedef almıştır. Fesat yuvası hâline gelen Yeniçeri Ocağı'nı düzenlemek isteyen II. Osman (1618-1622) yeniçerilerin hışmına uğramış, isyancılar sarayı basmıştır. Yeniçeriler, Genç Osman'ı tahttan indirerek yerine, III. Mehmet'in kardeşi I. Mustafa'yı getirmişler ve bununla da kalmayarak, Genç Osman'ı Yedikule Zindanlarında katletmişlerdir. Bu olay yeniçerilerin bir padişahı tahttan düşürüp, katletmelerinin ilk örneği olması açısından dikkat çekicidir.

Yeniçerilerin basa geçirdiği I. Mustafa'nın bir yıl sonra ölmesiyle, Osmanlı tahtına IV. Murat geçer (1623-1640), genç padişah, hâkimiyetinin ilk on yılında devlet idaresindeki inisiyatifini valide Kösem Sultanca bırakmış ve güçlenene kadar fesat çıkararlara karşı tedbirli davranmıştır. Ancak saraydaki huzursuzluk ve Anadolu'da yeniden patlak veren isyanların tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine 1632'de duruma müdahale eden IV. Murat, kısa zamanda otoriteyi tesis etmiştir. Sert tedbirlerle nifak çıkarıcıları, şeyhülislâm ve kardeşleri de dahil, öldürtmekten çekinmemiş, boşalan devlet hazinesini yeniden çeki düzene koymuştur. Toparlanan Osmanlı Devleti, Bağdat'ı ele geçiren İran'a savaş açtı. IV. Murat, ünlü seferiyle

Bağdat'ı geri aldı (1638). İran ile yapılan Kasa-i Şirin Antlaşmasıyla (1639), bugünkü sınırlara yakın olan Türk-İran sınırı yeniden çizildi.

1640'ta, IV. Murat'ın ölmesi üzerine yerine kardeşi I. İbrahim geçti(1640-1648).

Fakat onun sekiz yıllık saltanatında devlet her açıdan kötülemeye başlamıştı. Sonunda 1648 yılında o da öldürüldü ve çocuk yastaki IV. Mehmet Osmanlı tahtına çıkarıldı (1648-1687). Harem ve Yeniçeri Ocağı devlet işlerine istedikleri gibi müdahale eder olmuşlardı. Bu kötü gidiş 1656'da Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlık vazifesine getirilmesine kadar devam etti.Köprülü Mehmet Pasa ve onun ailesinden olan diğer sadrazamlar XVIII. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde belirleyici bir rol oynamışlardır. Köprülüler Devri olarak bilinen bu dönemde geçici de olsa bir istikrar sağlanmış ve Osmanlılar son fetihlerini bu devirde gerçekleştirebilmişlerdir. Köprülü Mehmet Pasa, içerde sükûneti sağladığı gibi, Venediklilerin eline geçmiş olan Bozcaada ve Limni'yi geri alıp, Çanakkale Boğazı'nı ablukadan kurtardı. Köprülü Mehmet Pasa öldüğünde, padişah yine geniş yetkilerle oğlu Köprülü Fazıl Ahmet Pasa'yi sadarete getirdi(1661). Erden işlerine karışan Avusturya'ya karşı başlatılan savaşta Fazıl Ahmet Pasa, Uyvar'i fethetti. Avusturya yapılan anlaşmayla, Erden ile Uyvar ve Neograd kalelerinin Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu kabul etti. Uzun süredir kuşatılan, Venedik'in elindeki Girit, Kandile Kalesi'nin düşmesiyle Osmanlı hâkimiyetine girdi(1669). Lehistan'a yapılan sefer sonucunda Podolya da Osmanlı topraklarına katıldı (1676).

Büyük başarılarla imza atan Fazıl Ahmet Pasa'nın genç yasta ölmesi üzerine, IV. Mehmet, Köprülünün damadı Kara Mustafa Pasa'yi sadrazamlığa getirdi(1676).

Kara Mustafa Pasa, Çehrin'i ele geçirdi (1678). Bu zaferden sonra, Ruslar, Dinyeper nehrinin sağında kalan toprakları Osmanlılara bırakmak zorunda kaldıkları ilk anlaşmayı Türklerle yapmıştır (1681). Zaferlerin devamı getirerek Osmanlı'yı yeniden Avrupa'daki en geniş sınırlara ulaştırmak isteyen Kara Mustafa Pasa, Orta Macaristan'da, Katolik Avusturya'ya karşı isyan eden Protestan Macarları himayesine aldı. Emre Tököli Osmanlılar tarafından Orta Macaristan kralı olarak tanındı. Mustafa Pasa, büyük bir orduyla Viyana'ya sefer düzenledi. Kanununin ele geçiremediği Avusturya'nın merkezi Viyana'ya karşı başlatılan bu ikinci sefer boyunca Osmanlılar hiçbir direnmeyle karşılaşmadılar. 1683'te kuşatma başladığında, Avusturya imparatoru çoktan şehri terketmişti. Ancak kuşatmanın

uzun sürmesi, Lehistan ve Alman askerlerinin, şehrin imdadına yetişmesiyle neticelendi. İki ateş arasında sıkışan Kara Mustafa Pasa, büyük bir bozguna uğradı. (12 Eylül 1683). Osmanlılar Belgrat'a kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Viyana bozgunu, sadrazamın Belgrat'ta hayatına mal olmuştu. Osmanlı devletine karşı Avusturya, Lehistan, Malta, Venedik ve son olarak Rusların katıldığı(1696) büyük bir ittifak oluşturuldu. Osmanlılar dört cephede bu ittifaka karşı mücadele verdiği sırada, içte de huzursuzluk artmaktaydı. IV. Mehmet tahttan indirilmesiyle yerine II. Süleyman (1687-1691) , II.Ahmet (1691-1695) devirlerinde huzursuzluk devam etti. Bu dönemde yine bir Köprülü zade olan Fazıl Mustafa Pasa, ordu ve maliyeyi düzene koymaya yönelik başarılı icraatlarda bulunmuş ise de aynı aileden Hüseyin ve Nu'man Paşalar, sadaret makamında başarı sağlayamamışlardı.

II. Mustafa (1695-1703), Viyana bozgunu ve ardından gelen toprak kayıplarını önlemek amacıyla üç kez Avusturya'ya sefer düzenledi, ilk iki seferde kısmen başarı sağlandıysa da son seferde Osmanlı ordusu Zenta denilen yerde bozguna uğradı. Bunun üzerine İngiltere'nin araya girmesiyle Osmanlılar, ittifak güçleriyle Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (26 Ocak 1699). 25 yıl için geçerli olacak bu anlaşma sonunda, Avusturya'ya Macaristan'ın büyük bir bölümü ve Erden, Venediklilere Dalmaçya kıyıları ve Mora, Lehistan'a ise Podolya ve Ukrayna bırakılıyordu. Rusya ile yapılan üç yıllık ayrı bir anlaşma ile de Azak Kalesi Ruslara terk ediliyor ve onların İstanbul'da daimî bir elçi bulundurmaları kabul ediliyordu. Karlofça Antlaşması, Osmanlıların toprak kaybıyla neticelenen şimdiye kadar imzaladıkları en ağır anlaşma idi.

I.Edirne Vakası adı verilen bir ayaklanma ile Osmanlı tahtına III. Ahmet geçirildi (1703-1730). Rusya bu dönemde hem Doğu Avrupa hem de Karadeniz istikametinde topraklarını genişletme gayesini gütmekteydi. Poltova yenilgisinden sonra Osmanlılara sığınan İsveç Kralı XII. Sarı, iki ülke arasında yeniden bir savaşın başlaması için bir vesile oldu. Bu savaş ile Osmanlılar, Karlofça'da kaybettikleri toprakları tekrar kazanma fırsatını bulacaktı. Nitekim Prut'ta sıkıştırılan Ruslar (1711), anlaşma yaparak, Azak'ı terk etmek zorunda kaldılar. Karadağ'da isyan çıkartan Venedik'e karşı açılan savaşlarda ise işgal altındaki Mora kurtarıldı. (1715). Bu başarılar üzerine, sıranın kendisine geldiğini düşünerek harekete geçen Avusturya, Osmanlıları yenilgiye uğrattılar.

Temesvar ve Belgrat düştü. Osmanlılar Pasarofça Antlaşmasını imzalayarak (1718), Temesvar ve Belgrat ile birlikte Küçük Eflâk ve Kuzey Sırbistan'ı Avusturya'ya bıraktı. Dalmaçya kıyılarındaki bazı kalelerin Venedik'e terki mukabilinde Mora muhafaza edildi. Osmanlıların Balkanlar ve Orta Avrupa seferleri için stratejik bir mevkiice olan Belgrat'ın düşmesi, ağır sonuçlar doğurmuştur. Avusturya, Belgrat'tan Balkan içlerine sarmakta daha başarılı olacaktır.

1.3.1. IV. Murat Han ve Dönemi:

Osmanlı pâdişâhlarının on yedincisi ve İslâm halîfelerinin seksen ikincisi. Babası Birinci Ahmed Han, annesi Mâhpeyker (Kösem) Sultandır. 27 Temmuz 1612'de İstanbul'da doğdu. Tam bir İslâm terbiyesi ve ahlâkı ile yetiştirildi. Enderun mektebindeki hocalarından husûsî dersler aldı. Genç Osman'ın başına gelen acı felâket ve yerine geçen amcası Mustafa Hanın kısa bir süre sonra tahttan indirilmesi üzerine henüz on bir yaşında iken 10 Eylül 1623'te Osmanlı tahtına çıktı. Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesinde hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin elinden kılıç kuşandı. Yaşı küçük olduğu için, devleti bilfiil idâre edemeyeceği görüşü hâkim olarak annesi Mâhpeyker Kösem Sultan, saltanat nâibesi tâyin edildi.

Tahta geçtiğin de, iç ve dış işlerdeki karışıklıklar devam ediyordu. İdârî işler karışık olduğundan, Yeniçeri ve Sipâhi askerleri zorbalığa baş vuruyorlardı. Vasî durumunda olan annesi Mâhpeyker Kösem Sultanın yardımı ile iş başına kıymetli devlet adamları ve kumandanlar getirerek, ortalığı düzeltti. İran Şâhı Birinci Abbâs (1588-1629), Osmanlı hudûdunu geçip, Bağdat'ı işgâl ederek, otuz bin Ehl-i sünnet Müslümanca kadın, çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirdi. Rus Kazakları ise kayıklarla Karadeniz sâhilindeki bâzı köyleri yaktilar. 1625'te sadrâzamlığa getirilen Hâfız Ahmed Paşa, Kazak korsanlarına ve Safevîlere karşı harekete geçti. 1625'te Köstence'de Kazakların iki yüz elli kayığı batırılarak, dört bin kadarı öldürüldü. Şah Abbâs'ın Bağdat'taki zulmünün önüne geçmek için 1625'te ordu sevk edildi. 11 Kasım 1625'te Bağdat yakınlarındaki Azamiyye kurtarılarak, Bağdat kuşatıldı. Ancak yeniçerilerin isyânıyla Bağdat kuşatmasını kaldıran Sadrâzam Hâfız Paşa, Irak'ın kuzey ve güneyini işgalden kurtardı.

1 Aralık 1626'da Sadrâzamlığa getirilen Kayserili Halil Paşa, tekrar başlayan Safevî saldırılarının önüne geçmek ve Abaza Mehmed Paşanın isyanlarını bastırmak için 4

Aralık 1626'da sefere çıktı. Serdar Halil Paşanın muvaffakiyetsizliği üzerine 6 Nisan 1628'de Sadrâzamlığa Hüsrev Paşa getirildi. 22 Eylül 1628'de Abaza Mehmed Paşayı yola getiren yeni sadrâzam Safevîlere karşı 5 Mayıs 1630'da Mihribân'da, 14 Temmuz 1630'da Cemhâl'da zafer kazandı. İranlılar mağlup olunca, Anadolu'da asâyiş temin edildi.

Dördüncü Murat Hanın yaşının küçüklüğünden istifade eden yeniçeriler, İstanbul'da zorbalıklarını ve ahâliye kötü muâmeleyi artırdılar. Sadrâzam Hüsrev Paşanın azlini bahâne eden yeniçeriler ve sipâhiler ayaklanarak saraya yürüdüler. Yeni sadrâzam Müezzinzâde Hâfız Ahmet Paşayı öldürdüler (1632). Bundan sonra zorbaların zoru ile sadrazâm olan Recebe Paşa döneminde İstanbul'da karışıklıklar günlerce sürdü. En küçük bir olayda Recebe Paşanın tahrîkiyle harekete geçen zorbalar yeni kelleler istiyorlardı. Diğer taraftan tahta geçtiği günden itibaren bütün hâdiseleri dikkatle tâkip ederek, eşkiyanın elebaşlarını tespit eden Sultan Murat Han, 8 Haziran 1632'de devlet idâresini bizzât eline aldı. İsyancıların elebaşısı olan Topal Recebe Paşayı öldürttü. Yeniçeri ve sipâhî ocaklarını sindirerek, zorbalıkların önüne geçti. Kahvehâneleri ve meyhâneleri kapatarak tütün ve alkollü içkileri yasakladı. Emri dinlemeyenlere şiddetli cezâlar verileceğini ilân edip, sıkı kontroller yaptı ve yaptırdı.

Lehistan Kazaklarının Karadeniz'de Osmanlı sâhillerine ve Rumeli'de Tuna yalılarına yaptıkları saldırının önüne geçmek için 1633 Nisanında Lehistan Seferine çıktı. Osmanlı ordusu Edirne'ye geldiğinde, Lehistan hükûmeti sulh istedi. 1634'te imzâlanan Osmanlı-Lehistan Antlaşmasına göre; Kazak akınlarına son verilmesi, Leh krallarının Kırım hanlarına ve Osmanlı sultanına vergi vermesi, esirlerin karşılıklı değiştirilmesi kabul edildi.

Sultan Dördüncü Murat Han, Safevî saldırılarının önüne geçmek için ordunun başında sefere karar verip, hazırlıkları tamamladı. 18 Mart 1635'te Revan Seferine çıkan Dördüncü Murat Han, önceden tespit ettirdiği zorbalardan yolu üzerindeki cezâlandırdı. 27 Temmuz 1635'te Revan önlerine ulaştı. Sefer boyunca ordunun başında bulunup, askerlerle alâkadar olan, kuvvet, heybet ve dehşetinden ürküten Sultan Murat Hana ordu içinde büyük bir emniyet ve hürmet hissi uyandı. 28 Temmuz 1635 gecesi başlatılan Revan kuşatmasında bütün muhârebe plânları tatbik edildi. Sultan Murat Hanın kuşatmanın ilk gecesi yaralanan askerleri ateş hattından geriye çektirerek hasta hâne çadırlarında, cerrahlar tarafından tedâvi

ettirip, ilâçlarının verilmesini emretmesi ve top atışlarında bulunması askerleri coşturdu. Revan kalesini düşürmek için yapılacak umûmî taarruz öncesinde Safevîlere vira ile teslim olmak istediklerini bildirdiler. 8 Ağustos 1635'te Revan kale muhâfızı Emirgûneoğlu Tahmasp Kulu Han, Sultan Murat Hana kaleyi teslim etti. Revan Kalesi tâmir edilip, içine on iki bin asker ve yeteri kadar cephâne konularak muhâfızlığına Vezir Murtaza Paşa bırakıldı. 11 Eylül 1635'te Tebriz şehri tekrar zaptedirdi. Safevî ordusu, Osmanlılarla meydan muhârebesine cesâret edemediğinden karşılaşılmadı. Aras Nehri taraflarındaki Zeynelli aşiretinden bin kadar nüfusun, Pasin-Erzurum, Tercan-Erzincan taraflarındaki boş arâzilere iskân edilmesi emredildi. Van ve Diyarbakır'da kalan Sultan Murat Han, Revan Seferine çıkışından on ay sonra 27 Aralık 1635'te İstanbul'a döndü. Osmanlı ordusunun doğudan ayrılmasıyla; Safevîler, hududa tecâvüz ederek 1 Nisan 1636'da Revan'ı işgâl ettiler. 2 Şubat 1637'de sadrâzamlığa getirdiği Bayram Paşayı Doğu Seferi serdarlığına tâyin eden Sultan Murat Hanın kendisi de hazırlıklara başladı ve 8 Mayıs 1637'de Bağdat Seferine çıktı. 16 Kasım 1638'de kuşatmanın başladığı sırada Pâdişâhtan, daha önce ele geçirilmiş bulunan İmâm-ı Azam türbesini ziyâret etmesi istendi. Ancak Sultan; "Bağdat, sapıkların pis ayaklarıyla kirlenirken, gidip o yüce İmâmı ziyâretten hayâ ederim." cevâbını verdi. Derhâl tertibât alarak muhâsaraya başladı. Şehirde Bektaş Han Türkmen'in kumandasında 40.000 kişilik bir Safevî garnizonu bulunuyordu. Şâh Sâfi ise, atlı kuvvetleriyle Kasr-ı Şîrîn'de olup Osmanlı muhâsasasını gün tâkip etmesine rağmen müdâhaleye cesâret edemiyordu. Sultan Murat Han, 12.000 sipâhiyi İran içlerine sokup Şehriban bölgesini çiğnettiği hâlde, Şâhı savaş meydanına çekemedi. Şâh, Bağdat'taki büyük kuvvetlerine güveniyor, Pâdişâhın muhâsaradan bıkınca çekilip gideceğini zannediordu.

Pâdişâhın ve seksen altı yaşındaki şeyhülislâm Yahyâ Efendinin de ön safta olduğu bu kuşatmada dehşetli vuruşmalar oldu. Muhâsaranın otuz yedinci gününde ön saflarda yalın kılıç kahramanca çarpışarak askeri coşturan Sadrâzam Tayyar Mehmet Paşa, birkaç kuleyi ele geçirdiği sırada alnından vurularak şehit oldu. Yerine sadârete getirilen Kemankeş Mustafa Paşa, selefi gibi gayret edip birkaç kuleyi daha ele geçirdi. Bu muvaffakiyetler üzerine muhâsaranın otuz dokuzuncu günü umûmî taarruza karar verildi. Sabah erkenden başlayan şiddetli hücum karşısında kale teslim oldu.

Böylece on dört sene on bir ay önce bir ihânet sebebiyle Safevîlerin eline düşen Bağdat artık kesin olarak Osmanlı idâresine geçti.

Sultan Dördüncü Murat Han, ilk iş olarak İmâm-ı Azam ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Bu büyük zâtların türbeleri, sapık düşünceli Safevîler tarafından tahrip edilmiş ve eşyâları yağmalanmıştı. Pâdişâh emir verip bütün kabirlerin ve eserlerin tâmirini bildirdi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendiye de, bu işlere nezâret etmekle vazîfelendirdi. Bu zaferden sonra Bağdat fâtihî diye anılan Dördüncü Murat Han ordu ile Sadrâzam Mustafa Paşayı Bağdat'ta bırakarak İstanbul'a döndü. Sadrâzam Kemankuş Mustafa Paşa, büyük bir kuvvetle İran içlerine doğru harekete geçtiği sırada Şâhin barış isteği ile gönderdiği elçiler geldi. Sadrâzam Kemankuş Mustafa Paşayla İran murahhasları Saru Han ve Muhammed Kuli Han arasında yapılan görüşmeler sonrasında, aşağı yukarı bugünkü Türk-İran sınırının tespit edildiği Kasr-ı Şîrîn Antlaşması imzalandı (17 Mayıs 1639). Bu antlaşmaya göre; Bağdat, Basra ve Şehr-i zûr havâlisinden mürekkep Irak-ı Arap Osmanlılarda, Erivan Safevîlerde kaldı. Ayrıca Safevîlerin gerek Irak, gerekse Kars, Ahıska ve Van taraflarına saldırmayacakları, Eshâb-ı kirâmı kötülemeyecekleri de antlaşma şartları içinde yer almıştı. Sultan Murat Han, doğuda İran'la meşgulken, batıdaki hâdiselerden de günü gününe haber alıyordu. Bilhassa Venediklilerin hudut tecâvüzlerine karşı bu Cumhûriyetle bütün ticârî münâsebetlerin kesilmesini ve hemen savaş açılmasını emretti. Ancak bu sırada damla hastalığından muzdarip bulunan Sultanın durumu ağırlaştı. Bunun üzerine Dîvân, emri çeşitli bahânelerle on üç gün geciktirdi. Bu arada Venedik elçisi gelip, dîvânın bütün şartlarını kabûl etti ve savaş durduruldu. Nitekim çok geçmeden pâdişahın hastalığı daha da artarak 8/9 Şubat 1640 günü, güneş battıktan sonra İmâm Yûsuf Efendi Yâsîn-i şerîf okurken vefât etti. Sultanahmet Câmii avlusunda Şeyhülislâm Yâhya Efendinin imâmlığında müezzinlerin "Er kişi niyyetine!" nidâları ve Müslümanların gözyaşları arasında kılınan cenâze namazından sonra babası Birinci Ahmet Hanın türbesine defnedildi.

Dördüncü Murat Han Arapça ve batı dillerine hâkim olup her türlü memleket meselesine vâkıftı. İlmi ve ilim adamlarını çok sever, fırsat buldukça ilim meclislerine gider, onları teşvik ederdi. Evliyâ Çelebi ve Katip Çelebi gibi âlimler, teşvik ettiği kimseler arasında idi. Kur'an-ı kerîm okumayı ve ibâdetlerini hiç ihmâl

etmezdi. Dedesi Yavuz Sultan Selim Han gibi o da Hırka-i saâdet dâiresinde Kur'an-ı kerîm okurdu.

Ömrünü devlete hizmet ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itâatle geçiren bu Türk Hakânı, Ehl-i sünnet düşmanı Acemlerin pekçok iftirâlarına mârûz kaldı. Bunlar kendilerinde bulunan zilletleri bu büyük pâdişâha da bulaştırmaya kalkıştılar. İnsanlara zulüm ettiğini ve içki içtiğini söylediler. Halbuki devrin kaynaklarında Murat Hanın içki içtiğine dâir en küçük bir bilgi yoktur.

Birçok târihçinin Kânûnî sonrası en büyük Osmanlı pâdişâhı olarak kabûl ettikleri Dördüncü Murat Han, hep dedesi Yavuz Sultan Selim Hana benzemeye çalışırdı. Gerçekten de birçok vasıfları onunla uyuşurdu. Fakat Yavuz'un sâhip olduğu kıymetli devlet adamlarına ve tecrübeye mâlik değildi. Tahta geçtiğinde hazine bomboştu. Vefâtında ise, on beş milyon altın olup, gümüş paranın haddi hesâbı belli değildi. Avrupa baştan başa istihbârat ağı ile örülmüştü. Avrupalıların en gizli sırları, Osmanlı Sarayına gününde ulaşıyor ve ona göre vaziyet alınıyordu. Tahta çıktığında neye yaradığı belli olmayan yüz bin yeniçeri varken, vefâtında itâat altına alınmış otuz beş bin yeniçeri bulunuyordu. Dördüncü Murat Han, bozulmuş devlet nizâmını yoluna koymak için mülâzımlıkları kaldırdı. Tımar sistemini yeniden düzene koydu. İsrâfın önüne geçmek için kânunlar çıkarttı. Sipâhilerden zorbalıkla ele geçirdikleri evkâf idâresini ve diğer hükümet hizmetlerini aldı. Sipâhileri intizam ve itâat altına alarak, bunların ve bir takım bozguncuların toplandığı yerler olan kahvehâneleri kapatarak âsâyişi temin etti. Yeniçerilik tahsisâtının şuna buna yemlik olması suiistimalini kaldırarak, yeniçeriliği ıslah etti. Vefâtında içte ve dışta huzurlu ve itibârlı bir devlet bıraktı.

Sultan Murat Hanın cesâreti, her türlü zorluğa tahammülü, keskin zekâsı, hünerleri, askerî dehâsı, atıcılık, binicilik, silâhşorluktaki başarısı, askerleri ve tebaası tarafından çok takdir ediliyordu. İki yüz okkalık gürzleri kolayca kaldırır, hızla giden iki atın birinden diğerine atlar, attığı ok, tüfek mermisinden uzağa düşerdi. Devrinin bütün silâhlarını en iyi şekilde kullanırdı.

En küçük suçları bile memleketin selâmeti için cezâlandırmaktan çekinmeyen Sultan Dördüncü Murat Hanın merhameti de çoktu. Savaş esnâsında otağının yanına kurdurduğu seyyar hasta hânelerdeki yaralı ve hastaları ziyâret eder, onlarla yakından ilgilenirdi. Memleketin her tarafındaki imârethânelerin vakıf şartlarına

uygun şekilde çalışması, fakir ve yetimlerin aç ve açıkta kalmaması için gayret gösterirdi.

Din ve devlet menfaatine iş yapanı hemen mükâfatlandıran Sultan Murat Han, pekçik hayırlı işin yanında, Topkapı Sarayında Revan ve Bağdat köşkü gibi nâdide eserler, köprüler, kervansaraylar, hanlar ve benzeri hayır eserleri de inşâ ettirdi.

Boğazda yaptırdığı sarayda, oğlu Muhammed'in doğumunda yedi gece kandiller astırıp şenlikler yapıldığından, buraya Kandilli denildi. Kavaklardaki kaleleri yaptırdığı gibi, pekçik şehrin de surlarını tâmir ettirdi. Bağdat'ı fethetince, İmâm-ı Azam ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin türbelerinin tâmirini yaptırdı. Kâbe-i muazzamaydı su basması üzerine; Ankaralı Mehmet ile Rıdvan Ağayı Kâbe-i muazzamaydı tâmirle vazîfelendirdi.

Sultan Dördüncü Murat Han devrinde kazanılan zaferlerin yanında pekçik âlim, şâir, târihçi ve sanatkâr yetişerek kıymetli eserler meydana getirmişlerdir. Bunlardan bibliyografya, târih, coğrafya sâhasında Kâtip Çelebi ve Vekâyi-nâme sâhibi Topçular kâtibi Abdülkâdir, Ravdat-ül-Ebrâr ve Zafernâme sâhibi Karaçelebizâde Abdülazîz, Târih-i Gilmânî sâhibi Mehmet Halîfe, teşkilât ve idâre sahasında Koçi Bey vardır. Yine Erzurumlu Ömer, Nefi, Azmizâde Mustafa Hâleti, Nâibî, Yahya, Bahâî, Cevrî ve Fehim-i Kadîm, devrinde önde gelen şâirlerdir. Yine süslü nesrin on yedinci yüzyıldaki temsilcilerinden Nergîsî de Dördüncü Murat devrinin meşhûrlarındandır. Bundan başka şâir olan bu pâdişâhın devrinde halk edebiyâtı sarayca desteklenmiş, zaferlerine destanlar, ölümüne halk şâirlerince şiirler yazılmıştır. Bu şâirlerden bâzıları saraya intisap etmişlerdir. Bunların belli başlıları Kuloğlu, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa gibi halk şâirleridir. Yine devrin tekke edebiyatındaki büyük temsilcisi Aziz Mahmut Hüdâyî de, bu devrin sahasında önde gelen şâirlerindendir.

1.3.2. Sultan İbrahim ve Dönemi:

Sultan İbrahim, 8 Şubat 1640'da kardeşi IV. Murad'ın ölümü üzerine 25 yaşında ve onsekizinci padişah olarak Osmanlı tahtına çıkmıştır. Şehzadeliğinde çok sıkı bir saray hayatı yaşamış, kardeşleri öldürüldüğünden korku içinde büyümüştür. Ölüm döşeğindeyken 4. Murat,

İbrahim'in katli emrini vermişse de Kösem Sultan araya girerek bu emri uygulatmamıştır. Sadece emrin uygulandığı kendisine bildirilmiştir.

Tahta çıkarılacağı zaman, kafesine girmek isteyenlerden ölümüne korkan İbrahim kapıyı açmak istememiş, Ağabeyi Murat'ın cesedi kendisine gösterilene kadar da kafesten çıkmamakta direnmiştir. Kafesten çıkıp saraya girdiğinde ise "İmparatorluğun Kasabı öldü" diye sevinçten uzun süre dans etmiştir.

Annesi Kösem de ona kızlar ve pek sevdiği şişman kadınlar bulmak için canla başla çalışırken, İbrahim yirmi üç senenin acısını çıkarmak istercesine aşırı bir lüks hayat sürmeye başlamıştır.

İbrahim, Şeyhülislam'ın güzel kızını gördüğünde aşık olmuş, Kızla evlenmek istemiştir. Babası kızına evlenmemesini salık vermiş, kız kendisini reddedince İbrahim, kızı kaçırıp, Birkaç gün işkence ettikten sonra babasına geri yollamıştır. Bir keresinde de Baş vezir'e, daha önceki padişahların Kâbe'ye bağışladıkları hediyeleri geri getirmesini emretmiş, bunu yapmazsa kendisini samanla dolduracağı tehdidinde bulunmuştur.

1641'de İbrahim'in cariyelerinden biri olan Turhan Hatice, kendisine ilk evladı olan Şehzade Mehmet'i vermiştir. Mehmet doğmadan önce İbrahim hareme, sonradan hamile olduğu anlaşılan bir cariye aldırıştır. Bu kız Mehmet için sultanne tayin edilmiştir. Bu arada kız kendi çocuğunu da dünyaya getirmiştir. Bu çocuk, hastalıklı ve zayıf Mehmet'e göre çok daha sağlıklı ve güzeldir. Öyle ki İbrahim, Mehmet'ten çok cariyenin çocuğu ile ilgilenir olmuştur. Bu durumdan yakınan Turhan Hatice'ye öfkelenen İbrahim, kadının kucağında bulunan Mehmet'i yakaladığı gibi havuzun içine atmış fakat Mehmet havuzdan sağ salim çıkarılmıştır. Mehmet'ten üç ay sonra İbrahim'in ikinci oğlu Süleyman dünyaya gelmiştir. 1645'te, 3 yaşındaki kızı Fatma'yı Yusuf Paşa ile nişanlamış, fakat bir seneye kalmadan paşayı idam ettirdi. Bir gün oğlu Mehmet, İbrahim'in hoşuna gitmeyen bir espri yaptığında İbrahim hançerini çekerek çocuğun alnında derin ve ömür boyu izi silinmeyecek bir yara açmıştır.

Avrupa'nın ünlü mücevhercileri ve kuyumcuları İstanbul'u mekan tutmuşlar, İbrahim için çalışmışlardır. Egzotik parfümlere, kürke çok meraklı olan Sultan İbrahim, Perdelerinden duvarlarına, yastıklarına kadar her yeri kürkle donatmıştır.

Harem'deki gözde kızlardan biri bir gün İbrahim 'e, cariyelerden birinin bir yabancı ile ilişkisi olduğunu duyduğunu ama ne kızın ne de adamın adını bildiğini söylemiştir. Bunun üzerine harem'deki herkes sıkı bir sorgudan geçirilmiştir. Ancak sözü edilen cariye ortaya çıkarılamamıştır. Bunun üzerinde Sultan İbrahim deliliğine uygun bir kararla haremdeki 280 cariyenin tamamını, ayaklarına taş dolu çuvalar bağlayarak Boğaz'ın karanlık sularına attırmıştır.

Bunun yanı sıra Sultan İbrâhim tahta geçtiği'nin ilk senesinde Mirgünoğlu hâdisesi vukû bulmuştur. Dördüncü Murat'ın İran Seferi sırasında Revân Kalesi kumandanı olan Emir Mirgünoğlu, kalenin fethinden sonra affedilerek Emirgân'da oturmasına müsaade edilmiştir (Bugün Emirgân adı bu zâtın isminden dolayıdır). Mirgünoğlu, Sultan Dördüncü Murat'ın ölümünü fırsat bilerek bölücü ve yıkıcı propagandalarla Müslümanları aldatmaya başlamıştır. Bu faâliyetleri üzerine Sultan İbrâhim, onu idâm ettirmiş, Hurûfîler ve mülhidler, bundan dolayı Sultan İbrahim'e düşman oldular.

Sultan İbrâhim , bundan sonra dış meseleler ile ilgilenmeye başlamıştır. 1637 yılında, Ruslar tarafından işgal olunan Azak Kalesi üzerine bir ordu göndermiştir. Kırım kuvvetlerinin de gelmesi üzerine Ruslar kaleyi teslim etmiştir. Almanya sınırında ise, akıncılar, daimi olarak Avusturya'ya akınlar düzenlemiş, 1641 yılında düzenlenen akında, Osmanlı akıncıları, Bavyera içlerine kadar ilerlemiştir. Kuzey Bavyera'daki bazı kasabalar, Osmanlı hâkimiyetini kabul ettiler. Bu akınlardan büyük zarâra uğramaları üzerine İmparator Ferdinand, Osmanlı fetihlerini kabul ederek Zitvatorok Antlaşmasını yeniletmeye muvaffak olmuştur.

Diğer taraftan, Malta Saint-Jean Şövalyelerinin fırsat buldukça Türk ticâret gemilerine saldırmaları yüzünden, Sultan İbrâhim, onların en büyük sığınağı olan Girit Adasının fethini emretmiştir. 20 Haziran 1645'te Sakız Adasından denize açılan Osmanlı donanması, 17 Temmuz'da Girit'in Hanya limanını fethetti. Hanya'nın Osmanlılar tarafından fethi, Avrupa'da büyük akisler uyandırdı. Almanya ve İtalya, asker göndererek Venedik'e yardım kararı almıştır. Bu sırada Hanya muhâfazasına getirilen Deli Hüseyin Paşa, harekâta devâmla Resmo Kalesini ele geçirmiştir.

Sultan İbrahim, Oğullarının teker teker dünyaya gelmesiyle İbrahim vazgeçilmez biri olma vasfını yitirmiştir. Yeniçeriler yoksullaştıklarını, maaşlarını alamadıklarını

bahane edip 1648'de ayaklanmış, İbrahim tahttan indirilmiş ve yeniden kafese konmuştur.

Tahttan indirildikten bir hafta sonra cellatlar kafese girdiler. İbrahim elinde Kuran-ı Kerim, şunları söylemiştir: "Bakın, Allah'ın kitabı bu. Beni hangi buyruğa dayanarak öldüreceksiniz?" Cellatları durdurmaya bu sözler yetmemiş ve kafeste bir yay kirişi ile boğulan Sultan İbrahim, Aya Sofya'nın bahçesine, 1. Mustafa'nın yanına gömülmüştür.

II. BÖLÜM

2.1. OSMANLI HANEDAN YAPISI

Osmanlı tarihinin ana olgusu, hiç kuşkusuz, yönetici hanedanın olağanüstü uzun süre ayakta kalmasıdır; bu olayın İslam dünyasında benzeri bulunmamaktadır. Aslında birkaç devleti, yani Bizans İmparatorluğu'nun Anadolu sınırında 13. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yerel Türk Beyliğini, bir ayağı Anadolu'da bir ayağı Balkanlar'da bölgesel bir sultanlığı, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar süren ve bugün hemen hemen yirmi ulusun tarihini içerip üç kıtaya uzanan çok kavimli bir imparatorluğu kapsayan bu tarihin bütünlüğünü sağlayan başka bir unsur yoktur. Kurum olarak Osmanlı sultanlığı değil, tek hanedandır; Al-i Osman. Tarihi efsaneye göre devletin kurucusu olan Osman yaklaşık altı buçuk yüzyıl kesintisiz bir ardışıklık içinde hükmeden otuz altı ahfadının sürdüğü bir hanedan oluşturmuştur.

Osmanlı hanedanının ayakta kalmasının en önemli etkilerinden biri, tebaasının bağlılığı olmuştur. Bu tebaa, bir padişahı tahtan indirebilir, hatta idam edebilir, ya da Osmanlı soyundan geldiğini ileri sürerek tahtta hak iddia eden birinin mücadelesini destekleyebilirken, Osmanlı hanedanının kendi üzerindeki hükmetme hakkını sorgulamamıştır. 15. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlıları yakından gözlemleyen Bizanslı diplomat ve tarihçi Doukas, "hem eski hem de yeni hükümdar Osman soyundan geldiği sürece bir tebaanın bağlılığını birbirinden diğerine kolaylıkla aktardığını" söylemiştir (DOUKAS,1975,136). Osmanlı sarayındaki İngiliz büyükelçisi Sir Thomas Roe, 1622'de Osmanlı iktidarı tarihinde ilk kez halkın bir padişahı "hal" etmesi (tahttan indirmesi) olayını anlatırken asilerin yeni sultana kılıç kuşandırmak için saraya girmeden önce "kendi evleri ve namusları olarak gördükleri saltanat makamını yağmalamamak üzere hep birlikte and içtiklerini" söylemiştir (ROE,1740,46). Osmanlı imparatorluğu'nun tebaası yaşayan bir aileye sadakat göstermiştir (YATES,1988). İmparatorluğun tarihi hanedanın tarihiydi, birinin yaşamı diğerininkiyle eşbiçimliydі. Al-i Osman'ın soyu tükenmiş ya da devrilmiş olsa, ortaya yeni bir devlet çıkarabilmiştir.

2.1.1. HANEDAN KADIN ve ERKEK

Osmanlı hanedanlığına duyulan müthiş saygı, büyük oranda Osmanlı toplumunun mirasçısı olduğu iki ana politik gelenekten kaynaklanır. İslamiyet öncesi Orta Asya

Türk-Moğol geleneklerinde, egemenliğin ilahi güç tarafından, dünyevi iktidar için seçilmiş bir aileye verildiği kabul edilmiştir (ROUX,1959). Allah'ın seçtiklerine hükümlerlik sırası verdiğini (davla, Türkçe'de devlet: köken olarak "sıra" ya da "devir" anlamına gelen sözcük, sonra ayrıca "hanedan" ve "sonra da "devlet" ek anlamlarını edinmiştir) kabul eden klasik İslam geleneği de bu anlayışı güçlendirmiştir. Osmanlılarını yöneten hanedan olarak başlangıcına ve hükümlerlik üstlenmesine ilişkin en çok yinelenen tarihi efsane, her iki geleneğinde izlerini taşımıştır.

Bu efsaneye göre, komşu Bizans beylerine karşı ilk seferlerinden sonra, Osman anlamını açıklayamadığı bir rüya görmüş, bu rüyada bir ay, halk arasında çok sayılan Şeyh Edebali'nin göğsünden doğmuş ve Osman'ın göğsüne girmiştir. Osman'ın göbeğinden büyük bir ağaç fışkırmış ve bu ağaç büyüüp tüm dünyayı gölgesi altına almıştır. Ağacın dalları altında dağlar vardır. Bu dağların suları kiminin susuzluğunu gidermeye, kiminin tarlalarını sulamaya yaramıştır. Osman, rüyanın anlamını öğrenmek için Edebali'ye gidince, şeyh ona bunun Allah'ın ona ve torunlarına hükümlerlik bahşettiği anlamına geldiğini söylemiş, ayın da kızı temsil ettiğini anlatmıştır. Osman hemen bu kızla evlenmiştir(kaynaklarda bu kadının ismi farklı farklı verilmiştir.) Çoğu versiyonda , tarihi öykü olayın iki dolaysız sonucunu belirterek devam etmiş: Osman'ın kendini gazaya adanması ve Osman ile Edebali'nin kızının birleşmesinden ikinci hükümdar Orhan'ın doğması olmuştur.

15. yüzyıl sonunda ve 16. yüzyılda bollaşan çeşitli hanedan tarihlerinde, Osmanlı egemenliğini haklı gösteren başka efsanelerde anlatılmaktadır, ama hanedanın tarihe girişinin bu belirli öyküsü hepsinde ortaktır(AŞIKPAŞAZADE, 1929). Hegemonik hükümlerlik simgeleyen ağacın rüyada görünmesi öyküsü, İslamiyet öncesi eski bir Türk temasının çeşitlemesi gibidir (KÖPRÜLÜ,1935). Ancak Osmanlı versiyonunun önemli bir özelliği, hanedanın yarı-kutsal bir evlilik birliğiyle kurulması fikridir: kutsal adamın, kızı aracılığıyla aktarılan karizması hanedanın gelecekteki başarısında gerekli bir unsur olarak yer almıştır. Baba kadar anneyi de bir meşruiyet kaynağı olarak görmek, Türk geleneğinde olağandışı değildir.6.-7. yüzyıl Orta Asya Göktürk devletinden kalan en eski yazılı kayıtlarda hükümdar kendini her iki ebeveyninin siyasi varisi olarak "Türk halkının adının ve şanının yok olmaması için, hakan babamı ve hatun anamı büyüten ve onlara devleti bahşeden Tanrı.. beni tahta çıkardı"(TEKİN:234) sunmuştur.

Osmanlı politik tarihini ele alanların hemen hepsinin yaptığı gibi Osmanlı devletindeki hükümrانlığın resmi, yapısal yönleri üzerinde yoğunlaşılsaydı, bu efsanenin kadınların politik gücü gerçekliğiyle çok az ilişkisi olduğu görülmüştür. İslam devletinde ve İslamiyet öncesi Orta Asya devletlerinde resmi olarak erkeklerin kullandığı en üst politik erk hakkı, resmi olarak kadınlar kanalıyla tevarüs edilmemiştir. Osmanlılar hanedanlık için en çok kullandıkları isimle -Osmanoğulları ismiyle- diğer Anadolu Türk devletleri tarafından da paylaşılan bir isim koyma pratiğine ve politik gücün kaynağına ilişkin görüşe uymuşlardır. Dahası, Müslümanların üremeyi yasal evliliğe ek olarak köle cariyelerle sürdürme geleneği, siyasi gücün ataerki niteliğini daha da vurgulamıştır: eşlerden farklı olarak cariyelerin soyları yoktur. Diğer bütün Müslüman hanedanlardan farklı olarak Osmanlılar, cariyeliği bir üreme ilkesi düzeyine yükseltmişler: Osman ve Orhan'ın kuşaklarından sonra padişah çocuklarının hemen hepsi cariyeye annelerden olmuştur.

Ancak sadece iktidarın resmi, hukuki ifadesi üzerine yoğunlaşmak, Türk-Moğol siyasi geleneğinde özellikle güçlü olan bir düşüncenin sonuçlarını kaçırmak anlamına gelen: egemenliğin, hanedan ailesinin tümüne verilmiş olduğu düşüncesidir. Bu düşünce genellikle bütün erkeklerin yönetme hakkına sahip oldukları şeklinde anlaşılmış; ancak iktidarın nasıl elde edildiğine ve aktarıldığına yakından bakıldığında, kadınların kendilerinden beklenen ve hayati bir politik rol oynadıkları ortaya çıkmaktadır (ROSSABI, 1979). Osmanlı örneğinde, aynı kandan gelen şehzade ve sultan kızları, salt doğumları kanalıyla iktidarı paylaşmışlardır. Ancak hanedan ailesinin bu iktidarda kan hakkı olmayan üyeleri de – cariyeye anneler, Hristiyan topraklarda köle edilip Müslüman yapılmış kadınları- aile içindeki rolleri aracılığıyla hükümrانlık yetkesinin kullanılmasında bir pay iddia edebilmişlerdir. Bu kadınların otorite kullanması ve oğullarının onların politik mirasçısı olarak görülmesi, hükümdar ailesi içindeki, aile üyeleri arasındaki ilişkiler çerçevesinde belirlenmiştir.

Hükümrانlık onlara erkekler gibi doğrudan bahşedilmiş değilse de, Valide Sultanlar bu hükümrانlığın bekçileri olmuştur. Bu gözetim, hükümrانlık gücünün kaynaklarının ve kullanımının kavranmasını, bu gücü kullanacakların eğitilmesi görevini ve gücün korunması için uygun erkek hükümdar bulunmadığı zaman, bunu kendilerinin kullanması da dahil, gerekli önlemleri alma sorumluluğunu kapsamıştır.

Valide sultanlar, hükümlanlık gücünün bekçileri olarak, hanedanın yenilenmesini güvence altına almaktan da sorumlu tutulmuştur; bu görev oğullarının cinsel etkinlikleriyle ilgilenmelerini de meşru kılmıştır. Valide Sultanların yüksek bir politik bilgi düzeyine sahip oldukları kabul edilmiştir. Osmanlı kaynakları, Valide Sultanların oğullarını, iktidarı devralmaya hazırlamak ve gereğince kullanabilmeleri için onlara yol göstermekteki –bir devlet adamının dediğı gibi “hizmet-i terbiye ve nezaket” – aktif rollerini açıkça belirtmiştir(KARAÇELEBİZADE, 1832-33). 17. yüzyılda, bir valide sultanın yaşı küçük ya da ehliyetsiz bir sultan yerine naip olarak hükümet etmesi, ya da bir padişahın “hal” edilip annesinin sultanlık ve devletin yüksek çıkarları adına oğlunun feda edilmesini onaylamaya çağırması olağan dışı olmamıştır. Sonuç olarak bu kadınlar, hanedanın kuşakları arasındaki bağı oluşturan ve hanedan tehlikeli derecede tehdit altında kaldığı zaman sürekliliğini simgeleyen bir tür anaerki otorite sahibi olmuşlardır. Yine de Osmanlılar kadınların gücünün gözetim işine dair sınırlarını hiç unutmamışlardır: Bir hanedan kadınının oğlunun ya da bir bütün olarak hanedanın çıkarına değil de, kendi çıkarları adına davrandığı görüldüğü zaman –hükümlanlık gücünü korumak değil, suistimal etmek üzere davrandığında –halk, kadının etkinliklerini gayri meşru ve yozlaşmış kabul edip kınamakta tereddüt etmemiştir.

Hanedan ailesi içinde politik güç ve meşruiyetin erkeklerden olduğu kadar kadınlardan da, babalardan olduğu kadar annelerden de, kandaş aile üyelerinden olduğu kadar kandaş olmayan üyelerden de geçerek geldiğı fikri, Osmanlıların “sultan” unvanını kullanmalarında açığa çıkmıştır. Sultan, köken olarak “otorite” ya da “hakimiyet” anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcüktür. İlk kez 11. yüzyılda Selçuklu hanedanı, İslam cemaati üzerindeki politik ve askeri üstünlüğünü çağrıştırmak üzere, resmi bir unvan olarak bu sözcüğü kullanmıştır(LEWIS,1992). 16. yüzyıl başlarına gelindiğinde, Osmanlı hanedanının hem erkek hem kadınları tarafından taşınan bu unvan, sultan ailesinin önde gelen üyelerinin anıldığı diğer unvanların (özellikle kadınlar için hatun, erkekler için bey) yerini almıştır(MUALLİM, 1502-23). Sonra bu eski Türk unvanları hanedanın daha alt düzeydeki üyeleri için kullanılmaya başlanmıştır. Arapça “sultan” sözcüğünün tercih edilmesi, esas olarak, Osmanlı hanedanı İslam dünyası içinde giderek artan üstünlük iddiasını sürdürürken İslami bir meşruiyet kazandıracak sözlere verilen önemin arttığını yansıtmıştır. Burada önemli olan, unvanın cinsiyet yüklenmemiş bir tarzda, hanedan ailesinin erkek, kadın tümünü kapsayacak şekilde kullanılabilmesi

olmuştur. Bu kullanım, Osmanlıların hükümlerlik gücünün bir aile hakkı olduğu düşüncesinin altını çizmiştir.

Batı geleneği, Osmanlı hükümdarını “sultan” olarak tanımış, fakat Osmanlıların kendileri hükümdarlarından söz ederlerken “hükümdar” anlamına gelen başka sözcükler kullanmıştır. Bunlar Farsça “padişah” ya da “hünkar” olmuştur(Hüdavendigar’ın kısaltılması). Ancak padişah’ın resmi unvanı, “sultan” ve “han” olarak anılmıştır(Sultan Süleyman Han). Bu çifte unvan Osmanlıların çifte meşruiyet kazandıran mirasını simgelemiştir: İslami ve Orta Asyalı (WITTEK, 1938:329-34). Resmi hitaplarda da sultanın çocuklarına da sultan denir, şehzadeler babaları gibi unvanı isimlerinden önce, hanım sultanlar ise isimlerinden sonra taşımışlardır: Kanuni Sultan Süleyman’ın çocukları, erkek ve kız kardeş Sultan Mehmet ve Mihrimah Sultan olarak kullanılmıştır. Hanım sultanlar gibi valide sultanlar ve en gözde cariyeler olan hasekiler de unvanı isimlerinden sonra taşımışlardır: (Süleyman’ın annesi Hafsa Sultan ve Süleyman’ın en sevdiği hasekisi, Mehmet ve Mihrimah’ın annesi Hürrem Sultandır. Bu unvanın gelişimi hanedan kadınları arasında gücün uğradığı değişimi yansıtmıştır.17. yüzyılda gözdelik makamı zayıflayınca, hasekiler de “sultan” unvanını kaybetmiş, onun yerini, eski hatun terimi ile bağlantılı bir unvan olan “kadın” almıştır (NASHAD, 1983). Bundan sonra “sultan” unvanını taşıyıp da hanedan kanından olmayan tek kadın, tahttaki padişahın annesi olmuştur.

2.1.2. GÜÇ DENETİMİ (EKBERİYET, CİNSELLİK VE VERASET)

Osmanlı mirasının önemli bir yönü ailenin mutlak iktidarı paylaşması olmuştur; bu iktidarın dağılıp tükenmemesi için özenle koruması sayesinde hanedan ayakta kalabilmiştir. Osmanlı devleti, Türk-Moğol geleneğinden gelme daha önceki Müslüman devletlerin tersine, iktidarın ve hükmedilen toprakların erkek hanedan üyeleri arasında birbiri ardına bölünmesi yüzünden ortaya çıkan parçalanma ve çöküş tuzağına düşmemiştir. Bu kitabın büyük kısmı, mutlak iktidarın hanedan üyeleri arasından nasıl bölüştürüldüğünü ve bu gücün dağılmasının nasıl ve kimin lehine önlendiğinin incelenmesine ayrılmıştır. Hanedan politikası, birçok bakımdan kazananı olmayan bir oyun olmuştur. Hanedanın, padişah dahil üyeleri üzerindeki denetiminde gösterdiği değişiklikler ve bazılarının diğerleri üzerine konan denetim sayesinde kazandıkları güç, oldukça karmaşık bir öykü oluşturur. Ayrıntılı bir anlatıma girişmeden önce, bu öykü olmuştur.

Veraset ve tahta geçme sorununun, yani ata mirasının bir kuşaktan sonrakine devredilmesinin hanedan politikasını ne ölçüde şekillendirdiğini kavranması, Osmanlı devletinde meşru iktidar ve sınırları düşüncesinin gelişmesini anlaşılabilir kılmıştır. Birçok bakımdan, bu süreçte varolan gerilimler, sıradan bir ailenin içinekilere benzemiştir; tek fark hanedan ailesinin ata mirasının uçsuz bucaksız bir imparatorluğun yönetimi ve topraklarından oluşması olmuştur. Ayrıca, sultan ailesi içindeki herhangi bir kavganın sonuçlarından çok büyük sayıda insan etkilenmiştir. Hanedan veraseti konusunu çevreleyen esas gerilim, kuşaklar arası bir gerilim olmuştur. Erkek ve kadın yaşlı kuşak bir yandan bu mirası ve bu mirasın sağladığı tüm çıkarları denetleme, öbür yandan genç kuşak üyelerini hazırlama ve mirası devralmalarına izin verme gereğini dengeleme ihtiyacı gütmüşlerdir; ancak bu ihtiyaç, genellikle genç kuşak üyelerini hazırlama ve mirası devralmalarına izin verme gereğini dengeleme ihtiyacındaydı; ancak bu ihtiyaç genellikle genç kuşağın kontrolü ele geçirme sabırsızlığıyla, hele büyüklerin ata mirasını kötüye kullanmaları ya da zamanında çekilmeyi reddetmeleri halinde, çelişmiştir. Varisler arası rekabet de, bu zümreye özgü bir diğer sorun olmuştur (en azından 17. yüzyıla kadar); ancak bu sorun, ailenin bütünlüğünün ve nüfuzunun yitimiyle ve ata mirasına zarar gelmesi ya da yok olmasıyla sonuçlanma tehlikesi taşımıştır. Ata mirasının dağılıp yok olmasına ve kadınlar aracılığıyla denetimin ele geçirilmesini engelleme gereği hep mevcut olmuştur: bu sorunun çözümleri aile erkeklerinin kimlerle evlenmeleri gerektiği ve dışardan hangi erkeklerin damat olarak aileyle birleşmesi gerektiği hakkındaki kararda yatmıştır.

Modern çağ öncesi Osmanlı devletinde politik güç, ata mirasının bir kısmını kendi çıkarları için kullanabilme becerisi olarak tanımlanabilmiştir. Maddi anlamda bunun en sık görülen biçimi, bir toprak parçasının yasal mülkiyetinin değilse de gelirlerinin bağışlanmasıdır. Sözünü ettiğimiz dönemde, sultanın bile kendisine tahsis edilmiş bir “harçlığı” vardır. Statüleri gereği böyle maddi kazançlara hak kazananlar sadece hanedanın üyeleri değildi: teorik olarak devletin tüm toprakları hanedanın ata mirası sayıldığından ve devlet hizmetinde istihdam edilenler sultanın hanesinin üyeleri kabul edebilmiştir, bütün yönetici sınıf ata mirasından bir payın da kendisine ait olduğunu kabul edebilirdi. 1480’lerde Avrupa’ya gönderilen bir elçi, Osmanlı devletinin bir görevlisi olarak sahip olduğu statü konusunda Savoy dükünü ikna etmeye çalışırken, “Sultanın ekmeğini yiyorum” demiştir (KUNT,1975).

Ata mirasına ulaşmanın yolu cinsellikten geçmiştir. Özellikle hanedan ailesi içinde, cinsel olgunluk ve politik olgunluk birbirlerine ayrılmaz şekilde bağlıydı ve politik denetim cinselliğin denetimini gerektirmiştir. İslam hukuku erkek ve kadınların yasal olarak ergenlik çağında rüşte erdiğini belirlemiştir; ancak hanedan kendini böyle değişmez olgunluk ölçülerine bağlanmamıştır. Hanedan, doğal fiziksel olgunlaşma sürecini denetim altına alamamış, ama üremeyi denetleyebilmiş ve bunu gerçekleştirmiştir. Bu da, politik olgunluk tanımını, dolayısıyla iktidarın aktarılmasını denetlemenin bir yolu olmuştur. Burada önemli olan cinsiyettir: Erkekler için politik olgunluk çocuk sahibi olmaya başlamalarıyla çakışırken, kadınlar için çocuk doğurmanın sona ermesi, başka bir deyişle cinsellik sonrası statü, politik olgunluğun göstergesi olmuştur. Buradan erkeklerin, kadınlardan daha erken güç elde ettiği sonucu çıkarılmamalıdır, çünkü hanedan bireyin üreme etkinliğini erteleyerek, kısıtlayarak ya da tamamen engelleyerek istediği gibi ayarlayabilmiştir.

Osmanlı tarihi üzerine çalışanlar, hanedanın üyelerine getirdiği, giderek artan kısıtlamalarla yeterince ilgilenmişlerdir(kendine getirdiği de diyebiliriz, çünkü sultan da otoritesine koyulan sınırlara saygı göstermek zorunda kalmıştır.

Osman ve Orhan kuşakları boyunca hükümdarlar Türk-Moğol geleneğine uygun olarak gerçek iktidar ve toprağı oğullarıyla ve muhtemelen amcaları ve erkek kardeşleriyle paylaşılmıştır. Ancak yeni doğmuş Osmanlı devletindeki politik guruplaşmalar hakkında kesin bir şeyler söylemek güçtür, çünkü eldeki kaynakların çoğu daha sonraki dönemlerden kalmadır ve kuşkusuz otoritenin sadece sultanda merkezileşmesini giderek daha fazla tercih eden bir politik kültür değişimini yansıtmıştır (IMBER, 1300-1481). Bizim savımız için önemli olan devletin hayati önemdeki bölgelerini yönetmiş olması, her kuşaktan en az bir oğulun, babası hayattayken tüm devletin yönetimini fiilen devralması ve, anlaşıldığı kadarıyla, bunu babanın onayıyla yapmıştır.

Ancak üçüncü sultan olan Murat'ın saltanatına gelindiğinde, soyun yan silsilelerinin(hükümdarın amca ve kardeşleri) ata mirasında pay sahibi olmaları sona ermekle kalmamış, sultanın oğulları bile gerçekten bağımsız hükümet etme haklarını yitirmeye başlamışlardı. Kendilerine yönetmek üzere sancak verilmesine devam edilmekle birlikte; Avrupa sınır boylarına çıkış olanakları kalmamıştı; bu da artık kahraman gazi (İslam'ın savaşçısı) namının ve dolayısıyla halk desteğinin, Anadolu'da kardeş Müslümanlara karşı düzenlenen meşruluğu kuşkulu seferlerde

kolayca elde edilemeyeceği anlamına gelmiştir. Dahası şehzadeler artık, padişah tarafından sadece oğullarının eğitimini gözetmek üzere değil, aynı zamanda kendi otoritesine karşı herhangi bir politik tehdidi önlemek için lalalarının sorumluluğa girmiştir. Şehzadelerin tabi konumu herkesin görebileceği simgelerle vurgulanmıştır: yetişkinlik işareti olan sakal bırakmalarına izin verilmemesi üzerine, şehzadeler tıraş ettikleri sakallarını başkente göndermişlerdi(DESHAYES,1629). Bunun yanı sıra, önemli bir zenginlik ve güç göstergesini de yitirmişlerdir. Camiler, okullar, medreseler, hastaneler, çarşılar ve ticaret merkezleri gibi anıtların ve kamu kurumlarının baniliği. Yine de şehzadeler, sancak beyi, savaşta imparatorluk ordusu kanatlarının komutanları ve babaları sefere çıktığında sultan naibi olarak toplumsal kişilikler olmayı sürdürmüş; pratik eğitimleri çok ciddi tutulmuştur. Şehzadelerin işlevi, devlet ritüel ve törenlerinin padişahтан sonraki başlıca odak noktası olarak, hanedanın güç ve karizmasının hayati ve gözle görülür simgesi olmuştur.

Tahta geçiş süreci şehzadelerin politik bakımdan yetkin sayıldığını göstermektedir. Halil İnalçık'ın kanıtladığı gibi, Osmanlılar dahil, Türk devletlerinin tarihi,tahta geçme konusunda hiçbir gayri meşru ya da töreye aykırı sayılmayan birçok seçenek ortaya koymuştur: tahta en büyük oğulun geçmesi, en genç oğulun geçmesi, hanedanın hayattaki en yaşlı erkeğinin – bir önceki hükümdarla akrabalık yakınlığı ne olursa olsun- tahta çıktığı bir ekberiyet sistemini, ya da hükümdar tarafından doğum sıralamasında herhangi bir yerde olabilecek bir veliaht'ın belirlenmesi olmuştur. Çoğu Türk devletinde ağır basan eğilim, seçilebilirlik üzerine kısıtlama koymaktan kaçınmak (hanedanın erkek üyesi olma gibi hayati bir nitelik dışında) ve tüm erkekleri iktidarı devralma için seçilebilme hakkına sahip sayılmıştır(GIESE,1923). Teorik olarak, hanedan ailesine hükümlanlık tanıyan tanrının iradesi, her kuşakta evlatlardan hangisinin galip çıkması gerektiğini de belirlemiştir. Bu karar bazen gelişigüzel bir yarışmaya dayanmıştır. Bunlar, kim en yükseğe sıçrayabilecek, ya da başlığını en uzağa atabilecek gibi oyunlardan oluşmuştur. Ancak çoğu tahta çıkış, şiddetli çatışmalar, hatta iç savaş sonunda belirlenir ve sonuçta başarı, adayın en önemli bölgelerin desteğini toplama yeteneğine bağlı kalmıştır.

Osmanlıların üçüncü Sultanı I. Murat'ın 1362'de tahta çıkmasından, 1574'de 12. sultan III.Murat'ın tahta çıkmasına kadar, biri dışında tüm tahta geçişler, idamlar ya

da bazen yıllarca süren çarpışmalarla çözümlenen mücadelelerin izini taşımıştır. İstisna, 1520'de babası I. Selim'in yaşayan tek oğlu olan Süleyman'ın kendiliğinden tahta çıkması olmuştur. Ancak Selim'in, tahta erkek kardeşlerinden birinin kalkışmasından önce elde etmek zorla tahtan indirdiği kendi babasına yaşattığı kaderden kaçınmak kaygısıyla, diğer oğullarını daha önce idam ettirmiş olması da mümkündür. Bir padişah tahtı ele geçirdiğinde bile, veraset sürecini çevreleyen şiddet bitmemiştir, çünkü hanedan soyundan gelen ama ana çizgi dışında kalanların hak iddialarının bastırılması 15. yüzyıl ortasında kurumlaşan yeni sultanın erkek kardeşlerinin ve onların oğullarının idam edilmesi uygulamasıyla mutlaklaşmıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısında bir dizi değişiklik olmuş ve bunların üç kuşak içinde yarattığı sonuç, politik ve cinsel erişkinlikleri baskı altına alınan şehzadelerin tamamen güçten yoksun bırakılmaları olmuştur. III. Murat oğlunu sancak beyliğine gönderen son sultandı; bundan sonra, şehzadeler imparatorluk sarayından ayrılmayacak, tahta geçene kadar çocuk sahibi olmalarına izin verilmemiştir. Ata mirasının bir parçasına sahip olmakta ve mirasçılar üretmekten kaynaklanan kimlikten yoksun bırakılan şehzade, sünneti dolayısıyla yapılan kamusal törenle cülus törenleri arasında, harem duvarları ardında yitip gitip gitmiştir. Şehzade artık bir hanenin reisi değildir, dolayısıyla da politik bir kariyerin en önemli temelinden hem gerçek, hem de simgesel anlamda yoksun kalmıştır.

Şehzadelerin rolündeki bu dönüşüm, tahta geçme sistemindeki değişikliklerin öze ilişkin yönlerinden biri olmuştur. Şehzadelerin, iyi tanınan toplumsal kişilikler olmaktan çıkıp, bilinmezler haline geldiği üç kuşak sırasında Osmanlı hanedanı bir ekberiyet sistemine geçmiştir. (ama ekberiyete itirazlar son buluncaya kadar daha birkaç kuşak geçmesi gerekmiştir). Sancak beyliği yapmamış ilk sultan olan I.Ahmet, 1617'de öldüğünde, yerine erkek kardeşi I.Mustafa geçti. On dört kuşaklık Osmanlı yönetimi boyunca ilk kez sultanın yerine oğullarından biri geçmemiştir. Yeni tahta geçme ilkesi olan ekberiyet'in zorunlu bir yönü, hanedanın ikincil kanallarının haklı hükümranlık iddialarının tekrar kabul edilmesi olmuştur: kardeş katli kalkmıştı, artık erkek hanedan üyesinin en büyük korkusu, tahta çıkma sırasını bekleyebilecek kadar uzun yaşayamamak olmuştur. I. Ahmet'ten sonra ki yirmi iki Osmanlı hanedan kuşağında taht hep hayattaki en yaşlı Osmanlıya geçmiş ve

sadece üç kez oğul babanın yerini almıştır: sultanların yerine çoğunlukla erkek kardeşleri, bazen yeğenleri, bir kez de bir kuzeni geçmiştir.

Bu değişikliklerin Osmanlı geçmişinin büyük bölümünden radikal bir kopuş oluşturdukları savunulmuştur, ama bu değişimlerin Osmanlı politik kültürünün belirli temel ilkelerini sarsmadıkları da söylenmiştir. Devrimci gibi görünen bu gelişmeler hakkında çağdaş tarih kitaplarında çok az yorum olması bu yüzdendir. Bu değişimler, kuşkusuz, hanedanın tüm erkek üyelerinin yönetme şansını hak ettiği ilkesini güçlendirmiştir. Gerçekten de, tahta geçecek adayın önceki hükümdarın bir oğluyla sınırlandırılması, sadece Orta Asya Türk-Moğol geleneğinin etkilediği Müslüman ve Müslüman olmayan devletlerde değil bu geleneğin etkisi altında kalmamış Moğol öncesi Müslüman devletlerde de görülmemiştir (örneğin Emeviler, Abbasiler ve Buveyhiler) (CHEJNE, 1960). Bu devletlerin bazılarında, sadece ilk kuşaklarda taht babadan oğula geçmiş: bu da, bu düzeneğin henüz yeni bir devletin sağlamlaştırılmasıyla ilişkili olmuştur. Uzun süreli bir babadan-oğula veraset düzeneğinin Osmanlılara özgü olmaması rastlantı değildir; daha istikrarlı ve uzun ömürlü Moğol-sonrası dönemi devletlerinde, özellikle de Osmanlılara ek olarak İran'da Safeviler ve Kaçarlar'da, Hindistan'da Mughallar'da, oğul kavramını İslam toplumunda hane kölelerinin sözde evlat sayılmasını da kapsayacak şekilde genişletirsek, Mısır'da Memlukların köle hanedanlarında da bu durum görülmüştür. Ancak Osmanlıların imparatorluk tarihinin ortasında ekberiyet'e geçmesi, Moğol-öncesi Müslüman devletlerinin çözümlerinin özelliği olan tahta geçme düzeninin bozulmasına hiçbir şekilde benzerlik göstermemiştir. Osmanlı devletinde ki ekberiyet uygulaması Osmanlı politikasının en kalıcı özelliğini korumuş: güç dağılımını (sultanın kendisi tarafından değilse bile) hanedan tarafından mutlak kontrolü sağlanmıştır.

Hanedanın kadınlarına gelince, onların da ata mirasından bir pay hakları olmuş ve denetlenmişlerdir görüyoruz. Evlilikleri konusunda gösterilen büyük dikkat ve ihtiyat, kendileri yönetemedikleri halde gücün onlar kanalıyla dışarı akabileceğinin kabul edildiğini göstermiştir. Ayrıca, sultan kızlarına bahsedilen toprak ve gelirler asla ata mirasından kopmamıştır. Anadolu'da ki bazı çağdaşlarının aksine, Osmanlı sultanlarının kızları hiçbir zaman devletin bir parçasını çeyiz götürmemiştir (*I. Bayezid ile evlenen Germiyan prensesi Devletşah çeyiz olarak babasının topraklarının büyük kısmını getirmiştir.*). Yabancı hanedanlarla evlilik yaptıkları

zaman kendilerine bahşedilmiş toprakların gelirleri Osmanlı ülkesi içinde bulunan vakıflara bağışlanmıştır. 15. yüzyıl sonuna gelindiğinde güç ve kaynakların sultan kızları kanalıyla dışarıya akmasının önlenmesi sorunu, hanedan içinden evlendirme politikasının benimsenmesiyle çözümlenmiştir. Buna göre sultan kızları, ya kuzenleriyle ya da genellikle hanedan hanesinin kulları, yani köle üyeleri sayılan devlet adamlarıyla evlenmişlerdir

Şehzadelerin ve sultan kızlarının anneleri de –ilk sultanların karıları ve daha sonra onların yerini hanedan soyunun taşıyıcıları olarak alan cariyeler- hanedanın ata mirasının bir kısmına sahip olmuşlardır. Tıpkı kızlarının padişah babalarının ya da daha sonra padişah olan erkek kardeşlerinin bağışladığı toprakları kabul edebileceği gibi, padişahın annesi de önce sultan eşinden, ve daha sonra da sultan olan oğlundan bağış kabul etmiştir. Bu tür bağışlar Osman'ın Kozağaç köyünü ve gelirlerini Şeyh Edebali'nin kızı olan karısına bahşetmesiyle ilk Osmanlı kuşağında başlamıştır. Ancak Valide Sultanlar kızlarından daha karmaşık denetim mekanizmalarına tabii olmuşlardır. Hükümranlığın koruyucuları olarak otorite üzerinde daha fazla hak iddiaları ve güç mekanizmalarına daha fazla ulaşma imkanları olduğu için daha dikkatli denetlenmişlerdir. Ayrıca hanedan soyunun bütünlüğü üzerine en büyük tehlikeyi oluşturma imkanı onların elinde olmuştur(VIII. Henry'nin kendisini aldattığından kuşkulandığı Anne Boleyn'i 1536'da idam etmesi, kraliçelerin bu tehlikeli gücünün dramatik bir hatırlatıcısıdır).

Hanedan erkeklerinde olduğu gibi kadınlarda da, cinsellik iktidarla yakından bağlanmıştır. Ancak kadınlar için cinsel olgunluk- ve dolayısıyla meşru güç- cinsel faaliyetin olmaması diye tanımlanmamıştır. Söz konusu gizli ya da bastırılmış cinselliği düşündüren bekaret değil, cinsellik sonrası dönemdi. Bu dönemin iki temel unsuru vardır: doğurganlığı, ya menapoz sonrası yetersizlikten ya da cinsel ilişkiden zorla uzak tutulmak nedeniyle sona ermesi ve annelik. Çocuk, özellikle oğlan çocuk yetiştirmek ve birçok kuşağın yaşadığı bir hanenin yönetimi, erkek ve kadın her iki ebeveyne de statü ve bilgi sağlamıştır. Varisi olmayan şehzadeler gibi, erkek çocuğu olmayan kadınlarda hanesi bulunmayan, bu nedenle statüsü olmayan kadınlar olmuşlardır.

Padişah kadınlarının kariyerleri cinsellik sonrası dönemin önemini ortaya koymuştur. Politik güçlerini ve zenginliklerini halka göstermeleri (ki bu, kamusal binalar yaptırma imtiyazıyla simgelenir), göreceğimiz gibi, ancak sultan onlarla cinsel ilişki kurmaya son verdikten, ya da ölümüyle cinsel rolleri bittikten sonra başlamıştır. Cinsellik sonrası dönem, sultan kızlarının kariyerinde de etkin olmuş ama onlar hakkında sadece el yordamı hipotezler öne sürülebilecek kadar az çalışma yapılmıştır. Modern dönem başlarının kuşkusuz en önde gelenleri, dul sultan kızları olmuştur; örneğin, Selçuk Hatun (Ö.1485) ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan. Mihrimah'ın İstanbul'un Edirne Kapı bölgesindeki külliyesine 1562'de, kocası öldükten sonraki yıl başlamış olması kuşkusuz anlamlıdır. Sonra ki hanım sultanların daha az tanınmış olmaları, büyük olasılıkla 16. yüzyılda hız kazanan kocası ölen sultan kızını yeniden evlendirme politikasının sonucu aktif cinselliklerinin sürmesinden kaynaklanmıştır.

Kadınların politik statüsü cinsellik sonrası şehzade annesi olmaya bağlı olmuştur; ancak 16. yüzyılda, bu tanımla güç sahibi olabilecek çok sayıda şehzade annesi sınırlı bir alanda rekabete başlayınca sorunlar çıkmıştır. O dönemden önce, Valide Sultan saygın fakat kurumsal gücü bulunmayan bir kişi olmuştur. Politik olarak en önemli rollerin, şehzade anası olarak girdikleri kariyerlerinin cinsellik sonrası dönemlerinde, padişah'ın hasekilerine- padişah ile aynı üreme kuşağına- ait olduğu anlaşılıyor. 15. yüzyıl ortalarından itibaren, belki de daha önce, şehzade ancak beyliğine gitmek üzere başkentten ayrıldığında annesi de ona eşlik etmiştir; rolü, şehzadenin yaşamını sürdürdüğü özel hanesine nezaret etmek ve şehzadenin lalasının yanı sıra "terbiye ve nezaret" görevini yapmak olmuştur. Ancak 16. yüzyıl sonuna doğru, valide sultan kurumsal güç kazanınca, hanedanın politik açıdan etkin tek erkeği, yani padişahla ilintili iki "politik anne" kuşağı ortaya çıkmıştır. Hane konusu, sorunun ve çözümünün merkezinde olmuştur. Şehzade sancağının ortadan kalkmasıyla bütün saltanat ailesi, daha önceki gibi saltanat topraklarına dağılmak yerine, başkentte tek çatı altında birleşmiştir. Artık tek bir saltanat hanesi vardı. Ve bunun başına doğal olarak daha büyük kadın, valide sultan geçmiştir. Sadece şehzadelerin kendileri değil, anneleri de nezaret edecekleri haneyi yitirmişlerdir. Bunun sonucunda, artık sadece padişah'ın, yani efendilerinin değil valide sultanın da denetimine girmişlerdir.

16. yüzyıl sonunda saltanat hanesinin aldığı yeni biçimde hanedanın en yaşlı kuşağı sadece bir kadın tarafından temsil edilmiştir. Valide sultanın hane içinde ki nezaret rolü, sultan sarayındaki yaşam alanlarının fiziki planına da yansımıştır: Valide Sultan'ın dairesi merkezi bir yerdeydi. Ve oğlunun dairesine doğrudan bağlı olmasının yanı sıra, harem bölümünün tümüyle de ilintiliydi. Hükümdarın özel dairesine üçüncü avludan harem bölümüne taşıyan III. Murat'ın, tahta çıktığı sırada annesi saltanat hanesini idare eden ilk padişah olması rastlantı değildir.

Osmanlı saltanatında en yüksek otorite bir erkeğin elinde olmuştur; ne var ki 16. yüzyıl sonunda bu otoritenin ortaya çıktığı hane, yaşlı kuşaktan bir kadın hanedan üyesinin yönetimi altına girmiştir. Fakat saltanat hanesi içindeki güçler dinamiği ana ve oğulla sınırlı kalmamıştır; ayrıca valide sultanın otoritesi de tartışılmaz değildi. Kadının gücü şehzadelerin hanedan sahnesinde o sırada rolleri olmasa bile annelerinin tasfiye edilememesi anlamına gelmiştir. Oğulları yaşadıkça bu kadınların statülerini tamamen ellerinden almak güç olmuştur, çünkü şehzade analarının oğullarını koruması politik bir zorunluluk olmuştur. Kadınların güç simsarları olarak kazandıkları önem hanedan içindeki en büyük gerilimin artık rakip anneler arasında yaşanmasında yansımıştır. Rakip anneler arasında ki en kanlı kapışma –1651'de heybetli valide sultan Kösem'in iktidarı ele geçirmek için sabırsızlanan gelini Turhan'ın taraftarlarınca öldürülmesi- şehzadelerin yaşlanan padişah babalarına karşı giriştikleri eski şehzade isyanlarını anımsatmıştır.

Hanedan kadınları niye daha önce değil de, 16. yüzyıl sonunda güçlenmişlerdir? Bunun nedenleri karmaşıktır; hanedan yönetimi ve denetimine ilişkin iç sorunları, askeri ve mali nitelikteki dış sorunları ve İslami toplumsal ölçütlerin artan önemi gibi sosyo-kültürel konuları içermiştir. Bunların hepsini kapsayan bir unsur: Osmanlı devletini şekillendiren ilke olarak fetihlerin öneminin azalması ve devletin, yayılmacı askeri bir devletten idari, bürokratik bir devlete evrilmesi olmuştur(Bu söylediklerimizin iki uyarıyla dikkate almak gerekir: birincisi, bu evrim kesintisiz, istikrarlı bir evrim değildir, ama can alıcı dönemlerinden biri 16. yüzyıl sonudur; ikincisi, askeri aygıt ve devlet içindeki etkisi sadece görece olarak azalmıştır.)

Ekberiyet sisteminin kurumsallaşması ve bunun doğal sonucu olarak şehzade sancağının ortadan kalkması,hanedanın zayıflamasının ve kararlılığını

yitirmemesinin hem belirtisi hem nedeni, genelde Osmanlının gerileyişinin unsurları olarak kabul edilmiştir. Ancak, Osmanlı Siyasetinin hala süren gücü ve değişen iç ve dış koşullara verdiği yaratıcı tepkiler, böyle bir görüşü reddetmemizi, bunun yerine hanedan politikalarındaki değişiklikleri bir bütün olarak siyasetteki geniş çaplı gelişmeler çerçevesi içinde irdelememizi gerektirmiştir. Osmanlılarda bir politik deha var idiyse, bu deha, etkin işlevsel politika tebaasını, en azından desteği hanedanın yaşaması için gerekli olan tebaasını tatmin eden bir simgesel sistem halinde bütünleştirmesinde görülmüştür.

Açık taht mücadelesi-çatışma yoluyla tahta geçiş-yayılmacı askeri devletin ideolojisine uymamıştır. Bu tahta geçiş biçimi, hükümdarı esas olarak bir fatih olarak tanımlanmıştır. Amaçlanan, askeri zafer için destek seferber etmekte en becerikli erkek hanedan üyesini belirlemiştir. Bir yandan Osmanlı Hanesinin hükümlanlık hakkının tanınmasıyla hanedanın sürekliliği güvence altına alınırken, her kuşakta imparatorluğun ata mirası muzaffer şehzade tarafından hem sözcüğün tam anlamıyla, hem de simgesel olarak yeniden fethedilmiştir. Bu “yeniden fetih” süreci her yeni saltanatın başlangıcında hükümet görev beratlarının ve dış anlaşmaların yeniden çıkarılmasında da kendini belli etmiştir. Ekberiyet, çekişme ya da savaştan daha istikrarlı bir tahta geçiş biçimi olmuştur. Bu tahta geçiş sistemi, hükümdarın hareketli bir kahraman gaziden çok, yerleşik bir saray sultanı olduğu yayılmacılık sonrası imparatorluğa daha iyi uymuştur. Ekberiyet’in yapılanmış duası ve otomatik tahta geçiş kuralları, yayılmacılık sonrası dönemde politik sadakati istikrarlı kılmaya ve askeri zaferin olmadığı koşullarda yönetime gelmek için gerekli nitelikleri belirlemeye yardımcı olmuştur.

Açık taht mücadelesi, galip gelene doğrulanmış karizma sağlamış olabilir ama, toplumun bütünü için zayıflatıcı bir sistemdi ve orta çağ sonrasındaki istikrarlı, uzun ömürlü devletler çağının hükümet etme gereklerine uymadığı görülmüştür. Adayların taht için giriştikleri genellikle şiddetli rekabet, iç altüstlüğe yol açıyor ve dış düşmanlara iç kargaşadan yararlanma olanağı vererek devleti zayıflatmıştır. Dahası, yayılmacılık sonrası dönemin yerleşik devletinde, başkent İstanbul, imparatorlukta dikkatlerin giderek yoğunlaştığı bir odak noktası ve insan kaynağının yığıldığı bir yer haline gelmiştir; burada yaşayanların sadakati, sultanın tahttaki güvenliği açısından gittikçe hayati bir önem kazanmıştır. Bir şehzadeyi başkent

dışına politik bakımdan hoşnutsuzlar için mîknatıs görevi göreceği bir yere yerleştirme görülmemiştir.

Tahta geçişin bir düzene bağlanması, Osmanlı yönetiminde Kanuni Sultan Süleyman zamanında başlayıp, 16. yüzyılın daha ileri ki yıllarında hız kazanan yaygın bir akımın parçası olarak da görülmüştür: seçilme, eğitim ve yükselme kurallarını kodlayarak ya da kodlamayı deneyerek kariyer yollarını düzenlemek ve kariyer isteyenleri bir uzlaşma içinde tutmuştur. Bu olgu sadece askeri değil, bürokratik ve dini kurumlarda da, yani yayılcılık sonrası dönemin devletinde daha çok kurumsal ağırlık kazanacak yapılarda da görülmüştür. Hükümet hizmetinde ki kariyerlerin (hanedan kariyeri de buna dahil olmuştur) bu şekilde “rasyonalizasyonu”, askeri devletin kişisel bağlılıklara dayalı daha akışkan yapılardan çok idari bir devlete uygun düşmüştür.

Ekberiyet’e geçişle birlikte, esas güç eksenini olarak baba-oğul arasındaki ataerkil bağa daha az önem verilmesi çağrı gelmiştir. Artık taht, çok ender olarak, babalardan şehzadelere miras kalmış, babalarından hiçbir siyasi eğitim almadıkları olmuştur. Ata mirasının ve sadece hanedanın sahip olduğu kabul edilen uzmanlığın aktarılmasında, yaşlı kuşağın yeni önemli temsilcisi anne olmuştur. Ekberiyetle birlikte tebaa ile sultan arasındaki ilişkinin niteliğinde de ince, fakat hissedilir bir değişiklik görüldü. İlişki daha soyutlaştı, daha az kişisel oldu. Sultan oğulları, sınırları belli olsa da etkin kamusal kariyerleri ve şehzadelik maiyetleriyle iyice tanınan kişilerdi ve halk, en azından taht mücadelesinde aktif çıkarı olan insanlar, bağlılıklarını şu ya da bu adaya yönelterek, oylarını kullanabilmişlerdir. Hizmetindekiler taht şansının azlığı konusunda kaygılarını dile getirdiklerinde, Süleyman’ın oğulları içinde en az sevilen Selim’in, yaşayan üç şehzadeden Mustafa’nın; askerlerin, Bayezid’in annesi ve babasının, kendisi fakirinde din adamlarının desteğine sahip olduğunu alaycı bir şekilde anlatmıştır (ALİ, 1860-61). Ekberiyet sisteminde, halk bir padişahı onaylayıp onaylamadığını ancak o padişah iktidara geldikten sonra ifade edebilmiştir; hükümdarların ilk kez zorla tahttan indirilmesinin 17. yüzyıl başlarında ekberiyet uygulaması kök salarken ortaya çıkması da rastlantı değildir. Tahta ekberiyet yoluyla çıkan sultanların yarıdan fazlası devrilmiştir, kamuoyunun kendini ifade etmesinin nihai aracı olarak, veraset savaşlarının yerini, otokratik bir yönetimin zorunlu sonucu olarak şiddete dayalı tahttan indirmeler almıştır. Daha önceki şehzadeler babalarının mutlak iktidarına

karşın bir fren vazifesi görmüşler, Padişah'ın politikasında bir değişikliği zorlayamasalar da kamu oyu desteğini kendi yanlarına çekerek alternatif imkanlarını gösterebilmişlerdir. Şehzadeler sarayın içine hapis olunca, protesto inisiyatifi de zorunlu olarak hanedan dışına kaymıştır. Bu, ekberiyet gelmeden önce Osmanlı tebaasının, özellikle de ordunun hanedana sadakatinin, onları hizmet ve bağlılıkları karşılığında hak ettikleri ödülü istemekten, ya da beğenmedikleri politikaları protesto etmekten alıkoymamıştır. Ancak bir kez padişahlar tahttan indirilmeye başladıkça tehlike artmıştır. Başkaldıranlar eylemleri için fetva almaya dikkat etseler de padişahların öldürülmesi, hanedanın haklarına karşı rahatsız edici bir saldırı olmuştur. Politik dokunun parçalanması tehlikesini taşıyan bu anlarda, valide sultan yatıştırıcı ya da uzlaştırıcı bir rolü en iyi oynayacak konumdaki kişi olmuştur. Sultani eleştirenler, beğenmedikleri politikaları ya da yönetim alışkanlıklarını düzeltmesi için, valide sultandan oğlunu etkilemesini istemiştir. İş tahtan indirmeye kadar vardığında, valide sultani oğlunun devrilmesine verdiği onay, yönetenle yönetilen arasındaki bağı, İslami yasanın tüm inceliklerini karşılayamayacağı kadar güven verici bir şekilde korumuştur. Böyle zamanlarda hanedanın sürekliliği sadece kuşaklar arasında yaşayan bir bağ ile korunabilmiştir ve yayılcılık-sonrası dönemin imparatorluğundaki bu halka ise Valide Sultan olmuştur.

Ana ile oğul arasındaki ilişki ancak 16. yüzyıl sonlarında resmen tanınmış ve gözle görülür bir kurumsallık kazanmış olmakla birlikte, tüm Osmanlı tarihi boyunca hayati önem taşıyan bir bağ olmuştur. Ancak padişah ile oğlu arasındaki ilk zamanların bağı gibi, bu ilişki de sorunsuz olmamıştır. Özellikle Valide Sultan, hanedan ailesinin en yaşlı üyesi olarak saygınlık kazanınca, ana ile oğul arasındaki antagonizma potansiyeli de artmıştır.

2.2. OSMANLI TÜRK TOPLUMUNDA KÖLE VE CARİYE YAPISI

Günümüzün hızla değişen dünyasında tarih biliminin anlayışında da büyük değişimler olmuştur. Eskiden tarih denilince akla siyasi tarih gelmekte ve olaylar tarihsel kronolojiye göre anlatılmıştır. Günümüzde bu yöntemin tarihi açıklamak için yeterli olmadığı, tarihin toplumsal tarih anlayışından da beslenmesi gerektiği günümüz tarihçileri tarafından da kabul edilmiştir.

İşte bu noktadan hareketle bizimde Osmanlı Uygarlığı'nı anlayabilmemiz için Osmanlı toplumunu ve Osmanlı toplumundaki zümreler arasındaki ilişkileri tüm çıplaklığıyla ortaya koymamız gerekmiştir. Bu konuyu incelememizdeki amaç; Osmanlı toplumunun önemli bir ögesi olan köleyi anlayarak, kölenin Osmanlı toplumundaki işlevini ve yerini ortaya koyabilmiştir.Tarih boyunca her türlü uygarlıkta yer alan köleliğin Osmanlıda yer ettiği anlamı kavrayabilmek Osmanlı toplumunu anlayabilmek açısından önemli olmuştur.

Köle kısaca; güçlünün zayıfa hükmetmesi ve onu her alanda kullanması olarak tanımlanabilmektedir. "İnsanlığın tarihi ile birlikte ortaya çıkan kölelik Eskiçağ boyunca Yakın ve Ortadoğu Avrupa ekonomisinin sosyal hayatının değişmez bir unsuru olmuştur[PARLATIR,1983].

Eskiçağ boyunca emeğin veriminin düşük ve tekniğin ilkel olması köleyi en büyük üretim aracı haline getirmiştir. Mısır, Roma, Yunan ve İslamiyet öncesi Arap dünyasında kölenin yaşadığı şartlar son derece ağır olmuştur. Tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla kölelerin yaşadığı şartlar biraz olsun yumuşamıştır. "Özellikle İslamiyet'in doğuşuyla birlikte köleler daha insancıl kavramda görülmeye başlanmıştır"[OK,1996].

İslamiyet kölelere daha iyimser bir bakış açısı getirmiş kölelerin yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Kuran-ı Kerim de kölelere iyi davranılması konusunda ayetler bulunmakta, Hz.Muhammed'in de kölelere iyi davranılması konusunda hadisleri olmuştur.

Osmanlı Devletinde ise ,Osman Bey döneminde saray hizmetinde ve orduda kölelerin kullanılması çok yaygın olmamıştır. "Osmanlı Devletinde kölelerin saray hizmetinde kullanılması ve özellikle cariyelerin saraya girmesi, Orhan Bey zamanında başlayarak gittikçe artmıştır"[PARLATIR,1983:814-815].

Sarayda ve devlet hizmetinde kölelerden görevli yetiştirilmesi Osmanlı'ya Orta Doğu İslam Devletlerinden geçmiştir. Osmanlı Devleti köleleri başta saray olmak üzere devlet ve orduda kullanmıştır.

"Fatih döneminde kurulan harem, cariyelik kurumunun oluşmasında ve gelişmesinde ve revaç bulmasında büyük etken olmuştur"[PARLATIR,1983:815]. Cariyelik kurumunun oluşması ve gelişmesiyle padişahlar Türk kızlarıyla evlenme

geleneğini terk etmişlerdir. Kanuni'nin Hürrem Sultan ile evlenmesiyle başlayan cariyelerle evlenme geleneği ikinci Osman tarafından kaldırılmaya çalışılmışsa da daha sonraki padişahlar cariyelerle evlenmeye devam etmişlerdir.

“Sarayda gelişen kölelik orduda da işletilmiştir. Selçuklularda görülen gulam sistemi Osmanlılarda 1362’de benimsenen pençik kanunu gereğince acemi oğlanlar olarak karşımıza çıkmıştır”[PARLATIR,1987:11]. Fetihlerle elde edilen esirlerin bir bölümü acemi teşkilatına alınıp, ordu için yetiştirilmiştir. Bir bölüm esirde saraya devlet hizmetinde eğitilmek üzere ayrılmıştır. Saraya ayrılanlar Edirne sarayı, Galata sarayı ve At meydanındaki İbrahim Paşa saraylarında eğitilmiştir. Bosnalı Müslümanlar doğrudan saray hizmetine alınmıştır.

Osmanlı devletinde köle devlet hesabına kullanılan kölelerden ibaret kalmamıştır. Konak köşk ve çevrelerinde kölelik görülmekte alt kesime inildikçe ise pek rağbet görülmemiştir. Buralarda görülen kölelere efendileri iyi davranmak zorun olmuşlardır. “Efendiler, kölelere çoğunlukla ana baba gibi davranmış, onların yetişmeleri için ellerinden geleni yapmışlardır”[PARLATIR,1987:14]. Buralarda kadın köle olan cariyeler odalık olarak alınmış, erkek köleler ise ayak işlerinde kullanılmıştır.

Osmanlı Devletinde köleler özgürlüklerini kazanarak halk arasına katılabilmişlerdir. Kölelerin özgürlüklerini kazanabilmeleri üç yolla olmuştur ve Osmanlı’ya İslamiyet’ten geçen Azat’lık Kurumuyla gerçekleşmiştir. Osmanlıda kölelerin özgürlüklerine kavuşabilmeleri üç yolla gerçekleşmiştir. Birincisi, efendisi köleye “ben öldükten sonra hürsün” derse köle hürriyetine kavuşmuş, ikinci olarak; efendisi köleye sağlığında “bundan sonra hürsün” derse köle hürriyetine kavuşmuş ve üçüncü olarak kişinin bedelini ödemesiyle gerçekleşmiştir. Kişi bedelini ödedikten sonra hürriyetine kavuşmuştur.

Bunların dışında efendisi cariyesiyle evlenerek ya da onu başkasıyla evlendirerek kölesini hürriyetine kavuşturmuştur.

Osmanlı Devletinde köleliğin belli bir süresi vardı. Bu süre sonunda köleler hürriyetlerine kavuşmuşlardır. “Sarayda ve sosyal hayatta bu süre, beyaz köleler için dokuz, siyah köleler için yedi yıl olmuştur. Bu sürenin sonunda kendilerine azatlık kağıdı verilmiştir”[PARLATIR,1987:17].

Osmanlı Devletinde kölenin kaynağını savaş esirleri ve ticaret yoluyla elde edilen köleler oluşturmuştur.

Osmanlı Devletinde savaş esirlerini köleleştirme Orhan Bey döneminde başlamıştır. Osman Bey döneminde savaş esirleri, zaman zaman öldürülür, fidye karşılığı serbest bırakılır ya da hür insanlara verilen ücretin yarısı kadar ücret verilerek tarlalarda çalıştırılmışlardır. Orhan Bey'in son dönemlerine doğru savaş esirleri köle olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devletinde köleliğin en büyük kaynağı savaş esirleri olmuştur.

“Esirler, kadın, erkek; güzel, çirkin; çocuk, genç, yaşlı; sakat vb. sınıflara ayrılmış, kanaatimize göre değerleri belirlendikten sonra, diğer ganimet malları ile birlikte beş kısıma ayrılmıştır. Devletin hissesi olarak bunların beşte biri ayrıldıktan sonra, kalan beşte dördü savaşa iştirak edenler arasında paylaştırılmıştır”[ENGİN,1998].

Osmanlı Devletinde devlete ait kölelerin kaynağını bu beşte birlik pay oluşturmuştur. Devlet gerektiği durumlarda; devlet işlerinde kullanılmak üzere özel şahıslara ait kölelerden gerektiği kadar köle satın almış ya da kiralamıştır.

Savaşlar sırasındaki akıncıların küçük çaptaki hareketi esir elde edilmesinde başka yol olmuştur. Akıncılar, güz aylarında devletin hedef gösterdiği yerlere akınlar yapmış bu akınlar sırasında bir çok esir satılmak üzere esir pazarlarına gönderilmiştir.

Bazı yeniçeriler bu işi geçim vasıtası olarak görmüş, kalelerde nöbetçi olan yeniçeriler, beyler ve hanlıklarla anlaşarak esir toplamıştır. Bu 1699 Karlofça ve 1700 İstanbul antlaşmaları ile yasaklanmıştır.

Osmanlı Devletinde kölenin diğer kaynağı ticaret yoluyla elde edilen köleler olmuştur. Ticaret yoluyla kölelik üç şekilde karşımıza çıkmıştır: Kaçırma yoluyla, hediye yoluyla ve ailelerin satışıyla köleleştirme.

Kaçırma yoluyla kölelik hukuken yasak olmasına rağmen, insanlar; kaçırılarak esir pazarlarında satılmıştır. Kaçırma yoluyla köleleştirmenin cezası ölüm olmasına rağmen bu olayın önüne geçilememiştir. Kaçırılma yoluyla kölenin kaynağını başlıca üç bölge oluşturmuştur.

1)Macaristan, Eflak, Boğdan, Rusya, Polonya ve Ukrayna.

2)Kafkasya.

3)Afrika.

“Kaçırılma yoluyla kölelik çeşidinde korsan ve deniz haydutlarının rolü de büyük olmuştur”[ENGİN,1998:95].

Doğu Anadolu’da Kürtler, Ermeni köylerine baskın yaparlar bunlar Yezididir diyerek Ermenileri satmışlardır.

Ailelerin satışı ile köleleştirmede aileler kendi rızalarıyla çocuklarını satmıştır. Bu şekilde kölelik Kanuni devrinden başlayarak 20.yy.ın başlarına kadar görülmüştür. Özellikle Gürcü, Tatar ve Çerkezler çocuklarını satmıştır.

Hediye yoluyla kölelik çok yaygın görülmemiştir. Gücsüz devletlerin, devlete bağlandıkları padişah ve devletin ileri gelenlerine hediye olarak gönderdikleri köle ve cariyeler bu tür kölelerin kaynağını oluşturmuştur. “Komutanlar ele geçirdikleri esirler arasında bulunan müstesna güzelliğe sahip kız ve oğlanları satmamış, fidyeye serbest bırakmamış, genellikle padişah veya vezirlere hediye olarak sunmuşlardır”[ENGİN,1998:100]. Osmanlı Devleti de elçiler aracılığıyla İslam ülkelerine köle ve cariyeleri hediye olarak göndermişlerdir.

2.2.1. OSMANLI DEVLETİNDE KÖLENİN GÖRÜLDÜĞÜ ALANLAR

Osmanlı Devletinde, devlete ve özel şahıslara ait olmak üzere iki türlü köle görülmüştür:

2.2.1.1. Devlete Ait Köleler:

Bazı tarihçilerin ve hukukçuların, Osmanlı Devletindeki bütün vatandaşların; padişahın ve diğer devlet görevlilerinin köleleri oldukları şeklindeki iddialarına şöyle demiştir: “Bu iddiaların temelini Osmanlı Devlet yapısını ve İslam Hukukunu bilmemek teşkil etmektedir”[AKGÜNDÜZ,1995]. Osmanlı Devletinde halka raiyye veya bunun çoğulu olan reaya denmiştir. Bunun nedeni Hz.Muhammed’in bir hadisidir ve Osmanlı Devletin de bu hadisin manasını unutturmamak için halka reaya denmiştir.

2.2.1.2. Ortakçı kullar:

Ortakçı kullar devlete ait hassa çiftliklerinde çalışırlar. “Bunlar genellikle sultanların ve yönetici sınıf üyelerinin mülk ve vakıflarında çalıştırdıkları savaş tutsakları yada satın aldıkları kölelerdir”[İNALCIK,2004].

Ortakçı kullar ilk defa Orhan Gazi döneminde görülmüştür. Orhan Gazi döneminden itibaren tarım toprakları ve köylere yerleştirilen ortakçılar servaj (*Batı Avrupa’da 9. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar, yaklaşık beş yüz yıl varlığını sürdüren feodalizm, bir yandan askerî temelde oluşmuş, büyük “özel” toprak mülkiyetine (toprak senyörlüğü) ve bu mülkiyet çerçevesinde gelişen üretim ilişkilerine servaj sistemi ya da “serflik” denmiştir.*) usulüyle çalıştırılıyorlardı. Fatih döneminde sarayın meyve sebze ve tahıl ihtiyacını karşılamak üzere Sırbistan ve Mora seferinden getirilen otuz beş bin köle İstanbul’daki otuz beş boş köye yerleştirilmiştir.

“Ortakçı; beylikten, vakıf idaresi veya toprak sahibi özel şahıslardan aldığı tohumu eker biçer ve üründen öşür ile tohum çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktarı vakıf idaresi veya toprak sahibi ile paylaşmıştır”[UZUN,1999:92-93]. Ortakçılara kalacakları yer verilir tarlalarda kullanılacak araç gereçler temin edilmiştir. Çiftliklerde yaşayan ortakçılar kendi aralarında evlenebilmiş, çoluk çocuk sahibi olabilmıştır.

Ortakçı kullarla hukuki yönden farkı olmayan ortakçı kesim denen başka bir grup görülmüştür. Ortakçı kullar mahsulden tohum ve öşür çıkarıldıktan sonra geriye kalan kısmı hizmet ettiği vakıf veya kişiyle paylaşmış, kul kesimciler ne ekerlerse eksinler belli bir miktar ürün vermek zorunda kalmıştır. Özel şahsa ait kesimcilere de rastlanmıştır.

Osmanlıda devlete ait sığır ve koyunların korunması, bakımı ve otlatılmasıyla ilgilenen köleler yer almıştır. Bunlara sığırıcı kullar veya koyun kafirleri denmiştir.

2.2.1.3. Kapıkulları:

Osmanlı Devleti kurulduğu ilk yıllarda artan fetihler sırasında düzenli ve daha fazla askere ihtiyaç duymuştur. Osman ve Orhan Bey dönemlerinde mevcut ordunun gittikçe büyüyen ihtiyaçları karşılayamadığı I.Murat döneminde daha da belirginleşmiştir. Bu ihtiyaçtan dolayı savaş esirlerinden askerlik yapmaya elverişli

Hristiyan çocuklarının beşte birini kısa bir süre Türk terbiyesi verilerek yeni bir askeri sınıf meydana getirilmiştir. Bu teşkilatlanma kapıkulu ocaklarının temelini oluşturmuştur. “Kapıkulu Ocakları ve bunların başında yer alan yeniçeri teşkilatı, Osmanlı ordusunun en önemli vurucu_güçlerinden olmuştur”[UZUN,1999:82]. Yeniçeri ocaklarına asker temin eden iki önemli kaynak olmuştur:

2.2.1.3.1. Pençik Sistemi ve Acemi Ocakları:

I.Murat döneminde Karamanlı Rüstem’in teklifiyle çıkarılmış olan pençik kanununa göre; savaş esirlerinin beşte biri devlet hesabına ve asker ihtiyacını karşılamak üzere alınmıştır. Ankara Savaşı’na kadar pençik oğlanları yeniçeri ocağının asker ihtiyacını karşılamıştır.

2.2.1.3.2. Devşirme Usulü ve Acemi Oğlanları:

Çeşitli hizmetlerde kullanılmak üzere Osmanlı tebaası bazı Hristiyan çocuklarını toplamıştır. II.Murat zamanında bu kanunlaştırılmıştır. Devşirme kanununa göre; devşirilen çocuklar önce Müslüman olmuş, adları Türkçe olarak değiştirilmiştir. Becerikli ve seviyeli olanlar saray için seçmiş, diğerleri Türk köylerine dağıtılmıştır. Türk köylerine dağıtılan çocuklar Türk ailelerin yanında hizmet etmiş, İslamiyet’i ve Türkçe’yi öğrenmiş, daha sonra acemi oğlanı yazılmıştır. Devşirme kanuna uygun yapıldığı sürece iyi sonuçlar vermiştir. Daha sonra rüşvet karışmış ve devşirme sistemi bozulmuştur. Devşirme sisteminin bozulması yeniçeri ocağının da bozulmasına sebep olmuştur.

2.2.1.3.3. Kapıkulu Askerleri ve Yeniçeriler:

Kapıkulu; padişaha bağlı olan, daimi ve maaşlı; yaya ve atlı ordu olmuştur. Kapıkulu askerlerinin temelini yeniçeriler oluşturmuştur. “Avrupa’nın ilk daimi ordusu yeniçeriler, Osmanlılara savaş alanında büyük bir üstünlük sağlamıştır”[INALCIK,2004:17]. Yeniçerilerin Osmanlı Devleti’nin genişlemesinde büyük katkıları olmuştur. Osmanlı Devletine 464 yıl gibi uzun bir süre hizmet eden yeniçeri ocağı belli bir süre sonra bozulmuş ve 1826 yılında kapatılmıştır. Yeniçeri Ocağı’nın kapatılışına Vaka-i Hayriye adı verilmiştir.

2.2.1.4. OSMANLI'DA HAREM

“Topkapı Sarayı’nda padişahın evleri ve aileleri bulunduğu yere başkasının girmesi yasak anlamında harem denmiştir”[UZUN,1999:111]. Haremden padişahın annesi valide sultan, padişahın hanımı, hasekiler, şehzadeler, padişah kızları, ustalar, kalfalar ve cariyeler yer almıştır. Padişah haremde efendisi, padişahın annesi valide sultan ise Harem’in reisi konumunda olmuştur.

Osmanlı Sarayında cariyeler Orhan Bey döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır. Fatih döneminden itibaren ise sarayda cariyelerin sayısı oldukça artmıştır. Haremden iki tür cariyeye rastlanmıştır: Birincisi; hizmetçi konumundaki cariyeler, ikincisi de; eş konumundaki cariyeler olmuştur.

Hizmetçi konumundaki cariyeler sarayda para karşılığı çalışmıştır. Bunlar başkasıyla evlenebilmiştir. Evli olmayan cariyelerin ise başkasıyla evlenmesi mümkün olmadığından bunlar padişahın veya şehzadelerin haremine girmiştir. Başkasıyla evli olan cariyelerin ise saraydan herhangi bir kişiyle cinsi münasebete girmemiştir. Acemiler, cariyeler(dar anlamda), kalfalar ve ustalar. “Bu dört grup haremden cariyelerin %90’ı tamamen bugünkü kadın hizmetçi konumunda olmuş ve bunlar, aldıkları belli ücretler karşılığında haremden hizmet etmiştir”[AKGÜNDÜZ,1999].

Eş konumundaki cariyeler ise; padişahın nikah yaparak ya da nikah yapmadan karı koca hayatı yaşadığı cariyeler olmuştur. Bu tür cariyelerin sayısı fazla olmamıştır. Eş konumundaki cariyeler iki bölüme ayrılmıştır:

Birincisi; cariyeler, azat edilerek nikahlanmıştır. Bunlara haseki sultan veya kadın efendi denmiştir. Bunların içinde padişahın çocuk doğuranlara haseki unvanı verilmiştir. Sayıları yediye kadar çıkmıştır. Konumlarına göre baş kadın ikinci kadın diye sıralanmışlardır.

İkincisi ise; padişahın nikahsız olarak yaşadığı cariyeler olmuştur. Bunlara ikbal, gözde ve peykler denir. Kadın efendi olabilecek ilk dört cariyeye gözde, ikbal adayı olabilecek cariyelere de peyk denmiştir. Padişahların en fazla dört ikballeri, dört gözdeleri ve dört tane peykleri olmuştur. Yani ikbal, gözde ve peyklerin toplam sayısı on ikiyi geçmemiştir.

Fatih'ten itibaren padişahlar genellikle azadlı cariyelerle evlenmiştir. Ahmet Akgündüz padişahların cariyelerle evlenmeyi tercih etme nedenini; bacanak, kayınpeder, sır saklama, akraba tasallutu gibi olumsuz yönleri bertaraf etmek amaçlı olabileceğini belirtmiştir[AKGÜNDÜZ,1999:314].

2.2.1.5. ŞAHISLARA AİT KÖLELER

Şahıslara ait köleler iki kısma ayrılmıştır. Birincisi; gerçek şahıslara ait köleler olmuştur. Bunlar genellikle özel şahısların çobanlığını yapmış, ev, tarla ve bahçe işleriyle uğraşmıştır. Kadın köle olan cariyeler ise; köşklere, varlıklı ailelerin evlerinde ve konaklarda hizmet etmiştir. Alt kesime inildikçe kölelik pek rağbet görmemiştir. Konaklarda köle kullanılması gösteriştten ileri gelmiştir. “Nitekim bir paşanın ağırlığı, birazda kullandığı köle ve cariyeye sayısına göre de değişmiştir”[PARLATIR,1983].

İkinci olarak da; vakıflarda ve yarı resmi müesseselere ait köleler olmuştur. Bunlar vakıfların ve yarı resmi müesseselerin de çalışmıştır

2.2.2. OSMANLIDA KÖLE TİCARETİ

Osmanlı Devletinde köle ve cariyeye alıp satan kişiye esirci denmiştir. Esirciler, I.Murat döneminden itibaren görülmeye başlanmıştır. Savaşlarda devletin beşte birlik payı dağıtıldıktan sonra geri kalan esirler savaş meydanlarında tüccarlara satılmıştır. Savaş meydanlarında satılamayan esirler ise merkez şehirlerde esircilere yada satın alma gücüne sahip kimselere satmıştır. Kaçırma yoluyla köle yapılanlarda yine merkez şehirlerde esir tüccarlarında toplanmıştır. “Osmanlı ülkesinde esir alım satımı serbest olduğundan, esircilik meslek haline gelmiş ve bu mesleğin başına Esirciler Kethüdası getirilmiştir”[PARLATIR,1983]. Esircilik karlı bir iş olmuş ve esirciler zengin ticaret adamları arasında sayılmışlardır. İsteyen herkes esirci olamamıştır. Esirci esnafının iyi tanınması gerekmiştir. Esirci esnafı içinde çeşitli kötülüklerde bulunan ve kanuna aykırı hareket edenler bu işten atılmıştır. Bazı durumlarda işten atılma cezasının hafif geldiği kanuna aykırı davranan kişilerin esir pazarı kapısında asıldıkları görülmüştür. Esirciler sıkı kontrol altında tutulmuştur. Kadın esircilerin hareketleri daha sıkı kontrol edilmiştir. Bazı durumlarda çarşı esnafı esircileri davranışlarından dolayı şikayet etmiştir. “Nitekim

1 Ramazan 991(17 Kasım 1583) tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre esirlere karşı uygunsuz ve kanuna aykırı davranışı görülen bazı kadınlar, idareye şikayet edilerek hareketlerinin normalleşmesi sağlanmıştır"[ENGİN,1998:113]. Alınan bütün tedbirlere rağmen köle ve carie alım satımında suistimaller önlenememiştir.

Diğer esnaf teşkilatı gibi esircilerde bir loncada toplanmıştır, kethüdaları, yiğitbaşları olmuştur. Büyük bestekar, musiki bilgini Mustafa İtri Efendi [ENGİN,1998:114] de Esircilik Kethüdalığı yapmıştır.

Osmanlı Devletinde; kölelerin alınıp satıldığı yerlere esir pazarları denmiştir. İlk dönemde yerleşik olmayan esir pazarları görülmüştür. Panayırların bir bölümünde esir alış veriş yapılmıştır. İlk esir pazarı Bursa'da kurulmuştur. Fatih dönemine kadar dağınık ve düzensiz bir şekilde sürdürülen esir ticareti İstanbul'un fethinden sonra düzene girmiştir. Sınırlar genişledikçe Edirne, Macar Türk sınırına yakın şehirler, Midilli, Batı Afrika'da Dorfur şehri ve Mısır'da esir pazarları kurulmuştur.

"Bazı tarihçiler İstanbul'daki ilk esir pazarının bugünkü Haseki semtinde kurulduğunu yazmış ve esir ticaretinin III.Murat döneminde eski ve yeni bedestenlerde merkezileştiğini ifade etmiştir. Bazı tarihçiler de Esir Han'ının ilk olarak 1609'da Sultan I.Ahmet'in emriyle, Bedesten yakınında, Tavuk Pazarı denilen yerde yapıldığını ve bu han dışında esir satışının yasak olduğunu söylemiştir"[*İstanbul'da doğdu.Doğum tarihi bilinmiyor. Çağdaşlarının, ölümüne tarih düşürmek amacıyla kaleme aldığı mısralar ile, bestelediği yapılarda güfte olarak kullandığı şiirlerin yazılış tarihlerine göre, yaklaşık 1630 ile 1640 yılları arasında doğduğu sanılmaktadır. Çeşitli kaynaklarda ölümü için 1711 ve 1712 tarihleri gösterilmektedir. Asıl adı Mustafa'dır. İtrî, şiirlerinde kullandığı mahlastır. Buhurîzade Mustafa Efendi diye de anılmıştır. Buhurîzade adının kendi lakabı mı, yoksa aile adı mı olduğu bilinmemektedir. Yaşamı üstüne bilinenler de, eski ve yeni kaynaklardaki, çoğu birbiriyle çelişen bilgilere dayanır*]. Daha sonra Fatih ve Üsküdar'da esir pazarları kurulmuştur.

Osmanlı Devletinde köle ticaretinin belli yöntem ve kuralları olmuştur. "Köle satışı genellikle açık arttırma usulüyle yapılmıştır. Pek müstesna güzelliikteki köleler ve cariyeler han avlusunda kurulan esir pazarında müzayedeye çıkarılmaz; o müstesna köle ve carie, taliplerine odada gösterilmiş ve pazarlık ile satılmıştır"[OSMANLI,1964]. Esirleri boyayarak daha cazibeli göstermek yasaklanmıştır.

Köle satın almak isteyen kişi esirciyle pazarlığa yapmıştır. Kölelere fiziki durumlarına ve sağlıklarına göre değer biçilmiştir. Kölelerin dişleri iyice kontrol edilmiş, dişlerinin sağlıklı ve düzgün olması kölelerin sağlıklı bir bünyeye sahip olduğunu göstergesi sayılmıştır. Dişleri iyi durumdaysa daha fazla para ödenmiştir. Esirci eğer onunla anlaşamazsa köleyi başka birine satmıştır.

Öte yanda satılması sırasında köleler, hiçbir söz hakkına sahip olmamıştır. Köleyi satın alacak kişi, onu en ince hatlarına kadar gözden geçirmiş, erkeklerin güçlü kuvvetli olanı seçilmiştir. Eğer satın alınacak cariye odalık ise satın alacak kişi, kızın göğsünü, kollarını, bacaklarını iyi bir kontrol etmiştir. Buna karşı çıkanların cezası büyük olmuştur"[ENGİN,1998:134].

Prensip olarak Osmanlı'da gayrimüslimlere Müslüman köle satmak yasaklanmıştır. Buna rağmen gayrimüslimlerin Müslüman köle aldıkları görülmüştür. Gayrimüslimlerin Müslüman olmayan köleyi alıp satmaları serbestleştirilmiştir. Özetlersek;

Osmanlı Devletindeki köle anlayışıyla Batıdaki köle anlayışı son derece farklı olmuştur. Batıdaki köle üretim aracı olarak görülmüşken; Osmanlı'da üretim aracı olarak görülmeyp daha insancıl yaşam koşullarına sahip olmuşlar ve Osmanlı'da kölelerin hakları kısıtlanmamıştır. Osmanlı Devletinde köleler siyasi ve askeri alanlarda yüksek makamlara erişebilmişler ve Osmanlı yönetiminde söz sahibi olmuşlardır.

Osmanlı Devletinde ordunun çekirdeğini oluşturan yeniçeriler kölelerden meydana gelmiştir. Yani Osmanlı Devleti kölelerine ülke savunmasını emanet etmiştir.

Fatih döneminden itibaren Osmanlı bürokrasisi devşirmelere teslim edilmiştir. Bir devşirme olan Sokulu Mehmet Paşa Sadrazamlığa kadar yükselmiş ve Osmanlı yönetiminde söz sahibi olmuştur. Yine Fatih'ten itibaren Osmanlı padişahları, cariyelerle yaşamaya başlamışlar, Kanuninin, Hürrem Sultana nikah kıymasından itibaren, Genç Osman hariç, padişahlar arasında cariyelerle evlenmek gelenek haline gelmiştir ve Türk kızlarıyla evlenme geleneği terk edilmiştir. Cariyelikten gelen Hürrem Sultan ve Kösem Sultan gibi padişah hanımları dönemlerinde Osmanlı yönetiminde etkili olmuşlardır.

Osmanlıda kölenin görüldüğü diğer alan iktisadi alan olmuştur. Köleler padişaha ve devlete ait toprakları devlet hesabına işlemişlerdir. Osmanlı'da toprak köleleri diyebileceğimiz bu köleler mahsulü paylaşarak geçimini sağlamıştır.

Sonuç olarak; Osmanlı Devletinde köle toplumsal hiyerarşide en alt katta olmayıp çeşitli haklara sahip bir yer teşkil etmiştir. Bu açıdan Osmanlı'da köle Batıdaki gibi yalnızca üretimde kullanılmamış bunun yerine toplumun bir çok aşamasında iş gören sosyal bir grup olmuştur.

III.BÖLÜM

3.1. TÜRK TİYATROSUNUN GELİŞİMİ

Türk tiyatrosu Anadolu uygarlığını oluşturan çeşitli toplumların, Anadolu'ya göç eden Türklerin atalarının ve daha sonrasında islam dünyası'nın kültürel birikimine dayanan, hem doğu hem de batı kaynaklı etkileri içeren bir seyirlik geleneği üstünde gelişmiştir.

3.1.1. GELENEKSEL TÜRK TİYATROSU

Geleneksel Türk tiyatrosu seyirlik, köy oyunları ve halk tiyatrosu geleneğini içerecek bir biçimde, hem sözsüz, hem de söze dayanan dramatik nitelikli oyunlar için kullanılmaktadır. Seyirlik köy oyunları eski Ön Asya uygarlıklarının bolluk törenleri ile Anadolu'ya göç etmiş Türklerin atalarının kültüründe yer alan şaman törenlerinin birleşiminden oluşmuştur. Seyirlik köy oyunlarının yanında, gene şaman kültüründen izler taşıyan köy kuklası'nda bugün varlığını sürdürmektedir. Şii kültürünün ürünü olan taziye geleneğinin izleri de kırsal kesimde muharrem törenlerinde anlatı düzeyinde görülür.

Daha çok kentsel kesimde gelişmiş olan halk tiyatrosu geleneği içinde söze dayalı türlerin başında meddah, kukla, Karagöz ve Ortaoyunu yer almaktadır. Doğru kökenli çok eski tür olan Türk kuklası Avrupa kukla sanatının etkisi altında da kalarak gelişimini 19. yüzyılın sonuna değin sürdürmüştür. Geleneksel Türk tiyatrosunun gerek kırsal, gerekse kentsel kesimde görülen türlerinin ortak özelliklerinin başında, yazılı bir metne değil doğaçlamaya dayanması ve belirli bir tiyatro yapısı ya da sahne gerektirmesi gelir. Şarkı, dans, söz oyunları ve taklit geleneksel Türk tiyatrosunun vazgeçilmez öğeleridir. Geleneksel Türk tiyatrosu, 19. yüzyılın gerçekçi benzetmeci Avrupa tiyatrosunda yansıyan "kapalı biçim" anlayışının tam tersine, "açık biçim" özellikleri gösterir. Geleneksel Türk tiyatrosunun temel öğesi güldürüdür. Geleneksel Türk tiyatrosunda oyun kişilikleri tip düzeyindedir, karakter boyutuna ulaşmaz. Bu tiyatronun bir başka özelliği de sürekli bir sergileme düzenine bağlı olmayıp bayram, düğün, sünnet vb. çeşitli toplumsal olaylar içinde yer almasıdır.

Meddahlık Türklerde Orta Asya'dan bu yana var olan hikaye anlatma geleneğinin İslam kültüründeki benzer gelenekle birleşmesiyle gelişmiş, son biçimini 16. yüzyılda kahvehanelerin açılmasıyla almıştır. Türk halk tiyatrosu geleneğinin en önemli ürünleri olan Karagöz ve ortaoyunu ise özellikle büyük kentlerde yaygınlaşmıştır. Karagöz yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalan Avrupa topraklarında da etkili bir tür olarak var olmuştur. Bugün kullanılan adıyla kayıtlara ilk kez 1834'te geçmiş olan Ortaoyunu, halk tiyatrosunun en gelişmiş türüdür. Karagöz, kukla, meddah oyunları ile başka yerli seyirlik öğelerin bir bileşimi sayılabilecek ortaoyununun daha önceki yüzyıllarda da kol oyunu, meydan oyunu, taklit oyunu, yeni dünya oyunu gibi adlar altında var olduğu bilinir. Ortaoyunu ile Rönesans dönemi İtalyan halk tiyatrosu *commedia del'arte* arasındaki hem adlarına, hem de yapılarına ilişkin benzerlik ise bütün araştırmacılarca kabul edilmektedir. 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında altın çağını yaşayan ortaoyunu, Tanzimat'ta benimsenmeye başlayan Batı modelindeki tiyatro ile uzun süre yarışmış, Cumhuriyet'ten sonraysa öbür geleneksel türlerle birlikte silinmeye yüz tutmuştur.

3.1.2. BATILI ANLAMDA TÜRK TİYATROSU

Türk halkı Batı modelinde tiyatroyla azınlıkların sunduğu tiyatro gösterileri yoluyla bir ölçüde tanışıyordu. Osmanlı sarayı ise yabancı toplulukların gösterilerine büyük önem vermiş, Batı tiyatrosunu, Türk halkından daha önce benimsemiştir.

Batı tiyatrosunun Türk kültürüne tam anlamıyla aktarılması Tanzimat'ta oluşmuştur. Batı tiyatrosunun, 1839 Tanzimat Fermanı'nın öngördüğü ilkeler doğrultusunda Batıya yönelen Osmanlı toplumuna girişi, geleneksel Türk tiyatrosuna bir yandan bir çok olumlu katkıda bulunurken, bir yandan da onun çağdaş doğrultuda gelişmesini engellemiştir. Batı modeli tiyatronun benimsenmesiyle Türk tiyatrosuna yeni bir yöneliş içine girmiştir. Her şeyden önce tiyatro da yazılı metne geçilmiş, yabancı yazarlardan yapılan çeviri ve uyarlamalar yanında Türk yazarları da oyun yazmaya başlamışlar, böylece Batıya oranla çok geç de olsa bir dram geleneği başlamıştır. Batı modelinde tiyatronun Türkiye'ye gelmesi sonucunda çerçeve sahneli yeni tiyatro yapıları kurulmuş, topluluklar bu tiyatrolarda düzenli olarak oyun sergilemeye başlamışlardır. Böylece tiyatroyu kurumsallaştırma yönünde önemli bir adım

atılmıştır. Batı tiyatrosu modelini benimseyen Türk tiyatrosunun gelişimi çok genel bir yaklaşımla iki aşamada incelenebilir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması arasında (1839-1923) yer alan hazırlık aşaması ve Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze uzanan gelişme aşaması.

3.1.3. 1839- 1923 DÖNEMİ

Çağdaş Türk tiyatrosunda ilk önemli adım 1860'ta yapılan Gedikpaşa Tiyatrosu'yla atılmıştır. 1861'de bu tiyatroyu kiralayan Güllü Agop (1), 1868'de Osmanlı Tiyatrosu adlı bir topluluk kurarak Türk yazarlarına ve Türkçe oyunlara yöneldi. 1870'te Sadrazam Ali Paşa'nın İstanbul'un çeşitli bölgelerinde Türkçe oyunlar sergileyen tiyatrolar kurması koşuluyla kendisine sağladığı destekle, Türkçe oyunlar oynama imtiyazını 10 yıl elinde tutan Güllü Agop'un topluluğunda Annik Çuhacıyan, Mari Nivart, Tomas Fasulyacıyan, Mardiros Minakyan ve Bedros Magakyan gibi Ermeni oyuncular yanında Ahmet Fehim, Ahmet Necip, Muhterem Efendi, Mehmed Vamık gibi Müslüman Türk oyuncular da yetişti. Bu oyuncular içinde en ünlüsü Ahmed Fehim'dir. Osmanlı Tiyatrosu'nda Namık Kemal, Ahmed Mithat Efendi, Abdülhak Hamid, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebüzziya Tevfik, Direktör Ali Bey gibi ünlü şair ve yazarların yapıtları, Teodor Kasap ve Ahmed Vefik Paşa'nın usta işi Moliere uyarlamaları, özellikle ünlü Fransız melodram, güldürü ve vodvillerinin çevirileri, kantolar, müzikli oyunlar ve operetler sahnelendi. Güllü Agop'un Osmanlı Tiyatrosuna yön verdiği 15 yılın en önemli sonuçlarından biri de izleyicinin tiyatroya alışması oldu. Bu arada padişahlarda tiyatroya büyük ilgi gösteriyordu. Abdülmecid 1858'de Dolmabahçe sarayının yakınında bir saray tiyatrosu, tiyatroya baskı ve sansür koymasıyla ünlü Abdülhamid de 1889'da Yıldız Sarayı'nın bahçesinde yabancı tiyatro ve opera oyunlarının sahnelendiği bir tiyatro salonu yaptırdı.

Türkiye'de Batılı anlamda tiyatronun kuramsallaşması ve Türkçe oyun sergilenmesi yolunda Ermeni sanatçıların katkısı, melodrama ağırlık veren Mardiros Minakyan ve Ahmed Vefik Paşa'nın Moliere uyarlamalarına ağırlık veren Tomas Fasulyeciyan'ın katkılarıyla sürdü. Bu dönemde halk tiyatrosu sanatçılarının tuluat adı verilen yeni tür bir tiyatro geliştirdiği görüldü. Batı tiyatrosunun konukları ve tipleriyle geleneksel tiyatronun tiplerini ve oyunculuk biçimini birleştiren ve doğaçlamaya dayanan tuluat, bir anlamda ortaoyunun sahne üstüne çıkarılmış biçimiydi. Ortaoyunu ustalarından Kavuklu Hamdi'nin önderliğinde 1875'te ortaya çıkan bu tür, Cumhuriyet'in ilk

yıllarına değin yaygın bir biçimde yaşadı. Ayrılmaz ögesi olan kantoyla birlikte İstanbul'un Şehzadebaşı semtinde ramazan ayında şenlenen Direklerarası'nın başlıca gösterilerinden biri olmayı sürdürdü. Türk oyuncuların eğitimi için bir konservatuvar ve yerel yönetimce parasal açıdan desteklenen bir uygulama sahnesi oluşturulması yolunda ilk adım ise 1914'te Darülbedayi'nin kurulmasıyla atıldı; ilk Türk-Müslüman kadın sanatçı olan Afife Jale'de sahneye ilk kez 1920'de Darülbedayi'de çıktı. Tiyatroda Batı modelinin benimsendiği hazırlık aşaması döneminde oyun yazarlığında parlak bir atılım görülmedi. Yazarlar, daha önce hiç denemedikleri bir türde kalem oynatırken ister istemez Batılı ustalara öykündüler. Türk yazarlarını en çok etkileyen yabancı kaynaklar Victor Hugo'nun ,Shakespeare'nin, Moliere'nin oyunları ve yabancı melodramlar oldu. Bu bakımdan Türk dram sanatının İbrahim Şinasi'nin yazdığı ve ilk özgün Türk oyunu olan Şair Evlenmesi'yle (1860) başladığı kabul edilir. Bu oyunu, özellikle romantik yurtsever duygularıyla yüklü oyunlar izledi. Bu yapıtlar içinde en ünlüsü Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistresi'ydi (1873). Meşrutiyet'ten sonra da özgürlük konusunu işleyen romantik tarihsel oyunlar ağırlık kazandı. 1839- 1923 dönemi içinde yazılan oyunlar genel olarak komediler, tarihsel dramlar, romantik dramlar, orta sınıf trajedileri ve melodramlardı. Bu dönemde yazılmış yüzlerce oyundan günümüzde de oynanabilir olanların sayısı çok azdır. Bu tür oyunların başında Ahmed Vefik Paşa'nın Moliere'den yaptığı uyarlamalarla oyun yazarlığını Cumhuriyet döneminde de sürdüren Musahiphade Celal'in Batı'nın töre komedisi geleneği içinde Osmanlı toplumunu eleştirdiği oyunlar gelir.

3.1.4 1923'TEN GÜNÜMÜZE

Cumhuriyet döneminde tiyatrodaki Batı modelini benimseyen Türkiye, gerek tiyatronun kurumsallaşması, gerekse oyun yazarlığının gelişmesi bakımından önemli atılımlara sahne oldu.

Tiyatro Türkiye'de çağdaş bir sanat alanına dönüştürme yolunda ilk büyük katkı ünlü tiyatro ve sinema adamı Muhsin Ertuğrul'dan geldi. 1927'de, Darülbedayi'nin başına geçen Ertuğrul, yerli yazarları yüreklendirmesiyle, izleyiciye sunduğu çağdaş çeviri oyunlarla, sahneleme, oyunculuk ve dekor kullanımında güncel anlayışı yerleştirmesiyle, yetişmelerine katkıda bulunduğu kadın ve erkek oyuncularla bugünkü Türk tiyatrosunun temellerini attı.

Eğitim görmüş tiyatrocuların yetişmesinde büyük hizmet vermiş olan Ankara Devlet Konservatuvarı ise, Musiki ve Temsil Akademisi'nin bir bölümü olarak açıldı. Burada, ilk mezunların çıktığı 1941'de Tatbikat sahnesi oluşturuldu. Bu hazırlık aşamalarından sonra da 1949'da Devlet Tiyatroları resmen kuruldu. 1950'den sonra tiyatro kuramlarının gelişmesi bakımından önemli atılımlar gerçekleştirilmeye başlandı. Tiyatronun yaygınlaştırılması yolunda devlet eliyle sürdürülen çabalar sonucunda Devlet Tiyatroları, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Trabzon ve Diyarbakır gibi kentlerde perdelerini açarak ve turneler düzenleyerek Türkiye'nin her yanında izleyiciye ulaşır hale geldi. Yetmiş yılı aşan tarihi boyunca çeşitli iniş çıkışlar yapan İstanbul Şehir Tiyatroları da çeşitli semtlerde beş sahneye sahip oldu. Türk tiyatrosunun gelişmesinde her zaman önemli rol oynamış olan özel tiyatroların sayısında 1960'larda büyük bir artış görüldü. Etkinliklerini 1960'lardan bu yana sürdüren özel topluluklar arasında Kent Oyuncuları, Ankara Sanat Tiyatrosu, Dormen Tiyatrosu ve Dostlar Tiyatrosu sayılabilir. Oyunculuk ve sahneleme açısından Batı modelini izleyen ödenekli ve özel tiyatrolar yanında, ortaoyunu ve tuluat tiyatrosunun oyunculuk tarzını sürdüren özel topluluklar da oldu. 1970'lerin ortalarında pek çok özel tiyatro kapandı, yeni açılanların bir bölümü de başarılı olamadı. 1980'lerin ortalarından bu yana İstanbul'daki özel tiyatrolar yeniden bir canlanma dönemine girdiler.

Türk oyun yazarlığı, Cumhuriyet döneminde Batı modelini uygulayan tiyatronun kurumsallaşması yolunda yapılan atılıma koşut olarak gelişme gösterdi. Gerçekçi Avrupa tiyatrosundan büyük ölçüde etkilenen Türk yazarları, gerçekçi doğrultuda yazdıkları oyunlarda öncelikle, Osmanlı toplumundan modern Türk toplumuna geçilirken yaşanan sancıları dile getirdiler. Bu geçiş dönemini yansıtmakta en başarılı olmuş yapıtlar Reşat Nuri Güntekin'in Yaprak Dökümü (1930) ve Ahmet Kutsi Tecer'in Köşebaşı'sı (1984) idi. Çok üretken bir yazar olan Cevat Fehmi Başkut ise toplumsal eleştirel yaklaşımını çoğunlukla güldürü çerçevesi içine yerleştirdi.

Türk oyun yazarlığında Cumhuriyetin ilk 30 yılında ağırlık kazanan eleştirel gerçekçi yaklaşım etkisini günümüze değin sürdürdü. 1950'lerden çok partili döneme geçildiğin de devlet yönetimine ilişkin siyasal sorunlarda tiyatro sahnesinde gündeme getirildi. Aynı zamanda, toplumsal sorunları yansıtırma aşamasından, bu

sorunların kaynak ve nedenlerini irdeleme aşamasına geçildi. Bu dönemde Türk tiyatrosu yeni yazarlar kazandı. Aziz Nesin ve Haldun Taner bildik gerçekçi dram kalıplarını zorlayarak yeni biçim denemelerine giriştiler. 1960'lar Türk tiyatro edebiyatı içinde parlak bir dönem oldu. Siyasal, ekonomik, kültürel açılardan önemli bir bilinçlenme aşamasının yaşandığı bu dönemde tiyatro, işçi ve köylü kesiminin sorunları işlendi. Bir yandan, orta sınıftan ailelerin yaşadığı toplumsal ve ekonomik sorunları irdeleyen gerçekçi oyunlar yazılırken, köy ve gecekondu ortamı da yaşama ve giyinme biçimi ve dil özellikleriyle sahneye getirildi.

Bu dönemin en yaygın türlerinden biri de konularını Osmanlı tarihinden, halk kahramanlarının yaşamlarından ve mitolojiden alan, şiir diliyle yazılmış oyunlardır. Güngör Dilmen, Orhan Asena, Turan Ofazoğlu, Necati Cumalı bu doğrultuda yapıtlar verdiler. 1960'ların sonlarına doğru siyasal içerikli belgesel oyunlarda yazılmaya başlandı. Sermet Çağan'ın, Brecht'in epik tiyatro yöntemini doğrudan uyguladığı Ayak Bacak Fabrikası (1964), bu dönemde toplumcu gerçekçi yaklaşımın bir örneği oldu.

Türk oyun yazarlığına öz ve biçim açısından kişiliğini kazandırma yolunda önemli bir katkı 1960'larda Haldun Taner'den geldi. Ahmet Kutsi Tecer'in 1940'larda geleneksel Türk tiyatrosunun gevşek dokulu oyun yapısını ve göstermecî anlatımını kullanarak yazdığı Köşebaşı oyununun ardından, 1950'lerde ve 1960'ların başlarında göstermecî anlatımı kullanma ve tiyatrodaki açık biçim anlayışını benimseme yolunda oyun denemeleri yazmış olan Taner, 1964'te Gülriz Sururi-Engin Cezzar Tiyatrosu tarafından sahnelenen Keşanlı Ali Destanı'yla geleneksel Türk tiyatrosunun belirleyici özelliklerini çağdaş anlamda toplumsal siyasal bir içerikle birleştiren yeni bir yerli türün, yerli epik müzikalin yaratıcısı oldu.

1970'lerde pek çok topluluk ağırlıkla politik tiyatro üstünde durdu. Bu dönemde sık sık yerli ve yabancı siyasal-belgesel oyunlar sahnelendi; bir yandan da gerçekçi köy oyunları, tarihsel oyunlar, geleneksel Türk tiyatrosunun özelliklerine dayalı müzikli oyunlar, kabare oyunları, epik oyunlar yazıldı. Ülkede yaşanan toplumsal siyasal çalkantılardan tiyatronun da olumsuz bir pay aldığı bu dönemin en başarılı oyunlar, geleneksel Türk tiyatrosunun anlatım biçimlerini kullanmayı sürdüren Turgut Özakman'ın aynı biçimi benimseyen Oktay Arayıcı'nın ve "Asiye Nasıl Kurtulur?" Oyunuyla üne, gene epik türde yazdığı toplumcu gerçekçi oyunlarla pekiştiren Vasıf

Öngören'in eserleridir. 1980'lerde ise oyun yazarlığı nicelik ve nitelik açısından bir durgunluk yaşadı. Bu dönemde Refik Erduran, Orhan Asena, Turan Ofazoğlu, Necati Cumalı, Melih Cevdet Anday, Turgut Özakman, Sabahattin Kudret Aksal, Recep Bilginer, Güngör Dilmen, Başar Sabuncu, Dinçer Sümer gibi 1950'lerden yada 1960'lardan bu yana oyun yazmayı sürdüren yazarlar dışında, 1970'lerde yazmaya başlayan Bilgesu Erenus ve Tuncer Cücenoglu'nun, yapıtlarıyla 1980'lerde gündeme gelen Murathan Mungan, Ülkü Ayvaz, Ferhan Şensoy ve Mehmet Baydur gibi yeni yazarların oyunları sergilenmiştir.

3.2. A.TURAN OFLAZOĞLU

29 Temmuz 1932'de Adana'nın İsa Hacı köyünde doğdu. Babası imam olduğu için Ceyhan'ın Mangıt köyüne göç ettiler. İlkokulun ilk iki sınıfını bu köyde okudu. Babasının ölümü üzerine bir süre Ceyhan'da kaldı. İlkokulu Bünyan'da bitirdi. Bünyan ilkokulu'ndayken kendi yaptığı karagöz şekilleriyle ilçe halkına temsiller verdi. Bünyan'da ortaokul olmadığı için bir yıl öğrenime ara vermek zorunda kaldı. O yılı babasının köyünde geçirdi. Oradaki yaşantısı *Keziban*, *Allah'ın Dediği Olur* ve *Elif Ana* adlı oyunlarına kaynaklık etti. 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden önce, ailesiyle İstanbul'a geldi. Kumkapı (Gedikpaşa) Ortaokulu'nda okudu. Vefa Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdi. Bir yıl sonra Edebiyat Fakültesi'ne geçiş yaptı. Felsefe ve İngiliz Edebiyatı bölümlerini bitirdi (1960).

Üniversiteyi bitirdikten sonra askerlik görevini genelkurmay başkanına özel çevirmen olarak yaptı. 1963 yılında Fulbright bursu kazanarak tiyatro eğitimi için, ABD'nin Washington Üniversitesi'ne (Seattle) gitti. Daha önce Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde tiyatro dersleri vermiş olan Grant Redford'un öğrencisi oldu. *Keziban* adlı ilk oyununu orada yazdı ve oyun ilk kez Seattle'de sahnelendi. 1964 yılında Türkiye'ye döndü ve TRT İstanbul Radyosu tiyatro bölümünde dramaturg olarak çalıştı. Daha çok tarihsel konu ve kişiler aracılığıyla varoluşsal sorunları ele alan Ofazoğlu'nun oyunları kapalı ve açık biçimleri bir arada içeren, çeşitli toplum kesimlerini bir arada yoğuran ve karakter tragedyasında merkezleşen Elizabeth dönemi oyun yapısı ile koşuk – düz yazı oyun dili özellikleri gösterir. Ofazoğlu'nun oyunları şöyle örneklendirilebilir. Ofazoğlu, evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

3.2.1. Tiyatro Oyunları

Keziban, Allah'ın Dediği Olur, Deli İbrahim (*Bilinçli cinneti tarihsel konumuyla örneklendirmeye çalıştığı oyun Türk Dil Kurumu Ödülünü almıştır, Kent Yayınları, 1967*), Sokrates Savunuyor (*Bilinçsiz kitle – aydın çekişmesini işleyen Sokrates Savunuyor, 1969*), Güzellik ile Aşk (*Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1986*), IV. Murat (*Mutlak kişisel iktidarı ve terörü soruşturur, Pınar Yayınları, 1970*), Gardiyan (*Konumların, toplumsal rol olduğu ve inandırıcılığa göre değişebildiği bir düzen anlatılıyor, Cem Yayınevi, 1989*), Bizans Düştü (*Fatih, Cem Yayınevi, 1981*), Genç Osman (*Tarihsel oyunları tarihsel kişilerin özellikleri içinde işlemeye devam ettiği oyunun yazımı 1979, Devlet Tiyatrosu Yayınları, 1981*), Dörtbaşımamur Şahin Çakırpençe (*Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991*), Elif Ana (*Cem Yayınevi, 1980*), Sinan (*Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988*), Shakespeare (*Cem Yayınevi, 1977*).

3.2.2. Radyo Oyunları

Sokrates'in Savunması, Bizans Düştü, IV. Murat, Güzellik İle Aşk.

3.2.3. Şiir

Sevgi Hakanı (*Dergâh Yayınları, 1986*).

3.2.4. Libretto

IV. Murat Operası (*Müzik Okan Demiriş, 1980-81 İstanbul Devlet Operası, Ankara Devlet Operası*), Atatürk (*Oratorya metinleri, bestelenmedi. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1987*), Olimpiyat (*Bale için, bestelenmedi, Türk Dili dergisi*), Sultan Ahmet (*ses ve ışık gösterisi. 1974'ten beri her yaz Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca yayın*).

3.2.5. Televizyon Senaryosu:

Topkapı (*Çevrilmedi, 1992 Türk Dil Kurumu Yayınları*).

3.2.6. Film Senaryosu

Mütarekeden Büyük Taarruza (*Çevrilmedi, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994*).

3.2.7. Çeviri

Ceza Sömürgesi, F. Kafka (*Varlık Yayınları*, 1954); Kafka ile Konuşmalar, G. Janough, (*Bilgi Yayınevi*, 1966); Seçme Şiirler R.M. Rilke, (*Adam Yayınevi*, 1976), Duino Ağrıtları, R.M. Rilke, (*Kültür Bakanlığı*, 1979), Böyle Buyurdu Zerdüş, F. Nietzsche, (*Milli Eğitim Bakanlığı*, 1964), Seçme Şiirler, F. Hölderlin, (*Cem Yayınevi*), Baba, A. Strindberg, (*Varlık Yayınevi*, 1972), Yedinci Mühür, I. Bergman, (*Bilgi Yayınevi*, 1966), Bernarda Alba'nın Evi, F. G. Lorca, (*Dönem Yayınları*, 1965), Kanlı Düğün, F. A. Lorca, (*Dönem Yayınları*, 1965), Othello W. Shakespeare, (*A. Vahit Turhan'la, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 1965), Romeo ve Juliet (*Bilgi Yayınevi*, 1968), Kış Masalı, W. Shakespeare, (*Kültür Bakanlığı*, 1979).

3.2.8. Ödül

Deli İbrahim ile 1968 Türk Dili Tiyatro Ödülü, IV. Murat ile 1970 TRT Tiyatro Ödülü, Kösem Sultan ile 1981-82 Avni Dilligil Ödülü, Kanlı Düğün (Lorca'dan çeviri) 1979-1980 Avni Dilligil Ödülü aldı.

3.3. TURAN OFLAZOĞLU TRAGEDYA VE TİYATRO ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Görülen, bilinen, belgelere dayanan tarih sunusunun arkasında şüphesiz yaşanmış başka tarihler gizlidir. İktidar sahibi kişinin geliştirdiği önemli taktikler, gizeminin sürmesi ve sisteminin işlemesi bakımından gizlenmiş ya da değişikliklere uğratılarak belgelere geçebilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. İşte buradan yola çıkarak, Ofazoğlu'nun makalesinde öncelikle sanat anlayışı bir kez daha hatırlatılmıştır. Sanat görünenin arkasında, olayları sebep-sonuç yönünden inceleyerek ortaya çeşitli evrensel kurallar çıkarmıştır. Tarih'in resmi görüntüsünün ardında ki olayların iç yüzü, kişisel koşulları, psikolojik ve sosyolojik zeminlere göre çeşitlenebilmekte ve sonucun gerisindekiler, sanat yoluyla aktarım ve edindirim şeklinde gerçekleşmektedir. Turan Ofazoğlu'nun görüşleri bize, tarihin görüneninin ötesinde, onun nasıl gerçekleştirildiğinin yansımasının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir.

“Tarih kitabı değil oyun kitabı yazmak istedim ben, dram anlayışım gereklikçe, tarihin verileriyle bile bile çelişeceğim” diye yazarlık anlayışını belirlemiştir Turan Oflazoğlu. Yazarın anlatmak istediği; günlük yaşamın gerçekleri de, tarihin gerçekleri de oyun yazarı için hammaddeyi başka bir şey değildir. Geçmişte tragedyayı andıran olaylar vardır; ama hiçbir zaman tragedyaya tarih yazamaz, bunun için tragedyaya yazarı gereklidir.

Tarih bilimi, sadece bir takım olayları sıralamak değildir. İyi bir tarihçi belli bir dönemin olaylarını, yorumlayarak adeta yeniden düzenler; özel bakışı olan her tarih bilgini böyle yapar, gerçeği tekrar etmekle yetinmez. Sanatçıya gelince, onun yorumlama hakkı tarihçiye göre daha fazladır.

Turan Oflazoğlu oyunlarını yazarken gerçeklere bağlı kalmıştır; ama kuru bir tarih kitabı gibi yazmamıştır eserlerini. Tarihi oyunlarında Reşat Ekrem Koçunun “Osmanlı Padişahları” adlı kitabından yararlanmıştır. Padişahları birer insan olarak ele alan bu kitap, padişahların kişilik özelliklerini göz önüne serer.

Turan Oflazoğlu oyunlarında karakterlerini konuştururken onların gerçek hayatlarında kayıtlara geçmiş sözcüklerini kullanır.

*“Ve kalbinizi kemiren sinsi düşman
Kaybettiğiniz kanla şişip büyüyor”*
(OFLAZOĞLU, 1987)

Bu özellik onun oyunlarına ayrı bir gerçeklik ve samimiyet katar. Oyunlarında varoluşsal sorunları, toplumun çeşitli kesimlerini bir arada ele alır. Oyunları genel bir ders içerir. (Kan davası, sınıf çatışma, iktidar hırsı, terör vb.)

Turan Oflazoğlu’nun oyunları ilk sahnelenmeye başladığında, tarih yazarları eleştiri yağmuruna tutmuşlardır bu oyunları; ama yazar eserlerinin birer oyun olduğunu her seferinde vurgular.

Bitirdiği Felsefe Bölümü’nün bilgilerinden de yararlanarak oyunlarına değişik soluklar getirir. Özellikle baş kişilerini padişahların oluşturduğu oyunlarında dünyaca ünlü felsefecilerin sözlerini yorumlayarak eklemeler yapmıştır.

3.4. TURAN OFLAZOĞLU’NUN TİYATRODA Kİ DÜŞÜNSELLİK ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

Şey’lerin anlatımında sunu önemlidir. Yapılan her devinimin bir anlamı olması gerekir. Ve tiyatro anlamlarını yükledikçe ya zenginleşecek ve yükselecek yahut da içinden çıkılmaz bir hal alarak düşüşe geçecektir. Bir dert taşıyan her sana kişisi onu değiştirmeye yönelik çeşitli kılık ve davranışlar içine girebilir. Girmelidir de. Fakat doğruların sunulması hatta çoktan unutturulmuş eski düzenlerin yeniden ön

plana taşınması, bazı çevrelerce rahatsız edici bulunabilir. Fakat doğrular ve gerçekler herkese aittir. Bu çoğunluğun başında da sanatçılar gelmelidir.

Günümüze baktığımız zaman toplum yaşayış ve görüşleri, kimi çevrelerde, çeşitli kalıplarla daraltılmış ve başkalaştırılmıştır. Kategorizasyon kişinin kendine ait -özel, şahsına münhasır- özelliklerini dışlamakta ve sistem-düzen, çoğunluk adını verdiği kıstasları yerleştirmektedir bireylerin üzerine. Bu önü kesilmiş görüşün ve durdurulmuş ifade gücüyle en çokta sanatı etkilemiştir. Yaratamayan ve tek odaklı düşünce sistemiyle bozguna uğratılan ifade etme özgürlüğü tıkanmış, toplum algısı düşürülmüş, ve kişiler, sürüler halinde, iktidar'ın yönetimine girmişlerdir.

İşte Oflazoğlu'nun bu makalesi sanat anlamının, özgür düşüncenin ve sanatın durması gerektiği yerin hatırlanması bakımından önemlidir;

“Tiyatroda düşüncenin yerine düşüncenin tiyatrodaki kullanımına Eski Yunan’la başlamak gerekiyor; ama bütün Yunan Tiyatrosunu değil de sadece, Sofokles’i onun da bir tek yapıtını Kral Oidipus’u ele alacağız. Bilmekteyiz ki Eski Yunan da korodan doğmuştur tiyatro. Başlangıçta koro bireyler topluluğu, şarap coşkunun verimlilik tanrısı Dionyzos’un macerasını (doğumunu, ölümünü, dirilmesini) dans ederek bir ağızdan anlatıyordu. Derken anlatılanla yetinemez oldu insanlar; anlatılanı görmek istediler. Korodan biri ayrıldı, koronun karşısında yer aldı, koroyla konuşmaya başladı. Ve tiyatro doğdu.

Koronun Halkı temsil ettiği söylenir. Evet; ama her zaman değil. “Kral Oidipus” oyununun başında halkı görürüz: Acılar içinde kıvrınarak seslenmektedir krala. Daha sonra koro gider. Koro kaynaktır, varlık temelidir. Oyunu içeriden yönettiği gibi, kişinin sınırlarında yer alan tanrıları hatırlatır sık sık, kişinin varlığını temellendirir; kişiler arasında bozulmaya yüz tutan dengeyi sağlamaya çalışır.

Oidipus kentini vebadan kurtarmak ister. Ama nasıl kurtarsın, yapılması gereken nedir? Buna hiçbir ölümünün akli ermediği için, tanrı Apollo’nun tapınağına gönderir kayınbiraderi Kreon’u, sorup öğrensin diye. Tanrıdan gelen karşılıksa şudur: “Eski kralı öldüren bulunup cezalandırılmadıkça, tebai kenti yıkımdan kurtulamayacaktır. “Gizli kalan bir suç, için için kemirmektedir toplumu. Kralın suçluyu bulup toplumu arıtması gerek. Tebai kentini daha önce de büyük bir tehlikeden kurtaran o sayede kral olan Oidipus, kentini bu yıkımdan da kurtarmaya hazırdır; ama bir bulsa suçluyu.. Kral der ki:

“Eski kralı kim öldürdü bilen varsa
Bildirsin bana, hemen şimdi.
Herkes susar, Kral der ki;
Vicdanı suçlu olan varsa tanıtsın kendini,
Cezası daha hafif olacaktır.
Herkes susar. Kral devam eder:

Ama siz konuşmazsanız herhangi biriniz korkudan
Kendini ya da bir başkasını gizlerse
Bildiriyorum başına inecek yargıyı:
O kim olursa olsun, buyruğumun altında ki
Bütün bu ülkede görüşmeyecek kimseyle,
Kimsenin yanına sığınamayacak.”

Derken dile gelir koro, oyunu kımıldatıp yürütmeye başlar; suçluyu yalnız tanrının
bilebileceğini söyle. Oidipus, tanrıyı konuşmaya zorlamayacağını bildirince tanrıya
en yakın kişi olan kahin Teresias’ı çağırmasını salık verir. Daha önce Kreon’da
önerdiğinden kahine haber salınmıştır. Gelir Teresias. Kral kentin durumunu anlatır,
kahinden yardım ister:

“Bütün gücüyle yurttaşlarına yardım etmek
En soylu işidir insanoğlunun.
Teresias buna şöyle cevap verir:
Bilgece sözler, ama bilgelik işe yaramayınca
Bilge olmak acı çekmektir. Keşke gelmeseydim buraya.”

Daha fazla konuşmak istemez Teresias; ama ayak direr Oidipus, hatta kışkırtır
kahini. Bunun üzerine Teresias konuşur;

“Kendi başına indi yargın; bundan böyle
Ne benimle konuş ne de başka biriyle.
Sensin bu ülkeyi kirleten.”

Oidipus’la Teresias birbirine saldırırken gerginliğin iyice arttığı bir sırada, araya koro
girer:

“Bana kalırsa öfkeyle konuştu iki taraf da.
Tanrının buyruğu nasıl yerine getirilecek,
Onu düşünmek gerekirken,
Böyle davranmak iyi değildir kuşkusuz.
Herkes çıktıktan sonra Koro durumu belirler:
Doğrusu korkunç şeyler söyledi kahin.
Ne inanmak geliyor içimizden ne de yadsımak,
Her şey karanlık korkuyoruz;
Ama göremiyoruz önümüzdekini.”

Oidipus’a kılavuzluk edecek olan koro, bilgeliğin sözcüsüdür; Tebai halkına ve bize
seslenir:

“Bakin, Oidipus’tu bu, insanların en büyüğü,
Elinde tutardı en derin sırların anahtarını.
Bütün yurttaşları, onun yüce bahtını kıskanırlardı.
Bakin, ne yaman bir felaket dalgası geçti üzerinden,
Öyleyse bilin ki hep sonunu beklemeli ölümlü insan.
Mutluluğunu huzur içinde mezara götürünceye dek,

Mutlu denemez kimseye.” (OFLAZOĞLU, 1990)

Evrensel düşünceyi temsil eden koro, kişinin etrafında hep onunla alışveriş halinde. Bilgece tavırlar takınarak, yoğun durumlara dışarıdan bakılmasını sağlıyor; insan gücünün yetmediği yerde tanrılara seslenerek insanın doğaüstü varlıklarla bağlantı kurmasına yol açıyor; insan varlığını geniş ve derin bir perspektife yerleştirerek temellendiriyor. Düşünce ikiz varlığı olan görüntü ile uyum içinde kalarak onu ölçülü biçimde kımıldatarak yoğun hayat durumlarına bilinç geliştiriyor. Düşünce hayatın hizmetinde henüz.

Rönesans insanı uyanmanın sevinci içinde bütün sırlar iştahla saldırır; “Buradan ötesini ancak tanrılar bilir” demezi durmadan araştırır. Shakespeare’in kişileri uşağından kralına dek bol bol felsefe yaparlar, yoğun durumları kendi çabalarıyla bilinçlendirmeye çalışırlar; böyle durumlarda bazen kendilerine bazen de karşılarındaki kişiye koruluk ederler adeta. Eski Yunan’ın adsız kişilerden kurulu korosu yoktur artık; ama doğaüstüne açılan kapı daha büsbütün kapanmamıştır, aralıktan cinler, periler, hayaletler süzülür insanların dünyasına. Rönesans insanı uzun süren ortaçağ perhizinden yeni çıktığı için bütün içgüdülerini doyuran tam bir iştahla yaşayan düşü de düşünceyi de hayatın hizmetinde kullanabilen insandır; varlığın karanlık köşe bucağını ödünç ışıkla değil kendi ürettiği düşüncelerle aydınlatmaya çalışan insandır. Rönesans da durum böyledir, ya günümüzde:

Hayat durumlarını kendi düşüncesiyle aydınlatmanın tadına varan insanoğlu, bilimsel düşüncenin üst üste kazandığı zaferlerle iyice kendinden geçiyor, düşünceyi araç olarak değil amaç olarak sevmeye başlıyor zamanla. Bu yüzden düşünce ikiz varlığı olan görüntüden kopup ön plana geçiyor; düşünce hayatın değil hayat düşüncenin hizmetinde artık. Shakespeare’den sonra gelen oyun yazarlarının büyük çoğunluğu düşünürliğe özeniyor, belli bir düşünüşün haklı olduğunu ispatlamak için kullanıyorlar hayat durumlarını.

Brecht’in “Kafkas Tebeşir Dairesi” adlı oyununda ön oyundaki kişilerden biri “Hiçbir şey ta eskiden beri kimsenin değildir” der. Bir başka kişi de Mayakovski’nin sözünü anar. “Halkımızın yurdu aklın yurdu olmalıdır” der.

Düşüncenin tiyatrodaki kullanılışı Eski Yunanda, Rönesans’ta ve çağımızda bu şekilde görmüş olduk. Eski Yunanda düşünce, insan varlığının temellendirilmesinde kullanılıyor ve genellikle koroya yaptırılıyor bu. Rönesans da insan varlığının karanlık yönlerini aydınlatmada kullanılıyor düşünce, bunu da genellikle kişilerin kendileri yapıyorlar. Çağımızda ise insan varlığını belli ilkelere göre açıklamada kullanılıyor düşünce; bunu da genellikle yazara sözcülük eden kişiler ya da anlaticılar yapıyorlar.

Şimdi bizim asıl barınağımız varlığımızın bütünüdür; gerçeğin tümünü hedef almadıkça insanoğlunu gerektiği gibi tanıyamayız da tanıtamayız da. Sanatçı gerçeğin tümünden sorumlu tutmalıdır kendini; gerçeğin gerçeğe en uygun bilinci bu yoldan sağlayabilir de ondan. Peki bize gereken tiyatro nasıl bir tiyatro olacak? İnsan varlığını dram sanatının özüne aykırı düşmeyecek biçimde açıklayan, insan varlığını aydınlatarak temellendiren ya da temellendirerek aydınlatan bir tiyatro olacak bu; insanın alışkanlıklarla körlenmiş iç güdülerini bileyen, insanın yaşama iştahını arttıran bir tiyatro.

Gebe bir kaplan ölesiye açtır; ama yiyecek hiçbir şey bulamaz. Ormanın kıyısında gezinirken karşı yamaçta otlayan bir keçi sürüsü görür. Sessizce yaklaşır keçilerden

birini hedef alıp üstüne sıçrar; ama bütün keçiler kaçıır. Kaplan ölür ve tam o esnada bir yavru doğurur. Yavru kaplanı keçiler alır ve büyütür. Keçiler arasında et yerine ot yemeye alışan kaplan, kükremeyi değil melemeyi öğrenir. Bir gün keçilerle otlarken, gerçek bir kaplan çıkagelir. Bütün keçiler kaçıır yine; ama onların arasında büyüyen keçi-kaplan kaçmaz ya da kaçamaz. Gerçek kaplan kükreyerek yaklaştığında meleyerek karşılık verir keçi-kaplan. Gerçek kaplan öfkelenir, “senin ne işin var keçilerin arasında, sen kaplandır” diye çıkışır. Beri ki yine meler. Gerçek kaplan boynundan pençesiyle kavrayarak ormandaki duru bir su birikintisine götürür onu. Başını suya doğru iterek “Bak da gör ne olduğunu” diye homurdanır. Beriki meler yine. Gerçek kaplan bu kez iyice kızar, onu kendi inine götürür. Son avından kalma kanlı bir et parçasını kavradığı gibi keçi kaplanın ağzına sokar zorla. Hep ot yemeye alışmış berikinin içi bulanır, et parçasını tam ağzından atacağı sırada bir damla kan bulaşır diline; kanın tadı bütün ağzına sonra boğazına geçer ve derken bütün gövdesine yayılır, kasları yaman bir hızla ürperir, ciğerinin olanca gücüyle kükremeye başlar. Kaplanlığa uyanmıştır artık. Kendisini uyandıran kaplanla birlikte ormanın derinliklerinde kaybolur.

Kıssadan hisse: “Gerçek kaplan “sen kaplansın” dediğinde hiç bir değişme olmadı keçi-kaplanda. Gerçek kaplan, kaplanın gerçek besini olan kanlı eti ona yedirince, keçi-kaplan kurtuldu keçilikten ve kaplan oldu. İnsana en uygun besini sağlayacak, insana gerçek boyutlarını bulduracak, insanı gerçek insan yapacak bir tiyatro gerek bize!”

IV. BÖLÜM

4.1. IV.MURAT-DELİ İBRAHİM-KÖSEM SULTAN ÜZERİNE

Fatih Sultan Mehmet'in kardeş katlini serbest bırakan yasasında, "Devletin bekası için gerekli ve doğru bir uygulamaydı" denmiştir. Fatih'in söz konusu yasası aynen şöyle olmuştur: "Ve her kimesneye evladımın saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katletmek, münasibdür; ekser-i ulema tecviz etmiştir; onunla âmil olalar" denmiştir.

Fatih tahta geçer geçmez, babası II. Murat'ın henüz memedeki oğlu, dolayısı ile Mehmet'in de kardeşi olan Ahmet'i boğdurtmak olmuştur. Fatih, bu işle Evrenoszade Ali adlı bir şahsı görevlendirmiş, Evrenoszade, bebek Ahmet'i harem dairesindeki hamamda boğarak öldürmüştür. Yaptığı bu merhametsizliğin halkta yaratabileceği tepkiyi azaltmak isteyen Mehmet, ertesi gün Evrenoszade'yi idam ettirmiştir.

Fatih'in 1477'den sonra resmileştirdiği yasası I. Ahmet'e kadar aksatılmadan uygulanmıştır. Ama yasaya rağmen taht kavgaları her daim var olmuştur; asla sorunsuz bir tahta çıkış yaşanmamıştır.

Sultanahmet Camii'ni yaptırarak adını tarihe yazdıran I. Ahmet, on bir yaşında tahta geçtiğinde sadece bir tek erkek kardeşi varmış: Mustafa. Ancak Mustafa düpedüz bir deli ve herhangi bir tehdit oluşturmayacak kadar aciz olmuştur. I. Ahmet'e bir şey olması durumunda tahta geçecek başka kimse olmadığı için. Mustafa idam edilmemiştir. Bir kafese kapatılarak yaşamını sürdürmüş. "Kafes" tabir edilen yer, penceresi olmayan, girip çıkması son derece güç büyük bir hücre olmuştur. Sürekli idam edilme, öldürülme korkusu ile yaşayan Mustafa da tehlikeli bir deli haline gelmiştir.

I.Ahmet, her gece koynuna farklı bir kadın almış, ama zamanla iki kadın diğerlerinin arasından sıyrılarak Ahmet'in gözdeleleri olmuştur. Bunlardan; Hatice, II. Osman'ın annesi; Kösem, IV. Murat'ın, Bayezid'in ve Deli İbrahim'in anneleri olmuştur.

Padişah I. Ahmet, 1617'de, 28 yaşında ölmüş, tahta, II. Osman'ın geçmesi gerekirken, Osman'ın, evlatlarını boğdurtacağından korkarak Kösem buna şiddetle karşı çıkmıştır. Kösem'in gayretleri sonuç vermiş, henüz on üç yaşındaki Osman, çıkması gereken tahta çıkamamış ve Mustafa, yıllarca kapatıldığı kafesten alınarak Osmanlı tahtına oturtulmuştur.

Ancak deliliği devleti yönetmesine engel teşkil ettiği için üç ay on gün sonra tahttan indirilmiş ve yeniden, bu sefer iki cariyeye ile birlikte kafese konmuştur. Böylece, I. Mustafa, I. ve II. Beyazıt'lardan sonra kendi iradesi dışında tahtı bırakan üçüncü sultan olmuştur.

II. Osman, kısa bir gecikmeyle de olsa tahtın sahibi olmuş, okçuluğa olan merakı özellikle, savaş esirleri ya da hizmetindeki genç oğlan çocuklarını hedef olarak kullanmıştır. Osman, namı-ı diğer Genç Osman, tahta geçtiğinde altı erkek kardeşine bir süre dokunmamıştır. Ancak Lehistan seferine çıkacağı sırada, geride kalan büyük kardeşi Mehmet'in boğdurulması emrini vermiştir. Üzerine cellatların saldırdığını gören Mehmet, Genç Osman'a: "Osman, Tanrı'dan dilerim ki, hayatından ve saltanatından mahrum olasın. Beni nasıl öldürüyorsan, seni de öyle öldürsünler." diyerek beddua etmiştir.

Lehistan seferinde umduğunu bulamayan Genç Osman, bundan askerin gevşekliğini sorumlu tutmuş ve devlette köklü değişiklikler yapılması gerektiğini düşünmüştür. Kızlar ağası Süleyman Ağa ile padişahın hocası Ömer Efendi, bu konuda Genç Osmanı teşvik etmiş, Osmanlı askeri olmaya Şam ve Mısır askerinin daha layık olduğunu ileri sürmüşler, padişahın buralara giderek asker toplamasını salık vermişlerdir. Bu operasyonu gizlemek için de padişahın hacca gitmesini önerirken, Şeyhülislam ve ordu, padişahın hacca gitmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Asker ve ocaklar ayaklanarak Sultanahmet Meydanı'nda toplanılmıştır. Padişahın hacca gitmekten vazgeçmesini ve Kızlar ağası Süleyman Ağa ile hocası Ömer Efendi'nin sürgüne gönderilmesini istemiştir. Genç Osman, hac'dan vazgeçtiğini söylemiş, ancak kimseyi azletmek ya da sürgüne göndermek gibi bir niyeti olmadığını da ifade etmiştir. Askerler, bu sefer Vezir-i Azam Dilaver Paşa başta olmak üzere birçok önde gelen kişinin kellesini istemeye başlamış, saraya bir ulema heyeti gönderilmiş ve Genç Osman'dan, askerlerin istediklerini yerine getirilmesi ricasında bulunulmuştur. Genç Osman taviz vermemiş, Ulema heyetini sarayda alıkoymuştur. Bu, askerleri çileden çıkarmaya yetmiş. Bu sefer de Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasını da istemişlerdir.

Şehzade Mustafa *Kadınlar Dairesi*'nde bulunan Şehzade Mustafa'ya dama çıkıp kubbeyi delen askerlerden biri: "Padişahım, dışarıdaki asker sizi beklemektedir" demiş. Şehzade Mustafa'yı damdan yukarı çekerek dışarı çıkarıp; arz odasına götürmüş ve padişahlığını ilan etmişlerdir.

Genç Osman ödün vermeme konusunda ısrarcı olmamış, Kızlar ağasını ve Vezir-i Azamı askerlere teslim etmiştir. Askerler ikisini de hemencecik parçalayıp öldürmüştür. lakin askerin öfkesi dinmemiş, sıra padişahın kendisine gelmiştir.

Osman, isyancılara ağlayarak "Bilmezlik ile size cefa ettim ise affeyleyin, siz etmeyin. Dün sabah padişah-ı cihan idim, şimdi üryan kaldım. Merhamet edip halimden ibret alın. Dünya size dahi kalmaz. Hangi padişahın kulları bu ihaneti ettiler?" diye merhamet istemiş, fakat bu sözleri fayda etmemiştir. Bir gün öncesinin cihan padişahı on sekiz yaşındaki Genç Osman'ı adi bir beygire bindirip sokaklarda, alaylar ve aşağılamalar arasında askerin kışlasına götürmüşlerdir. Üç kere boynuna kement atarak boğmayı denemiş,, ama üçünde de güçlü kuvvetli padişahı alt etmeyi başaramamıştır. Bu sırada Sultan Mustafa'nın anası, cellatları ve ağaları tahrik etmeye çalışmış, "Bu yılandır; eğer elinizden bir kurtulursa hepinizi yok eder" demiştir.

Sadrazam Davut Paşa bunun üzerine Sultan Osman'ı alıp Yedikule zindanlarına götürmek üzere birkaç kişi ile birlikte, saraydan, eski padişahın bulunduğu yeniçeri kışlarındaki camiine gitmiştir. Padişah; Yedikule'de, sadrazam ve yanındaki üç yardımcısı tarafından idam edilmek istenmiş, Dördü birden, çok güçlü bir insan olan Osman'la baş etmekte zorlanmıştır. İçlerinden biri balta ile Osman'ın omzuna vurarak yere düşürmüştür. Boynuna kement geçirilmiştir. Hem kementle boğularak hem de Subaşı kethüdası tarafından testisleri sıkılarak idam edilmiş, bunun sonunda kulağı kesilip Sultan Mustafa'nın annesine gönderilmiştir.

Osmanlı tarihindeki ilk padişah katli ise böyle gerçekleşmiştir. Mustafa, Osman'ın intikamını almış. Osman'ın ölümüne neden olanları bir bir idam ettirmiştir. Askerler bu sefer, Genç Osman'a cellatlık yapan Sadrazam Davut Paşa'yı ve idamda etkin rol oynayan Kilindir Uğrusu'nu, yine Yedikule zindanlarında öldürüp cesetlerini de 9 Ocak 1623'de denize attırmıştır.

Mustafa ise, Osman'ın öldüğünü unutmuştur. Sarayda kapı kapı dolaşarak Osman'ı aramış ve kendisini, altında ezildiği devleti yönetme yükünden kurtarmasını dilemiştir. 9 Eylül 1623 günü, devleti yönetmekten aciz olan Mustafa tahttan bir daha indirilmiş ve yerine kardeşi IV. Murat geçirilmiştir. Mustafa, 1639'da, kırk yedi yaşındayken kafesinde eceli ile ölmüştür.

IV. Murat, ilk başlarda 4 kardeşine de dokunmamış, ancak zaman içinde bunlardan üç tanesini ortadan kaldırmıştır. Geriye sadece saray kafesindeki şehzade İbrahim kalmıştır. Tahta geçtiğinde küçük bir çocuk olan IV. Murat, ilk yıllarda yönetimden uzak kalmış, İmparatorluğu, annesi Kösem Sultan idare etmiştir.

1631 yılında Yeniçeriler ayaklanarak, saraya girmiş Baş vezir'i, Baş müftü'yü ve Murat'ın en sevdiği iç oğlanı ile birlikte 13 üst düzey saray görevlisini öldürmüşlerdir. Genç Osman'ın başına gelenlerin kendi başına da gelebileceğinden korkan IV. Murat, Yeniçerilerin istedikleri kişiyi baş vezirlik makamına getirmek mecburiyetinde kalmış. Ve altı ay içinde yeniden otorite kurmaya muvaffak olmuş sonunda baş vezir idam ettirilmiştir. Kendisini küçük düşüren asker liderlerden beş yüz tanesini de boğdurtarak intikamını almıştır.

Murat'ın, İstanbul'un her yerinde bulunduğu söylenen casusları ile kendisinin de kıyafet değiştirerek sokaklarda dolaşması isyana karışmış kimseleri tespit ederek öldürmesine neden olmuştur. Sadece Anadolu'da yirmi bin kişiyi çeşitli nedenlerle idam ettirmiş, 1635'te İstanbul'da yaşayan Ermeni göçmenlerini de, Murat idam ettirmek istediye de baş vezir kendisini bu kararından güç bela vazgeçirmeyi başarmıştır.

IV. Murat, çok güçlü, kaba ve zalim bir insan olarak tanınmıştır. Güreşte, okçulukta ve ciritte ki başarısıyla nam salmış bir sporcu. Ciritte usta olan Bayezid adlı erkek kardeşini cirit müsabakasında, kendisini yere düşürmesi nedeniyle idam ettirmiştir. 1638'de diğer iki kardeşini boğdurtmuş, annesi Kösem Sultan'ın araya girmesi ile , İbrahim'in deliliğinin kendisine tehdit oluşturmasının olanaksızlığı söz konusu olduğu için İbrahim'e dokunmamıştır.

IV. Murat, Çıktığı seferlerde askerleri ile birlikte güç koşullarda yaşaması, Yeniçerilerin kendisine sevgisini sağlamıştır.. Fakat zalimliği Bağdat'ın 1638 yılında fethinden sonra otuz bin asker otuz bin de sivil olmak üzere altmış bin kişinin kellesini vurdurtmasıyla iyice ortaya çıkmıştır.

IV. Murat'ın adının geçtiği yerde derin bir sessizlik hakim olur hale gelmiştir. Yarattığı terör havası, imparatorluğun üzerine hastalıklı bir sis gibi çökmüş, beş sene içinde tebaasından yaklaşık yirmi beş bin kişiyi öldürtmüştür.

1633'de kahvehane ve meyhaneleri de kapattırarak, insanların buralarda toplanarak devlet-i âliyi eleştirmelerini istememiştir. Tütün, kahve ve içki kullanımını da yasaklamıştır. Bunları kullanmanın cezasını ölüm olarak belirlemiş, fakat kendisi içkiye ve tütüne son derece düşkün olarak da yaşamıştır.

Harem kadınlarının ne derece etkili olabileceğini bilen Kösem Sultan, oğlu IV. Murat'a cariyeler sunmak yerine parlak delikanlılar getirmiştir. IV. Murat hayatı boyunca kadınları hem çok sevmiş hem de onlardan nefret etmiştir. Son günlerinde alkol bağımlısı olmasına rağmen, kanla beslenir bir insan haline gelmiştir.

Halkına başta içkiyi yasaklayan Sultan IV. Murat, 1640'ta sonucunda yakalandığı sirozdan yirmi yedi yaşında ölmüştür. Tüm oğulları çok küçükken öldüğünden tahta geçebilecek sadece kardeşi Deli İbrahim kalmış ve tahta o geçirilmiştir.

IV. Murat ölüm döşeğindeyken Deli İbrahim'in katli emrini vermiş, ancak Kösem Sultan araya girince bu emir uygulanmamıştır.

Deli İbrahim tahta çıkarılacağı zaman, kafesine girmek isteyenlerden ölümüne korkmuş, kapıyı açmak istememiş, ağabeyi Murat'ın cesedi kendisine gösterilinceye kadar kafesten çıkmamıştır. Kafesten çıkıp saraya geldiğinde ise "İmparatorluğun Kasabı öldü" diye sevinçten uzun süre dans ettiği kayıtlara geçmiştir.

Tahta geçince aşırı lüks yaşamak İbrahim için yirmi üç senenin acısını çıkarma anlamına gelmiştir.

1641'de İbrahim'in cariyelerinden biri olan Turhan Hatice, kendisine ilk evladı olan Şehzade Mehmet'i vermiştir. Mehmet'ten üç ay sonra İbrahim'in ikinci oğlu Süleyman dünyaya gelmiştir..

Deli İbrahim, padişahlığı sırasında mücevher, parfüm ve samur kürke aşırı merakıyla tanınmıştır.

Sultan İbrahim'e tahammül etmek, günden güne zorlaşmış, bu arada Yeniçeriler yoksullaştıklarını, maaşlarını alamadıklarını bahane edip 1648'de ayaklanmıştır. İbrahim tahttan indirilmiş ve yeniden kafese konmuştur.

Sonrasında Sultan IV. Mehmet'in tahta çıkmasıyla Kösem Sultan'ın nüfuzu tekrar artmış, fakat IV. Mehmet döneminde artık Kösem Sultana rakip olan bir başka kadın ortaya çıkmıştır. IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan'la, Kösem Sultan arasında

kiyasıya bir rekabet başlamış, bu rekabet 3 yıl sürmüş ve Kösem Sultan'ın bir gece dairesinin basılarak boğdurulmasıyla noktalanmıştır. Bu olaydan sonra Köprülü ailesinden sadrazamlar iş başına gelmiş ve valide sultanların (padişah anneleri) devlet siyasetindeki etkileri sona ermiştir. Kösem Sultan'ın cenazesi Sultan Ahmet Camii'ndeki I. Ahmet türbesine gömülmüştür.

Osmanlı tarihi içinde sayısız idam, işkence, katliam yer almıştır. Bunlar şüphesiz kötü olmak uğruna değil, doğruluğuna inanılan yapıların oluşturulması için bilinçli ya da bilinçsiz olarak, yapanlar, ya da yaptırılanlar tarafından gerçekleşmiştir. Kişiliğin deneyimlerinden kişiler kendileri için yararlanamazken, iktidar tüm ihtiyaçlarını barındırdığı kişiler üzerinden karşılamış ve varlığını devam ettirmiştir.

4.1.1. IV. Murat (Gürz ve Korku)

Üçlemenin ilk oyunu olma özelliğini taşıyan IV. Murat kendine verilen padişahlık tahtında doğruluğu tecelli ettirmeye kendini adanmış, fakat gerek yeniçeri ve sipahi ayaklanmaları, gerekse arkasında yatan saray entrikaları arasında sıkışıp kalmış, annesi olan Kösem Sultan'ın oyunları ile tüm güvenini yitirerek çareyi karşı atak yaparak yırtıcılıkta ve despotlukta bulmuş olan IV. Murat, dizginleri tutmayı başaracağına şu sözlerle inandığı hükümdarlığına söylemiştir ve başlamıştır:

Kur'andır bu!

Her karanlığı aydınlatır bu!

Bütün sözlere, bütün eylemlere hakandır bu!

Kur'andır bu!

Yerin göğün sırrını kesin buyruklarla açıklayandır bu!

Tekmil peygamberi doğrulayandır b u!

Kur'andır bu!

O doğmayan ve doğurmayanın ağzından,

Doğrudan doğruya onun ağzından konuşandır bu!

O ki yerde insanların yürek vuruşunu ayarlayandır

Gökte yıldızların dönüşünü sağlayandır.

Onun ağzından konuşandır bu!

Kurandır bu!

Sultanlar sultanı Hud suresinde buyuruyor ki:

"Büyüğünüz sizden nasıl davranmanızı isterse,

öyle davranacaksınız, kullarım!"

Sorarım size: bu kitabın yanıldığını

İleri sürececek Müslüman var mı içinizde?

- Haşa! Haşa

- Haşa Padişah'ım

Güvensizliğin karanlık yolunda kaybolan IV. Murat, korkunun her şeyi yutmasını ve ele geçirmesini ona ününü veren Gürz'üyle şu sözleri söylemiştir.

"Her kim benim buyruğuma karşı gelir,

kurduğum düzeni tehdit ederse,

Bununla ezeceğim beynini!"

Despotluğu, gaddarlığı ve yasaklarıyla ünlenmiş IV. Murat devrinin ilk ajanlığını da kılık değiştirerek halkın arasına gerek kendi karışarak, gerek adamlarını yollayarak gerçekleştirmiştir. Bu şekilde çevresinde olup bitenler hakkında daha çok bilgi sahibi olmuş, içindeki doğruluk ateşiyle zararlı olduğuna inandığı şeyleri halkına yasaklamış ve tüm günahı çekmek için alkolik olmuştur. Doğruyla yanlış arasında kafası karışmış IV. Murat yaptığı her şeye bencil bir açıklama getirerek halk arasındaki gerginliği tırmandırmış, bir yandan da gürz'üyle korkutmuş her zaman ki gibi yine susan, ezilen, sabretmek zorunda kalan halk olmuştur. O günden bugüne şüphesiz değişen isimler, giysiler ve zaman olmuştur. Kisve, sınıf, entrika, iktidar, düzen anlayışı, ufak değişikliklere uğrayarak mevcudiyetlerini devam ettirmiştir.

Annesi Kösem Sultan'ın iktidar odağı, hakimiyetini ve zekasını farketmiş olan IV. Murat gücü kontrol etmenin en iyi yolunun, onu gözetim altında tutup hapsetmek olduğu savıyla, kendisine önemli tehditler oluşturan annesi Kösem'in iktidardaki varlığını, onu hareme kapatarak elde etmiştir. Kösem Sultan'ın politik sabrı nihayet ona gereken fırsatları ayağına getirmiş, ve Sultan Murat'ın gözdesi Dilruba'yı zehirleyerek iktidar oyunundan sayı kazanmıştır. Bitmez tükenmez entrikalar çığ gibi büyürken Sultan Murat, endişe ve kaygının baş düşmanı ve kendine dost gördüğü alkol yüzünden sirozdan ölmüştür.

4.1.2. Deli İbrahim ya da Bilinçli Cınnet

İktidar incelemesinde üçlemenin önemli parçası olan Deli İbrahim'in İktidar'ının ve iktidar yollu gerçekleşen çılgınlığının en doğru anlatımla nedensellik-sebep sonuç açıklaması şüphesiz en doğru yazarın ağzından dinlenebilecektir. Turan Oflazoğlu Deli İbrahim adlı oyunu yazarken tarihle karşı karşıya geldiği idealizasyon çemberinde, tragedya yazarı olarak amacını dile getirmiş ve körü körüne tarih perdesindeki tüm geçmiş kişilerin belli bir imaj kabuğunun korunmasına ilişkin oluşturulan saldırılara da önemli cevaplar vermiştir. Tarih mevcut haliyle –ya da değiştirilmiş- bize ulaşana kadar nasıl evrelerden geçirildiği bilinmemektedir. Tarih, arada nelerin eksik, değiştirilmiş, ya da tam olarak aktarılmasında, olayların çıkış nedenlerinin yanı sıra onları etkileyen ve sonuca götüren koşulların incelenmesinde bize net ipuçları ve anlatılar kazandırmaktadır. Fakat bilgi bize görüneni sunmakta, oysa sanat görünenin asıllığı yahut görünenin ardında yatan görünmeyen gizli sebepleri çeşitleyerek aktarmada önemlidir. Ki bu gerçek bir aydınlanış olacaktır. Sanat içinde yaşadığımız dünyanın tüm çarpıklıklarını ya da simetrisini net bir şekilde ortaya koyarak tarafsız bir gözle sergileyebilmekte ve bilginin kişinin üzerinde iktidar hegemonyası kurması de didaktik olması yerine, kişiye düşünme imkanı tanınması ve kendi evrensel değerlerini kendi aklınca gerçekleştirebilmesi bakımından oldukça önemlidir. İşte bu yüzden Turan Oflazoğlu'nun önsözündeki anlatısının her dönem kontrol yollu engellemeler ve iktidar odağı haline gelmeye çalışarak, gerçeğin bulandırılması, ya da adlandırılan gerçeğin başkalığı, bağlı bulunduğu iktidar odağına hizmet edecek şekilde saldırgan tutumların özgür ve geniş düşünce yapısına önemli bir kaynak ve düşündürücü bir açıklama olması bakımından, burada eksiksiz yer vermek önemlidir.

“Deli İbrahim oyunu; bilinç sağlığı uğruna yapılan bir iç savaşın öyküsü olmuştur. Padişah'ın ruhu, nice değişimden sonra, yaratıcı bir atılımla cınnetine biçim verip onu nesnel bir varlık olarak ortaya koyan, bilinç güvenliğini tehdit eden karanlık güçleri buyruk altına alan. Ruh dengesini korumak için, Sultan İbrahim için onur sorunu haline gelmiştir. İsyancılara karşı koyamayacağını anlayınca “Sonsuzluğun” dediği oğlu adına tahttan inmeye razı olan; ama Şeyhülislam fetvasındaki “akıl dengesi olmayan” sözlerini duyar duymaz parlayarak iç savaşın felsefesini yapan, kısaca: “Cinnete karşı savunmaydı benim çılgınlıklarım.” demeyin de başarabilmiştir.

Hamlet'in yöntemli, hani neredeyse Dekartçı deliliği, bilme yöntemi olarak kullanılır çılgınlığı; kendisine babasının ruhu olarak görünen belki de şeytan olması. Onun

için emin olması gerekenlerin. Dışarıda ki hasmına güvenle yaklaşabilmesi için Hamlet'in deli görüntüsü olmuştur. Oysa Sultan İbrahim'in deliliği ise, varlıkça bir zorunluluktan ileri gelmiştir. Çılgınca davranmak, "cinnetinden daha çılgın" olma zorundadır İbrahim, bir yaban hayvanı eğitir gibi cinnetini eğitmek zorunda kalmıştır. Tehlike içerinden gelmiştir: Kısacası düşmanda kendisi, savunan da. Böylesi bir durum Sultan Deli İbrahim'e elbette yeni bir savaş yeni bir varoluş biçimi gerektirmiştir.[1]

Deli İbrahim daha önce İstanbul'da oynandığında, pek az kişi onu oyun olarak ele aldı nedense; çoğunun çabası, oyunda tarih yanlışları aramaktan ileri gitmedi. Hele bir yazar, Deli İbrahim'den söz ederken, tarih bilgisini göstermek için fırsat kollayan bir medrese allamesi gibiydi. Yazısının başlığına bakın: "Tarihçi Gözüyle Deli İbrahim". Söyleyeceği her şeyi, daha yazısının başlığı, geçersizliğe mahkum etmiyor mu? Tiyatronun dergisinde bir yazı yayımlamış: "Tarih kitabı değil, oyun yazmak istedim ben" demiştim, ya da öyle demeye getirmiştım. "Dram anlayışım gerektirdikçe, tarihin verileriyle bile bile çelişeceğim" diye belitmiş, örnek de vermişim. Anlatmak istediğim şeydu: günlük yaşayışın gerçekleri de, tarihin gerçekleri de, oyun yazarı için hammadde den başka bir şey değildir. Geçmişte tragedyayı andıran olaylar vardır, ama hiçbir zaman tragedya yazamaz tarih, bunun için tragedya yazarı gerektir. O tarihçi de doğru dürüst bir tarih duygusu ve bilinci olsaydı, tarihçi olarak siygaya çekmezdi beni; çünkü tarih bilimi de, bir takım olayları sıralamak değildir sadece. İyi bir tarihçi, belli bir dönemin olaylarını, yorumlayarak adeta yeniden düzenler; özel bakışı olan her tarih bilgini böyle yapar, gerçeği tekrar etmekle yetinmez. Sanatçıya gelince, onun yorumlama hakkı daha fazladır tarihçinkinden. O yazarda hiç görmediğim, pek ilkel bir duygusallık vardı: "Tarihimize karşı biraz daha saygılı olmalıyız" diyor, ulusal geçmişimizin biricik bekçisiymiş gibi bir tavır takınıyordu. Ben Sultan İbrahim'le alay etmek, onu küçük düşürmek isteseydim, oyunumu komedyaya olarak yazardım, tragedya olarak değil. Benim oyunumdaki Sultan İbrahim, Osmanlı tarihinde görülen Sultan İbrahim'den daha saygıdeğer bir insandır, her yönüyle kat kat üstündür ondan. Tragedya sanatı, insan gerçeğini aşağılamaz, yüceltir; insanlar için son derece gerekli olması da bundandır.

Deli İbrahim'i yazmadan önce, bulabildiğim bütün tarih kitaplarını okudum. Ama bunların çoğu olayları tekrar ediyordu sadece. Reşad Ekrem Koçu'nun Osmanlı Padişahları adlı kitabını onlardan ayırmak isterim; bu kitap kuru bir tarih kitabı değil, oyun yazarları için eşsiz bir hazine. Padişahları canlı birer insan olarak, kişiliklerini kuran önemli özellikleriyle görüyorsunuz orda; bu kitaba borcum büyüktür. Fakat en çok yararlandığım kaynak, Sultan İbrahim'in hattı hümayunları oldu. Padişah'ın ruh yapısı bütün iniş çıkışlarıyla yansıyor bu belgelerden. Bazan: "Ben yedi iklim padişahı değil miyim? O gavuru şöyle sıkış sıkırm ki hiç olmaz, şöyle bilesun!" diye parlıyor, bazan da: "Ve hem arzda bir kusur oldu mu, yoksa iyiyi kemi bildiresun. Gözün kaşın çatık gördüm, nedir aslı beğenmedim." Diyor sadrazamına. Bazan halkı ilgilendiren olaylarla ilgileniyor: "Sen ki vezir-i azamsın, yangın var görmez misin? Tez gözün açıp takayyüt idesun" diye yazıyor, bazen da: "Selamdan sonra beni seversen sende eyüce tefarikj ve mendiller nazik var ise bana irsal idesun, gücenmeyesün" gibisinden, bir padişaha pek de yakışmayacak şeyler istiyor baş vezirinden. Bütün bunlar, tahta zorla çıkarılıp zorla indirilişi, hele yüreğinin sürekli iklimi olan o koyu melal, öteden beri bana son derece ilginç gösteriyordu Sultan İbrahim'i. Bir cümlesini hafif değiştirerek oyunuma da aldım: "Gene mizacımızda bir miktar keder vaki oldu." Fransız ozanı Baudlaire görse kim bilir ne severdi bunu.

Baudlaire dedim de: Sultan İbrahim, sadrazamın telhisine karşılık verirken: “Ve içimde gittikçe büyüyen sıkıntıyı, kanımı eme eme semiren şu canavarı elbirliğiyle bağmanın yollarını arasak” der. Burada, Baudlaire’in şu mısralarından yararlandım:

*“Ve kalbimizi kemiren sinsi düşman
Kaybettiğimiz kanla şişip büyüyor”
(A. M. Dranas çevirisi.)*

Maden borçlarımı belirtiyorum, Yunus’u da anayım: Padişah “düğümü” çözülmeden önce, bir çeşit korobaşı olarak kullandığım İstanbullu yeri dinleyerek şöyle der:

*“Kol kol sular geziniyor
Yeraltının karanlık boşluklarında,
derilip pınar olmak ister,
Zordur deniz çekimine karşı koymak zor,
Bekleyip kokuşamaz sular oyuklarında,
İrkilip ırmak olmak ister.”*

Burada da, Yunus’un şu mısrasından yararlandım:

*“Derildik pınar olduk, irkildik ırmak olduk
Aktık denize dolduk, taşttık elhamdülillah”*

Görüldüğü üzere tragedya yazarının işi tarihçilerden oldukça farklıdır. Tarihçiler mevcut olanı anlayıp aktarırken, tragedya olmuş olanı derinleştirme, genişletme, ve sebep-sonuç yapısını kişisel durumlarla iletmekte. Öyle ki iktidar’ın ortasında yüzmekte olan iktidar kişinin içinde bulunduğu korku onu çırpırırken dibe çekebilme ya da sakin yüzmesiyle onu kıyıya ulaştırabilmektedir. Tarih’in verip geçiciliğindeki “boğuldu” anlatısının ardında neden boğuldu, nasıl boğuldu, onu boğulmaya götüren sebepler neydi, duyguları neydi vb. pek çok soruyu sordurması bakımından sanat hem derinliğini ortaya koymuş, aynı zamanda insanları düşünme durumundan uzaklaştırarak onları robotlaştırmaya çalışmak adına önemli bir engel oluşturması bakımından da –pek çok kişi tarafından gereksiz diye nitelense de(politikacılar)- son derece önemlidir.

4.1.3. Kösem Sultan (Güç ve Entrika)

*“Seni öldürmekle, ne yaman bir oyun oynamış
ne şaşmaz bir tuzak kurmuşum kendime, oğlum!”*

Kösem Sultan'ın yazılmasıyla, iktidar üçlemesi tamamlanmıştır. Üçlemenin ikinci oyunu *Deli İbrahim* 1967'de, birinci oyunu *IV.Murat*'da 1970'de; üçüncü oyun *Kösem Sultan*'sa 1980'de yazılmıştır.

IV.Murat'ta dış kargaşayla boğuşan ve sonunda onu alt eden kişinin dramı söz konusu olmuştur: toplumsal kargaşayı yenen Murat'ta da, bu kaypak düşman dışarıda yenilirken, büyük hasmı Murat'ın içine girmeyi başarmış. Deli İbrahim'de ise, bilinç sağlığı uğruna savaşı, delirmemek için delilikler yapan, "cinnete karşı savunmaydı onun çılgınları"ydı. Bilinçli deliliklere başvurarak delirmemeyi başarmış olan İbrahim'de, kısacası bu yolda kazandığı zafer, tahtına ve canına mal olmuştur. Üçüncü oyun kişi yapısına gelince: "Sultan Murat gibi bir yırtıcıyla, Sultan İbrahim gibi bir çılgını doğurmuşum ben" diyen Kösem'de oğullarının ikisinin de özelliklerini taşımıştır; örneğin, devlete karşı ayaklanan Anadolu sipahilerinin başı Abdünnebi'ye yığıl salarak onu Üsküdar'dan uzaklaştırırken, IV. Murat'ı hatırlatan Kösem; yeniçeri ocağıyla sipahi ocağını birbirine düşürürken, düzeni yok etmek için elinden gelen her şeyi yaparken de, Deli İbrahim'i bize düşündürmüştür.

İktidar uğruna oğlu İbrahim'i önce tahtından indirmiş sonra da boğdurmuş, iktidar uğruna torunu Mehmet'i, hem iftar şerbetine zehir koydurarak öldürmeye kalkmış, kısacası iktidar uğruna canavarlaşan Kösem;

*"Ortalığı bir güzel karıştırmak gerek ağalar
her şey öylesine karma karış olmalı ki
ancak biz çıkabilelim içinden. Gayret günüdür!"*

gibi sözlerle fitne ateşini körüklemiş kargaşayı büyütmüş, yıkımın kendisi olmuştur. Düzeni, bütünlüğü savunma adına ise Turhan Sultan, çocuk padişah IV. Mehmet'e şöyle seslenmiştir:

*"Çabuk büyü oğlum, çok, çok çabuk!
Saraya da girdi ikilik, asker ocaklarına da .
Ancak sen, Mehmet'im, bu çatışan
Bu birbirini yok etmeye çalışan güçleri
Buyruk altına alırsan, ancak sen
Sağlam bir baş olarak gelişir*

*Bu güçleri yararlı bir işe koşarsan
Esenliğe erişir bu gövde; ancak o zaman
Gerçek büyüklüğe, mutlu bir sürekliliğe
Kavuşur ülken, güçlülüğe dayanan sağlıklı bir barışa.”*

Turhan bir yandan oğlunu böyle eğitmiş, bir yandan da düşünmüştür:

*“Kötülüğün dilini, huyunu öğrenmeden
mümkün değil alt etmek anlaşılan.”*

Sadrazamlık, şeyhülislamlik gibi en önemli yerlere kendi güvendiği adamları getiren Turhan, yeniçeri ocağının ileri gelenlerinden Kethüda Bey'e de dayanarak Kösem'in sultanlığına son vermiştir.

Gemiye azıya alan yıkım doruğa tırmanırken, kendisini durduracak gücün oluşmasını önleyememiştir; hatta denebilir ki, kendisini yenilgiye uğratacak olanı da, yıkımı da kendisi doğurmuştur. Kösem'le kıyasıya savaşmaya karar verdiğinde Turhan Sultan:

“Seni kuşandım, Kösem, sana karşı!”

demeyi başarmıştır.

Tarih boyunca kötülük bir süre sindirilebilmiş, ama kökü kazınmamıştır. Çeşitli kılıklara bürünerek insanların arasında yine dolaşmış, fırsat kollamıştır. İnsanlığın insanca devamını sağlaması gerekenlere, bir başka deyişle, iyiden yana olanlara düşen ne olmuştur? Kötülüğün hiçbir zaman büsbütün yok edilemeyeceğini bilmek, onu iyice inceleyip tanımak, ondan daha güçlü olmanın yollarını mutlaka bularak, onu, iyiliğin hizmetine sokmak için çalışmak olmuştur; insanlığa yeni aşamalar yaptıracak üstün amaçların gerçekleştirilmesin de kötülüğün kendine özgü enerjisinden de yararlanma onu olumluya çevirmek olmuştur.[2]

V. BÖLÜM

5.1. İKTİDAR İNCELEMESİ

İktidar bir olgu olarak varlığını sürdürürken, emrine girdiği her kimse, onu varoluş sebebi haline dönüştürmüştür. İnsanlıktan daha da eski olan bu güç odağı milyon yıllar öncesinden çeşitli yönelimlerle gelişerek bugünkü net haline bürünebilmiştir. İktidar genel mana da sözünü dinletebilmek, fikrine yönlendirebilmek, kısaca mevcut durum üzerindeki her şeye nüfuz edebilme ayrıcalığıdır. Ormanların krallığının gelişimiyle dünya krallığına esin olarak her çevreye yayılması işte bu ayrıcalık ve yönetme fikriyle ortaya çıkmıştır. İktidar olgusuna göre hemen her şey kaos'un içinde kaos'la yer almakta ve kontrol edilip belli bir düzen akışına kavuşturulmalıdır. İktidar-güç-yönetim her nerede, ne şekilde karşımıza çıkarsa çıksın hep bir amaç ve biçim barındırmıştır. Aslında varlığı farkındalığın merkezinden çıkarak ilk bilinçle aydınlanmış olsa da, durduğu yerde zengin seçenekleri üzerinde barındırarak hizmet ettiği kişiye verdiği ayrıcalığın yanı sıra önemli sınavları da bünyesinde barındırmaktadır.

Güç sahibi olmak öncelikle kişinin kendine hükmetmesiyle görülebilmiş, kendini kurtardığına inanan insan kişinin diğer kişileri de kurtarma hayali, ya da bu hayali kendi kendine yaratmasıyla iktidar odağını ortaya çıkarmıştır. İktidar aslında her zaman varlığını sürdürmekte ve görünenin içindeki mevcudiyeti geçmişten ebediyete dek devam etmektedir. O halde iktidar kişiden kişiye değişen bir kavram mıdır, yoksa her zaman aynı sistemi yaşamakta mıdır? Kişiden kişiye ifadesi değişe-çeşitlene gelsin, özde varolan iktidar olgusu aynıdır. Hayat gibi, onun içinde varolmuştur iktidarda. Ve bir kıyafet gibidir adeta. Üzerine giyen kişiyi başkalaştıran, oysa ki kendi mevcudiyetini tekrarlamaktan öteye geçmeyen iktidar odağının iki cinsi gözlenebilmektedir. Her zaman pozitif bilinçle ortaya çıkmış yönetme ihtiyacı, korumacı-kollamacı-sakıncı tavrından, bireysel zayıflıklar ve takıntılı saplantılarla her zaman kendi kendini yoldan çıkarabilmiştir. Öyle ki güç verildiği kişinin gücünü artırmakta ve kişinin gücü verilen güçle dengelenmemişse onu mutlak ele geçirmektedir.

Kösem Sultan'ın doğduğu yerden Osmanlı Sarayı'na olan yolculuğu kendisine göz kırpan iktidarın, onu tahta hazırlamak üzere göz kırpışlarıdır. Öyle ki geçirildiği aşamalarda ara noktaları iyi deneyimlemiş ve kendini pişirmiş-piştirilmiş- Kösem nihayetinde haseki, sonra şehzade anası en nihayetinde de Valide Sultanlık

mertebesine erişmiştir. İktidar Kösem'i o kadar sevmiş ve o düzeyde onu ele geçirmiştir ki, onun üzerinden kendi tohumlarını dünya üzerine bırakıvermiştir. Önce Murat ardından İbrahim ve devamında soyun devamlılığını sağlayan binlerce kan bağı hep aynı amaç doğrultusunda da şahlanmış ve merkez oluşturmaya çalışmıştır. Kişiler gelmiş geçmiş mevcudiyetlerini ortaya koyarken değişmiş, deneyimlemiş ve iz bırakarak yok olmuşlardır. Oysa sahip oldukları iktidar giysisi kuşaktan kuşağa aktarılmış ve her zaman üzerine oturacağı bedeni bulmuş, ve onu giyen kişiyi farklı bir görüntüye sokmuştur.

Zaman'ın değişkenliği ve kısıtlılığı hep yeni birilerine yol açacak kadar kısıtlı olmuş, iktidar kişileri giderken, iktidar sahip olduğu kişilerden beslenerek bir sonrakine daha güçlü, daha bilgili ulaşmıştır. O kadar ki artık amacı hizmet ettiği insan ve genelden saparak ona zıt şekilde hareket eder hale gelmiştir. Kişiler gelir, kişiler gider, hikayeler yaşanır, hikayeler biter, hikayeler unutulur, yeni hikayeler ortaya çıkar. Bu sonsuz bir döngüdür. Ve bu döngüde iktidar yeni oyun alanları, yeni deneyim çeşitleri hazırlar insanoğluna. Fakat hep aynıdır, hiç değişmemiştir.

Osmanlı sarayına baktığımızda, Kösem'den önce gelenler ve Kösem'den sonra gelenler aslında Kösem'in ta kendisidir. Kişiler isim ve fizik özellikleri bir yana ortak amaçla hareket etmekte bir öncekini yansılamaktadırlar aslında. İktidar giysisine bürünen kişinin artık öz kimliği yoktur, iktidar'ın ta kendisi haline gelmiştir. İster kadın olsun, ister erkek pek çokların hayatını değiştirecek, değiştirecek önemli kararları verirlerken aslında bu kararları veren iktidar olmuştur. Sonsuzlukta değişen tek şey giysiyi giyip çıkaran gölgelerdir. İktidarsa bir mertebelerin yanı sıra esaslı bir rol'dür.

Yaşam deneyimleri edindirmek için insanoğlunun bilinçlendirildiği bir realitedir. Bu realite içinde hepimizi çeken belli yönler belli roller vardır. Kimi kendine engin bir aşk, kimiyse ebeveyn olma hayalleri içinde, kimiyse kendine hitap eden bir mesleğe adanmıştır kendini. Öğretmen öğretmek ister, mimar inşa etmek, iktidarsa yönetmek. Kişi anne, çocuk ya da baba gibi başat rollerin üzerine sahip olduğu bu özel yetenekle kendini dengelemek durumunda kalmıştır. Öyle ki iktidar dışında ki pek çok rol mertebesinde kişiler diğer rollerini yaşamaya fırsat bulmuş ve dengeleyebilmiş olmasına karşın, iktidar'a bürünen kişi sadece iktidar'ın hükmüne girmiş ve diğer rollerinden vazgeçmiştir.

Kösem'in anneliği, yahut Murat'ın oğulluğu burada sona ermekte, iktidar tarafından hediye edilen çocukların kaderini elinde bulundurma insansal rollerden koparmakta ve ortaya daha büyük daha önemli tek bir rol yaratmaktadır. Tanrısallaşmak.

Tanrısallık ölümsüzlüğün başlangıcıdır. Çokların kaderine hüküm etmekse gelecek nesillere aktarılacak bir bilgi olmuştur. Ve görmekteyiz ki geçmişten günümüze elimizde iktidar adına değişen hiç bir şey yoktur. Kösem'lerin adları yüzleri değişmiş, hatta giydikleri kıyafetler çeşitlenmiş olsa da özde kalan hep aynı olmuştur. Yönetimsel taktik-kurallar.

Kösem Sultan'ın şüphesiz Osmanlı İmparatorluğunun yönetimi ve devamlılığı gibi önemli ve tanrısal bir görevi vardır kendince. Bu da sık sık diğer rollerini değersiz kılmakta ve Machiavelli'nin Hükümdar'ında anlatıldığı gibi "Amaca giden her yol Mübah kılınmıştır" (MACHIAVELLI, 1992). Bu uğurda İmparatorluğun mevcut bütünlüğünün sağlanması ve sarsılmaması adına padişah olarak seçilenler kendi çocukları da olsa karşısında milyonların düzeni, çıkarı mevcuttur. Ve oğulları çocuk yaşta padişah olduğu için gözetim altında bulundurulup yönlendirilmelilerdir. İktidar'ın bu şekilde hep giydireceği kişiyi hazırlamış, fakat odağın geçişinde bölünerek çoğalmış ve içinde olduğu kişideki kudreti devam etmiş, bu da daima trajedileri yaratmıştır.

Kösem'in tek başınalığı ve yaşam sebebi haline gelen seçilmişliği, başka seçimlerle el değiştirmeye kalkınca ortaya büyük çatışkılar çıkmış ve nihayetinde doğruluğun yolundakinde ki o ulvi amaç entrikanın karanlık yüzüne bakakalmıştır. Güç elden gitmektedir. Yaşam sebebi budur. Mevcudiyetin yegane temeli budur bir şeyler yapılmalıdır. Böylece Padişahları etkisi altına almaya çalışmış, bunun içinde neredeyse hiç bilmediği, sözsöz annelik rolüne bürünerek, tarafları kontrolü altında tutmaya çalışmıştır. Oysa görmezden geldiği bir şey vardır, o da iktidar için doğurmuş ve iktidar için hazırlamıştır kendinden dünyaya geleni. Sonra gelen önce gelenin deneyim ve bilgilerini gen yoluyla taşımakta, bilmektedir. Dolayısıyla iktidar entrikalarından sonra gelen bir sıfır öndedir. Her ne kadar deneyimi yaşayanın varlığı daha bilgili olduğunu iddia etse de, bilinç başka iktidar odakları yaratmaktadır.

IV.Murat ve Kösem'in iktidar savaşı üstü kapalı bir şekilde çeşitli duygusal sömürülere ya da gizli oyunlara sahne olmuşsa da Murat'ın rakip-düşmanını göz hapsine almasıyla tüm gelişmeleri gözlerinin önünden takip ederek anında müdahale ya da hiç oluşmadan ortadan kaldırmış olma kudretine sahip olmuştur. İktidar gücüne güç katmaktadır. O kadar güçlenir, şiddetlenir ve kontrolden çıkar ki iktidar ait olduğu kişiyi yormaya onu yıpratmaya başlar. Ve nihayetinden alkol bağımlılığı sonucu, sirozdan Murat gölgeler dünyasında ki yerini alır.

İktidar sabit değildir ve gücüne güç katma enerjisiyle doludur. Yeni çeşitlere, hiç denenmemiş olanı keşfetmeye böylece maddelerini zenginleştirmeye meraklıdır. Böylece ait olduğu kişiyi son zerresine kadar eline geçirdiğinde artık yeni karşıt güçleri ele geçirerek daha da güçlenme ihtiyacı içindedir. Kendine karşı güç geliştirerek, iktidar kudretini kontrolü altında tutarak sadece kendi istediği şekillerde iktidar biçimi geliştiren kişinin elinde kişiyi daha güçlü kılmaktayken, gücünü sarsıp kontrolünü kaybettirdiği ve zihine hükmederek istediği yöne akıtmayı başarmak suretiyle kişiyi ele geçirip onu bir posa misali kullanmaya başladıkça kendine yeni taze güç arayışına girerek kudretini yükseltmeye çalışmaktadır. Nitekim Kösem'in kontrolünü elin geçiremediği için zayıflatıcılar çıkarmış (örneğin, murat, sadrazam, askerler, saray soyluları vb.) fakat Kösem'in her seferinde iktidarı bile şaşırması sonucu gücü daha da artmış ve yenilmez kılınmıştır, kendi iktidarı bakımından. Fakat devrini tamamlayıp, kendi kıyafetlerini giyecek yeni model bir Kösem'in ortaya çıkmasıyla –Turhan Sultan- zayıflatılmış ve ortadan kaldırılmıştır.

Hem IV.Murat'ı hem de Sultan İbrahim'i etkisi altına alarak, yöneten-yönlendiren Kösem, yine kendi benzeri sonucu olarak gölgeler dünyasındaki yerini almıştır. Kendinden öncekilerde olduğu gibi iktidar sembolik bir taht gibi bir kıyafet olmuş, günümüze gelene kadar çeşitli kimliklerde karşımıza çıkmış, gelecekte ise çıkmaya devam edecek olan önemli bir güç mertebesidir. Ve insanlık gücü dışında aramaya devam ettikçe de var olmaya devam edecektir. Gücün içerden yükseldiği, kendiyile beraber diğerlerini kavurup yok etmeden, sevgiyle bütünleştirdiği günlerin özlemiyle, sevgiden yoksun kaldıkça karanlığın ve ürkütücülüğün yaşandığı şu günlerin geride kalması, yönetilme ve yönetme ihtiyacının sevginin gölgesinde kaybolması dileğiyle.

5.2. “İKTİDAR TUTKUSU” A. Turan Oflazoğlu’nun Kösem Sultan-IV.Murat-Deli İbrahim Oyunlarıyla Nasıl Anlatılır?

Buraya kadar İktidar adına çıkarılan sonuç; iktidar'ın kendi başına bir kişilik olduğu, onu giyinen, kuşanan hemen herkesin kendi karakteri her nasıl olursa olsun, iktidar'ın girilmesi gereken belli yollarına girmek ve ona bürünmek olmuştur. Bu bakımdan karşımıza çıkan bu üç tarih-oyun-iktidar kişisi, aynı zamanda aile olması bakımından da oldukça önemlidir. Öyle ki Kösem Anne-Valide Sultan, IV.Murat ve Deli İbrahim ise Oğul-Şehzade-Padişah olarak önemli üç örnek kişidir. İktidar'ın gücünün ve kişiliğinin bireyleri nasıl yoldan çıkardığı ve onları yavaş yavaş eline

geçirerek, kişiler üzerinden yönettiği, isimleri ortadan kaldırarak tamamen kendi varlığına dönüştürdüğü için, bu üç oyun benim için oldukça önemli oldu. Turan Oflazoğlu'nun bir devri en açık şekliyle ortaya koyduğu bu üçleme şüphesiz iktidar'ın tüm evrelerini ve sebep-sonuç yollu ortaya koyan önemli ve eksiksiz bir yapıt olmuştur. Bende iktidar'ı incelerken bu ana ile iki oğlu arasındaki çatışmaları, oyunları, sömürüleri ve mevcudiyet ispatlama çabalarını bir arada en açık şekliyle ortaya koyan önemli sahnelerini birleştirerek, aktarmaya çalıştım. İşe koyulurken iktidar odağı haline gelmiş IV. Murat'ın doruktaki gücü ve en yetkin haliyle annesinin her atağını ustaca savuşturması ve gücün kendisi olduğu inancını ihtirasıyla iç monologlarında, yazar Oflazoğlu'nun ağzından mükemmel bir şekilde ortaya koyan Kösem'in oğluna karşı iktidar'ı ele geçirmek için yapılması gerektiği için yaptıklarına dair günah çıkarmak bir yana, kendine olan empozeleri ve nihayetinde aradığı kuklayı yaratarak iktidar koltuğunun sözde görünmez odağı haline gelmesine kadar olan yolculukta karşısına çıkan varlık gösterilerini elinin tersiyle savuşturmayı başaracak kadar iktidar canavarı haline gelişinin öyküsü yolumu net bir biçimde belirlemiştir. İktidar'ın kişiyi nasıl ele geçirdiği, bağlı bulunduğu kişinin gücünü nasıl arttırdığı ve nihayetinde daha da güçlenebilmek uğruna-tazelenmek- adına kişileri nasıl kolayca harcayabildiğini görebilmemiz için önemli bir tek perdelik oyun haline gelmiştir. Olaylar'ın iktidar'ın önünün kesilmesiyle şiddetinin nasılda tırmandığı, şiddetin tırmanışına tezat nasıl fırtına öncesi sessizliğe büründüğü ve yukarı başını çıkarabilmek için takındığı gizil, ısrarcı tavır. Ardından yaşanan ufak pişmanlıklar ve kendini tedavi edişlerin bireyin psikolojik ve dolaylı kudretsel genişlemesi, güçlenmesi. Ardından getirilen piyonların karşıt atak olarak nasıl yoldan çıktığı ve belli kurallara uyarken elindeki iktidar istikrarını koruma yolları en nihayetinde çarenin tazeleme adına ortadan kaldırma olduğunun anlaşılması, bölünmüşlük, yitmişlik, kendinden çıkmışlık ve nihayetinde iktidara ait olarak onun yolunda yine onun yoldan çıkarmasıyla silikleşmek, yok olmak. Amaca hizmet etmek, gerçekleşen amaç sonrası anlamını yitirmek ve başka yollara saptırmak iktidar'ın negatif kimliğinden başka bir şey değildir. Evrensel Öz değişmiş, bireysel koz'a dönüşmüştür.

Yine bu oyunların geçtiği tarihe batkımızda aradan geçen onca zamana karşın, değişimin sadece bireyler ya da adlar adına gerçekleştiği, ve bu süğre zarfınca zamanının ya da mekanın her ne tarafına bakarsak bakalım aynı iktidar bireylerine aynı kuralları ve teslimiyetleri yaşarken rastlamaktayız. Bu yüzden iktidar tutkusu

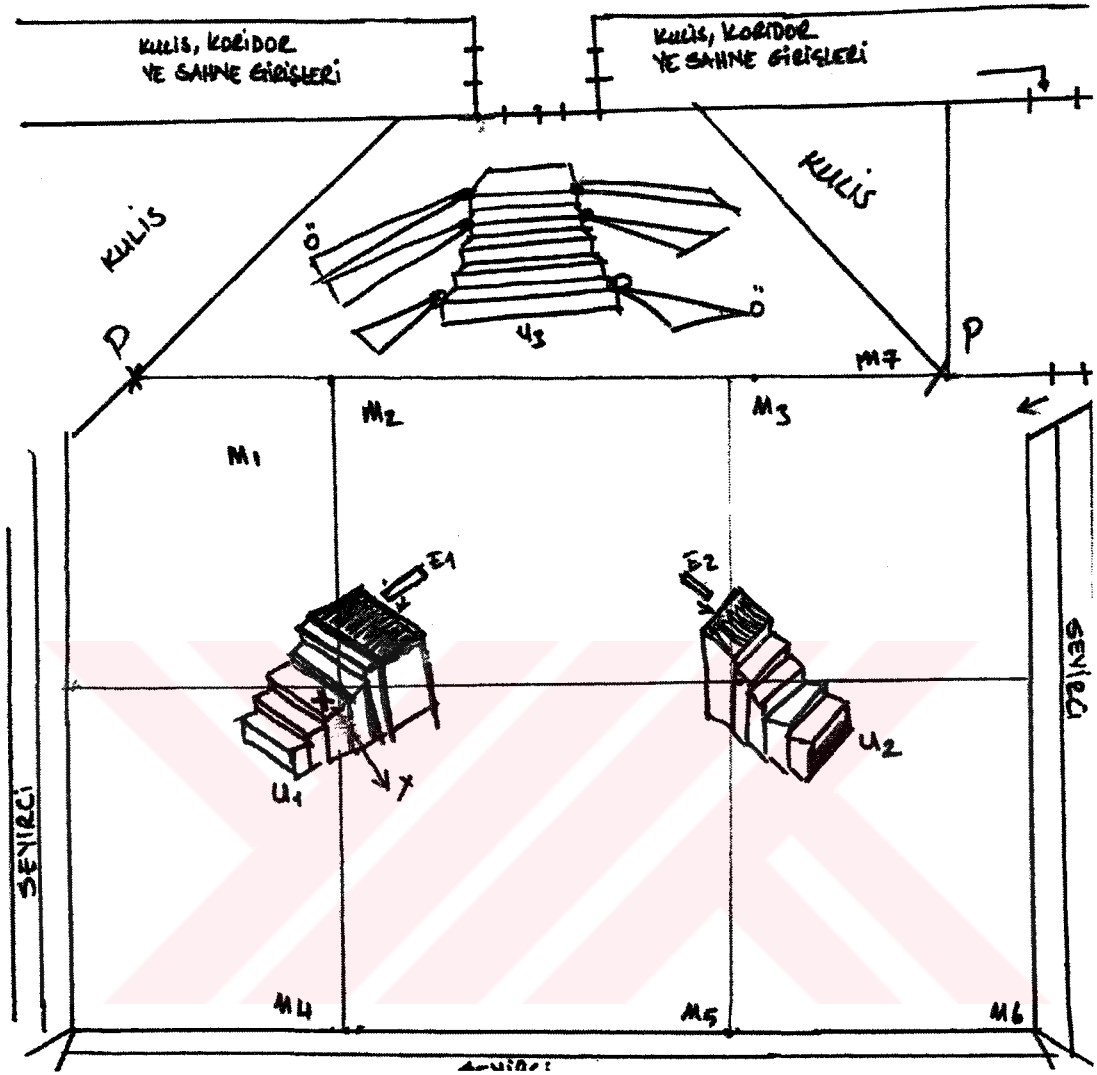
geçmişte olduğu gibi bugünde ve yine her daim gelecekte de var olmaya devam edecek, Kösem'ler, Murat'lar, İbrahim'ler yeniden yeniden gelecek ve yine yerlerini diğerlerine verecektir. Bu sonsuz bir döngüdür. Ve uyanış gerçekleşip iktidar'ın büyüüne kapılmadığı zamanlar ilerleme gerçekleşecek, olmadıyındaysa tekrar ediş sonsuz döngüsünde gölgeleri durmadan hizmetinde eğitecektir. Böylece gölgeler birbirine karıştıkça iktidar Dünyanın tek hakimi olma hayalini sürdürecektir.

5.3. "İKTİDAR OYUNU" Sahneleme Yorumu

Oyunda iki çeşit mekan kullanmanın iktidar'ın devamlılığının ve iktidar kişilerinin gelip geçiciliğinin vurgulanması bakımından önemli buluyorum. Sahnenin arka kısmını tıpkı olayların bilincin gerisinde kalması, veya geçmişin geçmişliği bakımından "Gölgeler Diyarı" (Araf) olarak kullandım. Buna göre sahnenin arkasından verilen yoğun güçlü beyaz ışık, evrensel ışığı-ruhu simgelerken, gölgeler dünyasının içinden oluşan karaltıların, yine karanlığın ışıktan ve ışığın yok olduğu durumlarda ışığın karanlığın içinden doğumunun anlatılması adına önemlidir. Gölgeler diyarına saf ışığın içinden bilinçlenerek var olması ve aslında karanlık boş uzamda havada asılı kalmış düşünce balonlarını, anıları ya da hafıza kırıntılarını anlatmak için sahne karanlık kullanılmış ve bölgesel aydınlatma yöntemine gidilmiştir. Sahnede mevcut bulunan merdivenler insanın evrelerini, zamanın evrelerini, yaşamın evrelerini, iniş-çıkışları ve nihayet iktidarı sergilemektedir. Sağ-orta-sol olarak 3 merdivenin birbirlerine yakın tutularak üçgen oluşturması günümüzün piramit yapısına bir atıf olarak, alt basamaklar sıradanlığı ve kalabalığı, üst basamaklarsa gücün, gözetleyiciliğin, tanrısallığın ve kontrolün ana noktası olmuştur. Tepe yönetimin merkezidir. Ve tepeden bakan göz her şeyi ve herkesi görür. Kişilerin içeri girmeleri ve çıkarken karanlığın içinden kaybolmaları yine zamanın içinden geçmiş gölgelerin, karakterlerin havada asılı kalmışlığı, her an herhangi başka bir yerden fırlayabilecek başka bir görüntünün aynı iktidar anlatısına sahne olabileceği hissi verilmesi adına gerçekleşmiştir. Yaşam içi içe geçmiş Ying-yang'dır. Beyaz-siyah, aydınlık-karanlık, eril-dişil, varlık-yokluk vb. içermektedir. BU yüzden sahnenin önü bilincin aydınlattığı görülebilen ve dile gelen dünya olmasının yanı sıra arka taraf gizleri içinde barındıran, seçilemeyen, ve doğumdan öncenin ve ölümden sonranın yaşandığı o bilinmez gaip dünya olmuştur. Anlatım yolu olarak simgesel anlatım metodu seçilmiş ve tüm etmenler simgesel olarak çağrışım oluşturmaktadır. Örneğin sahnenin önüne çekilen

Kösem'in mevcudiyet merdiveninin üç yanının kırmızı kumaşlarla çevrilmesi ateşe ve ihtirasa dikkat çekerken, gelişile önceden kan'ın haberini ulaştırmaktadır. Nitekim karakterlerin her seferinden merdivenlerden başka boyutlardaki mekanlara yaptıkları yolculuklarda ayaklarının altında kalan kırmızı kumaş seyirciye kan gölünü çağrıştırmakta, ve tüm karakterlerin bir şekilde iktidar'a hizmet ederken ayaklarını onu güçlendirene bulamaları bakımından önemli olmuştur. Yine diğer bir simgesel anlatıma örnek Kösem'in eteğinin içindeki balonlar hem Kösem'in yeryüzüne saldığı tohumları-şehzadeler-, hem de fikirlerini temsil etmektedir. Nitekim patlayan balonların içinden dökülen kırmızı konfetiler hem simgesel olarak şehzadelerin öldürölüşüne bir gönderme hem de kanlı kötücül ürkütücü fikirlere dikkat çekmek bakımından önemlidir. Aynı zamanda Kösem'in kuklası haline getirdiğı İbrahim'i bir kukla düzeneğıyle ortaya çıkarması hem Kösem olmadan İbrahim'in var olamayacağıının hem de Kösem'in sözünden ve etkisinden çıkamayan İbrahim'in anlaşılmasını sağlamaktadır. En nihayetinde Kösem'in iniş çıkışları mevcut bulunduğu platforma göre, gücü sonucunda ele geçirmişliğı ve bazı durumlarda –özellikle İbrahim'le karşı karşıya kaldığı bölüm- Padişahla seviyesinin eşit pozisyona gelmesi ve Osmanlı geleneksel yönetiminin dışına çıkmayı başaran Kösem'in vurgulandığı önemli yerlerden olmuştur. Oyunun sonunda Kösem'i yıkan yine kendi yollu –dolaylı olarak başka gölgeler yüzünden- bir süreç olmuş ve nihayetinde Kösem gölgelere kendini bırakarak geldiğı dünyaya geri dönerek, isim ve hikaye olarak sonsuzluğa dağılmıştır. Sonsuzluk uzay'dır. Bu kadar büyük ve baş döndürücü, görüş mesafesinin ve zihnin çokça sınırlarını aşan büyüklükte bireyler olarak her şeyin ufaklığı, acizliğı ve boşunallığının hissedilmesi ve bir an irkilip yaşamın farkına vardırılarak o ana geri döndürölmesi ve yaşamın içindeki huzurun, dalgaların kıyıları temizlemesi gibi, zihinlerimizi temizlemesi ve bizi tekrar kendi öykümüzün bilincine vardırarak ana mekana, olduğumuz, uzayda durduğumuz noktaya geri döndürmesiyle son bulmaktadır.

5.4. Reji Defteri

M=IV.MURAT / K=KÖSEM SULTAN / İ=SULTAN İBRAHİM

$M1+M2+M3+M4+M5+M6$ = Sonsuzluk

M7= Gölgele Diyarı

$U1+U2+U3$ = Tekerlekli Konstrüktif Merdiven

Ö= Kırmızı Kumaş

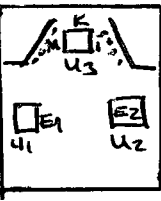
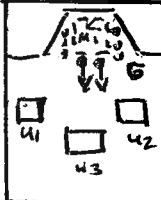
E1= Gürz

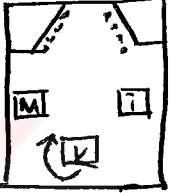
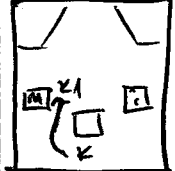
E2= Kavuk

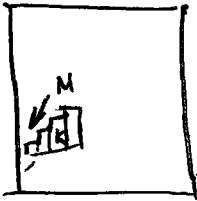
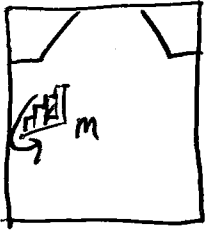
X= Kukla Düzenegİ

P= Siyah Fon Perde

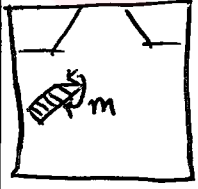
Kİ= Machiavelli Kitap

METİN	İÇ VE DIŞ AKSIYON	TEKNİK ETMENLER	HAREKET VE FİĞÜR
	Sahne karanlıktır. Müzik sesiyle eş zamanlı sağ merdivenin üzerinde duran Gürz ve sol merdivenin üzerinde duran Kavuk hafifçe aydınlanır. Müzik temadan çıkıp ritim başladığında arka orta, sağ-sol üstten beyaz ışık verildiğinde, ışığın önünde duran merdiven üzerinde Kösem, Murat, İbrahim ve Merdiveni sahneye doğru çekerek getiren sekiz gölge oyuncusu öne doğru gelir. Ön ortada durular. Kösem Sultan Merdivenin Tepesinde. Onun üç basamak altında Murat ve İbrahim dikilmektedir. Ellerindeki kırmızı uzun kumaşlar tekerlekli merdivene bağlanmış olan gölge oyuncularını üç'erli olarak sağ ve sol tarafa iki gölge oyuncusu ise önde merdiveni çekerler. Ortaya geldiklerinde ellerindeki kırmızı kumaşları merdivenin çevresini dolanan bir göl varmışçasına çevirir ve yere bırakır, ağır çekim figüratif hareketlerle sahnenin gerisinde bulunan gölgeler diyarının duvar köşelerine sinerler. Bütün oyun boyunca sinsice duvar dibinde	Q1 M1 Q2	

	beklerler. Bu sırada Merdivenin tepesinde bulunan –yani erkliğinin doruğunda, ki doğuştan iktidar ona verilmiştir.- Kösem Sultan yavaşça sallanmaya başladığı sırada Murat ve İbrahim kırmızı örtüye basarak kendi merdivenlerine yönelerek karanlığa girer ve gözden kaybolurlar. Kösem üzerine giydiği büyük beyaz kasnak eteğin altına yerleştirilmiş olan içi hidrojen gazıyla doldurulmuş balonları, eteğini yavaş yavaş kaldırırken serbest bırakır. Serbest kalan balonlar kösem tepesine iliştilmiş iğneli düzeneğe çarparak patlar. Kimisinin içinde komfeti – ki bu düşüncelerin zenginliğini temsil etmektedir.- kimisinde ise kırmızı toz boya – hem şehzadeleri, hem de kanlı fikirleri simgeler- aşağı doğru süzölmektedir. Kösem müzik boyunca figüratif hareketlerle dansını sürdürür ve 1. dakikayla merdivenleri inmiş, kırmızı örtünün üzerinden yürümüş ve murat merdiven- taht önündeki yerini almıştır. Elinde bulunan uçan balonları Murat'ın olduğu yere doğru aşağıdan bırakır. Eline Gürz'ünü almış	Q3 M₁ Q4	
--	--	--	---

KÖSEM SULTAN Beni hareme hapsedtin!	olan Murat savurarak hiddet içinde balonları patlatmaya çalışmakta, başarısız oldukça hiddetlenmektedir. Nihayet patlayan balonlardan sonra.. Kösem merdivenin altındaki konstrüktif yapının içine girer. Demirlerin ardındadır artık. Müzik susar.. Murat Gürz'ü Bırakmış, elinde Makyavelli'nin Hükümdar'ı okumakta. Merdivenlerden aşağı doğru inerken Kösem Kontrol altına alınmanın ve iktidar odağından çıkmanın hıncı, fakat padişah'ın kendisine verebileceği zararı hesaba kattığı için bastırılmış hiddeti anne sevgisiyle sahtece giydirilmiştir. Murat kitaptan kendini alarak merdivenin son basamağından inmiş ve Kösem'in karşısında yerini diyagonal olarak almıştır. Politikliği müşfik ve rahat tavrında sezilmektedir. Annesi olarak ve valide sultanlık mertebesi kendisindeyken sıradan bir kadın tarafından gözetleniyor olmanın içerlemesiyle.	MA Q5	
SULTAN MURAT Bir dediğiniz iki oluyor mu valide?			
KÖSEM SULTAN Bir de gözcü diktin başıma! Sokaktan gelme bir kadının			

Ne işi var Osmanlı Sarayında? Elin kadını benden, seni doğurandan Daha mı yakın sana, devletli oğlum? SULTAN MURAT Beni doğuran, benim yıkımım için El oğluyla işbirliği Ederken Yardıma koştı Benim o. KÖSEM SULTAN Koskoca padişah, bir cihan padişahı Ayak takımından birine yakınlık gösterebilir böyle. SULTAN MURAT Padişah karısı, padişah anası olmak Yetmez soylu olmaya, valide! KÖSEM SULTAN Yanımdan ayırmazdın beni eskiden. SULTAN MURAT	Sultan Murat Politik söz yarışında oldukça sakindir fakat bu sakinliğinin altında büyük ve önlenemez bir kasırganın bulunduğu hissettirmektedir. Aklını çelebilmek için Murat'ın egosunu uyandırmak maksadıyla.. Murat her şeyin farkında, ve çevik zekasıyla bir an dahi durmadan cevabını yapıştırır. Konuşurken Kösem'in gözünün içine içine bakmakta, ve her şeyin farkında olduğu izlenimini vermektedir. Kösem'in ondan aşağı kalır tarafı yoktur. Zira anladığı halde anlamazdan gelerek, zavallı anneyi oyynamaya devam etmektedir. Kösem'in Murat'ın hayatı boyunca ondan bağımsız tek bir adım atmaması maksadıyla murat'ı yalnız bırakmadığı ve murat'ın çocukluğunu yönettiğini, fakat büyüyen ve	Q5	✓
---	--	-----------	----------

Siz ayrılmazdınız benim yanımdan! KÖSEM SULTAN Küçüktün.. Yavrumu kanadım altına almak Hakkım değil miydi, devletli oğlum?	erginleşen Murat'ın artık buna izin vermediğini sert ve net tavrından anlıyoruz. Kendini haklı çıkarırcasına. Söz yarışında bir adım öne gidebilmek için hem konuyu iktidardan uzaklaştırmak hem de annesi ve kadın olduğunu hatırlatarak, demogoji yoluyla hamle eder.	Q5		
SULTAN MURAT Saltanat burcuna girdi yıldızım valide!	Murat çocukluğunun geride kaldığını ve artık büyümüş olduğunu dolayısıyla annesinin korumacılığına ihtiyacı olmadığını belirtir ve heybetini gösterir bir şekilde kendine dikkat çekerek, birazda alaylı bir ifade kullanır.			
KÖSEM SULTAN Madem öyle padişah'ım, sürün beni sarayınızdan, Gözünüz görmesin de rahat edin bari!	Kösem'in çıkış yolu kalmamıştır. Murat tüm yollarını tıkamış, kontrolü altına almıştır. Kösem için en zor tarafı her şeyin bilincinde olarak Murat'ın bunları gerçekleştirmesi olmuştur. İktidar'ı ele geçirme adına şüphesiz Murat'ın gözünün önünden uzaklaşarak güçlenebileceğinin bilinciyle, saraydan sürülmek ister. Amaç murat'ın arkasından rahatça iş çevirip gerekli oyunları, düzenleri ve ayarlamaları kurmaktır.	↓		

SULTAN MURAT

Yeterince rahatım ben valide.

Makyavelli'yi soruyordun..

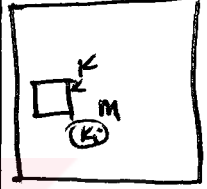
Murat Gülümseyerek..

Elindeki kitabı uzatır.

Makyavellinin hükümdarlık üzerine yazmış olduğu kitabı ezbere bildiğini göstererek hatta içindeki eksiklerin ancak kendi yöntemleriyle tamamlanacağını savunarak kimsenin ondan zeki olamayacağını, kudretinin zekasından da ileri geldiğini vurgulamıştır.

Paniklemiş tavrındaki baskıcı ısrarcılığı Kösem'in açıklar vermesine sebep olmaktadır.

Q5

KÖSEM SULTAN

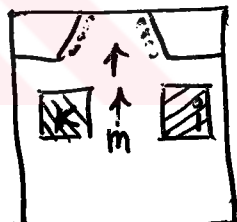
Şu andan tezi yok hemen sürün beni!
Eski bir saray mı olur, ıssız bir konak mı..
Uzak bir köy evine kapatın isterseniz!

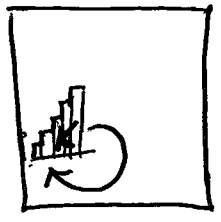
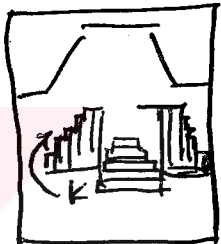
SULTAN MURAT

Olmaz valide!
Gözümden ayıramam sizi,
Sonra özlerim.. Validesiz duramam ben.

Kitabı işaret eder

Böbürlenirken, alt metin olarak daha fazla

Hem, eski bir sarayda, hele bir köy evinde oturmak Koskoca bir valide sultana yakışır mı hiç?	kendisiyle yarışmaya devam etmemesini salık vermekte		
Güzel bir kitap Makyavelli'nin Hükümdar'ı, ancak.. beni tanımadan yazıldığı için hayli eksik bir kitap!	Murat sahne boyunca tırmanmasının doruğuna yaklaşmaktadır. Sabrının sonlarında..		
KÖSEM SULTAN Oğlum beni böyle hor görüp yok sayacağına, Artık işe yaramayan bir uşak parçası gibi Sarayından dışarı atсын daha iyi, padişah'ım!	Kösem'in elindeki kitaba bakarak vurgular. Kendini vurgular. Murat'ın hiddeti büyümekte fakat Murat tüm profesyonelliği ile kontrolünü kaybetmeden sakinliğini ortaya koymaktadır. Sözlerle büyüyen hiddeti bir dağ kadar kabarmış, karşılığında Murat'ın kontrollü baskısında saparak bir hayvani bir hırıltıya dönüşmüştür.		
SULTAN MURAT İki türlü adam vardır;			
Bir, kitapları izleyenler..			
İki, kitapların izlediği.. Şimdi valide, hemen hareme dönüp Uslu uslu oturun, bir daha da çıkmayın ordan: Çünkü Sultan Murat iklimi hakim dışarda Sert esiyor yel, valide, sert esecek!	Kösem'in takibi dışında bütün ışıklar alınır. Yine her şey karanlığa gömülmüş, tek yankılanan ve dalgalanan görüntü sonsuzluk içindeki Kösem'in sözleri olmaktadır. Kösem parmaklıkların ardından çıkarken konuşmasına girer.	Q6	
	Takip ışığı Kösem'i takip etmekte, Kösem içinde		

KÖSEM SULTAN Çok çektirdin bana murat, çok! Yine de Cennet olsun durağın; ne de olsa ben doğurdum, ciğerimin bir parçasıydın sen de. Birden büyümüş, Bir yana itmiştin beni; sözüm geçmez olmuştu Osmanlı Sarayında; ben, kaç saltanat görmüş Kösem, Emekliye ayrılan bir cariyeye dönmüştüm. Böyle bir köşeye atılmak, iktidardan uzak kalmak, Diri diri gömülmekti benim için. Yerin cennet olsun ya, senin ölümün İkinci bir doğuş oldu bana da, İbrahim'e de. Az kalsın ona da kıyacaktın, tahtın tek varisine de. Ne çektim elinden kurtarıncaya dek. Çocukcağız nasıl da alışmış karanlık hücrelerine.. Işıktan ürküyordu gözleri.	bastırdığı tüm ihtirasını kusarcasına konuşmaktadır. Kafesten çıkıp merdivene doğru ağır adımlarla yürür.. Merdivene ulaşır.. Merdivenin ortasında 3. basamakta bulunan kukla düzeneğini eğilerek alınca, karşı tarafında İbrahim merdivende Kösem ile paralel olarak, aynı basamakta kendi kendine boğuşmaktadır. Takip ışığı onu aydınlatığında şöyle bir duraklar sonra hipnoz olmuşçasına büyülenmiş gibi yavaşça çömeldiği yerden kalkar. Ve Kösem'in konuşması süresince eş zamanlı olarak kösem ile basamakları ağır ağır tırmanır. Kösem konuşmasını sonlandırmaya yakın merdivenin tepesindeki yere çıkmıştır. Son cümlesini İbrahim'e bakarak söyler. İbrahim Kavuğu başına geçirmiştir. İkisi birbirlerine karşılıklı durmuş tepededir. İkiside birbirine bakmaktadır.	Q6 M2 Q7
---	---	--

İyi olmadı
Vezirlerin o halde
görmeleri.
Hele Sadrazam!
Ya tahta göz dikerse,
Ya "Padişah mecnunun
biridir,
yeterli değildir
Saltanat sürmeye" diye
fetva alırsa
Şeyhülislam'dan.
Osmanlı ülkesini
seferber
etmeli,
bir an önce döl almalı
yeni
padişahтан.
Ötekiler eli boş
döndüler.
Bu becerikli çıksa bari,
İbrahim'in kanını
kaynatsa.

SULTAN İBRAHİM A1
Padişah değil miyim
ben?

KÖSEM SULTAN
Padişahsın oğlum, evet,
padişah!
Bir var ki padişah gibi
davranmazsın.

SULTAN İBRAHİM
Sultanıma hizmet
etsinler istiyorum.
Anlasınlar ne demekmiş
alay etmek onunla!

KÖSEM SULTAN
Ne olmuş alay ettilerse?

A1 =
İbrahim'in hiddetle
çocukça bir şımarıklılıkla
dövünerek..

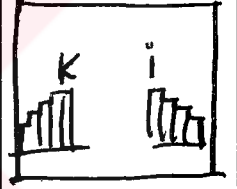
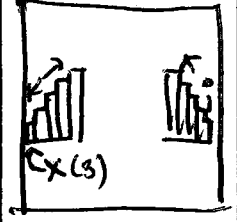
Şımarık oğlunu
sakinleştirmeye çalışan
bilgili bir anne edasıyla..

Sinirden küplere binmiş,
egosunun
fişteklemesiyle bas bas
bağırır..

Kontrolünde kuklası
olarak tuttuğu fazla sivri
olmamaya çalışarak
paylar..

Sıkılmıştır, gitgide
çığırından çıkmaktadır.
Püskürmeye başlar.
Kösem gidişatı anlar.
Sakinleştirmeye
çalışarak, fakat ne
yapacağını bildirerek..

Q8

Onlar padişah kızı, Buysa avrat pazarından alınma bir halayık! Kaç şehzade, kaç sultan doğurdu sana da, haseki oldu? Osmanlı törelerini unutuyorsun anlaşılan, oğlum.	Bağırır ve emir tonunda dövünerek gölgeler tarafına doğru koluyla işaret eder...	98	
SULTAN İBRAHİM Töre de töre! Atalar değil mi töreleri koyan? Ölmüş kişilerin yasalarıyla mı davranacağım ben? İstediğimi yapamayacak mıyım ben?	Kösem sinirlenerek kısa bir an için kontrolünü kaybederek sesini yükseltir. Buyruk vermektedir.		
KÖSEM SULTAN Yapacaksın istediğini, ama Kendini yasalara bağlayarak.	İbrahim deliye dönmüştür. Dişlerinin arasından hırıldayarak tehditkar. Gözlerini belerterek..		
SULTAN İBRAHİM Kendi koyduğun yasalarla ama! Gelsinler kardeşlerim, hizmet etsinler hasekime!	Buyruğuna aldırış etmeden yeniden anne kisvesine sığınmış ve bir kez daha üstüne çıkmıştır İbrahim'in.		
KÖSEM SULTAN Ben sağ kaldıkça, kardeşlerin hizmet edemez Soyu sopu bilinmeyen bir cariyeye parçasına! Aklını başına topla oğlum.	Şahsiyetine karşı takınılan bu tutum, padişahlığının göstergesi olarak kardeşlerine yöneltilmesinden çıkmış artık Kösem'e karşı bir varoluş ispatı durumuma girmiştir.		
SULTAN İBRAHİM Devrin padişahı ile	Kösem yalandan duygusallaşarak, demogoji oyununa başvurur. Aralarındaki elektrik iyice tırmanmaktadır..	✓	

konusuyorsunuz valide,
Bir an dahi
unutmayasınız bunu!

KÖSEM SULTAN

Devrin padişahı benim
öz oğlumdur,
Siz de bunu
unutmayasınız
padişahım!

SULTAN İBRAHİM

Hemen gidip eşyalarınızı
toplatın valide,
İskender Çelebi
Köşkü'ne taşının.
Topkapı'daki varlığınız
Fazla ağır gelmeye
başladı bize.

KÖSEM SULTAN

Aylarca karnımda
taşıdım seni, bana ağır
gelmemişti bu.
Ağabey'in seni cellada
vermek istediğinde
Karşı durduydum
hışmına, bana ağır
gelmemişti bu.
Tahta çıkmam diye ayak
dirediğinde
Zorla padişah yaptım
seni, bana ağır
gelmemişti bu.
Demek sonunda böyle
ödeyecektin İbrahim?

SULTAN İBRAHİM

Ana borç vermez
yavrusuna valide,
Sadece verir ana
dediğin. Oysa siz
Borç sayıyorsunuz bana
verdiğiniz her şeyi,
Üstelik pek yüksek bir

İbrahim tüm olan bitene
küçümser gözlerle
bakmaktadır..

Bir an için anne
yapısının gözünün
önünde tuzla buz
olduğunu görürüz
İbrahim'in. Sözcükler
kısa bir an için boğazına
takılmış olsa da yazıklar
olsun duygusunda dışarı
yöneldi ve ibret dersi
verircesine sözleriyle
Kösem', kamçılar..

En son gücünü toplar ve
buz gibi bir ifadeye
bürünerek..
İbrahim'in ışıkları alınır
karanlığa gömülür..

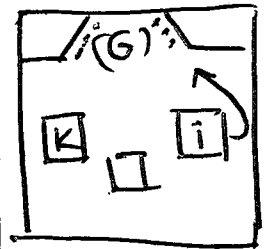
Tehditkar ve Karşısında
Murat'ı görmüşçesine
bir irkilişle hiddeti
tırmanmaktadır.

Kendinden geçmiş ve
Gırtlığından hırıltılı bir
şekilde çıkmıştır son laf.

Bulunduğu tepeden
hareket eder ve ağır
ağır kendi merdivenine
yönelmek üzere Murat
merdivenden aşağı
süzülür.. İlk defa bir
anne olduğunun farkına
varmış içinde bulunduğu
duygusallığın altında yer
yer ezilirken, kendini

Q8

Q9

faiz istiyorsunuz.

Kararımız kesindir
valide,
Hemen gitmek üzere
hazırlık gösteriniz.

KÖSEM SULTAN

Hoş indi İbrahim!
Isırmayı öğrendin ya,
artık anana da
gösteriyorsun dişlerini.
Doğrusu tam tepeye
tırmandı güneşin,
Parıltısından gözler
kamaşıyor.

Ama doruk,
başlangıcıdır inişin.

Seni mezarına
gömerken
Sanki ruhum gebe kaldı
sana.
Dölyatağında taşırken
dahi içimde değildin
böylesine.
Bu kez nasıl
doğuracağım seni,
oğlum!
Karnımda ikide bir
tekme atarken
Anlatılmaz bir haz
duyardım; şimdiyse
Derinliklerimde
zonkluyorsun; ta içimin
içinde
Sanki yalnız bedenimi
değil,
Ruhumu da parçalayıp
çıkacaksın dışarı.
Sözde öldün, oysa
benden daha çok,
Daha yoğun, daha

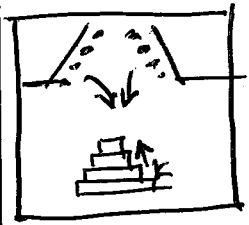
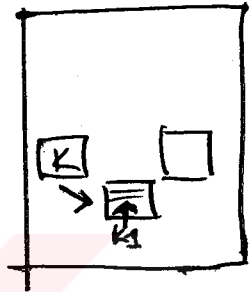
toparlamaya çalışması
ve haklı çıkarmaya
çalışarak yüreğine su
serpme çabaları
arasında sıkışıp kalmış
delilik nöbetine
tutunmuştur.
Merdivenden çıkarken
balonlardan boşalmış
kırmızı boyları orasına
burasına sürerek
kendini süslemeye
çalışması sonucunda
onu her tarafı kana
bulanmış bir ucubeye
döndürmüştür.

Gölgeler diyarından
hareketlenen gölgeler
ağır hareketlerle gelir ve
merdivenin ardında
dörderli yan yana dizilip
karşı karşıya dururlar.
Elleri birbirleriyle
kenetlenmiştir.

Kösem'in çılgınlığı
kendini yukarı
tırmandırmakta, daha

Q9

Q10 M3

şiddetli yaşıyorsun sen.
Kim bilir kaç ağızla
emiyorsun varlığımın
özünü,
bütün hayatımı kendine
tüketerek
Yalnız sen yaşamak
istiyorsun anlaşılan.
Seni öldürmekle ne
yaman bir oyun oynamış
Ne şaşamaz bir tuzak
kurmuşum kendime,
oğlum!
Elbette senin yüzünden!
Sen beni saraydan
sürmeseydin
Ne diye düşman olaydım
sana?
Sus, sus! Sen her yeri
doldurmaya kalkarken
Ben nasıl sığarım
dünyaya , nasıl, nasıl?
Elbette! İktidar
paylaşmaz ki İbrahim.
Bir ülkede ancak bir tek
hükümdar olur.

Ya sen ortadan
kalkacaktın, ya ben.

Evet, seni seni
öldürmeye sen zorladın
beni.
Elbette, elbette ona geldi
sıra, oğluna!
Madem iktidarla benim
arama giriyor..
Bazan ne diyorum, bilir
misin, Bektaş'ım?
Keşke adımını
atmasaydın bu saraya,
Bir hükümdara, bir cihan
padişahına değil de,
Senin gibi birine
çocuklar doğursaydım
keşke..

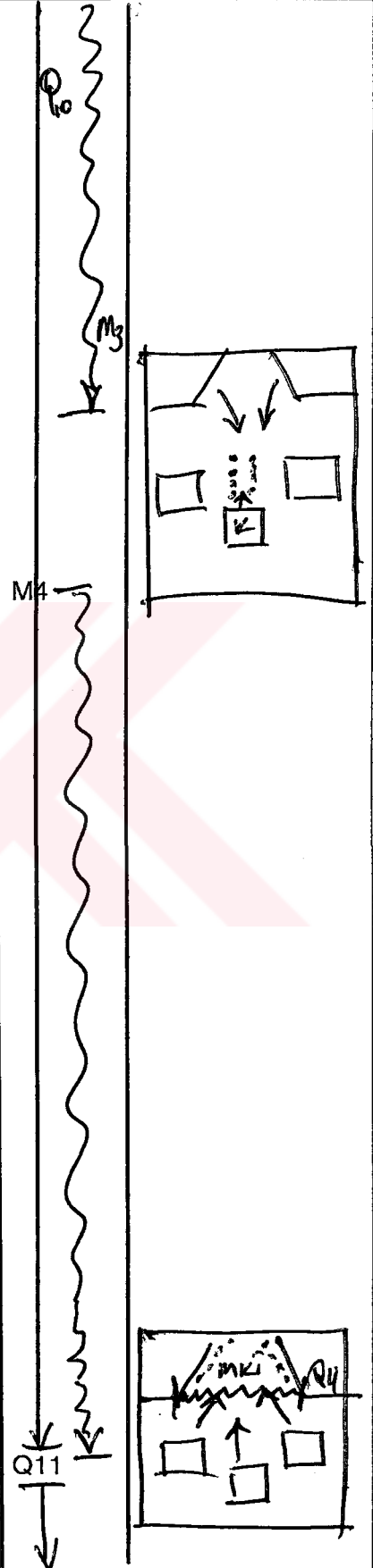
yukarı daha yukarı hırsı
içinde merdivenin
tepesinde yukarı doğru
uzanmaktadır. Son
sözünü bir an bir poz ve
ayağı kayar arkada
bekleyen gölgelerin
kollarına düşer. Gölgele
onu yakalar ve
aralarında karartarak
ortadan yok eder ve
tekrar gölgeler
diyarındaki yerlerinde
gözden kaybolurlar.

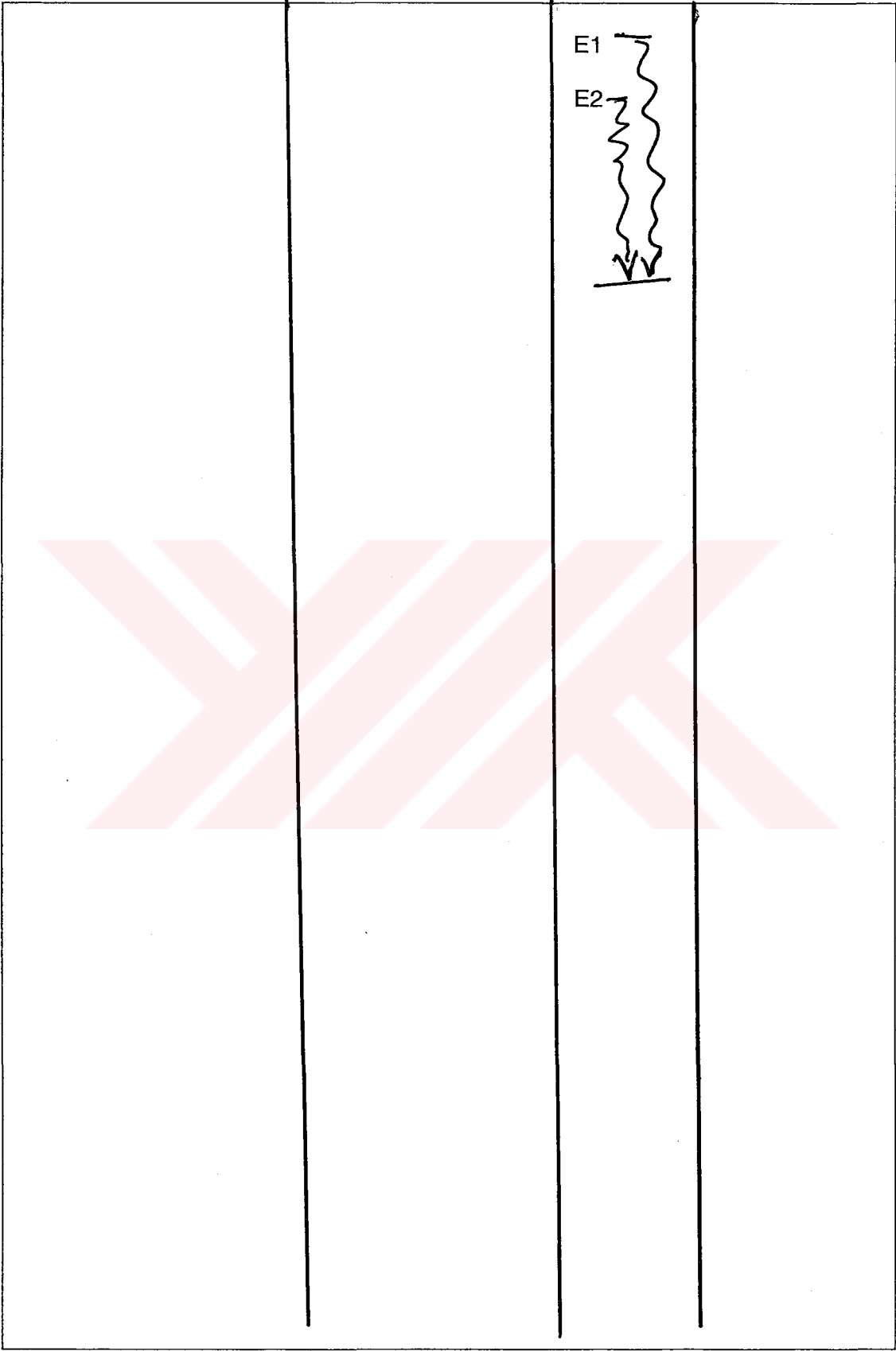
Sahne kararmıştır.
Sahnedeki tüm dekorlar
gölgeler diyarına taşınır
10 sn içinde ve
sonsuzlukla gölgeler
diyarını ayıran
bölümdeki siyah fon
perdesi çekilir.

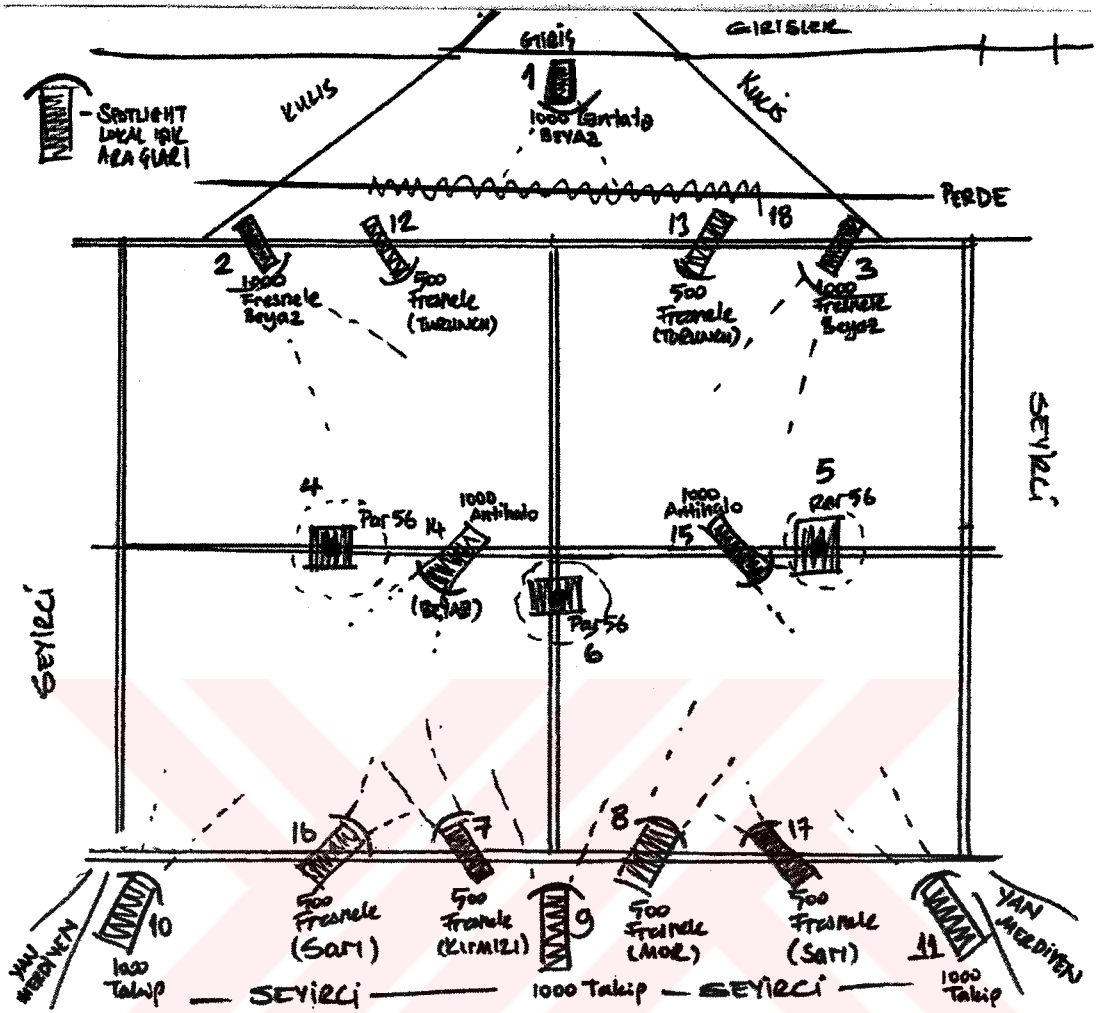
Bir an sonra tüm yıldız
ışıkları yanmış ve
seyircinin karşısında
sonsuz uzay uzanmıştır.
5 sn. kadar uzaya
bakakalan seyirci yavaş
yavaş dalga sesleri
işitmeye başlar
sonsuzluğun içinde ve
üzerine martı sesleri
işitir. Topkapı sarayının
kıyısında bir yerlerde
hissederken..

Sahne kararır.

Perde

5.4.1. Işık Planı

İktidar Oyunu Arena Sahne Işık Planı

- 1,2,3= Gölgele diyarı, ters aç. Beyaz takip ışığı. (A)
- 4= Murat duş ışık. (B)
- 5= İbrahim duş ışık. (C)
- 6= Kösem duş ışık. (D)
- 7,8= Merdiven aydınlatma, orta seviye (kırmızı, mor). (E)
- 9= Kösem takip ışığı. Beyaz. (F)
- 10= Murat takip ışığı. Beyaz. (G)
- 11= İbrahim takip ışığı. Beyaz. (H)
- 12,13= Merdiven aydınlatma, orta seviye (kırmızı, mor). (I)
- 14= orta zemin lokal (sarı) (J)
- 15= orta zemin sağ lokal (K)
- 16,17= Kösem merdiven aydınlatma. Genel ışık. (sarı) (L)
- 18= Fon perdesi üzerine iliştirilmiş minik yıldız ışıkları (1000 adet) (M)

Q1 = B5,C5 (Kademeli olarak artar)
 Q2 = Afull, B0, C0, E5,I5
 Q3 = D8, L10, F5 (Yuvarlak Kösem'e odaklı)
 Q4 = B10, J8, F10,G10
 Q5 = B0, J10, F0, G0,
 Q6 = J0, F10
 Q7 = F10, H10
 Q8 = F10, H10, B10 (kademeli) , C10 (kademeli)
 Q9 = C0, H0, B0, F10
 Q10 = F10, L10, J5, K5
 Q11 = Mfull

5.4.2. Oyunda Kullanılan Müzikler

1. Mercan Dede "Sufi Dreams". Parça 1. **M1**
2. Shaman Rituel "Fairy Tales". Flute **M2**
3. Karman İnce "Fall of Constantinople". Parça 2 (Giriş: 06:30'dan 09:10'a) **M3**
4. Gökhan Kırdar "Keyf" Parça 5. **M4**

5.4.3. Oyunda Kullanılan Efektler

- E1.** Sahile Vuran Dalga Sesleri
E2. Martı Sesi

SONUÇ

Eski çağlardan beri insan nüfusunun hızla artışı ve beraber yaşamanın getirdiği bir takım kurallar ve zorunlulukların ortaya çıkmasıyla sınıfların oluşması kaçınılmaz olmuştur. Değiş-tokuş usulüne farklı bir bakış açısı getirerek ona derin ve önemli bir anlam yüklediği parayla beraber ise insanlar çok net çizgilerle birbirlerinden hızla uzaklaştırılmıştır

Az'lığın bir azınlık, dolayısıyla eziklik profiline sokulması ve dinlerin ortaya çıkmasıyla beraber içindeki tanrıyla –zeka- tanışıp unutturulan insan, kendilerini tanrı diye adlandırdıkları –ki bu zamanla mevki halini almış ve tanrısallık müessesesi olarak kesin hatlarla kabul görmüş- güçlü kişilere kendilerini bırakmışlardır. Böylece Tanrı'nın gözetimindeki insan gündelik olaylarını deneyimlerken, iktidar kişileri –tanrı elçi- şimdiden geleceğe planlanmış köprüler inşa etmiştir.

Karşıtların döngüsü, yaşandığı dünya topraklarında iyiliğin ve kötülüğün ayrımını, şüphesiz bireyler tarafından içlerinde oluşan ve dışa yansıtılan cennet ve cehennem kavramıyla yansıtmıştır. Buna göre kişi kendi dünyasında yaptıklarından kendini sorumlu tuttukça gelişmeye açık olacak, yaptıklarıyla en doğru kendinin olduğunu düşünenlerse, kendilerini ömür boyu ıstırapın ve olumsuzlukların karanlık koridorlarında kaybedeceklerini bilmemişlerdir.

Yüzyıllar boyunca insan hep doğruyu aramış, her insanın tavrı da kendine göre doğru olmuştur. Böylece dünya oluşumunun başlangıcında yaşadığı kaos'u, "yansımaların dünyası"na(1) uygun olarak maddeden zihne taşımış, bu doğrultuda özden uzaklaşarak kontrol mekanizmasını geliştirmeyi ortaya koymuş ve bunun sonucunda da yönetim dışı büyük kitleleri çoğu zaman "sürü"(2) olarak nitelendirerek gütmeye çalışmıştır.

Gidebildiğimiz en eski tarih kabul edilen M.Ö.8000'li yıllarda – anlatılan büyük tufan sonrası(3)- insan yeniden diriliş ve üretim döneminden düşünce sistemine geçmiştir. Öncelikle Hint ve ardından bundan fazlasıyla beslenme şansını yakalamış Antik Yunan, çoğunluk adına kararlar alabilen kurumlar ortaya çıkarmıştır –insanlar tarafından seçilip oluşturulmuş bir meclis vasıtasıyla yetkin kişilerin deneyimlerinin sonucunda oluşan kararların gölgesinde insanoğlu da kendini yaşamaya şartlandırmıştır. Dünyasal yaşamın insana sunduğu bin bir çeşit hikayeyi deneyimleyen ve sonucunda deneyim kazanan insan –ki bu ruhun erginleşmesiyle

gerçekleşmiştir- ileri yaşların da yönetime katılabilmiş ve edindiği deneyimlerden oluşan çıkarımlarını insanlığın üstün çıkarına teslim etmiştir.

Zamanla, insanların yaşadıkları hikaye değişmiştir. İnsanlığın hayata bakışı değişirken, keşifler ve yeni uyanışlarla çeşitli dönemlerden geçmiştir. Nihayet gelinen nokta da insan, tanrılık müessesesiyle dışardan tanıştırılmıştır.

Bu şekilde içindeki özden uzaklaştırılmış ve söz hakkı elinden alınmıştır. İnsan artık yönetimin dışında kalan insan guruplarının içindeki minik bireyden başka birşey değildir. Sürü'yü korumak güdümlle mümkündür. Ve güdüm süregelmiştir.

Sürü olmanın artıları ve eksileri kuşkusuz olmuştur, insan kendini kararların sonuçlarını taşımadan uzak duyguların, hislerin engin denizine bırakmıştır. İnsanlar için bu kararları alanlar nasıl ve kim, bu insanların duyguları yok mu, bunlar erdemle yüklenmiş ermiş kişiler mi, Yoksa her şeyi en doğru bilenler mi? olmuştur.

Yönetici olma ayrıcalığının özelliği bir yana, eylemi gerçekleştirenlerin de, mutlak o kitlelere dahil sürülerin bizzat içinden çıkmış olmalarının yanı sıra bir de doğuştan bu paye ve hak kazananlar olmuştur. Onlar, çoğunlukla zihinsel olarak tanrıların akrabaları mertebesine yükseltilmiş veya öyle kabul edilerek seçilmiş kişilerdir. Seçilmiş kişi olmanın sorumluluğu ve gururu büyüktür. Buna karşılık mutluluk kazanımlarının azlığı, nihayetinde ona umutsuzlukların getirdiği düşmanlıkların oluşumunda katkı sağlamıştır.

İnsanoğlunun yaşam içinde küçük serüvenleri olacaktır. Bu yüzden her zaman bir kurtarıcı, bir kahraman, bir çözüm bulan arayışı içinde olmuştur. Hep bir kahraman beklemiştir. Oysa onun için tek bir söz, ona düzen kurabilmiş ya da kaos yaratabilmiştir. Bir kitlenin kaderini belirlemek Tanrısallaşma sürecinin başlangıcı olmuştur. Tanrısallaşmış iktidar kişisi, gücün özüne yönelik deneyimler kazanmış ve kendini iyiliğin ya da kötülüğün enerjisine bir şekilde teslim etmiştir.

İktidar kişisi olmak aslında hiçte kolay olmamıştır. Uğrunda önemli bedeller ödemeyi göze almış, önemli bir çok çabanın sonucu, mutlak soydan gelme güç enerjisinin yardımlarıyla- iktidar elde edilebilirken, bazı iktidarlarında istem dışı edinim yoluyla olması kişiye tanrı payesine yakın unvan verilmesi şekliyle ortaya çıkarılmıştır. Oturan bir insan ağırlığını bir şey üzerine baskı uygulayarak kullanmış, tam burada Tanrı-insan yapısının tek sözü olmuştur. Adiliyet ve kitleye aidiyet arasında sıkışıp kalabilen iktidar zaman zaman yolunu şaşırır ya da yolu şaşırtılmıştır.

İyilik, doğru yolu her zaman bulur, içinde değişkenlikler taşımadan bulmuştur. Kötülükse bir süre kendini koruyabilse de asla kazanamamıştır. Çeşitli kılıklara

bürünmüş insanların arasında dolaşmış ve fırsat kollamıştır. Öyleyse, insanlığın insanca devamını sağlayacak, kısacası iyiden adaletten yana olanlara düşen kötülüğün tamamen yok edilemeyeceğini bilmiş, onu iyice inceleyip tanımış, ondan daha güçlü olmanın yollarını mutlaka arayarak onu iyiliğin hizmetine sokmuş, insanlığa yeni aşamalar yaptıracak üstün amaçların gerçekleştirilmesi için kötülüğün kendine özgü enerjisinden sadece yararlanmak istemiştir. Bunu da tarihin dinamiklerinden yararlanarak yapması bizi yanlışlardan uzaklaştırmıştır.

Hayatının mutsuzlukları ve entrikalarının güvensiz doğasının yanı sıra seçilmiş olmasının verdiği olgunluk, bireyleri yönetsel olarak etkilemiştir.

Sanat eseri çalışma raporunun konusunu teşkil eden; anayurdundan koparılmış, değişime uğramış hayatıyla, harem içinde varolma çabaları ve ardında devlet yönetimine doğru giden esas yolda Kösem Sultan; yönetim, güç, çıkma söylemi, onun saltanatına, fikirlerine aykırı, güçlü, özgüvenli, katı ve sevgisiz doğasıyla IV.Murat ve Ölüm korkusunun peşini bırakmadığı, bunun sonucunda da bu dünya içinde başka dünyaların kapılarını açtığını iddia eden Deli lakaplı Sultan İbrahim. Ve yönetilmeyi bekleyen milyonlarca insan, onca insanı bir arada tutmaya çalışmanın getirdiği sorumluluk ve ahlak-duygu gelgitleri sonucunda oluşan saray entrika düzeni, gizler ve gizil güçlerin ilişkilendirdiği Osmanlı Saray yapısı ve yansımaları yapmıştır.

Tarih süregeldiği zamanlar boyunca kimlikleri giysileri ve ifade şekilleri ne yönde olursa olsun, iktidar kişilerine sahne olmuş, fakat bu iktidar kişileri iktidarın değişmez evrensel kuralları çerçevesinde girdikleri bedeni ayağa kaldıran, dile getiren gölgelerden öteye gidememişlerdir. Bu da göstermektedir ki sistemler ya da kişiler her ne olursa olsun, iktidar yüzyıllardan beri değişmemekte ve önemlisi gelecekte de varlığını aynı şekillerde sürdürecektir. İşte bu tezin amacı budur. Geçmiş de yol göstericimiz, örnek zenginliğimiz olabilirken, gelecek ancak bunların ifade ve işaretlerinin değişerek karşımıza çıkacağı, kaybolmayacağı bir zaman dilimidir. Oysa şimdiye baktığımızda süregelen iktidarın günümüz koşulları içindeki varlığı bize ancak giysilerin, sistemin değiştiğini göstermekle birlikte iktidar'ın çetrefilli entrika dolu yolunda, ne çeşitlilikte olursa olsun, kaybolmadan dönüşmeden varlığını devam ettirmeye malesef çalışan iktidar öykülerinin varolduğu, her zaman varolacağının göstergesi olmuştur.

Gökhan SEYHAN,

Ankara, Eylül 2006

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ, Ahmed. *"Kölelik Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem,"* İstanbul, 1995

AKGÜNDÜZ, Ahmed. Öztürk Said, *"Bilinmeyen Osmanlı"*, İstanbul, 1999.

AŞIKPAŞAZADE, Derviş Ahmed. *"Die Altosmanische Chronik des Aşıkpaşazade"*. F. Giese (ed.), Leipzig, 1929.

AŞIKPAŞAZADE, Derviş Ahmed. Tevarih-i Al-i Osman, böl. 4; Neşri, Kitab-ı Cihan-Nüma, 1, 1 s. 26; [Anonim], Die Altosmanischen anonymen Chroniken: Tevarih-i Al-i Osman, 6-7; Uruc, Tevarih-i Al-i Osman, 8-9 (Uruc'un versiyonunda rüyayı Ertuğrul görür); Kemalpaşazade, tevarih-i Al-i Osman, 1, s.92-94; Lutfi Paşa, Tevarih-i Al-i Osman, s.20-21; Solakzade, Tarih, s. 8: sadedin, Tacü'l-Tevarih, 1, s. 29-30.

BARKAN, Ömer Lütfi. *"İstila Devirlerinin Lolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler."* Vakıflar Dergisi 2, 1942, S.279-396

BOBOVIUS, Albertus (Santuri Ali Ufki Bey). *"Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam."* Çev. Ali Berktaş. S.ve N. Stephanos Yerasimos ve Annie Berthier. 2002, Eylül. S.23-24.

CANETTI, Elias. *"Kitle ve İktidar."* Çev.Gülşat Aygen. Ayrıntı Yayınları. 1998. S. 93-113, 279-300, 383-406

CEZAR, Mustafa, ve Midhat Sertoğlu, et al. *"Mufasssal Osmanlı Tarihi."* İstanbul, Cilt 1-4, 1957-1960

CHEJNE, Anwar. Succession to the Rule in Islam. Lahore, 1960.

DESHAYES de Courmenin, Louis. *"Voyage de Levant, fait par le commandement du roy en l'annee 1621"*. Paris, 1629.

DİLMEN, Güngör. *"Harem"*. Sanat 7 (Nisan 1982), S. 44-52

Doukas, JOHN. *"Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks"*. Çev. H. J. Magoulas. Detroit, 1975.

ENGİN, Nihat. "Osmanlı Devletinde Kölelik", İstanbul 1998.

EVLIYAÇELEBİ. "Seyahatname" 1631

GIESE, Friedrich. "Das Seniorat im Osmanischen Herrscherhause". *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte 2*, 1923-26, s.248-56

GERBER, Haim. "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700." *International Journal of Middle East Studies* 12, 1980, s.231

GOYTISOLO, Juan. "Osmanlı'nın İstanbul'u" Çev. Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, 2002. s. 23-25, 39-42.

GÖKBERK, Macit(Prof.), "Felsefe Tarihi" s.57, 1996.

İNALCIK, Halil. "Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)". Çev.Ruşen Sezer, 4.baskı, İstanbul,2004.

IMBER, Colin. "Koçi Bey." EI(2),

IMBER, Colin. "The Ottoman Dynbastic Myth." *Turcica* 19, 1987, s. 7-12.

IMBER, Colin. "The Ottoman Empire", 1300-1418. İstanbul, 1990.

KARAÇELEBİZADE, Abdülaziz Efendi. "Ravzatü'l-Ebrar". Bulaq. 1248/1832-1833.

KARAÇELEBİZADE, Abdülaziz Efendi. "Ravzatü'l-Ebrar Zeyli." Süleymaniye Kütüphanesi, MS. Hekimoğlu Ali Paşa 747.

KAZICI, Ziya. "Osmanlıda İhtisab Teşkilatının Köle Haklarını Koruması",Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi İstanbul, 23-28 Eylül 1985,c.I, İstanbul,1986.

KOÇU, Reşad Ekrem. "Osmanlı Padişahları"

KOÇU, Reşad Ekrem. " Kösem Sultan." Cilt I-II. Doğan Kitap, 2002

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat. "Ahmed Yesevi." IA.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat. "*Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseseleri Üzerine Te'siri*". *Türk Hukuk ve İktisad Tarih Mecmuası* 1, 1931, s. 165-313.

KÖPRÜLÜ, Mehmed Fuat. "*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*." Ankara, (1935) 1984.

KUNT, İ. Metin. "*Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-Century Ottoman Establishment*," *International Journal of Middle East Studies* 5, 1974, s. 233-39.

KUNT, İ. Metin. "*The Köprülü Years: 1656-1661*." Doktora tezi, Princeton University, 1971.

KUNT, İ. Metin. "*Kulların Kulları*." Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler 3, 1975, s. 27-42.

LEWIS, Bernard. "*Çatışan Kültürler-Keşifler Çağında, Hristiyan, Müslüman, Yahudiler*" 1999

LEWIS, Bernard. "*Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği*" 2000

LEWIS, Bernard. "*The Political Language of Islam* 51 vd. 1992.

MACHIAVELLI. "*Hükümdar*" Mayıs, 1984.

MANZ, Beatrice F. "*The Rise and Rule of Tamerlane*". Cambridge, England, 1989.

MANZ, Beatrice F. "*Tamurlane and the Symbolism of Sovereignty*." *Iranian Studies* 21, no. 1-2, 1983, s.137-63

MARMAN, Doug. *The Sultan's Servant: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*. New York. 1983

(<http://www.littleknownpubs.com/Rumi40.htm>)

MARMON, Shaun. "*Concubinage, Islamic*." *Dictionary of the Middle Ages* içinde, ed. J. Strayer et al., 3, s. 527-29. New York. 1982-89

MARMON, Shaun. *"Eunuchs and Sacred Boundries in Islamic Society"*. Oxford University Press, 1995

Meninski, Lexicon. *Arabico-Persico-Turcicum*, 2, s. 464-65

MUALLİM, Cevdet. *"Ceyb-i Hümayun Masraf Defteri"* 1503-23.

MUSTAFA, Ali. *"Künhü'l-Ahbar."* Cilt 1. İstanbul, 1277/1860-1861.

MUSTAFA, Ali. *"Künhü'l-Ahbar."* Nuruosmaniye Kütüphanesi MS. 3406.

MÜFTÜOĞLU, Mustafa. *"Yalan Söyleyen Tarih Utansın"*, Cilt: 1, S. 67-68

NURİ, Mustafa(Paşa). "Netayic ü'l Vukuat", İstanbul, 1327(1911), 4.cilt, s.112,152,189.

NURİ, Mustafa(Paşa). "Netayic ü'l Vukuat." İstanbul, Matbaa-i Amire, 1294-1295 [1877-1879], 3.cilt [4.182s;3.127s; 2,134s]

NASHAT, Guity (ed.). *Women and Revolution in Islam*. Boulder, Col., 1983.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Deli İbrahim"* İstanbul, 2002.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Kösem Sultan"* İstanbul, 2002.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Topkapı."* Senaryo, Türk Tarih Kurumu Basım, Ankara, 1992.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Tiyatroda Evrensellik."* Türk Dil Kurumu Dergisi, 479/ Kasım 1991. s. 331.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Tiyatroda Düşüncenin Yeri."* Türk Dil Kurumu Dergisi, 460/ Nisan 1990. s. 137.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"III. Selim Üzerine Bir Söyleşi."* Türk Dil Kurumu Dergisi, 463/Temmuz 1990. s. 8.

OFLAZOĞLU, A. Turan. *"Tiyatroda Anlam."* Türk Dil Kurumu Dergisi, 456/ Aralık 1989. s. 273.

OFLAZOĞLU, A. Turan. "Tragedya Sanatı." Türk Dil Kurumu Dergisi, 432/Aralık 1987. s. 275.

OFLAZOĞLU, A. Turan. "Tarih ve Tiyatro." Türk Dil Kurumu Dergisi, 397/ Ocak 1985. s.1.

OFLAZOĞLU, A. Turan. "IV. Murat" Devlet Tiyatroları Arşivi

OK, Sema. "Köle Pazarından Saraya Cariyeler ve "Mediha Hanım'ın Facia Dolu Hayatı", İstanbul,1996

OKIN, Susan. *Justice, Gender, and the Family*. New York, 1989.

"Osmanlı Toplum Yaşayışıyla İlgili Belgeler-Bilgiler, Kölelik"(İçinde), *Tarih ve Toplum, Pakt I*,1964.

(<http://idya.hacettepe.edu.tr/~b0152631/adem.htm>)

PARLATIR, İsmail. "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", *Belleten*, c.XVII, Temmuz 1983 sayı 187'den ayrı basım, T.T.K. Basımevi, Ankara,1984.

PARLATIR, İsmail. "Tanzimat Edebiyatında Kölelik" T.T.K. Basımevi Ankara, s.11,1987

PEIRCE, Leslie P. "Beyond Harem Walls: Ottoman Royal Women and Exercise of Power." *Gendered Domains: Rethinking Public and Private in Women's History* içinde, ed. D.O. Helly ve S.M. Reverby, s. 40-55. Ithaca, N.Y., 1992

PEIRCE, Leslie P "Harem-i Hümayun:"Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümrانlık ve Kadınlar". Çev.Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s.17-33.

RANKE, Leopold Von. "Geschichte in Zeitalter der Reformation, I, 134-135" 1882

ROE, Sir Thomas. "The Death of Sultan Osman, and the setting up of Mustafa his Uncle, according to the Relation Presented to His Majestic." S. Purchas, *His Pilgrimes*, 8 içinde, s343-59. Glasgow, 1905.

ROE, Sir Thomas. "*The Negotiations of Sir Thomas Roe in His Embassy to the Ottoman Porte.*" Londra, 1740.

ROSSABI, Morris. "*Khubilai Khan and the Women in His Family.*" *Studia Sino-Mongolica: Festschrift für Herbert Franke* içinde, ed. W. Bauer, s. 153-80. Wiesbaden, 1979.

ROUX, J. P. "*L'Origine celeste de la souverainete dans les inscriptions Paleo-Turques de Mongolie et de siberie.*" *The Sacral Kingship* içinde, ek 4 *Numen'e*, s.231-41. Leiden, 1959.

ROUX, J. P. "Tevarih-i Al-i Osman," *Osmanlı Tarihçileri* içinde, N. Atsız (ed.), İstanbul, 1947, s. 79-319.

SAKAOĞLU, Necdet. "*Bu Mülkün Sultanları: 36 Osmanlı Padişahı.*" Mayıs, 2000. s. 231,243, 260-298, 283,290, 299-300, 317, 319, 331, 344, 462, 519.

SAKAOĞLU, Necdet. "*Tanzimat Edebiyatında Kölelik*", T.T.K. Basımevi,Ankara,1987.

SAKAOĞLU, Necdet. "*Cariyeliğin Binbir Yüzü*", Popüler Tarih, sayı 5, İstanbul, Ekim, 2000.

TANİLLİ, Server. "*Uygurlık Tarihi.*" Çağdaş Yayınları. Mayıs, 1996

TEKİN, Talat. "*A Grammar of Orklon Turkic.* Bloomington, Ind", s.234-35,267, 1968.

TIETZE, A. "*Nushat üs-Selatin.*" Haz. Çev." *Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581*". 2 cilt, viyana, 1978-82

TURAN, Osman. "*Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*" 2 cilt, 1969.

Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İstanbul, 1919

UZUN, Efkan. *XV.yy.da Osmanlı İmparatorluğunda Köle*, Ankara, s.92-93, 1999.

WITHERS, Robert. "*The Grand Signiors Serraglio*" [Çev. Ottaviano Bon, Descrizione del Serraglio del gran Signore]. S. Purchas, His Pilgrimes, 9 içinde, s. 322-406. Glasgow, 1905.

WITTEK, Paul. "*De La Defaite d'Ankara a la prise de Constantinople.*" *Revue des etudes islamiques* 1, 1938, s.1-34

WITTEK. Paul. "*Notes Sur la Tughra Ottomane*" s.329-34

YATES, Astrea: *The Imperial Theme in Sixteenth Century*, kıs. 1: "*Charles V and The Idea of the Empire*"; İngiliz anayasa teorisi konusunda Bk. Kantorowicz, *The King's Two Bodies*, s.12-23, 1988.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Gökhan Seyhan

Doğum Yeri Ve Tarihi: Ankara, 1976

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Tiyatro Anasanat Dalı, Oyunculuk Bölümü, Drama

Yüksek Lisans Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anasanat Dalı, Reji Uygulaması

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri: "A.Turan Oflazoğlu Oyunlarından IV.Murat-Deli İbrahim-Kösem Sultan Karakterlerinin Birbirleri Arasındaki İktidar Savaşları" Yüksek Lisans Tezi

İş Deneyimi

Stajlar:

Projeler: Baykuş Kahkahaları (Çehov Üçlemesi) – İpek ATAGÜN, Shakespeare Gecesi (Kolaj Çalışma) – Robert SCOGİN, Fil Adam – Prof. Bozkurt KURUÇ. Tiyatro;İki Kişilik Hırgür(2004), Barış Ormanında Yarış(2004), Cephede Piknik(2004), Klakson Borazan Bırtlar(2004), Masal (2003), Haydutlar(2001), Yusuf ile Menofis(1999). Eğitim;İleri Satış Teknikleri Eğitimi / RolePlay(2004-2005), İstek Vakfı Okulları - Özel Kemal Atatürk Lisesi / Drama Eğitimliği(2001-2003), Notr-Mask Çalışması Work-Shop – Hollanda (2000), Çocuk eğitimi(Kukla Karakterizasyon): Çocuk Kulübü / Kanal D(2002-2004), Foçici Okulu / Kanal D – Kukla(2004), Meraklı Momolar / TRT– Kukla(2004-2006). Sinema-Televizyon: Kızlar Yurdu(2006 Show tv), Şöhret(2006 atv), Tombala(2005 Show tv), The Net 2.0(2005 Sinema / Hollywood), Sular Durulmuyor(2004 TRT), Tatlı Hayat(2004 Show tv), Mustafa Hakkında Her şey(2004 Sinema), Aslı İle Kerem(2003 Show tv), Abdülhamit Düşerken(2003 Sinema), Hayat Bağları(2002 atv), İki Elin Sesi(2001 TRT), Ferhunde Hanımlar(1998 Star). Reklam Filmi: Fanatik / İddia(2004), Bp Gaz(2002), Yapı Kredi(2001), Coca-Cola(2000)

Çalıştığı Kurumlar: TRT, Ankara Devlet Tiyatrosu, İstanbul Devlet Tiyatrosu, Bakırköy Belediye Tiyatrosu, İstanbul Şehir Tiyatroları.

İletişim

E-Posta Adresi: gs@gokhanseyhan.com

Tarih : 8.Eylül.2006